

ગુજરાત સાઝપત્ર.

પુસ્તક ૨૧ સું

જાન્યુઆરી સન ૧૯૮૨.

અંક ૧ લો.

ईश्वर प्रार्थना.

(સાવણી)

હે વિશ્વંભર કરુણા સાગર, જગન્નાથ જગજીવન હરી;
 પ્રણત-પાણ દીનનાથ બન્ધુ તું, આપ વાણિ પ્રેમે મધુરી;
 સચરાચર સૃષ્ટિમાં આપક, સર્વ શક્ત સર્વદા સદા;
 સર્વાન્તરયાત્રી શુભ મરણે, ધ્યાન ધરી નમિએ સુખદા. ૧
 કુશુંભ સઘળા દૂર કરીને, સદ્ગુણ સર્વેમાં પ્રેરો;
 પિતાતુલ્ય પોપણ કરી જનનું, આપી બાધિ અગાધ હરો;
 વધે વધે સંપતિ મુખ સાધન, અધ અધટિત ધટમાંયિ ઘટે;
 રસનાથી નિયતિન રટિયે પ્રભુ, ખટખટ ઝટ જગમાંયિ મટે. ૨
 દેશિ જનો સહુ સંપી જંપીને, કુત્સિત કળિથી અલગ રહે;
 ધર્મા બહેમ પ્રમાદ પરહરી, અલભ્ય લાભ અવગ્ય લહે;
 નિંદિતપણ નિશ્ચરતા જ્ઞતાં, કીર્તિ બ્યોત જગમાં જાગે;
 શુભ સુમતિ એવો પ્રભુ પ્રેરો, તોજ અનીતિ દુખ ભાગે. ૩
 આપો શૌર્ય સર્વના ઉરમાં, જ્યેષ્ઠ સુખદ સાધન સાધિ;
 આદર આણિ ઉદર પોપણનું, તો પરિણામ મુજબ લાધે;
 દયા કરીને દીનજન ઉપર, અજ ધનની વૃષ્ટિ કરો;
 કાપી કુસંપ ક્લેશ પરસ્પર, દ્વેષ મૂળ દુખદાઈ હરો. ૪
 સત્ય સાધા સર્વેધર તારી, તું કર્તા હતા જગનો;
 આશ્રય આશા તુજ કરુણાથી, કરે કાર્ય આરંભ જનો;
 ઉઠો સ્વદેશી ઝડ જ્ઞાને, નિદા બહેમ, પ્રમાદ તણ;
 ખરો સુધારી ખદાર પાડવા, કરો પ્રાનો આર્ય હજી. ૫
 આગેવાનો કરી આગળ વાત, ભરતઅંડનો ઉદય કરો;

ઈશ્વર પ્રાર્થના.

રહે નામ અક્ષય આ જગમાં, વિજય રૂપ વરમાળ વરો;
કીર્તિ સ્તંભ યાશે સુખદાતા, સુસંજનો સંદુગુણ ગાશે;
યાવત્ સંદ્ર દીવાકર જગમાં, પૂર્ણ કાર્ય તે પંકાશે.
ડોળ—ઘાલુ દાંભિક સુધરેલા, કુષ્ટ ખની ગર્વિષ્ટ પણે;
કરે અર્થનો અનર્થ જગમાં, સમર્થતા નિજનીજ ગણે;
સુધર્મનો તણ પંથ કુધર્મે, ગુપ્તપણે આરક્ત રહે;
ખળતાને ખાંપણુ ધારણુકરિ, શીખ જનોતું દીલ દહે.
એવા કુત્સિત અસ્ત ચઢને, દેશ ભક્ત વૃદ્ધિ પામે;
કરો એમ કિરતાર કૃપાથી, અનીતિ તો ન રહે નામે;
પક્ષપાતિ વિધાસધાતિ જન, પ્રતક્ષે ઈશ્વર પાસે;
ઉત્તરમાં અક્ષર શું કેશે, સમસ્ત કારણુ દરેશાશે.
સદાચાર સુ વિચારે ચાલે, સિદ્ધિ સુખદિ સુખ પામે;
એ આશાએ પ્રાર્થન કરતાં, નિર્મળ જય જગમાં જામે;
સાર સાર ચોખી સાક્ષર જન, હંસ ગુણે પયપાન કરો;
કાન વિનંતી એજ કરેછે, “સત્યમેવ જયતે” ઉચરો.

કાહાનણ વિ. પરમસિંહ ક.

અંભાળિયા.

કુહો.

સત્ય રૂપ પરમેશની, અપરમપાર કૃપાળ;
આપ્યું અમને આ સમે, વિદ્યા વર્ધક રાજ.
મતહર છંદ.

ઈશ ઈંગ્લિશ રાજ, હિંદના સુધારા કાજ
મોકલ્યું તે ખરે આજ, વેમ જાળ ટાળવા;
કેલવણી ખાતું કાઢ્યું, સુધારા મંડાણ માંડ્યું;
અભણુ અભાગીઆ, કુંગાલને ભણાવવા;
હામ હામ ક્રીધી શાળા, જેમાં ભણે બાળ બાળક;
ભણ્યાને તો સુધારાના, સાથી ભાઈ ધારવા;
કેળવાયા રાજ વડે, એમ વિદ્યા વાડી દીધી;
એવા ઉપકાર કીધો, અમને સુધારવા.

કુહા.

મી પ્રભુને સાષ્ટાંગ હું, નમિ નમિ લાગુ પાપ;
કેલવણી ખાતા તણે, જય વાષો જગરાય.
કેલવણી દેનારનો, માનો સૌ ઉપકાર;
ગુણ બૂલે જે ગુરુ નણા, તે મહા પાપી અપાર.
વળી વિશેષે રાજની, ચડતી કરજે ધિય;
પરમારથ કારજ થવા, રાજ મમ્યું ઇંગ્લીશ.
કેલવણીથી કંઈકિનાં, સુધર્માં સર્વે કામ;
એ આશિષે રાજનું, અદ્વંદ્વ રહેશે નામ.
જીલમ જૂઠુંને કપડેને, વેગમ થવા સૌ દૂર;
આ સુધરેલા રાજનું, અદ્વંદ્વ શોભા નૂર.
નીતિ રીતિ શુભ થઈ, શાંત થયાં સૌ કોય;
તે કુળ રૂડા રાજનું, પ્રભુ કૃપાએ હોય.
દિન દિન રાજ વધો ધણું, અવિચળ રહે આ કામ;
સુધારો સારો થતે, સધળાં સરસે કામ.
કેલવણીની કુળ થકી, ઉઘડશે સૌ ખાર;
આજસ વેગમ વિડારતા, યાયે દેશ ટટાર.

લી. નાયજી ભાઈશંકર મહેતાજી

સ. નિ. કરમાડ તા. જાન્યુસર

ઇંગ્રેજ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૫ ઝું. ધર્મોદ્ધારણુ.

પૂર્વેના ધર્મોદ્ધારકો—સત્પુરુષને જૂઠું ગમતુ નથી. દંભ, ને આડંબર
જોઈ તેઓનો આત્મા પાછો હોજે; અને જે તેવી પદ્ધતિથી વિષયાસ-
ક્તિનું પોષણ થતું દેખે, તો તેઓ કોપીને તેના કડકે કડકા કરી નાંખી
લોગોને પાછા સત્યને માર્ગે વાળે. આવા બેચાર મહા પુરુષો સમયાનુ-
સાર સોલમા સેકડામાં નીકળી આવ્યા તે પહેલાં કેટલાક સાધુઓએ
પોકાર તો ઘણાં કાળથી ઉઠાવવા માંડ્યો હતો. તેમાં વિકલીફને પહેલું
સ્થાન ધોજે. ઐદમા સેકડામાં એણે સ્પષ્ટ રીતે પોપના સંપ્રદાયને ઇંગ્લાં-

ડમાં તુછકાર્યો, પણ જાતે શાંત, ને દેશકાજ પ્રતિકૂળ હોવાથી ખરાખર ફ્રાન્સો નહિ. તો પણ એને થોડાક શિખો યથા ને પંથ આપ્યો. એ પંથીઓ, ઇતિહાસમાં લોકાર્ડ એ નામથી ઓળખાયછે, તેમણે રાજાઓનો પાછળથી મહા જુલમ છતાં અસત્યને નમણું આપ્યું નહોતું. એમનાં સુધારવામાં આવેછે કે એમાંના કેટલાક નાસીને જર્મનીમાં ગયા, તેના સંગથી ત્યાં ધર્મ સુધારાના બી પહેલ વહેલાં રોપાયાં.

પંદરમા સૈકડામાં બેહીમિઆ ખાતે જનહસ નામનો એક મહા જુસ્સા વાળો સુધારાનો સાધુ નીકળ્યો. એણે પોપનું જોર ડગાવી નાંખી તે પ્રાંતમાં ઘણા શિખો કર્યા. એ પ્રબોધકને ડુટોએ બાળી મૂક્યો, ને એના પંથીઓ ઉપર વિકરાળ જુલમના વરસાદ વરસ્યા; પણ તેમની સંખ્યા વધીજ ગઈ.

એ સિવાય ઠેકાણે ઠેકાણે સઘળા દેશમાં ધર્માતુર માણસો પોકારી ઉઠતા, અને મરતાં મરતાં પણ ચાલુ અધર્મ ઉપર ફિટકાર નાંખતા. ધર્મ સુધારો પામે હતો. એનાં નગારાં વાગવા લાગ્યાં હતાં. માર્ટિનલ્યુથર જન્મ્યો, ને ધડી ભરાઈ રહી.

માર્ટિનલ્યુથર—એ જાતે ગરીબ ખાણુ ખોદનારનો દીકરો જોયો વિદ્યાભ્યાસ કરી શાસ્ત્રી (દાકતર) પદને પામેલો, પણ વૈરાગ્ય ઉપભ્યાથી આગચાઇન મઠનો બાવો થઈ રહેલો, વીટન બર્ગની પાઠશાળાનો એક આ સમે પ્રસિદ્ધ શિક્ષાગુરુ હતો. એ સ્વભાવે ગંભીર, ખરો, ને તીખો હતો. ઇ. સ. ૧૫૧૦ માં એને મહાધિકારીએ કાંઈ કામસર રોમ મોકલ્યો. ત્યાંનો ભ્રષ્ટાચાર જોઈ એનો ભાવ ઢિલભિલ થઈ ગયો, અને તે પેળાથીજ યુરોપના ધર્મોદ્ધારણનાં બેમાલમ બી એના મનમાં રોપાયાં. પાછો આબો ત્યારે ઈધરે પ્રસંગ પણ એવાજ ઝળવી આપ્યા. પાઠશાળામાં એને સાકસનીના ઇલેક્ટરે (હાકોરે) ધર્મ શાસ્ત્રમાં બૈબલ શીખવવાનો હુકમ કર્યો. એ વિષે તો એનો ઘણા વખતથી ખાસ અભ્યાસજ હતો, અને તેથી એણે એવાં સરસ ને નવિન ઢપના બ્યાખ્યાનો આપવા માંડ્યાં કે તે સાંભળવા દૂર દૂરના વિદ્વાનો પણ દોડી આવતા. હજી ચાલુ ધર્મની વિરુદ્ધ એ કાંઈ બોલતો નહિ, અને એના વિચાર પણ તે રસ્તે ચડ્યા નહોતા; તો પણ બૈબલમાં હોય તેજ ધર્મ એ જ પ્રોટરેસ્ટ પંથનો સિદ્ધાંત તે

અત્યારથીજ એને મુખે પ્રગટ થવા લાગ્યો.

ઈ. સ. ૧૫૧૭મા નવા ક્ષમાપત્રોની આડત જર્મનીમાં આની. તે આડતનો દલાવીયો (ખાવો) એવા તો બકાલનેડા કરવા લાગ્યો કે તે હ્યુથ રથી જોઈ રહેનાયુ નહિ. એણે પોતાની સહીસાથે એક એવુ જાહેરનામું મોહોડી દીધુ કે ક્ષમા પત્રોથી પાપ છૂટતા નથી, અને એ બાબત કોઈએ વાદ કરવો હોય તો હું તૈયાર છું. એ જાહેરનામુ ૮૫ કલમનુ ધણા શાસ્ત્રાર્થથી ભરેલુ હતુ. સામાનાણીઆ બાવાએ જવાબમા જાહેરનામુ કાહાડયુ પણ ગાળો શિવાય બીજું તેમા થોડુંજ હતુ. તેને હ્યુથરના વિદ્યા-ધીઓએ ચોડવાઈ જાહેરમા બાળી મૂક્યુ. આખા દેશમા હોહા થઈ રહી, અને હ્યુથરના ૬૫ શાસ્ત્રાર્થો બધે ફેલાયા. એકજ શાસ્ત્રી એની સામા વાદ કરવા કેટલેક મહાનિ આવ્યો, તેને એણે હરાવ્યો; અને એની કીર્તિ વધી. આ પ્રસંગે પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથનો બીજો એક સિદ્ધાંત એણે પ્રકાશ્યો કે આત્માનુ કલ્યાણ ક્રિયાસાધ્ય નથી પણ કૃપાસાધ્ય છે. વાત વધી, ને પોપ દશમોલીઓ, જે અત્યાર સુધી એને ફક્ત ને બાવાની સાધારણ વહવાડ ગણતો હતો, તેણે હુકમ મોકલ્યો કે હ્યુથરે જવાબ દેવા હજુરમાં આવવુ. સાક્ષસનીના કાર્દિરે વચમા પડી એવુ ડેરવાળ્યું, કે જર્મનીમાજ એનો ધનિસાફ કરવો. ઓસબર્ગમા એક મોટા ધર્માધિકારીની આગળ એને બોલાવ્યો, અને ત્યાં કાઈકે વાદવિવાદ થયો. આ પ્રસંગે એણે પોપ કહે તેજ ધર્મ' એ મત નકાર્યું, અને વિશેષ એમ પણ બોલ્યો કે સેન્ટ પીટર (ધમુખીશ્વરનો મુખ્ય એલો જેને રોમની ગાદી પોતાનો મૂળ મથાપક ગણેછે) તે પણ કોઈ વખત ભૂલતો હતો. પણ પછી સમજીને હ્યુથર રતોનાઈ નાઠો. હવે એને દેશપાર કરવાનુ સાક્ષસનીના કાર્દોરપર ઘણુંક દબાણ થયું, પણ તે સરદારે કાઈ પત્તો લગાડ્યો નહિ.

બળથી વળ્યું નહિ, ત્યારે પોપે કળ ચનાની. હ્યુથરની ઉપર પ્રીતિ ભર્યો કાગળ લખી વિનિ ચલાવવા માડી. એમા તે કદાપિ ફાતત, પણ કેટલાક ધર્માધશાસ્ત્રીઓએ વાદ વિવાદ ઉઠાવી એને ચોડવ્યો, અને એણે ખુલા ંથો ખુલા ચાલુ ધર્મની વિરુદ્ધ લખ્યા. પોપે સલા મેળફી હ્યુથરના ૪૧ મત સૂંટી કાઢી તેને ધર્મદ્રોહી ડેરવ્યા, એના ંથો બાળી મૂકાવ્યા, અને હુકમ કર્યો કે જે માસની સુદતમા જાતે હાજર થઈ પોતાના બાલ

જાહેરમાં પાછા નહિ જાય લે, તો એ ધર્મ બહાર. એ સાંભળી લ્યુથરે એથી પણ બારે કોપ જાણ્યો. એ હુકમ અને તે ભિન્ન પોપની સત્તાના પ્રતિપાદક ગ્રંથો લઈ એ ગામ બહાર ગયો, બધા લોકને એકઠા કર્યા, અને ત્યાં તે ઉપર પૂજો મૂકી સૌની સમક્ષ તેને ભસ્મ કરી નાંખ્યાં. ઈ. સ. ૧૫૨૦ ડીસેમ્બર તા. ૧૦ મી. આ વેળા એનું વય ૩૭ વર્ષનું હતું.

હવેથી એ પોપ વિરુદ્ધ ગ્રંથો ગરમ ભાંડતી બાપામાં ઉપરા આપરી પ્રગટ કરવા લાગ્યો. જર્મનીના પાદશાહે ઘણા બાપાતોના અનુમતથી એને ધર્મદ્રોહી ડેરવ્યો, પણ સાક્ષનીના ઠાકોરે તજવીજથી એને એક એકાંત કિલ્લામાં સંતાડી દીધો. અહિંવાંથી એણે પાતકોચ્ચારણ, ખલ્લ-અર્થ પ્રતિસા, મૃતાર્થ પ્રાર્થના, વગેરે રોમના અનેક સંપ્રદાયની વિરુદ્ધ ઉછળતાં લખાણો પ્રગટ કર્યાં. એની અસર સાક્ષનીમાં ધણીજ થઈ. સૈકડો બાપા મઠ છોડી ગ્રહસ્થાશ્રમમાં પાછા આવ્યા, કેટલાકે પ્રભુ ભાજનની ક્રિયા છોડી દીધી, અને એના એક શિષ્યે તો વીટિનબર્ગના સંઘના દેવલોમાં જઈ મૂર્તિઓ ભાગી નાખી, તથા જૈબલ શિવામના સંઘના ગ્રંથોને બાળી મૂકવાના વિચારમાં હતો. પરસેવે ઉતારી આવું એ આસાને અનુસરી કેટલાક કુલીનો જેતરમાં મજૂરીએ જવા લાગ્યા. આ જોઈ લ્યુથરે પાછો બહાર આવ્યો, ને બધાને હૃદમાં રાખ્યા. પેલો શિષ્ય લડીને સ્વિત્ઝરલેન્ડના ધર્મોદ્ધારક પાસે જતો રહ્યો.

હવેથી લ્યુથર, જે જર્મનીના ધર્મ સુધારાનો મુખ્ય થઈ રહ્યો, તેણે નવિત સ્થાપનાનું બાપાંતર કર્યું, અને વિવિધ પુસ્તકો લખ્યાં. એણે હવે બાવાનો વેપ કાઢી નાખ્યો, અને પાછળથી એક બાવી જોડે લગ્ન પણ કર્યાં. ઉત્તર જર્મનીના ઘણા ઠાકોરો લ્યુથરના પંથમાં ભળ્યા, તેમણે પોતાના રાજમાંથી બાવા બાવીના મઠ કાઢી નાખ્યા, અને તેની મિલકત તથા ગામ ગરાસો રાજ ખાતે જમા કરી દીધા. જર્મનીના રાજમંડળમાં આ ધર્મ સુધારા વિરુદ્ધ ઠરાવ થતો હતો, પણ આ ઠાકોરોએ વાંધો લખીને આપ્યો, અને તે વખતથી સંઘના ધર્મોદ્ધારીઓ નાટિસ્ટ એટલે વાંધો ઉઠાવનારા એ નામથી ઓળખાયાછે. ઈ. સ. ૧૫૩૦ માં જર્મનીનું પાદશાહેને આ પ્રોટેસ્ટન્ટ મતના લોકોએ પોતાના શિક્ષાંત લખી આપ્યું, અને તે પ્રમાણે વર્ણવાની તેમને કેટલીક સરતોની સાથે રાજમંડળે છૂટ

આપી. તે છતાં વધારે સલામતીને માટે લ્યુથર પંથી ડાક્ટરોએ રાજકિય એકો કર્યો, અને તે વખતથી જર્મનીમાં ધર્મ સુધારો જડીભૂત થયો.

હવે લ્યુથરે બાકીનું આયુષ્ય પોતાના પંથની પદ્ધતિ બાંધવામાં તથા તેને અવશ્યિત કરવામાં ગાળ્યું. એણે ઈ. સ. ૧૫૪૬ માં ૬૩ વરસની ઉંમરે પોતાનો દેહ છોડ્યો. તે સમયે જર્મની સિવાય યુરોપના બીજા, પણ કેટલાક દેશમાં ધર્મોદ્ધાર સ્થપાઈ રહ્યો હતો, કેટલેક ઠેકાણે તેમ થવાની તૈયારી હતી, અને બધેજ તેનો પોકાર સંભળાઈ લોકના ચિત્ત અંચળ થવા માંડ્યાં હતાં. એ બધાનો જથ્થો આ ધર્મવીર લ્યુથરને છે, અગર જો સમય પાકી રહ્યો હતો અને સ્વિત્ઝર્લેન્ડનો ધર્મોદ્ધાર આપોઆપ બીજા સુધારોએજ ઉઠાવ્યો અને વધારે ઉઠાપણથી સ્થાપિત કર્યો.

સ્વિત્ઝર્લેન્ડનો ધર્મ સુધારો પણ ક્ષમાપત્રોના કારણથી અને લગભગ એજ વખતે ઉભો થયો હતો. એના આગેવાન પણ ઝિંગલ્લી અને ખુલ્લિઝર નામના બે ધર્મ ગુરુઓજ હતા. ધર્મોધિકારીઓએ સામા થવા માંડ્યું પણ તેમનું કાંઈ ચાલ્યું નહિ, અને ત્યાંની પ્રજાતંત્ર રાજ સભાએ તે સુધારો મંજૂર કર્યો. સ્વિત્ઝર્લેન્ડનો ધર્મોદ્ધાર, લ્યુથરે કર્યો તે કરતાં પણ, વધારે ઓખો ને સંપૂર્ણ હતો, પણ તેના આચાર્યોએ ઉઠાપણને નરમાય વાપરવાથી તે સલાહ શાંતિએ થયો, અને તે થઈ ચૂક્યો ત્યાં સુધી પોપને પૂરી ખબર પણ પડી નહિ.

* ખંડન કાર્ય હિરાસ્મસ નામનો એક રસિક પંડિત આપ્પા યુરોપને માટે બરાબર કરી ચૂક્યો હતો, એની સુધડ ફાંકડી બાનીએ ધર્મ ગુરુઓ તથા ધર્મ ક્રિયાઓને ઉપલા વર્ગમાં હાંસિ પાત્ર કરી ચૂક્યાં હતાં. નવિન સ્થાપના એણે મૂળ ગ્રીકમાં પંડિતાઈથી સારોદ્ધાર કરી હતી. પણ તે છતાં લ્યુથરે મંડનકાર્ય આરંભ્યું, ત્યારે પાશ્વળથી એજ સુધારક કુધારા પહોંચ્યો હતો, કેમકે ધર્મનું એક્ય તોડ્યા વિના સમજૂતીથી સુધારો કરવા તર્ફ એનું લક્ષ હતું. ખરી વાત તો એ છે કે ખંડનકારને મંડનકારની પ્રકૃતિજ જુદી હોય છે. એક(લાભાલાભ ૩૫) કૃષ્ણજેય છે અને બીજો સત્ય જોય છે. એક માનુષી પ્રયત્ન ઉપર અને બીજો ધર્મધરંધર ઉપર આધાર રાખે છે. એક જનહિતને સંજોધે છે અને બીજો એક ઇશ્વરને નામે અલેક ઉઠાવે છે.

લ્યુથરના ને આ સંપ્રદાયમાં કેટલોક મતભેદ હતો. તે બાગવા બંને પક્ષવાળા મધ્યા, પણ લ્યુથરના મતને લીધે તેમ બની શક્યું નહિ, અને ઉલટો કાંઈ વૈરભાવ ઉત્પન્ન થયો.

પાછળથી કાલ્વિન નામનો એક સાતી નીકળ્યો તેણે જિનિવામાં કાંઈ પેટાપંથ કાઢાડ્યો અને આગળ જતાં તેજ પંથ શિવત્ત્રલોડમાં બહુ બળવાન થયો. એ પંથ નાસ્ત નામના એક ધર્મમસ્ત પુરો પે રકાઠ-લાંડમાં દાખલ કર્યો, અને હજી ત્યાં તેજ ચાલે છે.

ઇંગ્લાંડમાં ધર્મોદ્ધારણ.

નવીવિદ્યાથી ઇંગ્લાંડના લોક પણ ધર્મની બાબતમાં દેખતા થયા હતા. બધા વિદ્વાનો સમજતા હતા કે ધર્મમાં સુધારાની જરૂર છે, પણ તે કેટલો, ને શી રીતે કરવો તેમાં બે પક્ષ હતા. જર્મનીના પેટેજ અહિંના વડા પડિતો એમ ધારતા હતા, કે ધર્મનું ઐશ્વર્ય તોડ્યા વિના સમજૂતીથી સુધારો કરવો, અને તેમ થવાની કાંઈક આશા પણ પડી હતી, કેમકે તે સમિતો પોપ દેશનોલીએ જાતે જાણે વિદ્વાન અને તેમાંના કેટલાકનો પરમમિત્ર હતો. જુવાનીઆ ટોળી તોડવા તૈયાર હતી, અને જર્મનીના સુધારાની વાત જોમ જોમ તેમને કાને આવતી ગઈ તેમ તેમ તેઓ વધારે ઉત્કંઠિત થતા ગયા. આખરે એક છૂપી સભા રચાવી તેઓએ લ્યુથરના મત ઇંગ્લાંડમાં ફેલાવવા ઘણી મહેનત કરી. પણ રાજ સત્તા સામી હતી, અને તેઓ લ્યુથર જેવા બક્ષિસીર નહોતા કે તેમનું કાંઈ ફારી શકત, પણ એક દૈવયોગી બનાવે તેમને મોટી સહાય કરી.

આઠમો હેત્રી—એ વિદ્વાનોનો મિત્ર અને જાતે પણ કાંઈક વિદ્વાન હતો. એ પણ સુધારો કરવા ચાહતો હતો, તે ધર્મનું ઐશ્વર્ય રાખીને. તેથી બ્યારે લ્યુથરે સમ સંસ્કારનું ખંડન કર્યું, ત્યારે એણે પંડે તેનો પ્રત્યુત્તર છપાવ્યો (ઈ. સ. ૧૫૨૧) અને તેથી પોપે રાજ યદ્ય એને “ધર્મ રક્ષક”નો ખિતાબ આપ્યો, જે હજી ઇંગ્લાંડના પ્રોટેસ્ટન્ટ રાજાઓ પણ ગર્વથી રાખી રહ્યા છે.

ઈ. સ. ૧૫૩૦ માં બ્યારે કાયેરાઈન રાણીને તજ દેવાનો એને મમત બરાબો હતો, તે યેજા એનો કારભારી ટામસ ક્રામ્પેલ કરીને હતો તે બડો પ્રપંચ વેર હતો. તે તથા ક્રામ્પર નામનો એક જુવાન શાસ્ત્રી સુધાર પક્ષનો હતો તે બંને એ રાજાને ચડાવ્યો, કે પોપની સત્તા રદ કરો તોજ

તમારું ધાર્મિક યાત્રા એમ છે. તે ઉપરથી હેતુએ (ઈ. સ. ૧૫૩૨-૩૩ માં) પાર્લામેન્ટ પાસે એવા કાયદા કરાવ્યા કે ઇંગ્લાંડમાં ધર્મનું આધિપત્ય રાજાને જ હાય છે. રાજાનો વિચાર ધર્મ પદ્ધતિ ફેરવવાનો જરાએ નહોતો, પણ પરિણામ સધળું કામચલે તેની પાસે કરાવી લીધું. પોપે આડવાઈને એનું તથા લગ્ન ખોટું કરવી ધર્મ બહાર મૂક્યો, ત્યારે પાછો કામચલે પ્રખ્યાત્યો કે આપણા દેશના સધળા પાદ્રીઓની બહાલી બરતફી આપના હાથમાં ભરી હવે જરૂર છે. રાજાએ એને ધર્મ આતાનો પ્રતિનિધિ નામ્યો અને તે અધિકાર મળતાંજ એણે ફરમાવ્યું કે ધર્મના બાખ્યાનો અમે સનદ આપીએ તોજે જરૂર કરવાં. આ રીતે સધળા પાદ્રીઓના એણે માં બંધ કરી દીધાં એટલુંજ નહિ, પણ એ કહે તે મતનાં ને ટપનાંજ બાધણા આપવાની તેમને ફરજ પાડી. જોટે પ્રસંગે તો વિષયના પેટાં પણ એ પોતે લખી મોકલતો. બીજી તરફથી રાજાનું ધર્મોપદેશ કબુલ ન કરે તેને એ દુઃખ દઈ મારી નાખવા લાગ્યો. એક બેસાડવા મોટાનેજ તેણે પ્રથમ પકડ્યા. એક બેનો રાજ બીજ પણ આ સમયે જન્મે થઈ ગયાં, પોપના પક્ષમાં કોણ છે તેને ઝટ પકડી પાડવા એણે એવા કાયદો કરાવ્યો, કે નવા લગ્નથી જ પુત્રી થઈએ તે રાજાની ખરી વારસ છે, અને તે કાયદાને સ્વીકારતાં લોકો પાસે એવી પણ પ્રતિષ્ઠા કરાવતા કે રાજાનું એ તથા લગ્ન સંચાલ્ય છે. આથી કેટલાક સત્યવાદીઓને મરણ પડ્યું. એમાં સરટામસ મોરનું નામ બહુ પ્રસિદ્ધ છે. એ આ સમયે યુરોપના સારામાં સારા પંડિતો માંનો એક હતો, અને એના કેટલાક વિચાર તો જમાનાથી એટલા આગળ હતા કે તે ખસે વરસ સુધી વિદ્વાનોથીએ સમજાવા નહિ. આ હતાથી આખું યુરોપ કંકળી ઉઠ્યું, અને પોપે હેતુને પદબ્રજ કરવાનો હુકમ કર્યો. આ કાળ એવા તો નહોતો કે કોઈ પોપનું બહુ ઝડપી ઇંગ્લાંડ પર હુમલો કરે પરંતુ દેશમાં નારાજી, ખટપટ, ને કાંઈક કિતુરો વધ્યાં. આ સમયે કામચલે પાણું મૂચવ્યું કે જર્મનીના પ્રોટેસ્ટન્ટ સાથે હવે સંધિ કર્યા વિના છૂટકો નથી, અને કેટલોક ધર્મ સુધારો પણ દાખલ કરવો જોઈએ—કાંઈ નહિ તો પોપને બાળવાને માટેજ.

એ ઉપરથી રાજાએ મઠોની રીતબ્રાત તપાસવા પંચ નીમ્યા, અને તેમણે કાનના કીડા ખરે એવા તાત્કાળ એક હેવાલ પ્રગટ કર્યો. તુર્ત

હુકમ થયો કે ૨૦૦૦ રૂપિયાની ચંદરની ઉપજવાળા સઘળા મઠ બંધ પાડવા અને તેની માલ મિલકત સરકારમાં જમા કરવી. આથી રાજને ૧૦ લાખ રૂપિયા રોકડા તથા વર્ષે ૩ લાખની આગીરો હાથ આવી. ત્રણેક વર્ષ પછી મોટા મઠ પણ બંધ પાડ્યા. આ સમયે રાજનો એવે ત્રાસ વર્તી રહ્યો હતો, કે કેટલાક મઠ વાળા બિચારા પોતાની મેજેજ અર્જ કરવા લાગ્યા કે અમારા મઠ બંધ કરો. એની આગીરોમાંથી કેટલીક પાકથાળાઓને આપી, અને ઘણી ખરી દરબારીઓમાં વહેંચી દીધી. આથી રાજને બેચક બહાલી નુકશાન થયું, પણ તે સમયે તો પોપ વિરુદ્ધ એક જાણીતો અનીર વર્ગ ઉભો થઈ આવ્યો. (ઈ. સ. ૧૫૩૧—૧૫૩૬)

આજ ત્રણ વર્ષમાં જવાઓ બંધ પાડી, વૃત્ત ઉત્સવના દિવસો આજ કર્યા, મૂર્તિ પૂજા અને સાધુ સંતોના શેષ ભાગની કુલ્લેતી કરી તે રીવાજો છોડાવ્યા, અને ટામસ આમેકટની તો ઘોર પણ ખોદી માર્યા. સર સંસ્કારમાંના ત્રણજ રાખ્યા, મુક્તિને કૃપા સાધ્ય માની, અને મૃતાર્થ પ્રાર્થના વગેરે અનેકે કર્મ રદ કર્યા. “ધર્મના સિદ્ધાંતો” હેતુએ પોતાના હાથે લખી કાઢ્યા, અને તેજ ઇંગ્લાંડનો ધર્મ એમ બધાને કાઢ્યો કરી મનાવ્યું. જૈબલનું ટિન્ડેલ કૃત બાપાંતર જે પ્રથમ એણે નિષિદ્ધ ગણ્યું હતું તેમાં કાંઈ સુધારો કરાવી હાલ પ્રગટ કર્યું, અને તે વાંચવાની લોકોને છૂટ આપી. આ રીતે ક્રામ્બેલના પ્રધાનવટામાં (ઈ. સ. ૧૫૩૦—૪૦ સુધીમાં) અગત્યનો ધર્મ સુધારો બધો ઇંગ્લાંડમાં દાખલ થઈ ચૂક્યો, પણ બળાતકારે અને ઘણા લોકનો ઈચ્છા વિરુદ્ધ પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથનો હાલ મુખ્ય સિદ્ધાંત કે “સઘળાને પોતાની ખુદી કબુલ તે ધર્મ માનવાનો સંપૂર્ણ હક છે” એવો આવેળા જર્મનીના ધર્મોદ્ધારોના પણ લક્ષમાં ખરાબર નહોતો, અને ઘણી વખતે રોમન કાથોલિકની પંથે તેઓ પણ પોતાનો મત પરાંણે મનાવતા.

આથી નવલોહા સુધારાવાળાનું બહુ ચડી વાગ્યું. ગેબીર ધર્મક્રિયા

*એક મૂર્તિ માધું હલાવતી ને ડોળા ફેરવતી હતી તેને કોરટમાં એસી આણી તેનો દોરી સંચો બધાની આગળ ખુલ્લો કર્યો. મરિયમની મૂર્તિઓ નવસી કરી ગાડાં ભરી લંડન મોકલાવતા, અને ત્યાં તે બધીને જાહેરમાં બાળી મૂકતા.

ચાલી રહી હાય; ત્યાં જીવાનાં આ મૂસી *જેમલના વાંઘો ખરાડવા લાગ્યા; કેટલીક કિશોરીઓ દેવલમાં નવી પ્રાર્થનપદ્ધતિ લાવી વાંચવાનો ડોળ કરવા લાગી, અને કેટલાકે ધર્મોપદેશકારીઓની કચેરીપર ટોળાબંધ ચડી જઈ તે-નેજ તોડી પાડીઓ. પ્રભુ ભાજનની કિયામાં એક સમયે પાદ્રીએ પ્રભુ મૂર્તિને જાણ કરી, ત્યારે એક જણે ઉઠી પોતાનો કૂતરોજ જાણે ધર્યો. જેમલના અર્થ તો જાણ મનસ્વી કરે, અને તેના વાદ, વિવાદ, ને ઝગડા મોહોલે મોહોલે ને પીઠે પીઠે ગાજી રહ્યા. કેટલાકે “ધર્મ સિદ્ધાંત” (રાજાએ કાઢ્યા હતા તેની) ચર્ચા ચલાવવા માંડી, અને પ્રભુ ભાજનની હાસિના તો ખ્યાલ ટપ્પા ને ફારસો જોડાયાં. ચેપટે કેટલાક જીવાન પાદ્રીઓ કાયદાનો બંધ તથા લોકજાજ તોડી ટપોટપ બાઝીઓ પરાણી બેઠા.

આ બધું જોઈ જૂના વિચારના લોકોના કલેજાં બળી ગયાં, અને ધર્મગુરુઓ તો છેક દિગ્મુદ્દજ બની ગયા હતા; પણ દેવી જેને અત્યાર-મુખી કામ્પેલે શાસકે ચડાવી જેમ તેમ કરતાં સીસામાં ઉતારી રાખ્યો હતો, તેનો આ જોઈ મિત્તજ ગયો, અને એણે “સાત કલમનો” કાયદો કર્યો. ઈ. સ. ૧૫૩૬. એમાં બ્રહ્મચર્યવ્રત, ખાનગી પ્રભુ ભાજનની કિયા, અને પાતકોચ્ચારણ એ કબુલ રાખ્યાં, અને તે વિરુદ્ધ ને બાલ કે કરે તેને બારે શિક્ષા ઠેરવી. તેથી હવે તો રોમન કાયોલિક અને પ્રોટેસ્ટન્ટ એ બંનેનો મરો જાગ્યો. બંનેને ખાળી મૂકવા ઠેર ઠેર ચિતાઓ સળગતી હતી. આ પ્રમાણે દેવીના આખા રાજપર્યંત ઇંગ્લાંડમાં ચાલ્યું.

છઠા એકવર્ડના વખતમાં ને જે રાજરક્ષકો થયા તે બંને એ કાન્મ-રના કલા પ્રમાણે ધણા મુધારો દાખલ કરી દીધો. લોલાર્ડની સામા ને ને કાયદા પહેલાં થયા હતા તે તથા પાછલા રાજના “ઇકલમો” વગેરે ધર્મ મુધારાને નડતા સઘળા ધારા રદ કર્યા. ધર્મ ખાતાની સઘળી આગીરી ખાકી રહી હતી તે જામ કરી અને વિદ્યાખાતાને આપવાનું ઠેરવ્યું, પણ ધણા ભાગ વગવસીલાવાગાએને આપી તેમને આગીર બનાવ્યા. દેવ-સ્થાનોમાંથી મૂર્તિ કાઢી નાખનારું પંચ નીમ્યું. ઉપાસના વિધિમાં ઇંગ્લેન્ડ બાપા વાપરવાનો લૂકમ કર્યો (અત્યાર મુખી લાટિન બણવામાં આવતી);

*શ્રાવણોની રાખમાં આવી કોઈ નીચ વર્ણનો ગાયત્રી મંત્ર બરાડે તેના જેવું આ તે સમેના આસ્તિકોને લાગતું.

રાજાનું ધર્માધિપત્ય ન માને તેને સજા કરવા લાગ્યા; વહેમી રિવાજો ન પાળવાનો ઢંઢેરો ફેરવ્યો, બૈબલ વાંચવાની નિરંકુશ છૂટ આપી; સાંધાનિક પ્રાર્થન પદ્ધતિ પ્રગટ કરી (જે જીજ્ઞાસુ ફેરફારની સાથે હજી ઇંગ્લાંડમાં આવેછે); અને પાદ્રીઓને પરણવાની કાયદાથી રજા આપી. ખાર ધર્મ બોધ છપાવ્યા, અને તે પ્રમાણેજ બ્યાખ્યાનો આપવાની બધાને તાકીદ કરી, તેમજ કેટલાક લ્યુથરના, ને કેટલાક કાલ્વિનના સિદ્ધાંત સ્વીકાર્યો; જર્મનીથી પ્રોટેસ્ટન્ટ વંશાઓ ખોલાવ્યા; અને ટુંકામાં હવેથી ઇંગ્લાંડના સમાજે ધર્મ સુધારાનું ઓખું રૂપ પકડ્યું. “ધર્મની ૪૨ કલમો” તૈયાર કરી અને તેમાંનીજ ૩૯ ઉપર હાલનો પણ ઇંગ્લાંડનો ધર્મસમાજ ઉભોઐ.

આ લોકોએ પણ હૈન્નીની પેઠેજ પોતાનો પંથ ચલાવવા બળાતકાર અને જીલમ વાપર્યો હતો, એમની પણ ધર્મના ઐશ્યને માટે ઘણી અંત હતી, અને “ધર્મઐશ્ય” નો કાયદો બેવાર પસાર કર્યો હતો, અને જે એમના મતને નહિ માને તેને ટપોટપ કેદમાં મોકલતા. આના બાપ ટિસ્ટ નામના એક પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથવાળાને કે નાસ્તિક તથા અનાસ્તિકોને તો પૂર્વવત્ આજીજ મૂકતા.

એરી, આ રાણી હડહડતી રોમન કાથોલિક હતી. (ગાદીએ બેઠી કે તુર્ત તેણીએ પોતાના ધર્મવાળા કેદમાં પડ્યા હતા તેને જોડ્યા, અને પાછલા રાજમાં જે જે ધર્મ સુધારાને લગતા કાયદા થયા હતા તે રદ કરી પોતાના બાપનો બાવિલો ઉપાસનાવિધિ ચલાવવાનો હુકમ કર્યો. આથી તો રૈયતનો ઘણો ભાગ રાજ થયો, કેમકે તેમને એ કરતાં વધારે સુધારો હાલ જોઈતો નોહતો. પણ આવા ધર્મવુદના કાળમાં આવી ધર્માધ રાણીથી એટલું કરીને કેમ ખેસી રહેવાય ? પોપ સાથે ક્યારનો પત્ર બ્યવહાર ચાલી રહ્યો હતો, અને તેણીએ ઈ. સ. ૧૫૫૪માં ઇંગ્લાંડનો ધર્મ સમાજ પાછો શ્રી પોપને ચરણે ધર્યો. આ વાત પાર્લામેન્ટની મંજૂરીથી તેણીએ કરી હતી. મઠની આગીરો પાછી આપવાનો કાયદો પસાર કરવાનું કહ્યું ત્યારે પાર્લામેન્ટે આગ્રહથી ના પાડી, કેમકે તેમ કરતાં તો તેમાંનાંજ ઘણાને પેર ગોદો લાગે એમ હતું. આ ઉપરથી જણાય છે કે કાયવેસ મઠની આગીરો આપી દરબારીઓને અમીરો કર્યા. તેથી એ કાયદો તો થયો ખરો કે સ્વાર્થને લીધે તેઓ સદા સુધારાના સાથી

યઈ રહ્યા.

પછીથી રાણીએ ખીલ પંચવાળા ઉપર જીલમને બળાત્કાર ચલાવવા માંડ્યો, અને તે કારણથી એનું નામ ઇતિહાસમાં ખૂની મેરી એવું પડી રહ્યું છે. એના વખતમાં કુલ ૨૮૪ માણસોને બચ્ચ કરી નાખ્યા હતા, અને તેમાં સ્ત્રીહત્યા કે બાળહત્યાનો પણ જરાએ વિચાર રાખ્યો નહોતો. પાછલા એ રાજમાં આગળ પડેલો અને ઇંગ્લાંડના હાલના ધર્મ સુધારાનો મૂળ પુરૂષ કાન્થર તથા લાટિમર એ બંને આ વખતે માર્યા ગયા, અને તેથી પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથ વધારે ઉરેરાયો.

ઇસિઝમેથ જાતે ધર્મની કેવળ બેદરકાર હતી, પણ લોકની રૂબ જોઈ તે બાબત વર્તતી. તેણીએ જોયું કે હવે ઇંગ્લાંડના ઘણાલોક પોપને માને એમતો છે જ નહિ. અને તેથી ગાદીએ બેઠી કે તત્કાલ “ધર્માધિપત્ય” નો કાયદો પાછો મંજૂર કર્યો, અને મેરીએ જ જોઈ હતું તે બધું ૨૬ ફેબ્રુ. પછીથી પરરાજ્યોનો મામલો જ્યો થતો ગયો તે પ્રમાણે તે રાજનીતિ ધર્મની બાબતમાં રાખવા લાગી. પણ સમો એવો હતો કે પરરાજ્યોના સંબંધમાં ઇંગ્લાંડનો પ્રોટેસ્ટન્ટ યવામાં લાભ હતો, અને લોકોનું વળણ પણ દિનપરદિન તે તરફ વધતું જતું હતું. તેથી કાંઈ માર કાઢ કર્યા વિના તજવીજથી ધર્મ બોધકના કામ ઉપર ચૂપકીથી સારા પ્રોટેસ્ટન્ટ વિદ્વાનોને જ તે નીમવા લાગી, અને તે કુસ્તિ કાળાંતરે ઘણાને પ્રોટેસ્ટન્ટ મતના કરવામાં બહુ જ ફતેહ પામી. તેણીએ ફ્રાંસ અને ક્રાન્સમાંના પ્રોટેસ્ટન્ટોને સારી મદદ કરી, અને તે વખતથી ઇંગ્લાંડ યુરોપના પ્રોટેસ્ટન્ટ રાજ્યોનું આશ્રય સ્થળ ગણાવવા લાગ્યું. ઈ. સ. ૧૫૫૩ માં પાર્લામેંટે ધર્મની ૩૬ કડમો મુકરર કરી અને અદ્યાપિ તે જ ઇંગ્લાંડના ધર્મ સમાજને માન્ય છે. હેરીએ પ્રથમ પોપની સજા નકારી તેને હાલ ૩૩ વર્ષ એટલે એક પૂરો જમાનો યઈ ગયો હતો, અને એ દરમ્યાન પોપના માર્ગનો નોંધ એવી સત્તાથી બંધ રાખ્યો હતો કે આ સને ઘણા લોક કુદરતી રીતે પ્રોટેસ્ટન્ટ મતના યઈ રહ્યા. કેટલાક તો અતિપર ગયા હતા. એવા લોકને રાજસત્તા એ ડેરવેલી પદ્ધતિ પરવડતી નહોતી, અને તેમણે તે વિરુદ્ધ ચાલવા માંડ્યું હતું. આ લોક ખ્રિસ્તિાન એ નામથી ઓળખાવવા લાગ્યા, પણ તેમને વિષે આગળ બહુ બોધવું પડનાર છે તેથી અત્રે કાંઈ લ-

ખતા નથી. આ લોકને દાખમાં રાખવા આ રાણીના રાજના છેલા ભાગમાં “ધર્મઐક્યના” કાયદાને આધારે બહુ કેર પર્ત્યો હતો. કેટલાકે એવી ગણતરી કાઢીછે કે ખૂની મેરીને હાથે મૂઆ તેના કરતાં પણ વધારે પ્રાટેમ્પ્ટોના જિવ આ રાજમાં ગયા. આવે સમ રોમન કાયોલિક ઉપર કેટલો જુલમ હશે તે તો કહેવાનીજ જરૂર નથી. મ્કાટ લોકની રાણી મેરીને નિમિત્તે ગ્યારથી તક્ટો ઉઠવા લાગ્યાં હતાં, ત્યારથી ઇલિઝાબેથ તે લોક ઉપરતો કાળ કરાળજ થઈને બેઠી હતી.

ચીનાએની પરીક્ષા પદ્ધતિ.

અમારા વાંચનારમાંથી કેટલાકે કહી રાખેલું હશે કે ચીનના રાજમાં સરકારી નોકરી વગવડીલાથી નહિ, પણ અમુક શક્તિ પરીક્ષાઓમાં બરાબર પાસ થવાથીજ મળેછે, અને એ કારણથી એ દેશમાં અરેખરા વિદ્વાન સિવાય બીજા કોઈના હાથમાં રાજસત્તા સોંપાઈ જતી નથી. એ સિવાય એ પરીક્ષાઓની પદ્ધતિ એવી રાખીછે કે જન કેળવણીને પણ ધણુ ઉત્તેજન મળેછે, અને વિદ્વાન કહેવડાવવું અને ચીનમાં માણસો આ જિંદગીનું એક મોટું કર્તવ્ય ગણતાં ચીખ્યાછે.

આ ધારો ચીનમાં આજકાલનો નથી. ઇ. સ. ૧૦૦ ને સુમારે એ ધારો નીકળ્યો એમ ધારવામાં આવેછે. અને તે સમયે એ દેશ ઘણા કેળવાએલો તથા સુધરેલો હતો એમાં કાંઈ સંદેહ નથી. ચીન હુનરકળાને માટે તો પંકાતું આવ્યુંજ છે, અને વિદ્વાતાંમાં પણ માત્ર બરતખંડ થીજ એની પ્રામીન પ્રસિદ્ધિ ઉતરતી હશે. કાન્ફ્યુશિયસ નામનો જ્ઞાન-માર્ગી પંડિત ઇ. સ. પૂર્વે ૪૭૯ વરસ ઉપર યજ્ઞ ગયો ત્યારથી એ દેશમાં વિદ્યાનો પ્રસાર થંવા લાગ્યો, અને તેનું કુંજ એ યંચું કે ઘણા સેંકડાથી સરકારી નોકરી વિદ્વાન સિવાય કોઈને મળેજ નહિ એવા કાયદો ચાલેછે.

એ દેશમાં સરકારની તરફથી ચાર મોટી પરીક્ષાઓ લેવાય છે અને તેમાં પસાર થાય તેને માટે ચાર ખિતાઓ છે. તેનાં નામ સિન્સાઈ છે કુન્જિન, હસિનજે, અને હન્વિન, એમાંના પહેલા ત્રણ ખિતાબ બી. એ, એમ, એ, ને હાત્તર (વિદ્યાના) ની બરાબર ગણી શકાય. ચોથો ખિતાબ

સૌથી મોટો છે અને તેમાં પાસ થનાર દેશની મહાપંડિતમંડળીનો જન્મ-પર્યંત સભાસદ થાય છે.

પહેલી એટલે બી. એ. ની પદવી મેળવવાને સારૂ ત્રણ ટેકાણે પરીક્ષા આપવી પડે છે. પ્રથમ પરીક્ષા પરગણાની સરકારી પુસ્તકથાળામાં ત્યાંના માનિસ્ટ્રેટની દેખરેખ નીચે થાય છે. એ પરીક્ષામાં આવવાની સર્વેને છૂટ છે. વાતમિત કે નકલ ન કરે તે બાબત બારે બંદોબસ્ત રાખવામાં આવે છે. પરીક્ષામાં કોઈ બાબત ઉપર ફક્ત નિબંધ લખાવે છે અને તે તપાસવા માટે એક સરકારી પરીક્ષક હોય છે. આપણી પેઠે સંકડે આટલા દોકડા મેળવે તો પાસ થાય એમ ત્યાં નથી, પણ જરા પણ કાંઈ જૂલ કરી કે તેને કાઢી જ મૂકવામાં આવે છે. ૪૦૦૦ ઉમેદવારમાં આશરે ૩૦ જણ પાસ થતા હશે. જે પાસ થાય તેના નામ માનિસ્ટ્રેટની આદેશને દરવાજે ચોંડવામાં આવે છે. એતો કાચો પરીક્ષા થઈ રહી. હજી એ આવવાની બાકી છે. તેને માટે પાસ થએલા ઉમેદવારો પોત પોતાના જિલ્લાના શેહેરમાં જાય છે. ત્યાં પાસ વિદ્વાન અમલદારો રાખેલા હોય છે, અને તેમને ત્યાં પાસ થાય ત્યારે પ્રાંતની રાજધાનીમાં છેલ્લી પરીક્ષા મંત્રીમંડળમાંનો એક અમલદાર લે છે. આ રીતે ત્રણ ટેકાણે તરવાઈને જે સહી સલામત રહે તેને બી. એ. નો ખિતાબ મળે છે. આટલી બધી પરાકાષ્ટા આ પરીક્ષામાં છે તેછતાં લોકો તેની ઘણીજ ખંત રાખે છે, કેમકે એના કાયદા પણ તેજ પ્રમાણમાં છે. હવેથી એ પાસ થનાર માણસની ગણનાજ જૂદી રીતે થાય છે, અને ગરબે એવા નીચ કુળનો હોય તોપણ તે હવે જિંદગી ગણાય છે. કાયદાની નજરમાં પણ હવે તે જૂદીજ જાતનો માણસ થઈ જાય છે. હવેથી શરીરશિક્ષા એટલે ફટકા મારવા વગેરેની અનેક સજાઓ એ દેશમાં ચાલે છે તેમાંની કોઈ પણ એને થઈ શકતી નથી.

બીજી પદવીની પરીક્ષા ત્રણ ત્રણ વર્ષે આખા રાજ્યમાં એકજ વખતે જુદા જુદા પ્રાંતમાં થાય છે. એમાં ઊમરનો કાંઈ પ્રતિબંધ નથી, અને વખતે ઘરડા ઘરડા માણસો પણ એ પરીક્ષા આપવા દોડ્યા

૧ ફ્રાન્સમાં. ઇમ્પરિઅલ એકેડમી છે તેને આ મંડળી મળતી જણાય છે. એ મંડળી જે કંઈ મંજૂર કરે તે સર્વમાન્ય કહેવાય.

આવેછે. કહેછે કે એક વખત એક છોકરો, તેનો બાપ, અને તેનો દાદો એ ત્રણે એ પરીક્ષા આપવા બેળા આચ્છા હતા. આ પરીક્ષાને માટે આટલી ઉત્કંઠા રહેવાનું કારણ એછે કે આ પરીક્ષામાં પાસ થવાથીજ સરકારી ઓધો મળેછે. એ ચીનની સિવિલ સર્વિસની પરીક્ષા છે. એમાં જે પાસ થાયછે તેને સગાવાહાલાં ઉપરા ઉપરી મિજબાનીઓ આવેછે અને આનંદ આનંદ કરતા ઘેર પાછા તેડી જાયછે. પણ આ પરીક્ષામાં પાસ થવું એ કાંઈ સહેલ નથી. નકલ(કાપી)ને માટે અજબ જાપતો રખાયછે. જેવા ઉત્તેજવાર આવેછે કે તેનો બરાબર ઝાડો જાયછે અને પછી ચાર ફૂટ લાંબી ને ત્રણ ફૂટ લાંબી અડેકડી નાનકડી ટોટડીમાં એમાંના દરેકને પૂરેછે. એમાં એક અડખઅડખું પાટીઉ જડવું હાયછે તે ઉપર તે ઉત્તેજવાર બેસેછે, અને સામું એક બીજું હોય છે તે એની ટેબલનું કામ સારેછે. આખો દહાડો પરીક્ષા ચાલેછે ત્યાંસુધી એનાથી આ કોટડીમાંથી બહાર નીકળવાનું નથી, અને આવુંપીવું વગેરે જે કાંઈ કરવું હોય તે ત્યાંજ તે કરેછે. આવા જાપતામાં કાંઈ ગરબડ ચાલી શકતીજ નથી પણ જો કાંઈ પકડાયું તો પહેલી પદવી છીનવી સેછે, બીજી શીક્ષા કરેછે, અને તેના બાપ તથા મહેતાજીને પણ સજા થાય છે. એ પરીક્ષામાં કનિતા, કાયદા, રાજનીતિ વગેરે ઘણી બાબતો ઉપર લખાવે છે. કાગળો તપાસતાં પચીશોક દહાડા જાયછે, અને ત્યાર પછી જે પાસ થાયછે તેનાં નામ બાંગીઓ મધરાતે મિનારાપર ચડીને પોકારેછે. દરવર્ષે આ પરીક્ષાને માટે ૩૦૦૦-૮૦૦૦ ઉત્તેજવારો તો આવતા હશેજ. એમને બેસવાને માટે ઉપર કહી તેવી કોટડીઓ ૧૦૦૦૦ કરી રાખેલી છે.

ત્રીજી એટલે હાકતરની પદવી પેકિંગમાંજ અપાયછે, અને તેથી મુસાફરીના ખર્ચને લીધે ઘણાજણ એ પરીક્ષામાં જતા નથી. જે બીજી પરીક્ષામાં પાસ થયો હોય અને સરકારી નોકરી ન મળી હોય તો આ પરીક્ષામાં જઈ પાસ થઈ આવે તો નીકળતી જગા તેને મળે એવા કાયદો છે.

ચોથી પરીક્ષા ત્રણ ત્રણ વર્ષે પાદશાહી મહેલમાં થાયછે અને એમાં જે પાસ થયો તે ચીનમાં પરમ પદવીને પામ્યો.

સારસંગ્રહ.

વડોદરાની કોલેજને હવેથી મુંબઈની યુનિવર્સિટીમાં એફ. એ. ની પેપરોક્લામાં ઉમેદવારો મોકલવાની પરવાનગી મળી છે.

વાઘવડથી થતી ખરાબી. સને ૧૮૮૦ના રીપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે હિંદુસ્તાનમાં એ વરસે ૨૮૪૦ માણસના તથા ૫૮૩૮૯ દોરના જિવ વાઘવડ જેવાં જંગલી પ્રાણીઓથી ગયા હતા અને લાર્ડ રિપનની સરકાર ધારે છે કે ૧૮૭૯ ના વરસથી એ બાબત વધારે થતી આવે છે તેનું કારણ હથીઆરની ખંધી છે. (ફ્રી. ઇ. ૨૪મી ઓક્ટોબર).

વિલાયતમાં રેલવેથી થતા અકસ્માત. ગયે વર્ષે ૧૧૩૯ માણસ એ કારણથી મૃત્ત્યાં હતાં ને ૩૬૫૮ ઘવાયાં હતાં. કેટલા માણસોએ ખુસાફરી કરી તેનું પ્રમાણ ભેતાં માલમ પડે છે કે ૪૨૫૨૭૦૪ ખુસાફરીમાંથી એક મૃત્યુ અને ૩૭૪૧૯૯ માંથી એક ધાવલ થયો.

યુરોપની વસ્તી. આજથી ૮૦ વરસ ઉપર ૧૭ કરોડ માણસની હતી હમણાં તે ૨૭૦ કરોડની છે. ગ્રેટબ્રીટન, આયર્લેન્ડ, અમેરિકા, આસ્ટ્રેલીયામાં તે સને અંગ્રેજી ભાષા જાણનાર ને કરોડ વીસલાખ હતાં; હમણાં તે ૨૭ કરોડ છે—જે પ્રમાણમાં ભેતાં યુરોપની બીજી ભાષાઓમાં સેકંડે ૧૨ ટકાનો વધારો થયો છે. તારે અંગ્રેજીનો ૩૦૦ ટકાનો છે.

સોનાના સિક્કા. ત્રાવણકોરના મહારાજાએ ઈંગ્લાંડ ખાતે ઘણા સોનાના ચિકા બનાવી મોકલવા લખ્યું છે. એ સિક્કા અડધા સાવરનના કિંમતના પાડવામાં આવનાર છે. તેની એક બાજુ હમણાના મહારાજાનું ડોહું તથા બીજી બાજુએ તેની કિંમત પાડવામાં આવશે.

એક વાંદરાની નીમકહાલી—સતારા જાહાના એક મદારી પાસે પાંચ વાંદરા અને એક બકરો હતો, જે વડે તે પોતાનું ગૂજરાન ચલાવતો હતો. એ મદારી એક ગામથી બીજા ગામ એક કરવાને મઠે ફરતો હતો એવામાં તે મદારીને કેટલાક ચંડાળોએ તેની સાથેના વાંદરા અને પેલા એક બકરાને મારી નાખ્યો હતો, પણ એમાંથી એક વાંદરો છટકીને એક ગ્રાડ ઉપર ચઢી અંપો હતો. ત્યાં પેલા ચંડાળો મદારી વિગેરેને ઘું કરે છે તે બોલો બોલો ભેળા કરતો હતો. તેમજ તે મદારીને તથા તે બકરાને અને

તે વાંદરાઓને ક્યાં દોટેછે તે પેલા-ઝાડપરના વાંદરાએ એકસ રીતે જોયું હતું. તે અંડાળો પોતાના બુરા કામમાં રૂતેહ પામીને નાસી ગયા હતા. આ પછી તે વાંદરો નીચે ઉતરીને ગામના મોલીસ પટેલના ઘર તરફ ગયો, જ્યાં તેણે તે પટેલને પોતાની શક્તિથી તે માણ વનાવની નિશાની કરી. પટેલને તે બાબત શક જવાથી તે વાંદરાની સાથે ગયો, જ્યાં તે વાંદરાએ પેલા મંદારીને દોટેલી જમ્યા બતાવી!! આ બાબત પોલીસ ખૂનીઓને પકડવાની કોશીશમાં છે આ કામમાં ફરીયાદી તરીકે પેલા વાંદરાને ત્યાં રાખવામાં આપ્યો છે! આ વાત ખરી હોય તો જુઓ કે આવા અવાચક પ્રાણીઓને પણ પોતાના પોણુ કરનારની કેટલી દાઝ છે!!

હિંદુઓનો વહેમી ચાલ—લાહોર ‘ટ્રીબ્યુન’ને લુધીયાનાનો અખ્તર પત્રી જણાવે છે કે ત્યાં આદના દિવસમાં ખારથી વીથ વર્ષની છોકરીઓ-સવારમાં નદીએ ના’વા જાય છે અને ત્યાં ધણા શરમ બરેલાં ગીતો ગાય છે. આ જોવાને તે સાંભળવા માટે તેવાજ પ્રકારનાં મરદો ઘાટપર ભેગા થાય છે. આ કારણનો હેતુ એવો જણાવવામાં આવે છે કે જે છોકરી ધણા બિભત્સ શબ્દ બોલે તેના ધણીનું આપુખ વધે. આ રિવાજ પંજાબના ધણા ભાગમાં ચાલે છે. ખરેખર આવા ખરાબ રિવાજનો તો નાશ થવો જ જોઈએ.

પાણી નીચે ચાલતું વાહાણુ. એક રોચનીયન ઇનજીનિયરે એવી જાતની બોટ ક્રોધી કહાડી છે કે જે ખાર કલાક સુધી પાણીમાં સેા ફીટ ઊંડાઈએ રહે, પણ અંદર રહેનારાને કાંઈ ઇજા થાય નહિ; અને તે શોધી કહાડનાર વળી જણાવે છે કે જરૂરને પ્રસંગે તે ૨૦૦ ફીટ ઊંડાણમાં જઈ શકે છે. એ વાહાણુના ચાલવા હાલવાની ગતિ સાધારણ આગમિટના જેટલી જ છે. વળી હવા આવવાને માટેની એવી ગોઠવણ કીધી છે, કે જેથી અંદર રહેનાર ખારવાને જ્યારે જોઈએ ત્યારે તે તેટલી મળી શકે ને જરૂરનો વખત હોય તો આ બોટ ૧૪ કલાક સુધી પાણીમાં રહી શકે છે; અને તે વખતે વધારે હવા મળે તેવી યોજના છે. આ બોટ તારપીડોના કામ માટે ફીક છે. તે દ્વાંતરને વખતે પણ ઉપયોગમાં કામ આવે.

ઈંગ્લેન્ડે કેટલો બંને યત્ર જવહાર રાખે છે! બ્રિટિશ ટાપુઓમાં ૧૪૫૪૬ ટપાલખાતાં છે તે માર્કિતે ગયે વર્ષે ૧૧૭૬૪૨૩૬૦૦ કાગળો,

નિશાલ્લોનાં ફનામ પત્રક.

ઝાલાવાડપ્રાંત.

જા. નં. ૧૨૯ ફેબ્રુઆરી.

લખતર. મે. પ્રાંતના સહિયનું પધારવું યતાં મે. ઠાકોર સહિય તર્ફથી ૨૨-૩-૦ માનીટરો તથા ઊકરાઓને ૩૫) મહેતાજીને ૩૨) આ સીમંટને ૩૫) મીઠાઈના કુલ ૩૩૪-૩-૦—બીલાપુર. વીઠલજી મહેતાજીની ખાલી યવાથી ગામાત ખાતે પટેલ કાદાનજી લાલજીએ ૩૧) મીઠાઈ—કરકચસ. રૂવરયાન લખતરના મહારાજા શ્રી. કરણસીંહજી તર્ફથી ૩૩) ચોપડીઓ ૩૧) મીઠાઈ—ધામા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખત ગામ કોઠે તર્ફથી ૩૫) રમાલ—તીથવા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખત ખોળ કાસમ કલા તર્ફથી ૩૦) મીઠાઈ—ભરાડા. રાણાશી ચંદ્રસીંહજીએ પોતાના ઊકરાને નિયાળે બેસાડી ૩૧) મહેતાજીને, ૩૦) મીઠાઈ—માલવણ, પંચ્યા. આત્મારામ પ્રાગજી તર્ફથી ૩૧) મીઠાઈ.

. કુણુભાઈ ગોવિંદલાલ.

સ. ૩, એ. ઈ. પ્રાં. ઝાલાવાડ.

જા. નં. ૧૧૦

ગોહીલવાડ પ્રાંત.

મહે ફેબ્રુઆરી તથા માર્ચ ૧૮૮૧

કોળીઆઈ પારેખ હીરાબાવા ૩૧) મીઠાઈ ૩૧) મહેતાજીને—કુંગર. મેતા નાયા દયાજી તથા પરશોતમ દયાજી ૩૦) મીઠાઈ—જેસર. ગામના મહાજન તર્ફથી ૩૧) મીઠાઈ. મુજી ગરઘીયા તર્ફથી ૩૧) મીઠાઈ. પટેલ વીગિરે તર્ફથી ૩૧) મીઠાઈ—સીંહોરે પેંચ. ડા. જમનાદાસ ત્રીકમજી ૩૨) ચોપડીઓ—કુંભણુ ગામના મહાજન તર્ફથી ૩૦) મીઠાઈ—દાઠા. તાલુકદારો તર્ફથી ૩૧) મીઠાઈ તથા કંવાયાળામાં તાલુકદારો તર્ફથી ૩૦-૮-૦ મીઠાઈ—કરી-આણા. પટેલ દલા જસમત તથા પટેલ અબા રણજોડ—ધારૂકા. મુકલ કમિટિના મેમ્બરો તર્ફથી ૩૧) મીઠાઈ—ચોગઢ. પટેલ વસરામ ઠાકરસી ૩૦) પટેલ રામા લખા ૩૦) પટેલ દેવજી બહેચર ૩૦) દેસાઈ રણજોડ પોળા ૩૦) મીઠાઈ—હણુલ. મહેતાજી હરજીવન રામજી ૩૦

ગામના મહાજન તર્ફથી રૂગા—ગટડા. વકીલ ભગવાનલાલ કચળચંદ
 ૩૧) મીઠાઈ—મહાળી. રા. પીતાંબર ચંપુરામ ૩૧) મીઠાઈ—શ્રીલીઆ.
 મે. ડેબુડી વહીવટદાર રા.બાણા વસ્તા ૩૨)—આંઆ. પટેલ કીકા કાળાબા
 ધ ૩૦ા મીઠાઈ ૩૧) મહેતાજીને પાલડીનો ધુ. સંતોકરામ માધવજી પ-
 ટેલ વચરામ હીરા પટેલ અરજણ ગોવિંદ પટેલ નથુ જુઠા ૩૦ા—જાં-
 ચોડા. રા. ઈચ્છાચક્રે જટાચંકરે ૩૧-૨-૩ ચોપડીઓ—પાલીટાણા. મે. દાકોર
 સાહેબ તર્ફથી ૩૧૭-૦-૩ ચોપડીઓ તથા ૩૫) મીઠાઈ—ચોક. રા. મ-
 હુડીચંકરે રા.ચેરવરે ૩૨) મીઠાઈ તાલુકદારો તર્ફથી રૂગા ચોપડીઓ તથા
 મીઠાઈ—વળા કંપારાળા. ચેઠ જમનાદાસ ત્રીકમજી ૩૧૦) ચોપડીઓ
 ૩૧ા મીઠાઈ—આમરા. તાલુકદારો તર્ફથી ૩૧૫) રમાલ—કોટડાપીઠા.
 લુવાણા જીવરાજ અમરચી રૂગા મીઠાઈ રા. બાબાજી રામચંદ ૩૧)ની
 મીઠાઈ—સાઠી કંપચાળા. દાકોરચી બાપુબા તર્ફથી ૩૧-૦-૦ ચોપડીઓ
 ૧-૦-૦ ચુંદડીઓ ૧-૧-૧. રમાલ ૩૧)ની સાકર આ. માણિકલાલ લાખાબાઈ
 તર્ફથી ૩૧)મીઠાઈ—સાઠી. દાકોરચી બાપુબા તર્ફથી ૩૮-૯-૦ ચોપડીઓ ૩૧)
 મીઠાઈ—રાજપીપળા, આ. માણિકલાલ લાખાબાઈ તર્ફથી ૩૫) લૂગડાં તથા
 સાકર—પીપળવા. રા. કાળીદાસ રવિદાસ ૩૧) રા. લક્ષ્મીચંદ દરિબાઈ
 રૂગા આ. કૃષ્ણરાવ રેણુનાથ ૩૧ા વસરામ નારણ રૂગા અંબાઈદાસ
 ચેચરે રૂગા ત્રીકમ ખીમજી રૂગા મુજુબાઈ ડાઘાબાઈ રૂગા કુલ ૩૫)નું
 ઇનામ—વીઠીઆ. જસદણ દરબારચી તર્ફથી ૦-૧૦-૦ મીઠાઈ—પાલડી
 ત્રવાડી જીવનજી રૂગા મીઠાઈ—સાખેણી. ચા. બાપુ ધર્મચી રૂગા મી-
 ઠાઈ—ખોટાદ કંપારાળા. બાવનગરના નામદાર મે. દરબારચી તર્ફથી
 ૩૫) લૂગડાં વકીલ પ્રેમજી શ્રીણાબાઈ ૩૧-૦-૧-૬સા. રા. દેવચંકર
 પુત્ર ૩૧) મીઠાઈ તથા ને ગરીબ જોકરાને ફીના આના—વાલુકડ. પટેલ
 રામભયુ રૂગા મીઠાઈ—ચમારડી. તખ્તસંગ મયાબાઈ રૂગા મીઠાઈ મા-
 ધવસંગ બાવસંગ રૂગા મીઠાઈ કલ્યાણસંગ રૂગા મીઠાઈ—વળા કંપારાળા.
 મે. દરબારચી તર્ફથી ૩૧ા મીઠાઈ—સાઠી. દાકોરચી બાપુબા તર્ફથી ૩૪)
 મીઠાઈ—ભુમશ્રી. ધોધાના પાદરી મે. ટેલર સાહેબે ૩૨) ભંડારીશ. મુખી ગાંડા
 ગલા ૩૧ા ની સાકર—કોળીપાક. મહેતા કાનજી ગડલ રૂગાની સાકર.
 ચાપળ. રા. ચંપુપ્રસાદ ગૌરીચંકરે પ્રતાપરાવ ગોવિંદરાવ ૩૧) મીઠાઈ—

મોટા જીવોડા. પટેલ અરજણ પુંજ ૩૦૧ સાકર—રીહોર બેથ. મે.
ડાકટર સાહેબ ૩૦૧ સાકર તથા ૩૨) મહેતાજીને પાઘડીના—બુઢણા.
શા. મોતીચંદ પેલચંદ ૩૧ મીઠાઈ—તળાળા. ૨૮ શંભુપ્રસાદ ગૌરીચંકર ૩૧
મીઠાઈ—કુંડલા. સ્વસ્થાન બાવનગરના મે. વસુલાતી અધીકારી સાહેબ
૩૪-૧૪-૦ મીઠાઈ—રોહીશાળા. ૨૧. વલ્લેશંકર પ્રભાશંકર, પટેલ હરિરામ,
આમર મોટા ૩૫૩ શા. વલમ પદમચી એમી કુલ ૩૧૧૧ ઓપડીયો ૩૧
મીઠાઈ કુળ ૩૩) બળવાળાના રહીથ શા. સુંદરજી પ્રેમજી તથા કોઠારી
રણજીડ ઝવેર ૩૨૧ પાણી પીવાના—પાટણા. ૨૧. ફુલબજી લક્ષ્મણ ૩૧)
તથા કમિટિના મેમ્બરોએ ૦-૧૦-૦ મીઠાઈ—ચોગઢ. પટેલ નારણ વાઝા ૩૦
મીઠાઈ—રંધોળા. ૨૧ કુચવજી હીરજી ૩૧૧ સાકર પટેલ વાઘા રામા
૩૧) શા. હકમચંદ કાળીદાસ ૩૧) ગોહલ જોડાબાઈ રાસંગજી ૩૧) પગી
ગોખર નારણ ૩૦ બીજા ત્રણ ગ્રહસ્થોએ ૩૦-૬-૦ કુલ ૩૫-૨-૦ લા-
ખણકા. ગઢડા, વહીવટદાર આ. છગનલાલ બાઈચંદ ૩૦ ઓપાળા. પ-
ટેલ નયુકાળા ૩૦૧ સાકર ૩૧) મહેતાજીને પાઘડીનો—ભોંગરાડ. ૨૧. મુ-
ળજી વલ્લેરામ ૩૦૧ દેડેડ. ૨૧. વ્રજરાય ગુલાબરાય સોની પ્રેમજી હીરા
૩૧) સાકર—લાહી. ઠાકોરશ્રી બાપુબા સાહેબ ૩૪) ૨૧. મુનીલાલ સાંમજી
૩૦૧ લાહી ઠંપારાળા. ૨૧. માણેકલાલ લાધાબાઈ ૩૨) મીઠાઈ—ખા-
ખરા. મે. તાલુકદારો તર્ફથી ૩૨) મીઠાઈ—ચમારડી. પટેલ જોડારામ
૩૦૧૧ પટેલ ધર્મશી ગોપા ૩૦ બીજા ત્રણ ગ્રહસ્થોએ ૩૦-૬-૦ કોટડા
પીઠા. મે. તાલુકદારો તર્ફથી ૩૨) સાકર—જસદણ. મે. દરબાર સાહેબ
તર્ફથી ૩૧૦) ઓપડીયો, ૩૨) મીઠાઈ—વીઝીવા. મે. જસદણના દરબાર
સાહેબ તરફથી ૩૧૦) છોટ.

તા. ૧૬-૫-૮૧

(સહી) કનૈયાલાલ ગિરધરલાલ.

સ. ડ. એ. ઈ. પ્રાં. ગોહિલવાડ.

મહીકાંઠા પાલણપુર.

અમનગર. ઈડરના મહારાજા શ્રી કેયરીસીંગજી સાહેબ બહાદુરે
તા. ૨૪ મી એપ્રિલ સને ૧૮૮૧ મે રોજ જોડરાએના તથા જોડીએના
પરીક્ષા લઈ ૩૬-૫-૦ જોડરાએને ઓપડીયો ૩૮) મહેતાજીને ૩૨૧ પે-
હેલા આસીગટ્ટને બીજા આસીગટ્ટને ૩૧) ત્રીજા આસીગટ્ટને ૩૨)
પતાસાં ૩૪-૩-૦ જોડીએને આરબી તથા રેલ ૩૩) મહેતાજીને પા-
ઘડીના કુલ ૩૩૨)—જોટાણા. પારેખ અમયાબાઈ ઉકાબાઈએ ઉના-
ળામાં પાણી પીવાસાદ દરસાલ આપવા કબુલ કીધુંછે.

(સહી) મોતીરાંમ શાંતરામ

ડ. એ. ઈ-૨ પેકટર. ઈ. પ્રાં. મહીકાંઠા.

અમદાવાદ હે. કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા તા. ૮ નવેમ્બર ૧૯૯૨ ને રોજ થઈ તેમાં પાસ થયેલા ઉમેદવારોની પાદ નંબર.

નંબર.	નામ.	નિયાળ.
૧	હોદાઆલ યુજી.	નાદાપાડ.
૨	મનસુખ છગનલાલ.	ચેલાપુર.
૩	હરજીંકર રામચંકર.	વાઘાર તા. પારડી.
૪	માધવચંકર ભવાનીચંકર.	કતારગામ.
૫	હરજીંકર અમયારામ.	મહુધા.
૬	પ્રતાપસિંગ તિરવસિંગ.	ગોધરા.
૭	મોતીલાલ બાલજી.	મહુધા.
૮	છગનલાલ હરીબાઈ ત્રવાડી.	સરૂંકા.
૯	ગોરારજી તાગરજી.	ખરસાડ.
૧૦	હરીપાલ રામચંકર બટ.	ઉમરેક.
૧૧	પરાગજી રદરજી.	સુલતાનપુર.
૧૨	મયમલાલ દાગોદર.	વાડાસિતોર.
૧૩	વામજી ફીજાર.	બોરીઆવી.
૧૪	વેણીરામ મથુરદાસ.	જંજુસર.
૧૫	મણિકલાન તાતાબાઈ રવ.	ઉમરેક.
૧૬	ભીમબાઈ ભુલાબાઈ.	સરભાણ.

નંબર.	નામ.	નિયાળ.
૧૭	લેક્ટચર રાજરામ દવે.	મહુધા.
૧૮	તુનીલાલ વનમણી શા.	કાંકણપુર.
૧૯	લલુભાઈ મુલામચંદ	તોરેણા.
૨૦	તારાવણ કાળીદાસ ખટલ.	સામરખા.
૨૧	કમલચંકર બાઈચંકર.	ગોધાવી.
૨૨	ગોવિંદલાલ બાપાલાલ શા.	અમદાવાદ નંબર ૨.
૨૩	સોમચર હરજીવન જાની.	ઉમરેક.
૨૪	કુતરજી ગોપાળજી દેસાઈ.	આટ તા. જાલાલપુર.
૨૫	સલુબાઈ રૂઘનાથ નાયક.	ઉમરસાડી.
૨૬	બાણાવંતી કેશવજી કોળી.	બાકૂત.
૨૭	ચલુપતરામ લક્ષ્મીરામ ઠકર.	મહુધા.
૨૮	કેશવલાલ જાદવરાય.	અમદાવાદ નં. ૨
૨૯	રામચંદ્ર નરસિરામ.	ઉમરેક.
૩૦	અમૃતલાલ ભૂખણ દવે.	ઉમરેક.
૩૧	રમણલાલ દાગોદર તંલાડી.	નડીઆદ.
૩૨	સોમચર ભવાનીચંકર.	ઉમરેક.

બી.એ.સી.સી.

૩૩ લલુભાઈ કાળીદાસ શાહા.
 ૩૪ ખુશાલભાઈ ગાંડાભાઈ.
 ૩૫ લલુભાઈ જીએદમંદ.
 ૩૬ મગનલાલ ખેલેચર બાસ.
 ૩૭ ભ્રમલાલ બાપાલાલ ભટ.

૩૮ રણજોડલાલ નાગરજી મહેતા.
 ૩૯ વિષ્ણુનાથ હિમતરામ.
 ૪૦ સુનીલાલ ભાગીલાલ દેસાઈ.
 ૪૧ ત્રીકમલાલ રણજોડ ત્રવાડી.
 ૪૨ ગીરજાસંકર કુંભર ધ્યાની.
 ૪૩ ભાઈજી બાપુજી પટેલ.
 ૪૪ નારાયણ ધનેશ્વર પંડ્યા.
 ૪૫ નાનુકેશ્વર ખુશાલ દેવ.
 ૪૬ ભાગીલાલ પ્રાણજીવન ગોરી.

ખારેબત.
 કતારગામ.
 જંબુસર.
 અમદાવાદ નં. ૧
 બાદરવા.
 મુકલતીયં.
 ઉત્તરસંડા.
 ગાના તા. આણંદ.
 લુણાવાડા.
 નડીઆદ.

૪૭
 ૪૮
 ૪૯
 ૫૦
 ૫૧
 ૫૨
 ૫૩
 ૫૪
 ૫૫
 ૫૬

૫૭
 ૫૮
 ૫૯
 ૬૦
 ૬૧
 ૬૨
 ૬૩
 ૬૪
 ૬૫
 ૬૬

૬૭
 ૬૮
 ૬૯
 ૭૦
 ૭૧
 ૭૨
 ૭૩
 ૭૪
 ૭૫
 ૭૬

૭૭
 ૭૮
 ૭૯
 ૮૦
 ૮૧
 ૮૨
 ૮૩
 ૮૪
 ૮૫
 ૮૬

૮૭
 ૮૮
 ૮૯
 ૯૦
 ૯૧
 ૯૨
 ૯૩
 ૯૪
 ૯૫
 ૯૬

૯૭
 ૯૮
 ૯૯
 ૧૦૦
 ૧૦૧
 ૧૦૨
 ૧૦૩
 ૧૦૪
 ૧૦૫
 ૧૦૬

૧૦૭
 ૧૦૮
 ૧૦૯
 ૧૧૦
 ૧૧૧
 ૧૧૨
 ૧૧૩
 ૧૧૪
 ૧૧૫
 ૧૧૬

૧૧૭
 ૧૧૮
 ૧૧૯
 ૧૨૦
 ૧૨૧
 ૧૨૨
 ૧૨૩
 ૧૨૪
 ૧૨૫
 ૧૨૬

૧૨૭
 ૧૨૮
 ૧૨૯
 ૧૩૦
 ૧૩૧
 ૧૩૨
 ૧૩૩
 ૧૩૪
 ૧૩૫
 ૧૩૬

૧૩૭
 ૧૩૮
 ૧૩૯
 ૧૪૦
 ૧૪૧
 ૧૪૨
 ૧૪૩
 ૧૪૪
 ૧૪૫
 ૧૪૬

૧૪૭
 ૧૪૮
 ૧૪૯
 ૧૫૦
 ૧૫૧
 ૧૫૨
 ૧૫૩
 ૧૫૪
 ૧૫૫
 ૧૫૬

૧૫૭
 ૧૫૮
 ૧૫૯
 ૧૬૦
 ૧૬૧
 ૧૬૨
 ૧૬૩
 ૧૬૪
 ૧૬૫
 ૧૬૬

૧૬૭
 ૧૬૮
 ૧૬૯
 ૧૭૦
 ૧૭૧
 ૧૭૨
 ૧૭૩
 ૧૭૪
 ૧૭૫
 ૧૭૬

૧૭૭
 ૧૭૮
 ૧૭૯
 ૧૮૦
 ૧૮૧
 ૧૮૨
 ૧૮૩
 ૧૮૪
 ૧૮૫
 ૧૮૬

તા. ૨૬ મી નવંબર ૧૮૮૧.

૪૭ મણીચંકર જડુરામ.
 ૪૮ હરીલાલ નાનાલાલ.
 ૪૯ જીવરામ ખેલેચર દેવ.
 ૫૦ મોનીલાલ બાઈજી.

ઉરડુ ઉમેદવારો.

૧ ગુલાબન મી હલાહીખખસ.
 ૨ અમીરદીન શીરાજીદીન.
 ૩ મોરારજી બીમભાઈ.
 ૪ સેવદમીઆં ચાહાજીદી.
 ૫ રમુલખાં રહીમખાં.
 ૬ ઉમરાવ કરીમભાઈ સેખ.
 ૭ અમીનમીઆં સૈફમીઆં.
 ૮ સેખ. હાસમ કાલુભાઈ.

૧ ગુલાબન મી હલાહીખખસ.
 ૨ અમીરદીન શીરાજીદીન.
 ૩ મોરારજી બીમભાઈ.
 ૪ સેવદમીઆં ચાહાજીદી.
 ૫ રમુલખાં રહીમખાં.
 ૬ ઉમરાવ કરીમભાઈ સેખ.
 ૭ અમીનમીઆં સૈફમીઆં.
 ૮ સેખ. હાસમ કાલુભાઈ.

૧ ગુલાબન મી હલાહીખખસ.
 ૨ અમીરદીન શીરાજીદીન.
 ૩ મોરારજી બીમભાઈ.
 ૪ સેવદમીઆં ચાહાજીદી.
 ૫ રમુલખાં રહીમખાં.
 ૬ ઉમરાવ કરીમભાઈ સેખ.
 ૭ અમીનમીઆં સૈફમીઆં.
 ૮ સેખ. હાસમ કાલુભાઈ.

૧ ગુલાબન મી હલાહીખખસ.
 ૨ અમીરદીન શીરાજીદીન.
 ૩ મોરારજી બીમભાઈ.
 ૪ સેવદમીઆં ચાહાજીદી.
 ૫ રમુલખાં રહીમખાં.
 ૬ ઉમરાવ કરીમભાઈ સેખ.
 ૭ અમીનમીઆં સૈફમીઆં.
 ૮ સેખ. હાસમ કાલુભાઈ.

૧ ગુલાબન મી હલાહીખખસ.
 ૨ અમીરદીન શીરાજીદીન.
 ૩ મોરારજી બીમભાઈ.
 ૪ સેવદમીઆં ચાહાજીદી.
 ૫ રમુલખાં રહીમખાં.
 ૬ ઉમરાવ કરીમભાઈ સેખ.
 ૭ અમીનમીઆં સૈફમીઆં.
 ૮ સેખ. હાસમ કાલુભાઈ.

૧ ગુલાબન મી હલાહીખખસ.
 ૨ અમીરદીન શીરાજીદીન.
 ૩ મોરારજી બીમભાઈ.
 ૪ સેવદમીઆં ચાહાજીદી.
 ૫ રમુલખાં રહીમખાં.
 ૬ ઉમરાવ કરીમભાઈ સેખ.
 ૭ અમીનમીઆં સૈફમીઆં.
 ૮ સેખ. હાસમ કાલુભાઈ.

૧ ગુલાબન મી હલાહીખખસ.
 ૨ અમીરદીન શીરાજીદીન.
 ૩ મોરારજી બીમભાઈ.
 ૪ સેવદમીઆં ચાહાજીદી.
 ૫ રમુલખાં રહીમખાં.
 ૬ ઉમરાવ કરીમભાઈ સેખ.
 ૭ અમીનમીઆં સૈફમીઆં.
 ૮ સેખ. હાસમ કાલુભાઈ.

૧ ગુલાબન મી હલાહીખખસ.
 ૨ અમીરદીન શીરાજીદીન.
 ૩ મોરારજી બીમભાઈ.
 ૪ સેવદમીઆં ચાહાજીદી.
 ૫ રમુલખાં રહીમખાં.
 ૬ ઉમરાવ કરીમભાઈ સેખ.
 ૭ અમીનમીઆં સૈફમીઆં.
 ૮ સેખ. હાસમ કાલુભાઈ.

૧ ગુલાબન મી હલાહીખખસ.
 ૨ અમીરદીન શીરાજીદીન.
 ૩ મોરારજી બીમભાઈ.
 ૪ સેવદમીઆં ચાહાજીદી.
 ૫ રમુલખાં રહીમખાં.
 ૬ ઉમરાવ કરીમભાઈ સેખ.
 ૭ અમીનમીઆં સૈફમીઆં.
 ૮ સેખ. હાસમ કાલુભાઈ.

૧ ગુલાબન મી હલાહીખખસ.
 ૨ અમીરદીન શીરાજીદીન.
 ૩ મોરારજી બીમભાઈ.
 ૪ સેવદમીઆં ચાહાજીદી.
 ૫ રમુલખાં રહીમખાં.
 ૬ ઉમરાવ કરીમભાઈ સેખ.
 ૭ અમીનમીઆં સૈફમીઆં.
 ૮ સેખ. હાસમ કાલુભાઈ.

૧ ગુલાબન મી હલાહીખખસ.
 ૨ અમીરદીન શીરાજીદીન.
 ૩ મોરારજી બીમભાઈ.
 ૪ સેવદમીઆં ચાહાજીદી.
 ૫ રમુલખાં રહીમખાં.
 ૬ ઉમરાવ કરીમભાઈ સેખ.
 ૭ અમીનમીઆં સૈફમીઆં.
 ૮ સેખ. હાસમ કાલુભાઈ.

૧ ગુલાબન મી હલાહીખખસ.
 ૨ અમીરદીન શીરાજીદીન.
 ૩ મોરારજી બીમભાઈ.
 ૪ સેવદમીઆં ચાહાજીદી.
 ૫ રમુલખાં રહીમખાં.
 ૬ ઉમરાવ કરીમભાઈ સેખ.
 ૭ અમીનમીઆં સૈફમીઆં.
 ૮ સેખ. હાસમ કાલુભાઈ.

૧ ગુલાબન મી હલાહીખખસ.
 ૨ અમીરદીન શીરાજીદીન.
 ૩ મોરારજી બીમભાઈ.
 ૪ સેવદમીઆં ચાહાજીદી.
 ૫ રમુલખાં રહીમખાં.
 ૬ ઉમરાવ કરીમભાઈ સેખ.
 ૭ અમીનમીઆં સૈફમીઆં.
 ૮ સેખ. હાસમ કાલુભાઈ.

૧ ગુલાબન મી હલાહીખખસ.
 ૨ અમીરદીન શીરાજીદીન.
 ૩ મોરારજી બીમભાઈ.
 ૪ સેવદમીઆં ચાહાજીદી.
 ૫ રમુલખાં રહીમખાં.
 ૬ ઉમરાવ કરીમભાઈ સેખ.
 ૭ અમીનમીઆં સૈફમીઆં.
 ૮ સેખ. હાસમ કાલુભાઈ.

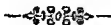
(ઈચ્છ સહી) મહીપતરામ રૂપરામ.

પ્રિન્સિપાલ ટ્રેનિંગકાલેજ અમદાવાદ.

ગ્રાહકોને સૂચના.

એક નકલ રાખનારા અમારા સર્વે ગ્રાહકોને અગર આપવામાં આવે છે કે હવેથી તેમને આ ચોપાનીઆનું લવાજમ તથા ટપાલ ખર્ચ ૧૩પિઓ ને ૩ આનાજ બેસશે, પણ તેને માટે જરૂરનું છે કે એ રકમ તેઓએ અમને આવતા ફેબ્રુઆરી માસની આખર સુધીમાં પહોંચે એમ કરવું. આ પહેલા ત્રણ માસને સાફ નંબા ધારા મુજબ અમે ટપાલ ખર્ચ તેમને હિસાબે સરકારમાં ભરી ચૂક્યા હઈએ, પણ હવેથી તેમ કરીશું નહિ અને ઉપલી મુદતમાં જેનાં નાણાં નહિ આવે તેની ઉપર ચોપાનીાજ મોકલવું બંધ કરવું, પડશે.

મુ. રાજકોટ.	}	નવલરામ લક્ષ્મીરામ
તા. ૧-૧-૮૧		એડિટર, ગૂજરાત શાળાપત્ર.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

FEBRUARY 1882.

ગુરુતક ૨૨ મુ.

ફેબ્રુઆરી.

અંક ૨ નો.

ગૌતાંત્ર બહુ મોટું વૃક્ષ, નામ તેમ છે કેમ :-

કર, અને મન સેવના, ખરી એતી પરી હામ.

અંગ્રુકમણિકા.

પૃષ્ઠ

CONTENTS PAGES.

શ્રી પંડિતો.....	૨૫
ગુનાઈ હાકાકાની વસ્તી.....	૨૭
મામાપનો ગુણ.....	૩૦
વિવેક બુદ્ધિ સંધળા ગુણના ખોટ.....	૩૦
પૂરી પાડે છે.....	૩૦
ગુનાના પરચર.....	૩૩
પુસ્તકોની પહોચ.....	૩૫
ગોર સંગ્રહ.....	૩૭
અર્થાપત્ર.....	૩૯
નિયાજોનો ઈનામ પત્રક.....	૪૨

Lady-Pandita	25
Population of the Bombay Pre- sident	27
Duty towards Parents	30
Wisdom and Cunning	30
Lime-stones in Kattyawar	33
Notices of New Publications	35
Miscellaneous Information	37
Correspondence addressed to the Editor	39
Lists of Prizes Distributed in Schools	42

(કેળવણી આતાના હુકમથી.)

અમદાવાદમાં

મામાના હાથેલીમધે પુનાઈડેડ પ્રિન્ટીંગ અને જનરલ એજનસી કંપની
પ્રિન્ટિંગના પ્રેસમાં રણછોડલાલ ગંગારામે છાપી પ્રગટ કર્યું

મૂલ { ૩૧) વગસનો અંગાધીયોળ. } ટપાલ ખર્ચ
{ ૩૦) - છુટક અંક એકના } બહુદુ:

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૨૧ મું

ક્રિષ્વર્ષાસી સન ૧૮૮૨.

અંક ૨ જો.

સ્ત્રીપંડિતો.

કુનિવાના સઘળા પ્રાચીનાપાના વિદ્વાનોની હાજ બલિનમાં સભા મળી હતી તે પ્રત્યે આપણા દેશની પ્રખ્યાત સ્ત્રીપંડિત રમાબાઈએ એક કુશોભિત કવિતામય પત્ર લખ્યું હતું તે સંબંધમાં પ્રોફેસર મોનિયર વિલિયમ્સ આ પ્રમાણે એક જગહેર વર્તમાન ઉપર ઉલ્લાહથી લખેછે.

હિંદુ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ વિષે જ્યારે કોઈ ઈંગ્લેન્ડ વિચાર કરેછે ત્યારે તેની નજરે આગળ યુદ્ધામગીરીમાં રાખેલી બાઈડીઓ, વિધવા, પણાના તિવતા મોતમાંથી ઉગરવા બળી મરતી સતીઓ, કેળવણી રહિત બાળકીઓ જતાંતાના કેદખાનામાં પૂરેલી કે બાળવિવાહના અગ્નિ નિર્દયતાથી પથરેલી, પગેરે અનેક ચિત્રો સાંભરી આવી તેને એમ દેખાયછે કે હિંદુ જાતનો અર્ધાઅર્ધ ભાગ (સ્ત્રી વર્ગ) તો મહાદુર્દશમાં સંઘા કરેછે.

આ ચિત્ર ઘણે અંશે ખરૂંછે, તો પણ જરા તપાસ કરતાં માનવ મ પડે કે એમાં કાળો રંગ એટલો બધો છે કે તે વગર વિચારે સંધ્ય લાગુ પડી શકેજ નહિ. પ્રાચીન કાળમાં અને ખરે મુસલમાનની પહેલાના સઘળા વખતમાં હિંદુસ્ત્રીની પદવી પુરુષના સંબંધમાં નોંધએ તેવી હતી. એનો શું પણ એમ પણ માનવ પડેછે કે હંસવર્ણના કુટુંબમાં વિદ્યાઆમ એવા ઉમંગથી ચાલતો કે પુરુષની પેઠે સ્ત્રીઓએ પણ પંડિતાઈને મટિ પ્રસિદ્ધ થયું એ કાંઈ અસાધારણ હતું નહિ. તરુવેશના બાળનારા બાળેછે કે કેટલાક મંત્રને જરૂરથી સ્ત્રી તરુપિઓએ બતાવેલી છે. બહારણુક ઉપનિષદમાં વાતવચ્ચ વ્રતપિ સંસ્કૃતમાં પોતાની સ્ત્રી સાથે અધ્યાત્મ વિષયની ગમી ચલાવેછે; અને તર્પણ જે સઘળા હિંદુ

મેા પ્રત્યેક સવારે કરેછે તેમાં પ્રાચીન સ્ત્રી ગુરુઓના એક આત્મા વર્ગ
જું માનથી સ્મરણ કરવામાં આવેછે. એ વાત પણ નોંધી રાખવા જો-
ગછે કે વિદ્યાનું અધિષ્ઠાતાપણું હિંદુસ્તાનમાં સરસ્વતી નામના સ્ત્રી રૂપ
દેવત્વનેજ સોંપવામાં આવ્યુંછે.

હાલના વખતને માટે એમછે કે ભગ્નક પ્રીતિની વિચારોનો ત્યાં પ્ર-
માર થવાથી તથા આપણું બોધન, રંગી સ્ત્રીઓની હાલતમાં ઘણા સુધારો
થવા માંડ્યોછે. સ્ત્રીઓજ તેજ વધારે જ્ઞાનની કમળા રેખાડવા લાગીછે.
હિંદુસ્તાનના દેશાક બાગમાં અને વિશેષે કરીને મહારાષ્ટ્રમાં મુસાફરી
કરતાં મારા સાબળવામાં આવ્યું કે ઘણી સ્ત્રીઓ રાજાવાની કેજવણીમાં
નિપુણ થએલીછે, પુરાણ પાંચવા જોયું સંસ્કૃત બોલેલી પણ યોડીતપદ,
અને હજારો યોગજ વખત પર રમાબાઈ નામની એક વિદ્વાન તરૂણ
સ્ત્રીએ ગિય કવિતા કરવાની પોતાની ક્ષમિતથી ઘણી પ્રસિદ્ધિ મેળવીછે.

બર્લિનમાં પ્રાચી વિદ્યાની સભા બરાવાને વીજે દહાડે મને આ ત-
રૂણી તરૂંધી એક સંસ્કૃતમાં લખેલો કાગળ મળ્યો અને તેમાં લાંબું હંદો
બદ બારણ એ સભા આગળ નિવેદન કરવા બીડ્યું હતું. તે પંડિત
સ્વામણ કૃષ્ણજીએ સભાના ઘણા ગૃહસ્થો બિમા થયા હતા તેમની
સન્મુખ મૂળ સંસ્કૃતમાં વાંચી સંબળાવ્યું હતું. એ સ્ત્રીપંડિતના શોકલેખા
આ હંદોમાં કવિતાની ઘણી ખૂબીએ અને તેના સાર માત્ર હું
નીચે લખાવુંહું.

“ કલ્યાણ, ઉદારબુદ્ધિના વિહંગ્મનો, જૂની સંસ્કૃત બાપા આ સભા
એક તૃદમાતાની પેઠે જાણા રહિત થઈ ગયેછે. અરે લાંબા કાળ મુ-
ધી તે માન ગન્માન વિનાની રહીછે, અને રહ્યોને મારે, જે વિદ્યાનો,
તે તમારી તરૂં નામી આવેછે. અરે, અમારા રંગના બાગમાં પહેલાં
નામાંકિત રત્નપુત્રો કૃષ્ણ કરવાનું હતું જેની કીર્તિ બુદ્ધીને પ્રકાશિત ક-
રતી હતી, જેની ગતિ ને માહાત્મ્ય ઐશ્વર્ય મુધી પહોંચ્યું હતું, વાણીક
ને બાગ સરખા મહર્ષિઓ, રામ ને મુધિરિ જેવા નેરા રાજાઓ, અને
મોનારિ મરણી પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ. હાજ, ગરમ, ગરમ, તેના પુત્ર એવા
યાજકે કે જેના આચરણ આવેકુળને રાપ લગાડેછે, જે પર રંગી મા-

જે ગમન કરેછે અને પોતાના વિદ્યા વૃક્ષને લઈકુવાડો નિર્મૂળ કરવા મેળ્યાછે. હે મહાસાગર આ નિર્લજ્જતાને પાતલી અમારી આ ભૂમિનો પ્રલય કરવા જોઈશું તારામાં પાણી નથી ! અરે તું ઉલટે, ને આ દેશના કલંકોને સામદાજ ખોઈ નાંખે તો કેવું સારું, કે કોઈ મોટો દાવાતળ પ્રગટી આ દેશને ભસ્મ કરી નાંખો ! ને એની અપકીર્તિનો પ્રત્યેક ડાઘ જતો રહે નહિ ત્યાં સુધી કોઈ પણ એનું નામ મુખથી ઉચ્ચારણ કરશે મા ! આ પ્રમાણે સરસ્વતીમાતા કરુણામય આક્રંદ કરેછે. પણ અફસોસ, કેવું ખેદકારક, કેવું શરમ બેરહું, કેવું નવાઈનુંછે કે તે રવજનમંદે પોકાર કરેછે પણ તેનું કોઈ સાંભળતું નથી; સ્વજનતો દાસત્વમાં ધુંદાઈ જઈ છુદ્ધિને ઉત્સાહ સર્વે ખોઈ બેઠાછે, અને મુડદાને તેમાં એટલોજ ફેરછે કે આસોયાસ માત્ર ચાલેછે. માટે જો, સભામાં મળેલા પંડિતો, તમે સંસ્કૃતભાષાની દુઃખદાયક સ્થિતિ બહી કૃપાભાવે જોશો, અને તમારા પ્રવત્તે તેને પૂર્વની ઉબતિએ પહોંચાડશો, તો બિચારા ભરતખંડના લોકો તમારા નિરંતર શુણ્ ગાયે !

મુંબાઈ હલાકાની વસ્તી.

હિંદુસ્તાનની દેશવાર વસ્તીના આંકડા અમે નવી ગણતરી પ્રમાણેના પાછલા આંકમાં આપી ચૂક્યા છઈએ. આજે મુંબાઈ હલાકાની નિહાવાર વિગત આપીએ છઈએ. એમાં સ્ત્રી પુરુષની સંખ્યા તથા તેનું એકંદરે આપ્યું છે. છેલ્લા આનામાં પાછલી ગણતરી કરતાં હાલ કેટલી વસ્તી વધી ઘટી તેનું સૈકડે પ્રમાણ દર્શાવ્યું છે. વચાનું ચિન્હ મૂક્યું હોય, તે સંતેટલો સૈકડે વસ્તીમાં વધારો, ને ઓછાનું ચિન્હ હોય તેમાં ઘટારો સમજવો. એમાં પણ સ્ત્રી, પુરુષ, ને એકંદરે એ ત્રણ બંદે આંકડા આપ્યાછે.

એ કોહો ધ્યાનથી તપાસતાં માલમ પડ્યેકે પાછલા દગ વર્ષમાં આ હલાકાની વસ્તી સૈકડે લગભગ ૨૦ ટકા વધીછે. બરસ, રનાગિરિ, અહમદનગર, પૂના, સોલાપુર, બેલગામ, ધારવાડ, ને કલાડગીમાં ઘટારો થયોછે,

અને તેનું કારણ છેલ્લો ટુટ ડુકાનનું ખુલ્લી રીતે માલમ પડી આવેલું છે, કેમકે એલ નિધાઓમાં ડુકાનનું નેર બારે હતું. કલાકની અને સોલાપુરમાં તો અકસ્માત વર્તાવ્યો છે. ત્યાં તો લગભગ સેક્ટર ૨૦ ટકા વસ્તી ઓછી થઈ ગઈ છે, અને ત્યાં સં ડુકાને એથી પણ વધારે ધાણુજ કાઢી નાંખ્યો હતો એમ સાબીત થાય છે.

બીજું એક ત્રાંચો રાખવા નેજા એમાં એ દેખાય છે કે સ્ત્રીઓની વસ્તી ઘણું કરીને સધળા નિધામાં પુરૂષ કરતાં ઓછી છે, પણ તેનો વધવાનો વેગ વધારે છે. એનું કારણ શું?

ગ્રાંત તથા નિધાનું નામ.		વસ્તી.				૧૯૭૨ ની ગણતરી કરતાં સેક્ટર વધારો (+) કે ઘટાડો (-)			
		પુરૂષ	સ્ત્રી.	કુલ.		પુરૂષ.	સ્ત્રી.	કુલ.	
ગુજરાત.									
૧	અમદાવાદ	૪૩૬૩૬૪	૪૧૬૬૩૦	૮૫૨૯૯૪		-૦.૨૮	+૬.૪૩	+૩.૮૬	
૨	વેડા... ..	૪૨૬૭૮૧	૩૭૮૦૧૮	૮૦૪૮૦૦		+૧.૮૨	+૩.૬૬	+૨.૮૪	
૩	વેંગમહાલ	૧૩૧૧૧૨	૧૨૪૩૧૭	૨૫૫૪૩૦		+૩.૮૪	+૮.૬૩	+૬.૧૨	
૪	ભરૂચ	૧૬૮૪૮૨	૧૫૮૪૮૮	૩૨૬૯૭૦		-૭.૬૮	-૫.૫૭	-૬.૬૭	
૫	સુરત	૩૦૬,૦૧૫	૩૦૮૧૮૩	૬૧૪૧૬૮		+૦.૪૩	+૩.૬૬	+૩.૦૫	
કુલ.		૧૪૭૧૮૩૪	૧૩૮૫૮૬૭	૨૮૫૭૭૩૧		-૦.૩૦	+૩.૩૭	+૩.૫૫	
કોંકણ.									
૬	થાણા	૪૬૮૨૩૬	૪૪૦૩૧૨	૯૦૮૫૪૮		+૬.૬૧	+૭.૮૫	+૭.૨૧	
૭	કોલાબા	૧૮૧૬૫૨	૧૮૮૬૬૭	૩૭૦૩૧૯		+૭.૮૦	+૧૦.૦૫	+૮.૬૧	
૮	રતનાગીરી	૪૭૩૦૫૩	૫૨૪૦૩૭	૯૯૭૦૯૦		-૩.૬૭	-૦.૭૫	-૨.૩૬	

૬	ક્રમ. દસિયી.	૧૧૩૩૨૬૧	૧૧૫૪૦૪૬	૨૨,૮૭,૨૮૭	૪૨,૨૧+	૪૦૦+	૪૨,૨૧૭
૧૦	આનોચ	૧૩૨૪૪૮	૧૦૪૭૧૩	૧૩૩૭૨૨૩	૧૮૭૮+	૨૨૧,૩૨+	૨૦,૧૧
૧૧	નાગક	૩૬૭૪૦૪	૩૮૩૭૦૨	૭૮૧૨૦૬	૪૦૭૨+	૧૧૭+	૪૦,૫૦
૧૨	અહિમદનગર	૩૨૧૧૭૨	૩૬૧૭૨૨	૭૫૧૨૧૮	૫૪,૧૫	૨૦,૭૦	૪૨,૪૮
૧૩	મુની	૪૫૫૫૦૨	૪૬૧૭૪૪	૧૨૧૩૦૦	૭૮,૨૫	૨૦,૦૨	૫૨,૨૫
૧૪	સોનાપુર	૨૧૭૪૮૪	૨૨૭૭૨૭	૭૪૪૨૨૫	૧૦,૨૦	૧૭,૧૦	૨૧,૭૦
૧૫	સતારા	૫૩૨૫૨૫	૫૨૭૪૨૫	૧૦૪૨૨૩૦૫	૧૪,૧૧	૧૦,૫૦	૨૦,૦૦
૧૬	ક્રમ. પશ્ચિમ કણીરક.	૨૧૭૭૭૫૩	૨૧૨૨૧૩૨	૬૬૬૫૧૩	૧૦,૦૦	૫૩,૦૬+	૧૬,૧૩
૧૭	લેલગામ.	૫૭૪૪૪૪	૭૧૫૭૨૨	૧૦૪૨૨૭૭	૧૦,૦૮	૫૩,૭૭	૧૫,૧૭
૧૮	ધારવાડ.	૪૩૨૨૪૪	૪૭૦૭૪૪	૧૦૪૨૨૭૭	૧૦,૦૮	૫૩,૭૭	૧૫,૧૭
૧૯	કાનાડા	૪૩૨૨૪૪	૪૭૦૭૪૪	૧૦૪૨૨૭૭	૧૦,૦૮	૫૩,૭૭	૧૫,૧૭
૨૦	કરોચી	૪૩૨૨૪૪	૪૭૦૭૪૪	૧૦૪૨૨૭૭	૧૦,૦૮	૫૩,૭૭	૧૫,૧૭
૨૧	હિરાનાદ	૪૩૨૨૪૪	૪૭૦૭૪૪	૧૦૪૨૨૭૭	૧૦,૦૮	૫૩,૭૭	૧૫,૧૭
૨૨	ચિત્રાપુર	૪૩૨૨૪૪	૪૭૦૭૪૪	૧૦૪૨૨૭૭	૧૦,૦૮	૫૩,૭૭	૧૫,૧૭
૨૩	ચર પારકે	૪૩૨૨૪૪	૪૭૦૭૪૪	૧૦૪૨૨૭૭	૧૦,૦૮	૫૩,૭૭	૧૫,૧૭
૨૪	કિમલું સિંધ	૪૩૨૨૪૪	૪૭૦૭૪૪	૧૦૪૨૨૭૭	૧૦,૦૮	૫૩,૭૭	૧૫,૧૭
૨૫	ક્રમ. સુનાઈ ગહેર તથા ટાપુ	૪૩૨૨૪૪	૪૭૦૭૪૪	૧૦૪૨૨૭૭	૧૦,૦૮	૫૩,૭૭	૧૫,૧૭

માત તાતના ગુણ વિષે.

(દોહરા)

- કર સેવા પિતૃ માતની, એજ તીર્થનું રથાત;
અન્યતીર્થ આપુ અને, સમિપ તીર્થ એ જાણુ. ૧
- વિનય રાખિને વૃદ્ધનો, કરિયે અંગીકાર;
શુભ ઉપકાર વિચારીને, ધરિયે પૂરણપ્યાર. ૨
- આ જગમાં યાવું તથી, એના નેવું એક;
મજે બલે સ્નેહી સગાં, બીજા મુજબ અનેક. ૩
- કરિ કરિ મુખ સઘળા મજે, મજે ફરી ધન ધામ;
માત તાત તે નહિ મજે, મલ્લ થકી કો હમ. ૪
- પ્રિયા પુત્ર ને મિત્ર પણ, ફરિને કદિ મળનાર;
પણ પિતૃમાત નહિ મજે, આ વિષે નિર્ધાર. ૫
- ગણે ગણીને ગુણીજનો, ગગને ગ્રહો તમમ;
પણ પિતૃ માત તણા ગુણો, ગણાય નહિ કો હમ. ૬
- અકથ્ય એવો પ્રેમછે, માત તાતનો નિત;
નિશ્ચય ને મુખદા સદા, પૂરણ મનની પ્રીત. ૭
- તન ત્વચા તણું ચર્ણુપર, અર્પે કરી ઉપાત;
તોપણ આશિંગણપણું, ક્ષણ બર ગુણનું ન માન. ૮
- કાન વિનંતી કાન ધરિ, કાં-ન વિચારે મન;
વિચારે સમજી શાંત થઈ, કર પિતૃ માત પ્રસન્ન. ૯

કા. વિ. ધ. ખેલાળીયા—

વિવેક બુદ્ધિ સઘળા ગુણની ચોટ પૂરી પાડેછે.

મનુષ્યતાં મન ખુલાં મૂકવામાં આવે તો ડાહ્યા અને ગાંડા માણસના મનવચે ઘણો ફેર જણાયે નહીં. જેહના મનમાં અનેક તરંગ, જેવકુદી બરેલા ખ્યાલ અને મિથ્યાભિમાન એકપછી એક ઉઠ્યાજ કરેછે; પણ તે જેહમાં એટલો તફાવત છે, કે ડાહ્યો માણસ ને વિચારો ખુલા

કરવા ઘટે તેજ બહાર કઢાડે, ને બેવકુફને તે વાતની ગમ નથી તેથી ને મનમાં આળ્યું તે બકી જાય છે. એ ખરૂં છે કે પ્રિયમિત્રની આગળ એકાંતમાં ગમેતેવા ડાહ્યો માણસ પણ ગાંડાં કાઢે છે, કારણ કે મિત્રસાથે વાત કરવી અને મોઢેથી વિચાર કરવો એ વસ્તુતઃ એકજ છે.

સંસારિક ખટપટમાં પ્રવિણ, એવા પુરૂષો શીખામણ દેહે કે શત્રુ સાથેની વર્તણૂક કોઈ દહાડો મિત્રાચારી થવાનો સંભવ રહે એવી રાખવી, અને મિત્રસાથે એવું ચાલવું કે કોઈ દહાડો તે શત્રુ નીવડે તો તેનાથી આપણા કોઈરીતે બિગાડ થઈ શકે નહીં.

ઉપલી શીખામણનો પ્રયમનો વિચાર ઘણો ડહાપણ બરેલો અને વાજબી છે, પણ પાછલા વિચારમાં દાનાઈ કરતાં શકતા વધારે રહેલી છે. મનમાંનો ખેલ મૂકીદઈ ગુજનીવાત મિત્ર આગળ કરવાથી ને ઉભરો બાગે છે અને તેથી ને મુખ મળે છે તે લાભ એવા વિચારથી મળવા મુશ્કેલ છે.

આપણો મિત્ર ભ્યારે શત્રુ થઈ ગુજવાત ઉઘાડી કરશે તો જગતમાં તેને ખાસડાં પડશે અને આપણો દોષ કોઈ ગણશે નહીં કેમકે દુનિયાં ખાયી છે. વિવેક બુદ્ધિનો ખપ માત્ર જોતવામાં જ નથી, પણ આપણાં સધળાં મંસારી કામમાં તે ઉપયોગી જણાઈ આવે છે, જાણે પ્રભુએ આપણને મદદ કરવાને એક ફેવક દાખલ આપી નહોત તેમ આપણાં સર્વ કામમાં તે સુધો માર્ગ દેખાડે છે.

મનુષ્યના મનમાં ખીજ ઘણા પ્રતાપી ગુણો રહેલા છે, પણ વિવેક બુદ્ધિ જટલો કોઈ ઉપયોગી નથી. એનાવડે જ ખીજ ગુણો દીપી નીકળે છે, ને એથી જ દેશ કાળને અનુસરી ખીજ ગુણોનો સારો ઉપયોગ થઈ શકે છે. એના વિના સારો વિદ્વાન પુરૂષ ઓછુ પાત્ર ગણાય છે ને વાચાલ કે નિર્લજ્જમાં ખપે છે. જો વિવેક નહોત તો સદ્યુષ્ઠ તે દોષરૂપ દેખાય છે, અને ને પ્રતાપી ગુણોવડે મનુષ્ય પોતાનું બધું કરી શકે તેજ તેનો બિગાડ કરવામાં કસર રાખતા નથી.

વિવેક બુદ્ધિથી માણસ પોતાના તેમજ પારકાના ગુણનો રૂઝીરીતે ઉપયોગ કરી જાય છે, એટલે સામા માણસ સાથે વાતચીત કરતાં વિવે-

કી પુરુષ, તેનો તોડ કરી તેનો કેવો લાભલેવો તે સમજે છે. એટલા માટેજ હરેક પ્રજામાં, વિદ્વાન, રસિક, કે શૂરવીર પુરુષના કરતાં વિવેકી મનુષ્ય આગળ પડી આવે છે અને લોકને દોરવે છે—પોતાના મત પ્રમાણે આલાવે છે.

કોઈ મનુષ્યનામાં અતિબળ છે પણ જો તેને સૂઝતું નથી (અંધ છે) તો તેનું બળ નકારું છે, તેજરીતે ગમે તેવો પ્રતાપી ગુણવાળો પુરુષ હોય તોપણ જો તેનામાં વિવેક નથી તો તે ગુણો નહિ જોવા જાણવા.

આ સંસારમાં મહત્ત્વ પામવાને વિવેક જુદિની સાથે બીજા પ્રતાપી ગુણો જોઈએ; એટલે કે વિવેક સોજોકળા સંપૂર્ણ વિરાજતો હોય અને બીજા માત્ર સહાય બૂત આવી મળ્યા હોય તો તે નર આખા દેશમાં ડુંકો વગાડે એમાં શક નહીં.

વિવેક જુદિ, મનુષ્ય પ્રાણીનો ઉત્કૃષ્ટ ગુણ છે, પણ લુચ્ચાઈ એ નીચ ને સાંકડા મનનું લક્ષણ છે. વિવેક જોય પદાર્થનો ઉદ્દેશ કરે છે અને તેવા પદાર્થ સંપાદન કરવા સાર પોચા અને વખાણવા લાયક રસ્તો પકડે છે. લુચ્ચાઈ માત્ર આપ મતલબી મનસુખામાં ધૂંધા કરે છે, અને ગમે તેવા નીચ ઉપાયથી પણ મતલબ પાર પાડવાને લેશમાર પાછી પકડી કરતી નથી. વિવેક જુદિના વિચાર જાયા અને વિશાળ હોય છે, ને તે ગોખી આંખની પેઠે ક્ષિતિજ પર્યંત ફરી વળે છે. લુચ્ચાઈ ચૂંચળી આંખની પેઠે નજીકની બારિકમાં બારિક ચીજ જોઈ શકે છે, પણ દૂરની ચીજો દેખી શકી નથી. માણસની વિવેક જુદિ જેમ જેમ પ્રગટ થતી જાય છે તેમ તેમ તેનો ભારખોજ ઉત્તરોત્તર વધતો જાય છે. લુચ્ચાઈ એકવેળા પકડાઈ કે ભરમ ભાગી જાય છે, અને જે કામ ભોળપણમાં ગણાઈને કરી શકાત તે કરવાને પણ અસમર્થ થાય છે.

અક્ષલનું પૂર્ણ કળાએ પોહોંચવું એનું નામ વિવેકજુદિ. એ મનુષ્યને તેની ખાસ ફરજો દેખાડે છે. લુચ્ચાઈ એક પ્રકારની પ્રેરણા જુદિ છે, ને તે તાત્કાલિક લાભને દેખે છે. પાકા, પાવરધાને સારી સમજવાળા પુરુષોમાં વિવેકજુદિનો નિવાસ છે; લુચ્ચાઈ પશુમાં ને પશુવત્ મનુષ્યમાં ભરાઈ બેઠી છે. વિવેકજુદિ તે અચલ છે, ને પેલી લુચ્ચાઈ તે તેની નકલ છે. કાચી જુદિના માણસ ઉપરજ લુચ્ચાઈ ફાવી જાય છે.

વિવેક જીલ્લિવાળો મનુષ્ય સ્વાભાવિકરૂઠિ બલિધ્ય ઉપર નીધા રાખે છે. ચાલતા સમયમાં અને હવે પછીના અનંતકાળમાં પોતાની શી ગતિ થશે તેનો તે વિચાર રાખે છે. જે સુખદુઃખ તેને પરલોકમાં બોગવવાના છે, તે ઘણાં દૂર જાણી મિથ્યા લાગતાં નથી; તે વેગળા જાણી નજીવાં ગણતો નથી. તે એમ વિચારે છે કે, આ બધાં જન્મ સંપત્તિ વિપત્તિ બોમ પવી પડે છે, તેમ જ સુખદુઃખ આ દેહનો ત્યાગ કીધાપછી બોગવવા સ-જીત છે, તે ક્ષણે ક્ષણે ટુંકડાં આવતાં જાય છે, અને જ્યારે ત્યારે પણ બધાં પૂર્વા આવી મળશે. આ સમજાયી પોતાની પ્રકૃતિનું સાચું સુખ અને પોતાનો જન્મનો નિદાન ઉદ્દેશ કાળજીથી તે પાર પાડે છે. તે પ્રત્યેક કાર્યના અંત પર્વત પોતાની નીધા પોહાયાડે છે, ને તે કાર્યના હંમણાંના તથા હવે પછીના પરિણામનો ખ્યાલ કરે છે. પોતાના પરલોક સંબંધી સિદ્ધાંતને અનુકુળ નહીં આવે એવા આ લોકના પ્રત્યેક લાભને તે જતો કરે છે. ટુંકામાં એટલું જ કે સ્વાર્થ તે શું અને તે સાધવાનો વાજબી રસ્તો કયો તેની તેને ખરાબર સમજણ હોય છે.

ઉપર મુજબ વિવેક, એ એક પ્રકારની કળા છે, તેમજ સદગુણ પણ છે. એનો સંબંધ માત્ર ઐહિક (આ સંસારના) સુખ સાથે નથી પણ આપણા આખા જીવ સાથે છે. આ નિબંધના પાછલા ભાગમાં ખતાવેલા અર્થમાંજ સ્ત્રીઓએ તેને જિયામાં જિયું હાપણું ગણ્યું છે. એના કાવધ પારવિનાના છે. એ વસ્તુ ફૂલેલ નથી, જે એને શાધે છે તેને આપો આપ તે આવી મળે છે.

સુ. શંદેર
તા. ૨૬-૧૦-૮૧ }

ચ. લો. મહેતાજી.
(ઈંગ્લેન્ડમાંથી બાપાંતર મોકલનાર.)

ચૂનાના પથ્થર વિષે.

તાલુકે ડેડાણ તાળાના ડુંગર પતરમાળા અને દામાગાજાની દક્ષિણ-ની તલાટી આગળના નાગાઓમાંથી આ જાતના પથ્થર ઘણેક ડેડાણથી મળી આવે છે તે મધ્યર સંબંધીનો રમુજ હેવાલ આ નીચેની બીનાથી રોચન થશે.

આ પથ્થરોની ઉપરનું પાષાણિક પડ આખું કાળાશપર માલમ પડે છે. પરંતુ તેને ભાગી જોતાં અંદરથી કેટલાક ધોળા, કેટલાક રતાશપર, અને કોઈ કાળાશપર માલમ પડે છે. એ પાષાણની અંદર ઝાડનાં પાંદડાં, ડાળી, ડાંખળીઓ, લાકડાના કટકા વગેરે સાફ પથ્થરરૂપ બની ગએલા માલમ પડે છે. ડાળી ડાંખળીઓ પરથી તે કયા ઝાડની હશે તે વરતવું મુશ્કેલ પડે છે, પરંતુ પાંદડાં તો એવાં સુંદર અને સાફ જણાય છે કે તે જોઈ હરકોઈ તુરત કહી શકે કે તે ફલાણાજી ઝાડનું પાંદડું છે. મેં આજ લગણુ એ જાતના જે જે પથ્થરો જોયા તેમાં ખાખરો, પીપર, પીંખળો, સાજડ, વડ, કડાવો વગેરે કેટલાક વગડાઉ ઝાડનાં પાંદડાં જોવામાં આવ્યાં છે.

પાંદડાં, ઝાડનાં લાકડાં વગેરેનું પથ્થરરૂપ બનવું જાળઉપાધિથી જણાય છે કેમકે તે પથ્થરની અંદર ઝાડના ભાગ સિવાય, શીપ, ચંખલા અને નદી કે દરિયા કિનારાની ઝીણીજ રેતી, કાંકરા, નદીના કાંઠાની કાળી કે ભુખરી માટી વગેરે વસ્તુઓ બળેલી જણાય છે.

જેમાં રેતી પથ્થર વગેરે આવેલ છે તે પથ્થર તોલમાં બારે માલમ પડે છે અને જેમાં તે ભાગ યોડો તે હલકા અને રણકાદાર જણાય છે.

કેટલાક પથ્થરોની અંદર નર્મ કાણાં કાણાં માલમ પડે છે, કાણાં દેખાવાનું કારણ ઝાડનાં લીલાં પાંદડાં સુકાવાથી પથ્થરની અંદર કોચળાં વળી ગયાથી જણાય છે.

પથ્થરોમાં ઝાડનાં પાંદડાં, ચંખલા, રેતી વગેરે મળી જો કે પથ્થરો એકરસ બની ગએલ છે, તોપણ ભાગતાં તેનાં પડો જુદાં પડી શકે છે અને દરેક પડની અંદર સંદરહુ પ્રમાણે મળેલ વસ્તુઓ નીકળી આવે છે.

એ પથ્થરો ઉપર પાણી રેડતાં અંદર ઘણુંક પ્રવેશ કરી જાય છે. અને છણુ છણુ અવાજ યાય છે ને સુંધી જોતાં અંદરથી એક જાતની બૂતડો કરી ધોળી માટી યાય છે તેના જેવી સારમ આવે છે.

દેશવજી જેરામ મંડીર.

ડોહણની સરકારી ગુ. નિયામના મહેતાજી.

પુસ્તકોની પહેલું.

રામિન્સતે કુસો—એ નામનું ઇંગ્લેન્ડ બાપોમાં એક સરસ લોકપ્રિય વાર્તાનું પુસ્તક છે. તેનો મરેડીમાં તર્જુમો થયેલો તેને આધારે ગૂજરાતીમાં બાઈ ચુનીલાલ બાપુજી ઝોદીએ આ બાપાંતર કર્યું છે, અને તે કેળવણી આપાને પસંદ કરવાથી સરકારે પોતેજ છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. તેજતાં એની એક નકલ અમને એ જીવાન ગ્રંથકર્તા તરફથી આતંગી મળી છે. તેની પહેલે અત્રે ખુશીની સાથે આપતાં અત્રે જણાવીએ છઈએ કે આ સુબોધકારક રસીલી વાર્તાનો તર્જુમો કરી એ બાઈએ ગૂજરાતી બાપાના પુસ્તકોમાં એક સારો વધારો કર્યો છે. બાપાંતર એખું, ૩૮, ને વાંચવા લાયક થયેલું છે.

કમળા કુમારી—હિંદુ ધરસંસાર સ્થિતિનું ચિત્ર—રમતારે બપાનીશ-કર નરસિંહરામ. એ એક કલ્પિત ગદ્યવાર્તા છે, અને એનો હેતુ વિધવા વિવાહને ઉત્તેજન આપવાનો છે. વાતનું બંધારણ એ રીતનું રાખ્યું છે કે વિવેક સાગર કરીને એક શ્રીમંત કારભારી હતો, તેને ઘડપણે એક દીકરી થઈ, તેને નાનપણમાં પરણાવી દીધી, પરણીને તુર્તજ તે રાંડી, અને છેવટે જીગલકિશોર નામના એક જીવાન કવિના ભાથે તેણે તેને વિધવાપણાના દુઃખમાંથી ઉગારી પેલા કવિરાજની સાથેજ પરણાવી દીધી, તથા તેનેજ પોતાને ડેકાણે રાજનો દીવાન કરાવ્યો. આ વાત થય છે પણ સંભવિત નથી અને આવું મોટું સુધારાનું સાહસ કરનારને “આ-ગણીસમી સદીની અન્યથા સરખી વિદ્યાથી અભણો” વર્ણવ્યો છે એ તો છેકજ અસંભવિત છે. હાજને સમ દેશમાં શું થાય છે તેનું નહિ પણ શું થવું જોઈએ તેનું આ ચિત્ર છે, અને તે રીતે જોતાં એ વાર્તા સારી છે; વિધવા દુઃખ બરાબર દર્શાવવા બીજી યોડીક આડકથાઓ પણ નાંખી છે અને તોપણ તેનો સંબંધ મૂળવાત સાથે ઠીક જળવી રાખ્યો છે. વિધવા દુઃખનો વિષય છતાં કોઈ પણ ડેકાણે અનીતિનું કે બિભત્સ વર્ણન નથી એ એક આ પુસ્તકની ઝોદી ખૂબી છે. પ્રસંગોપાત બીજા કુધારા સંબંધી પણ એમ ભાથ કર્યો છે, અને ટુંકામાં આ વાર્તા સર્વોગે સુધારાચૂંકિનીજ છે.

જગો ને જીવરામ—ખનાવનારે બટ કાનજી માધવજી રંધોળા. આ-
પણ એકત્રીશક પાતાંની નાનકડી સુધારાનીજ વાર્તા છે. એનો હેતુ આ-
છણા પાસે બિદ્યાવૃત્તિ તથા લાડુખાવાની ટેવ છોડાવવાનો જણાય છે. બાપા
સારી છે, પણ વાતમાં ઝાઝો માલ નથી.

કવિતા રૂપ કાઠીઆવાડ ઇલાકાની ભૂગોળ—ખનાવનારે જયશંકરે
આનંદજી જાની, બંદરે સલાયાની સ. ગુ. નિશાજનો પહેલો આસિસ્ટન્ટ.
આ ગોખણીઆ ઓપડીનું મોં જોતાંજ અમને ઘણા કંટાળો મડ્યો છે,
અને વહેમ જાય છે કે આવી ઓપડીઓ આપણી નિશાજોમાં આલતી
હશે કે શું ? સમજી મહેતાજીએને અમારી સખત બલામણ છે કે તેમણે
ધ્યારે પણ આવી ઓપડીઓ નિશાજના કોધ પણ છોડીને ખરીદ કરવા
દેવી નથી. ભૂગોળવિદ્યા શીખવવાનો ખરો રસ્તો નકશાથી છે—લંગડી લૂધી
કવિતાના રાગમાં ગોખાવાથી નહિ.

હિતોપદેશક રત્ન—એ નામનું બાવનગરથી ખારપાનીજ એક માસિક
૧૯૧૧ જાનવારીથી પ્રગટ થવા લાગ્યું છે તે જોઈ અમે ખૂશ થયા છીએ,
અને તેની કૃતેહ ઇછીએ છીએ. એના કિંમત વર્ષે ૧૦ રૂપિયો અને
એડિટર આત્મારામ નારણજી છે.

હૃદય પ્રકાશ—અંધમાળાના બે અંક અમને પહોંચ્યા છે. પહેલા
અંકમાં વિષય “બ્રાહ્મણનો હાલનો જમાનો” એ છે, અને તેમાં હાલના
બ્રાહ્મણોને ખુબ લઈ નાંખી બોધ કર્યો છે. બીજો અંક “નિયમિત થવાની
અગત્ય” એ બાબત છે. બંનેમાં હેતુ સુધારાનો બોધ કરવાનો છે.

સુરત પ્રાર્થના સમાજનો વાર્ષિક વૃત્તાંત—ઈ. સ. ૧૮૮૦-૮૧ નો
આ સમાજનો સમારંભ થવાને ગયા ૩૦ માસમાં પૂરાં પણ વર્ષ થઈ
ગયેલાં જણાય છે. સમાજીઓની સંખ્યા ૪૫ છે અને તેમાં પણ કેટલાક
તો નામનાજ જણાય છે કેમકે મેંખર થયાપછી તેમણે લવાજમ કાંઈ આં
પ્યુજ નથી અથવા સમાજમાં હાજર થયા નથી. તોપણ તેના મંત્રી
વગેરેની ટોસથી એ સમાજ નીબો જાય છે એ સંતોષકારક છે. એના વા-
પિક ઉપજ લવાજમ ઉધરાણાથી કુલ રૂ. ૩૧૨૫ ની જણાય છે અને અ-
રમ પણ તેટલોજ કરે છે.

સારસંગ્રહ.

મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષાનું હોણુ સાલ પરિણામ બહાર પડ્યું છે. તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ પરીક્ષા આપવાને કુલ ૧૪૨૪ ઉચ્ચદ્વારો હાજર થયા હતા. તેમાંથી કુલ ૩૮૪ ઉચ્ચદ્વારો પસાર થયા છે. અને બાકીના નાપાસ થયા છે. આ પસાર થયેલામાં મુંબાઈના ૧૭૬ છે. દેશવરના કુલ ૨૦૮ પસાર થયા છે, તેમાં પુના મધ્યસ્થળના ૭૧, અમદાવાદના ૬૪ બેલગામના ૫૫ અને કરાંચીના ૧૮ છે.

લગ્ન—સમયે વરકંથાને પહેરવાના વસ્ત્રાલંકારનું એક પ્રદર્શન ઘોડાક દિવસમાં લંડનમાં બરાનારું છે. આ પ્રદર્શન માટે વસ્ત્ર મેળવવા કેટલાક વર્ષથયા કેટલાક અંગ્રેજો દેશ પરદેશ ફરતા હતા અને કેટલીક જીની વસ્ત્રો માટે તો તેમને ઘણા મોટા દામ આપેલા છે.

અમેરિકામાં ત્રણસો નેવું સ્ત્રી ડાક્ટર છે.

ડા. પુત્રે—વાયેનાની કોલેજમાં પોતાના સંસ્કૃત બાષણો થર કીધા છે; ને ઘણા ક્તેહર્મદ નિવડ્યા છે. વિદ્યાર્થીઓ તે સાંભળવાને ઘણી હોસથી બેસે છે અને બાકરણ સમયે તેઓ પ્રેરૂં લક્ષ આપે છે.

રૂગુવેદનો તરજુઓ કરાવવા પછાડી એક લાખ રૂપિયા વડી સરકારે ખરચ્યા છે.

તારના સંવેશાઓની ગોઠવણ હાલ નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવી છે. ને સંવેશાઓની ઉતાવળ નહિ હોય અને એક રાત રહીને બીજી દીને પુગાડવામાં કશી હરકત નહોય એવા દર સંવેશાના આઠ શબ્દના આઠઆના લેવામાં આવશે; એજ જાતના પણ ઉતાવળના સંવેશો માટે એક રૂપિયાના આઠ શબ્દનો બાવ રાખવામાં આવશે, અને ને સંવેશાઓને માટે એટલી બધી તાકીદ હોય કે તેમને બીજા સંવેશાઓ કરતાં પહેલાં મોકલવા પડે તેમને માટે આઠ શબ્દ બે રૂપિયાનું દામ દરાવ્યું છે. એ રીતે જોતાં આઠ શબ્દનો એક સંવેશ આઠ આનામાં, બીજો ૩૧) માં અને ત્રીજો ૩૨) ની કીમતે રવાના થઈ શકશે. એ દરેક સંવેશમાં નામ અને સરનામનું કશું દામ પડશે નહિ. વર્તમાન પત્રોના સંવેશાઓ સંબંધી ને જાપતો રાખવામાં આવ્યો છે તે પણ હવેથી નીકળી જના-

ર કહેવાય છે.

સરટી માધવરાવને મળેલી બક્ષીસ—સરટી માધવરાવને ગાયકવાડે રૂ ૫૦,૦૦૦ ની બક્ષીસ આપી છે અને રાણી જમનાબાઈએ એક વિંટી આપી છે.

રૂપાની ખાણ નીકળી—બંગાળા પ્રાંતમાં આવેલા હીલટીપેર નામના રાજના મુલકમાં આવેલી લેવોનીટી નામની ટેકરી ઉપર રૂપાની ખાણ નીકળી છે.

મુખાર્ધના સ્ટેસનોપર રોશની—વડોદરા રેલવેનાં મુખાર્ધના સ્ટેસનોપર વીજળીના દીવા કરવાની ગોઠવણ થાય છે.

એક દેશી રિવાજને કહાડી નાંખવાની ગોઠવણ—બ્રિટિશ ખર્માં લોકો પોતાના અસહ્ય રિવાજ મુજબ જમીન ઉપર હાથ ટેકવી ચોપગાં પનાવરની પેઠે વાળીને પૂરોપીવન અમલદારોને સલામ કરેછે તે રિવાજને હાલમાં નાબૂદ કરવાની ગોઠવણ થાય છે.

કાગળનો ખપ—આખી દુનિયામાં વરસ દહાડામાં એક અબજ ખેસીકરોડ પાંચોડ કાગળો બનાવવામાં આવેછે. એમાંના વીશ કરોડ સરકારી કામમાં વપરાવામાં આવેછે; અઠાર કરોડ કેળવણી ખાતામાં; બેતાળીશ કરોડ વેપારમાં; દસ કરોડ ખાનગી કાગળો લખવામાં; અને નેવું કરોડ પાંચોડ છાપવામાં વપરાય છે. બધા મળીને ૩૯૬૦ કાગળ બનાવવાનાં કારખાનાં છે, અને તેમાં ૯૦ હજાર મરદો અને ૧૮૦૦૦૦ બહરિમોલ કામ લાગેલાં છે. ચીયરાં એકઠાં કરવાને ૧૦૦૦૦૦ માણસો લાગેલાં છે. ને તે તો જુદાંજ.

જાપાનમાં દેશી વર્તમાનપત્રોની સંખ્યા—જાપાન દેશમાં વિદ્યા હુજારનો સારો ફેલાવો થયેલો માલમ પડેછે ત્યાં હાલમાં સઘળાઈ મળી ૨૫૦ વર્તમાનપત્રો નીકળે છે. મુખ્ય શહેર ટોકીઓમાં એકતો તેના અધિપતિના નામથી ઓળખાય છે. વળી પેંચની ઠપના એટલે મશ્કરી હજીવાળાં પણ વર્તમાનપત્રો નીકળે છે. એ સિવાય એતીવાડીના સુધારાના સંબંધી તથા પ્રજાને લાભ થાય એવી બાબતોપર ઓપાનીયાં પણ પ્રગટ થાયછે.

એક ઘરને એક જગાએથી ખસેડી બીજી જગા ઉપર લઈ જવાનો

અખતરો—જોમટન ખાતે આપેલાં એક મોટાં હોટેલને તેની જગાએથી એમને એમ અલગપણે ખસેડી તેરફીટ અને દશધંચ જેટલું દૂર લઈ જવાનો અખતરો કરવામાં આવ્યો હતો જે તદ્દન ક્ષતેહમંદ ઉતર્યો હતો. એમ ખસેડવાનું કારણ જે મોહલામાં તે આવેલું હતું, તેનો રસ્તો પહોળો કરવાનું હતું. એ ધંભારત ઈંદ્ર અને પથરની બાંધેલી હતી, અને તેને સાત માળ હતા. તેનું કુલ વજન પાંચહજાર ટન થયું હતું એ ખસેડતાં માણેનાં ફરનીયરને અથવા માણસોને કસી પરકારની અલવલ આવી નહતી. તેને ખસેડવાને સઘળાં સાંચા કામને બરાબર ખસતાં કરતાં ખેમાસ અને વીસ દિવસ લાગ્યા હતા; પણ ખસેડવાનું કામ ફક્ત ચાર દિવસમાં પૂરું થયું હતું. તેની પાછળ કુલ ખરચ ત્રીસ હજાર ડાલરનો થયો હતો.

આપઘાત કરવાની મોસમ—યુરોપ તરફના એક વિદ્વાન તખીએ એવી શોધ કરીછે કે, આપઘાત ઘણું કરીને વસંત રતુમાં તથા હુનાળાની મોસમની શરૂઆતમાંજ થાયછે. તેખીવળી ઘણાખરા સવારના છવાગ્યાથી તે બપોરના બાર વાગ્યા મુધીના વખતમાંજ થાયછે. વળી ઓરતો કરતાં મરદોમાં આપઘાતો ઘણા વધારે થાયછે.

કેટલીક શોધો માટે અમેરિકનોનો દાવો—અમેરિકનો દાવો કરેછે કે, જાણવાળેગ મોટી પંદર શોધો તેઓ તર્ફથી થઈછે. તેમાં ૩ કાંતવાના ચરખા, પલાનો ઉતારવાના સાંચા, ઘાસ સાફ કરવા તથા કાપવાના સાંચા, ચકર સાથના છાપવાના સાંચા, રટીમરમાં મુસાફરી, એનજીન, સીવવાના સાંચા, ઈંદ્રા રબરનો ઉપયોગ, ઘોડાની નાલ સાંચાંથી બનાવાની કારીગરી, આઈસ બનાવવાની કારીગરી, ટેલીફોન વિજળીનો ઉપયોગ.

ચર્ચાપત્ર ૧ લું.

મેહેરબાન આજમ નવલરામ લક્ષ્મીરામ.

. ગૂજરાત શાળાપત્રના એડીટર સાહેબ મુ. રાજકોટ.
આ ગામમાં તા. ૧૨ મી જાન્યુઆરી સને ૧૮૮૨ થી તે તા. ૧૪ મી

જાનેવારી સને ૧૮૮૨ ના રોજ ત્રણ દિવસ ખપોરની વખતે લાગલાગટ થોડીક વખત મુખી કેસરના ચંદનના જેવા છાંટા પડ્યા હતા. ને તે ઘણા માણસોના છાપરા ઉપર તથા લૂગડાં ઉપર પડેલા હતા આ દકીકત આપના શુભ પત્રમાં દાખલ કર્યો એજ અરજ તા. ૧૫-૧-૮૨

સહી જોડાલાલ ઉમેદરામ મહેતાજી

મોજે વાગડ તાલુકે ધંધુકાની સરકારી ગૂ. નિશાળ.

પત્ર ૨ જી.

સેવામાં સલામ સાથે વિનંતિ કરવાની કે ગુજરાત પ્રાંતમાં વસનારી ધણીખરી જ્ઞાતિઓમાં સોના રૂપાનાં અને તેથી ઉતરતી ધાતુનાં ધરેણાં વડાવી પહેરવાનો આલે છે. એ ધરેણાં ઘડનાર સોનીલોકો જૂદા જૂદા ધાટવાર પ્રથેક જાતની ધાતુમાં કંઈ કંઈ ધાતુઓનું મિશ્રણ કરી ધાટ કરે છે. અને તે ધાટના તોલમાં, ગ્રાજણમાં, લાખ બરતા અવલની કતિમાં, અને જુદી જુદી પ્રકારના ઓપ રતાં, કેવી કેવી ડગાઈ કેવે પ્રકારે ક્યે પ્રસંગે કરે છે, અને તેના સાથે ધાટ ઘડાવનાર ધણી સામો ખેડો હોય તે છતાં તે તેના રખતી આંખમાં ધૂળ નાંખી ચોતે ઉઠાવવા ધારી હોય તે વસ્તુ, વસ્તુનો અમુક ભાગ, અગર તેમાંથી અમુક તોલનો કકડો થી રીતે ચોરી લે છે, વિગેરે બાબતનો કાંઈક ઈસારો મારા જાણવામાં હોવાથી તેનું બ્યાન આપ સાહેબની સેવામાં મૂકવાનું ધાઈ છું કે તે વાત પ્રસિદ્ધ થએથી કપટનો નાશ થયે ઘણા જનો ડગાતાં બચે. આ વખત ફકત સોની લોકોમાં જે સમસ્યા વપરાય છે, તેમાંનો થોડો ભાગ પ્રસિદ્ધ થવા નીચે ટાંચ્યો છે.

સોનીલોકની સમસ્યા.

ધાતુનાં નામ.

સોનું=શીઉં. ૩૫=ઉવન. કલાઈ=કણસ. ત્રાંબુ=રાય.

જાતનાં નામ.

બ્રાહ્મણ=કુંદડો. વાણિયો=થેડો. કણબી=રંચો. સોની=શીખ.

કોળી=ચેણીયો. તકડો=રેંકડો.

નાણાનું નામ.

રંચિયો=ઉબણકો. અરધો=વિલવો.

ધરણાનું નામ.

કૂલાં=પગારાં. કાંટો=કુકતો. નાકની ભારે વાળી=કૂકવી,
લોળીઉ=કનારવો. કડી=કનારવી. વીંટી=હયારી. હાંસડી=કોટારી.

અંકના નામ.

હમાણી=એ. એકલવાઈ=તણ. એરણુ=ચાર. ખીલી=છ.
માંગ=આઠ. પાણી=નાડ, સઘડી=લોડ.

તોલનું નામ.

રેતી=કણસી. વાલ=રોધપો. તોલો=તુંગો. ગદિયાણો=રટલો.

હથીઆરનું નામ.

હથોડો=મંડીયો. નિયું ખેસાડવાનું=એકલવાઈ,

પરચુરણ.

સરકાર=ખેડાસી. ખાવું=પાટવું. આધું=આખું. વનું=ખેડ.
નકારો=આખલો. સારો=(સાવ-હાવ). રાતે=તાલે. ધર=નેર.
લીધું=લાંચું. ચોરવું, ધેધલેવું=લાંચને. નરસી વસ્તુ ખાયછે=હોરપાટેછે.
મરી ગયો=પેતી ગયો. આળ્યો=આહુતીયો. નાચી ગયો=ટાંકણી ગયો.
કરવાછે=ઢોવાંછે. ખાઈજાને=પાટને. મુવો-જાણુશું=પેલયો.
જાદને=ટાંકણુદાને. ધું યનારછે=રોખ. ધાટ=ઠાક. મોટી=ખેડો.
ધડનાર=ઠોક. પગે રહેતે=પગાઈ. હાથે રહેતે=હથાઈ.
કાને રહેતે=કનાઈ. જાણુશું=આંખશું.

આ પ્રમાણે પારસીના શબ્દો ધોનીલોક મોઢે રાખેછે. ઘણાને ધેર
ઓપડામાં એવા ઘણા શબ્દો સંગ્રહ લખેલો હોયછે. ને તે બેરાં બેકરાં
મુદ્દાંત સમજે છે. સોની ખોતાનું કામ કરતો હોય ને એ વાલ ત્રાંચુ રૂપા-
માં ભેગ કરવા ઘરમાંથી માગવું હોય ને પાસે ગડાવનાર બેઠો હોયતો કહે
કે “હમાણી રૂધ્યા આર” એટલે તેના ધરનું ને સાંભળે તે ખબર ન
પડે તેવી તતખીરથી લાવી આપેછે. તેમજ- એરણુ રોધ આખાર એટલે
ચાર વાલ, એકલવાઈ રોધ્યા એટલે તણ વાલ. અદી રટલા એટલે અદી
ગદીઆણા ને અદી તુંગા એટલે અદી તોલા. વળી પાવલીબાર કહેવું
હોયતો “માંગ રોધ્યા” કહેછે.

જેમ કહો આરાખડી બણીને શબ્દ ગોડપણીથી નામાં લખેછે તેમ
આ પારસીનો ઉપયોગ કરેછે. જુઓ કે નાલેટાંકુંછે કહે તો રાતે નાચી
જવુંછે. એમ સમજવું. મારે નેર આવીય કહે તો માટે ધેર આવીય
એવું જાણવું. ને કહે કે કુંદડે આહુતિઓછે, ઉવાણુ પેલાડવું છે, એરણુ
રટલાનો ખાર ખાંધી લાખ્ય. તો સમજવું કે આહાણુ આળ્યોછે રૂપ ગા-

જવુંછે. ચાર ગદીયાણા ત્રાંબું બાંધી લાવ. ધળી પગારાં ઠોવાંછે=કર્ણ કરવાં છે. રૂંચો પેલી ગયો=કણખી મરી ગયો. એજ રીતે એક કહેવત કહેછે કે "ઘાક ઠોકને વેડા રોખ. સાચો સોનીને જુહો લોક. તેનો અર્થ" એવો કરેછે કે શું ધનાર છે, ઘાટ ગડનાર મોટોછે ને લોક જુહોછે. પણ સોની સાચોછે કેમકે પોતાની ધારણામાં જીતેછે.

સમસ્થાના રાજ્યોમાં રાખી-

શીખ તણાયા શેઠીમાં, નેશીઉં કુંહડાની પાસ;

લાંભાય તો લાંમલે, નહીં તો જાળે બેડાસ. ૧

એનો અર્થ એવો છે કે એક બ્રાહ્મણને સોની બે જણ શેઠી નદી ઉતરીને આવતા હતા. શોનીએ પોતાની પાસેનું શોનું બ્રાહ્મણને બંધાયું હતું. સોની તણાયા લાગ્યો. તેથી તેણે આ રાખી તણાતાં તણાતાં બ્રાહ્મણને કહી, ને કહ્યું કે યાદ રાખીને ઘેર કહેજે. બ્રાહ્મણે વગર સમજ્યે સોનાને ઘેર આવીને રાખી કહી. પણ સોનું આપ્યું નહીં. તેણે જાણ્યું કે સોની મરી ગયો. તેની સાથે તણાઈ ગયું હશે એવું કહ્યું છુટીશું. પણ શોનીએએ મળીને અર્થ એવો કર્યો કે સોની તો શેઠી નદીમાં તણાઈ ગયો; પણ સોનું બ્રાહ્મણની પાસે છે, ને તમારાથી લેવાય તો લેજો; ને ન લેવાય તો સરકારમાં જાણે. આ પ્રમાણેનો અર્થ કરી બ્રાહ્મણને સરકારમાં લઈ જવાની ધારણી આપી એટલે તેણે સોનું કબૂલ કરીને તેનેપર આપ્યું.

આ પ્રમાણે તેમની સમસ્યા એક જુદીજ ભાષા તરીકે છે. ને ઉપર ધસારો માત્ર કર્યોછે.

રાજ્યરામ રૂપરામ.

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

રેવાકાંઠા પંચમહાલ.

જાંબુપોડા. તા. ૨૫-૩-૮૧ મ. માહાલકરી સાહેબ ધનજીભાઈ દોરાબજી મોદી ૩૨) ઠાશેરસાહેબ દિપસિંધજી જગતસિંધજી ૩૨) દેશાઈ માણેકલાલ વિહલદાસ ૩૧) જોસી હરિવલ્લભ રણજીડ ૩૧) શેઠ સોરાબજી દાદાભાઈ ૩૧) મોદી કીલાભાઈ ગોપાળદાસ ૩૧) શેઠ સુલતાનઅલી દાઉદજી ૩૧) મહેરબાન રોજદારસાહેબ ૩૦) શા. આપુ કુમેરદાસ ૩૦) દેશાઈ વૃજભૂખણ હરિવલ્લભદાસ ૩૦) દેશાઈ બગવાનજી ગિરધરદાસ ૩૦) દેસાઈ ગરબડ દામોદરદાસ ૩૦) શા. આપુ ગિવલાલ ૩૦) સા.

ગોકળ જગલુવન રૂના સા. દામોદર રઘનાથ રૂના થા. ગોવરધન
કુબેરજી રૂના થેઠ હરભોયન હરજીવન રૂના સુબેદાર બાલુજી રૂના
થા. રણજીડ કકુજી રૂના કુલરૂપા ઉપરના સદઅહમ્મોએ રૂના ગરીબના
છોકરાઓને પોતીયાં અને રૂપા) ચોપડીયો—નાંદોદ તા. ૧૭ મી મારચ
સને ૧૮૮૧ ને રોજ પેટલાદના મુનસફ સાહેબ પરમાનંદદાસ ભાળાભાઈ
પારખે છોકરાઓ તથા છોડીઓની પરીક્ષા લઈ રૂ.૧૫-૧૦-૧ નું ઇનામમાં
ચોપડીઓ આપી છે—બંધુધોડા. બેસો હરિવલ્લભ રણજીડ રૂના થેઠ
મુલતાનઅલી દાઉદજી રૂના દેસાઈ બગવાનજી ગીરધર રૂના ઠાકોર દી-
પસંગજી જગતસંગજી ૦-૬-૦ સા. બાપુ કુબેરદાસ ૦-૬-૦ કુલ રૂ.૨)
નું ઇનામ વહેંચ્યું—ભાદરવા. ઠાકોરસાહેબ અદિશંગજી મહારાજજી સ્વ-
સ્થાન ભાદરવા રૂ.૨) કારભારી કલ્યાણભાઈ કાળીદાસ રૂ.૧) મુનસફ પુર-
ચોતમ કાળીદાસ રૂ.૧) થા. મોતીભાઈ બીખાભાઈ રૂ.૧) શઠ નયુભાઈ
મુળજી રૂ.૧) થેઠ ગરબડ નારણદાસ રૂના હરજીવન તળશીદાસ રૂના
ગોસાઈ એમગર ગોપાળગર રૂના કુલ રૂ.૭ા.

(સહી) માધવજીલ હરિલાલ.

ડેપુટી એન્ચુટેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર.

બરૂચ. ૨૦-૫-૮૧-૧૫-૬-૮૧

ત્રાલસા. તા. ૧૬-૩-૮૧ ને રોજ વાર્ષિક પરીક્ષા વખત પોલીસ
પટેલ રૂ.૧) ગરીબના છોકરાઓને ઇનામની ચોપડીયો—સાદપરા. વાર્ષિક
પરીક્ષા લઈ ઇનામ આપ્યાં તે વખતે પટેલ. અંબાઈદાસ રણજીડે રૂના
મહેતાજી જગનલાલ દયારામ રૂ.૭ પટેલ. હીરાભાઈ મનોરેભાઈ રૂ.૭
મતાદાર ઉકા બદલ રૂ.૭ જે બીજા અહમ્મોએ રૂ.૭ કુલ. રૂ.૧૭ા ઇનામ
વહેંચ્યું—કળવણા. પટેલ મકનદાસે છોકરાઓને ખેસવા સાથે સાદડીયો.
રૂ.૦-૧૦-૦ ની અપાવી—હળદર. વાર્ષિક પરીક્ષા લઈ ઇનામ આપતી
વખતે તલાટી મંચારામ મુલચંદ રૂ.૭ ઇનામ વહેંચ્યું—ઝાગુર. કમિટીના
મેમ્બરોએ પરીક્ષા લઈ ગામના ઉધરાતદારે રૂ.૨) સાકર વહેંચ્યો—રામજોડ.
વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ડાબાળીના પટેલ. કચીભાઈ અવચળે રૂ.૭ા મીઠા-
ઈ વહેંચ્યો—ભાડમૂત. સરકારી નિયાળનો કલાસ મોજે કાસવા ગામની
વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે રૂ.૨) પટેલ મુળજી બગવાન વીગેરે રૂ.૭ા) રાણા
પરતાપસંગનારસંગે રૂ.૭ા થેઠ હરિભાઈ પરમુદાસ રૂ.૭ા ગરાસીયા નામજી
દીપસંગે—બુવા. તા. ૨૪-૫-૮૧ ને રોજ પટેલ દાદાભાઈ ઉમેદભા-

૪મ્મે ૩૧-૧૩-૦ ની ચોપડીયો વહેંચી—દહેજ. વાગરાના રાવસાહેબ મા-
મલતદાર સાહેબે પરીક્ષા લીધી તે વખત રાણા દોલતસંગજી પ્રભાતસં-
ગજીએ ૩૦-૧૫-૦ મીઠાઈ—વહીઆળ. રા. સા. ડે. એ. ઈ. પરીક્ષા
લીધી તે વખતે પટેલ. અંબાઈદાસ હરખા તથા રતનસંગ બાવસંગે
૩૧) ની મીઠાઈ—દેવલા. ઉર્દુ નિશાળમાં. સારોદ વાંટાના તલાટી ગંગા-
શંકર રણછોડે છોકરાઓને કસરત કરાવી ૩૦) ની મીઠાઈ વહેંચી—
અંકલેશર કંન્યાશાળા. કામરેજના મહેતાજી રણછોડદાસે અંને અગ-
ડીયાના તલાટી હીમત મણીશંકરે ૩૦) મીઠાઈ ચીફ કોન્ટેબલ રા.
ડાહ્યાબાઈ નારણદાસે ખેસન લેવાયી ૩૦) મીઠાઈ તા. ૧૫-૬-૮૧—
કોલવણ. રા. સા. મામલતદાર સાહેબે પરીક્ષા લીધી તે વખતે મુકરદમ
કુટુબમહમદે ૩૦) મીઠાઈ વહેંચી—હાંસોટ. ખેલીફ મહમદ અહમદે ૩૦)
મીઠાઈ વહેંચી—અંકલેશર. શેઠ નાયબાઈ સંકરદાસે ૩૬-૬-૦ ખચ કરી
તા. ૨૦-૪-૮૧થીતા. ૨૦-૬-૮૧ સુધી ઉનાળામાં પાણીનો ખર્ચ આપ્યો-
હાંસોટ કંન્યાશાળા. રા. સા. ડે. એ. ઈ. સા. ઇનામ વહેંચ્યાં તે વખતે
શેઠ. બીમજીબાઈ બીખાજીએ ૩૨) મીઠાઈ ૩૧) રેબ આપ્યા. શેઠ.
મગતલાલ ફકીરચંદે ૩૫) રેબ ૩૨) રલેટો ૩૧) મીઠાઈ કુલ. ૩૮) ઇનામ
વહેંચ્યું. શેઠ. નર્ગીસબાઈ હરકીસનદાસ પેટીવાળાએ ૩૦) મીઠાઈ
વહેંચી—દેવલા. પોલીસ પટેલ મુસે વઘીબાઈ તથા મેમ્બર દાદા આદમે
કસરત જોઈ ૩૧) પતાસાં વહેંચ્યા—મનાડ. લખીગામના મેમ્બર શા.
ભગવાનદાસ જમનાદાસે ૩૨) ચોપડીયો વહેંચી મનાડના મેમ્બર પટેલ.
ડુલા કુબેરે ૩૦) મીઠાઈ વહેંચી બ્રહ્મચારી મહારાજ અખંડીનંદ ઉકાર-
નંદે ૩૧) ઇનામ વહેંચ્યું.

(સહી.) ગણપતરામ ગૌરીશંકર શાસ્ત્રી.

ડે. એ. ઈ. બચ વિ.

ઝાલાવાડ.

નં. ૨૦૬ તા. ૧૫-૬-૮૧

શમળા. ઝાલા માધવસંગજી બાવાબાઈ ૩૦) મીઠાઈ—ગુદીઓળા.
સ્કુલ કમિટી તર્ફથી ૩૧) મીઠાઈ—મુળી. રા. અમુલ વીરચંદે પોતાના
જોકરાને નિશાળે ખેસાડી ૩૧) મીઠાઈ. મ. ડાહોરસાહેબ બહાદુર તર્ફથી
૩૫) મહેતાજીને પાઘડીના તથા નિશાળીઆને ૩૧૬) ચોપડીયો તથા

મીઠાઈ કુલ રૂ ૨૪) શા. કચરા વ્રજપાલે ઉનાળામાં પાણી પાવાના
 અર્ચના રૂ ૬) —ઝીઝુંવાડા. તાલુકદાર સાહેબ તર્ફથી રૂ ૨-૧-૦ ચોપડીયો
 ગરીબના છોકરાઓને—બળાણા. તાલુકદાર સાહેબ તર્ફથી રૂ ૬) ચોપડી-
 યો રૂ ૨) મીઠાઈ—લીમડી કંપાણા. કમિટીના નેમ્બરોએ શીવણ કંટી-
 નંદમાંથી શીવાઈ તૈયાર થએલાં કપડાં લાલક કંપાઓને રૂ ૨-૪-૧—
 શીઆણી. માંડવીના ઇન્સપેક્ટર શા. પરચોતમ શામચંદ તથા લીમડીના
 વહિવટદાર તથા થાણુદાર સાહેબે મળીને રૂ ૩૩૩૩ મીઠાઈ—ખોડુ. મોરબી-
 ના ને. દરબાર સાહેબ તર્ફથી તથા કમિટીના પ્રચીન સહિબ તર્ફથી
 રૂ ૨-૬-૦ મીઠાઈ—અરણુડીયા. જોડીવાના રહીય હરીશંકર વાલજીએ
 રૂ ૦૧ સાકર—સીધાવદર. આલા દીપસાંગજી વિગેરે રૂ ૨૧ મીઠાઈ—મીણા-
 પુર. ને. તાલુકદાર સાહેબ તર્ફથી રૂ ૨૧૧ જુઓ રૂ ૦૧ મીઠાઈ—ખેરાળી.
 માજી મહેતાજી હરિલાલ મનસુખરામ રૂ ૩) ચોપડીયો રૂ ૦૧ મીઠાઈ—
 ભોધકા. રાણા ગજસંગજી નારસંગજી તર્ફથી રૂ ૨) સાકર—ખાંડીયા. આ.
 ભિતકા થાણુદાર તર્ફથી રૂ ૦૧ સાકર—પાશુશિણા. ને. વહિવટદાર સા-
 હેબે રૂ ૩) મીઠાઈ—હડાળા. ને. વહિવટદાર સા. જીવણરામ લક્ષ્મીરામ
 તથા બીજા નેમ્બરોએ રૂ ૫) રૂમાલ રૂ ૧) સાકર રૂ ૨) મહેતાજીને રૂ ૦-૧૦-૦
 ગરીબના છોકરાઓને—પચ્છમ. ને. હડાળાના વહિવટદાર સા. તથા પ-
 ટેલીઆઓ તર્ફથી રૂ ૧-૬-૦ રૂમાલ રૂ ૦-૧૨-૦ ચોપડીયો રૂ ૦૧ મીઠાઈ
 રૂ ૨) મહેતાજીને—ધાંગધા. રા. વૈદ્યરાજ અંબાચંકર રૂ ૫) ચોખડાં—
 માલવણા. રાણા કેશરીશંક તથા બાવા નારણદાસ તર્ફથી રૂ ૧) દ્રાક્ષ—
 હુડા. આલા. જીરાજી રવાજી તથા આલા ખેંગારે તર્ફથી રૂ ૧) મીઠાઈ—
 ટીકર. મહેતા જોડા ખોડીદાસ તર્ફથી રૂ ૫) છોકરાઓને જમાડ્યા—વાંટા
 વદર. શા. કરચનજી પાસ્ટીર તર્ફથી રૂ ૧૧ દ્રાક્ષ—દેવળીયા. બાસ રૂ ૧-
 નાયજી વાલજી રૂ ૧) દ્રાક્ષ—હજવદ. ધાંગદરાના ભટ. ચંમકરામ વલબ-
 રામે રૂ ૦૧ મીઠાઈ—સુરેશ. ને. બળાણાના હાજોર સાહેબજીના તર્ફથી
 રૂ ૧) મીઠાઈ રૂ ૧) મહેતાજીને વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે પોલીસ પટેલ દીપ
 કરી રૂ ૩), છોકરાઓને રૂ ૨) ઇનામ—લીલાપુર. ઠકર. લાલજી માલજી
 તર્ફથી રૂ ૦૧ દ્રાક્ષ—રંગપુર. વિદ્યાર્થી તળથી નયુએ પોતાના અંતકાળ વ-
 ખતે રૂ ૧) પતાસો વહેંચ્યાં—ગુજર. મહાલ લીમડીના વહિવટદાર તથા
 જીવલાલ લક્ષ્મીરામે રૂ ૧૧ ચોપડીયો રૂ ૦૧ મીઠાઈ—દીમસસર. બાસ.

હરખજી કલ્યાણજી તથા પેલ્લીસ પટેલ મોરારજી કુવરજી રૂ.૧૧૧ બરફી-
સદાદ, સ્કૂલ કમિટી તરફથી રૂ.૨૧૧ મહેતાજીને— રૂ.૦૧ મેવો—ઓક્ટી-
ચુડાના કારભારી સાહેબ તરફથી રૂ.૧૧) મીઠાઈ રૂ.૦-૧૫-૦ ગરીબનાં છો-
કરાઓને ઓપડીયો—વઢવાણ. મુદ્રાના શેઠ ખીમજી જીરામ તરફથી. રૂ.૩૦)
ઓપડીયો તથા મીઠાઈ—વઢવાણ શ્રાંચ. નં. ૧ મુદ્રાના શેઠ ખીમજી
જીરામ તરફથી રૂ.૧૨૧ ઓપડીયો તથા મીઠાઈ—વઢવાણ નં. ૨ મુદ્રાના
શેઠ ખીમજી જીરામ તરફથી રૂ.૨૨૨ ઓપડીયો તથા મીઠાઈ—રામપુરા.
સ્કૂલ કમિટી તરફથી રૂ.૧) મીઠાઈ—દોરડા. સરવૈયર જગજીવન કાનજી
તરફથી ૦-૬-૦ મીઠાઈ શેઠ કાળીદાસ ઠાકરજી તરફથી રૂ.૦-૬-૦ મીઠાઈ
સંઘજી દુલજી તથા જીરાજ વધા તરફથી રૂ.૦-૬-૦ વઢવાણ કુંભ્યાશાળા.
મુદ્રાના શેઠ ખીમજી જીરામ તરફથી રૂ.૨૫) લુગડાં તથા મીઠાઈ—માલ-
ણીયાદ. રાણાત્રી કરણશંકરજી તરફથી રૂ.૦૧ પતાસાં—દોઢ. બાગદારો ત-
રફથી રૂ.૧) સાકર—કુડા. બાપાતો તરફથી રૂ.૦૧ મીઠાઈ—ચરણીટીયા.
અનુપજી પોપટને કેશવજી બાઈચંદ રૂ.૦૧ સાકર—વઢવાણ ઇંગ્લેન્ડસ્કૂલ.
મુદ્રાના શેઠ ખીમજી જીરામ તરફથી રૂ.૨૦) ઓપડીયો તથા મીઠાઈ—
મિંધવદર. તાલુકદાર સાહેબ તરફથી રૂ.૨) ઓપડીયા.

(સહી.) કલ્યાણલાલ ગોવિંદલાલ.
સ. કે. એ. ઇ. પ્રાં. આદાવાડ.

ગોહીલવાડ પ્રાંત.

જા. નં. ૩૫૫ ૨૬-૬-૮૧

ગ્રામજ. અપાડાના જોસી મુળજી ત્રીકમ તથા વાલા ડાહ્યાએ રૂ.૦૧૧
મીઠાઈ—મહુવા કુંભ્યાશાળા. આ. સી. મુખ્ય કારભારી રા. વજેશંકર
ગૌરીશંકરબાઈએ ૫-૧૦-૦ ઓપડીયો ૪-૬-૦ લૂમડાં—દઢા. મુખી રેવા-
શંકર મહાદેવ તથા બીજા ગ્રહસ્થોએ મળી રૂ.૦૧ સાકર વહેંચી—લાખેણી.
મહેતા અનંતરાય બીમજી રૂ.૦૧ મહેતા પરશોતમ ગીંગા રૂ.૦૧ પટેલ આંબા
પરમા રૂ.૦૧ પટેલ નયુ હીરા રૂ.૦૧ પટેલ ભીમ વસરામ રૂ.૦૧ શા. ઠાકર-
સી સુંદરજી રૂ.૦૧ શા. ઝવેર મહાવજી રૂ.૦૧ કુલ રૂ.૨૧ ઉધરાણું કરી ઉના-
ળામાં છોકરાઓને પાણી પાચું—કારીયાણી. પટેલ દલા જસમત પટેલ
અબ્લ રણજોડ શા. તારાચંદ રતનશીએ મળી કુલ રૂ.૦૧ મીઠાઈ—સમ-
ઠીયાળા. મહેતાજી હરદેવ પરબુરામ રૂ.૦૧ મીઠાઈ—સણોસરા. થાણદાર
ત્રીરંગશંકર અંબાશંકર રૂ.૧) મીઠાઈ બાત્રી અદીયા રૂ.૧) મીઠાઈ—ખો-

પાળા. ગામલોકોએ ૩૦ મીઠાઈ—આંસોદર. શેઠ પીતાંબરે ૩૦૧ મીઠાઈ—ભીંગરાડ. આસા. વસુદાતી અધિકારી નેદલાલભાઈ ઇંદરજી લીલી-પુયાના વહીવટદાર મગનલાલ ગોવિંદરમ થાણુદાર રામપ્રસાદ લક્ષ્મીપ્રસાદે મળી ૩૧ સાકર પટેલ આણંદજી ડાહ્યા ૩૦૧ મીઠાઈ—મોટીધરાઈ. વ-જાના આ. કારભારીસાહેબ બજાબાઈ ૧-૪-૬ ચોપડીયો—દેરડ. બ્યાસ હરિચંકરે ૩૦૧ મીઠાઈ બાપી બાઈરાજભા. ૩૧૫) ચોપડીયો બાપી સ-જીબા ૩૧૦) પાધડી મેહેતાજીને બાવનગર ઝેંગલો વર્નક્યુલર મુલ મા-સ્તર મોતીલાલ ૩૧) મીઠાઈ હડમતીયાના વહીવટી કારકુન કુલચંકરભાઈ ૩૧) સાકર—હળીયાદ. રાજશ્રી સારાભાઈ અવલરામ ૩૧) રા. બગવત-રાય માધવરાય ૩૦૧૧ દેશાઈ સવજી જગવ પટેલ લાલા ૩૩૫ પટેલ ગીલા કાળા ૩૪૧ ગામલોકોએ મળી ૩૦૧ મીઠાઈ કુલ ૩૭૧ તેમાંથી ૩૩) ચોપડીયો બાકીના વધ્યા તે ગરીબના જોકરાએની ફીને વાસ્તે અનામત રાખ્યા—પછેગામ. આ. અમારડીના થાણુદાર તથા ગામના તાલુકદારોએ મળી ૩૬૫) ની ચોપડીયો—આખરા. તાલુકે અમારડી આ. થાણુદાર તથા કામદાર મોતીચંદ વીગેરે ૩૦૧ મીઠાઈ—કોટડાપીઠા. જમીદાર પેલા-ભાઈ જગજી ૩૦૧ સાકર—સાદી. ખુદાવાદ ઠાકોરસાહેબે ૩૪) મીઠાઈ મુખ્ય કારભારી માણિકલાલ લાધાભાઈ કુંભાપોને ૩૧) ચોપડીયો—લીમડા. મુલ કમિટિ તરફથી ૩૧૧ ચોપડીયો ૩૦૧ મીઠાઈ કુલ ૩૨.)

(સહી) કનૈયાલાલ ગિરધરલાલ
સ. ડ. એ. ઇ. પ્રાં. ગોહીવવાડ.

પ્રાંત હાલાર.

જા. નં. ૩૫૮ ૧૦-૭-૮૧

જોડીયા. મે. ડાક્ટરસાહેબને ત્યાં કુંવરનો જન્મ થવાથી ૩૧૧ મેવો વહે-ઓ—વણુથળી. મે. મામલતદારસાહેબ અને બીજા કચેરીમંડળે ૩૦-૧૦-૦ મીઠાઈ ૩૦૧ ગરીબના જોકરાએની કાગળ—વડાળા રોડના. વાર્ષિક પરી-ક્ષા વખતે પ્રેસીડેન્ટ મહાલકરીસાહેબે તથા કમિટિના મેમ્બરોએ ૩૦૧૧૫ પ-તાસાં—બાડળા. આજ્ઞા ન્યાયાધીસસાહેબે પહેલા આ. કેચવજી ૩૦૧ બી. આ. પ્રભાકર ૩૦૧ મોળીયું દક્તર બાંધવા શરૂ ૩૨૧૧૧ સાકરે—કાળાવડ. નવાનગરના દીવાનસાહેબ મે. મગનલાલ બાપુભાઈ તથા મોર-બીના કારભારી રાવબહાદુર પોપટભાઈ તથા ધ્રોળના કારભારી આ. પ્રમાનેદારા ૩૧)—કાળાવડ કુંભાશાળા. ૩૦-૬-૦ પતાસાં ઉપરના ગ્રંથોએ—વવાણીયા. દેશાઈ મનજી કેચવજી ૩૦૧ આરેક મોપરાં—પુનડા. કમિ-

હરખજી કઢવાણજી તથા પોલીસ પટેલ મોરારજી કુવરજી રૂ.૧૫૦ બરફી-સદાદ. સ્કૂલ કમિટી તરફથી રૂ.૨૫૦ મહેતાજીને— રૂ.૧૦૦ મેવો—ચોક્કડી. ચુડાના કારભારી સાહેબ તરફથી રૂ.૧૦૦ મીઠાઈ રૂ.૦-૧૫-૦ ગરીબનાં છોડા કરાવ્યોને ચોપડીયો—વઢવાણ. મુદ્રાના શેઠ ખીમજી જીરમ તરફથી. રૂ.૩૦૦ ચોપડીયો તથા મીઠાઈ—વઢવાણ સ્થાંચ. નં. ૧ મુદ્રાના શેઠ ખીમજી જીરમ તરફથી રૂ.૧૨૫ ચોપડીયો તથા મીઠાઈ—વઢવાણ. નં. ૨ મુદ્રાના શેઠ ખીમજી જીરમ તરફથી રૂ.૨૨૫ ચોપડીયો તથા મીઠાઈ—રામપુરા. સ્કૂલ કમિટી તરફથી રૂ.૧૦૦ મીઠાઈ—કોરડા. સરવૈયર જગજીવન કાનજી તરફથી ૦-૬-૦ મીઠાઈ શેઠ કાળીદાસ ઠાકરજી તરફથી રૂ.૦-૬-૦ મીઠાઈ સંઘજી ફુલજી તથા જીરમ વધા તરફથી રૂ.૦-૬-૦ વઢવાણ કુંભારાણા. મુદ્રાના શેઠ ખીમજી જીરમ તરફથી રૂ.૨૫૦ લુગડાં તથા મીઠાઈ—માલ. છુપીયાદ. રાણાશ્રી કરણશંકરજી તરફથી રૂ.૧૦૦ પતાસાં—કોઠ. બાગદારો તરફથી રૂ.૧૦૦ સાકર—કુડા. બાપાતો તરફથી રૂ.૧૦૦ મીઠાઈ—ચરણીટીયા. અવુજીય પોપટને કેશવજી બાઈચંદ રૂ.૧૦૦ સાકર—વઢવાણ ઇંગ્લેન્ડ સ્કૂલ. મુદ્રાના શેઠ ખીમજી જીરમ તરફથી રૂ.૨૦૦ ચોપડીયો તથા મીઠાઈ—સિંધવદર. તાલુકદાર સાહેબ તરફથી રૂ.૨૦૦ ચોપડીયા.

(સહી.) કૃષ્ણલાલ ગોવિંદલાલ.
સ. કે. એ. ઇ. પ્રાં. આલાવાડ.

ગોહીલવાડ પ્રાંત.

જા. નં. ૩૫૫ ૨૬-૬-૮૧

ત્રાપજ. ખપાડાના જોસી મુળજી ત્રીકમ તથા વાલા ડાહ્યાએ રૂ.૧૦૦ મીઠાઈ—મહુવા કુંભારાણા. આ. સી. મુખ્ય કારભારી રા. વજેશંકર જોશીશંકરબાઈએ ૫-૧૦-૦ ચોપડીયો ૪-૬-૦ લૂગડાં—દશા. મુખી રેવા-શંકર મહાદેવ તથા બીજા ગ્રહસ્થોએ મળી રૂ.૧૦૦ સાકર વહેંચી—લાખેણી. મહેતા અનંતરાય બીમજી રૂ.૧૦૦ મહેતા પરશોતમ ગીગા રૂ.૧૦૦ પટેલ આંબા પરમા રૂ.૧૦૦ પટેલ નથુ હીરા રૂ.૧૦૦ પટેલ બીમ વસરામ રૂ.૧૦૦ શા. ઠાકર-સી મુંદરજી રૂ.૧૦૦ શા. ઝવેર મહાવજી રૂ.૧૦૦ ફુલ રૂ.૧૦૦ ઉધરાણું કરી ઉના-જામાં જોડાવ્યોને પાણી પાણું—કારીયાણી. પટેલ દલા જસમત પટેલ અન્ન રણજોડ શા. તારાચંદ રતનશીએ મળી ફુલ રૂ.૧૦૦ મીઠાઈ—સમ-દીયાળા. મહેતાજી હરદેવ પરબુરામ રૂ.૧૦૦ મીઠાઈ—સણોસરા. ચાણદાર ગીરજાશંકર અંબાશંકર રૂ.૧૦૦ મીઠાઈ બાત્રી અદીયા રૂ.૧૦૦ મીઠાઈ—ખો-

પાળા. ગામલોકોએ ૩૦ મીઠાઈ—આંસોદર. શેઠ પીતાંબરે ૩૦૦ મીઠાઈ—ભીંગરાડ. આસા. વસુલાતી અધિકારી નંદલાલભાઈ ઈંદરજી લીલી-પાના વહીવટદાર મગનલાલ ગોવિંદરામ યાણદાર રામપ્રસાદ લક્ષ્મીપ્રસાદે મળી ૩૧ સાકર પટેલ આણંદજી ડાહ્યા ૩૦ મીઠાઈ—મોટીધરાઈ. વ-પાના આ. કારભારીસાહેબ બજાબાઈ ૧-૪-૬ ચોપડીયો—દરેડ. વ્યાસ હરિશંકરે ૩૦૦ મીઠાઈ બાત્રી બાઈરાજબા. ૩૧૫) ચોપડીયો બાત્રી સ-જીબા ૩૧૦) પાધડી મેહેતાજીને બાવનગર ઐંગલો વર્નિક્યુલર સ્કુલ મા-નર મોતીલાલ ૩૧) મીઠાઈ હડમતીયાના વહીવટી કારકુન ધુલશંકરેભાઈ ૩૧) સાકર—હળીયાદ. રાજેશ્રી સારાભાઈ અવજરામ ૩૧) રા. બગવત-રાય માધવરાય ૩૦૦૦ દેશાઈ સવજી જગવ પટેલ લાલા ૩૩૫ પટેલ ગીલા કાળા ૩૪૫ ગામલોકોએ મળી ૩૦૦ મીઠાઈ કુલ ૩૦૦૦ તેમાંથી ૩૩) ચોપડીયો ખાકીના વધ્યા તે ગરીબના છોકરાએની ફીને વાસ્તે અનામત રાખ્યા—ખેડેગામ. આ. ચમારડીના યાણદાર તથા ગામના તાલુકદારોએ મળી ૩૧૫) ની ચોપડીયો—આખરા. તાલુકે ચમારડી આ. યાણદાર તથા કામદાર મોતીચંદ વીગેરે ૩૦૦ મીઠાઈ—કોટડાપીઠા. જમીદાર ઘેલા-ભાઈ જવજી ૩૦૦ સાકર—જાડી. ખુદાવાદ હાકોરસાહેબે ૩૪) મીઠાઈ મુખ્ય કારભારી માણિકલાલ લાધાભાઈ કુંબાપોને ૩૧) ચોપડીયો—લીમડા. સ્કુલ કમિટી તરફથી ૩૧૦૦ ચોપડીયો ૩૦૦૦ મીઠાઈ કુલ ૩૨)

(મહી) દનૈપાલાલ ગિરધરલાલ
સ. ડે. એ. ઈ. પ્રાં. ગોહીલવાડ.

પ્રાંત હાકાર.

જા. નં. ૩૫૮ ૧૦-૭-૮૧

જોડીયા. મે. ડાકટરેસાહેબને ત્યાં કુંવરનો જન્મ થવાથી ૩૧૦૦ મેવા પહે-ર્યો—વણુચળી. મે. મામલતદારસાહેબ અને ખીજા કચેરીમંડળે ૩૦-૧૦-૦ મીઠાઈ ૩૦૦ ગરીબના છોકરાએની કાગળ—વડાળા રોડના. વાર્ષિક પરી-ક્ષા વખતે પ્રેસીડેન્ટ મહાલકરીસાહેબે તથા કમિટીના મેમ્બરોએ ૩૦૦૦ પ-તાસાં—ભાડળા. આજમ ન્યાયાધીસસાહેબે પહેલા આ. કેશવજી ૩૦૦ ખરી. આ. પ્રભાકર ૩૦૦ મોળીયું દફતર બાંધવા માટે ૩૨૦૦ સાકર—કાળાવડ. તવાનગરના દીવાનસાહેબ મે. મગનલાલ બાપુભાઈ તથા મોર-ખીના કારભારી રાવજીહાદુર પોપટભાઈ તથા શ્રીજના કારભારી આ. પ્રમાનંદદાસ ૩૧)—કાળાવડ કુંબાયાળા. ૩૦-૬-૦ પતાસાં ઉપરના ગ્રંથોએ—વવાણીયા. દેશાઈ મનજી કેશવજી ૩૦૦ આરેક કોપરાં—ધુનડા. કમિ-

ગુજરાત રાજપત્ર.

પુસ્તક ૨૨ સું

એપ્રિલ સન ૧૯૮૨.

અંક ૪ થો.

કેળવણી खातानો રીપોર્ટ સને ૧૯૮૦-૮૧

ઉપલ ખર્ચ.

આ વરસે મુંબાઇ ઇલાકાના કેળવણી ખાતાને કેટલા રૂપિયા મળ્યા ને તે ક્યે ક્યે ખાતે તથા શાકલા વરસ કરતાં તેમાં કેટલો વધારો ધરાશે થયો તે જણાવવા ડિરેક્ટર સાહેબ નીચલો કોઠો આપેછે.

		વધારો	ધટારો
પ્રાવિન્શિયલ ફંડ	રૂ. ૧૦૮૬૧૧૮	"	રૂ. ૧૩૫૧૧
સેસ (જમીનો લોકલ ફંડ)	૭૪૬૨૬૮	"	૨૬૨૦૫
ડી. પ્રાવિન્શિયલ	૧૮૦૪૫૧	૧૬૨૪૭	"
" લોકલ ફંડની	૧૨૬૧૦૭	૯૭૧૦	"
દેવી રાજ્યોના ફંડ	૧૯૩૬૨૫	૧૦૩૭	"
ઉધરાણું	૨૪૭૪૩	૧૦૧૨૨	"
મુનિસિપલ મલ્લ	૮૧૨૮૦	૭૩૧૦	"
યાપણું બાળ	૫૭૭૨૩	૯૭૬૭	"
પરચૂરણ	૧૮૧૦૩	"	૭૮૦૬
	<u>૨૫૨૦૭૮૮</u>	<u>૫૬૨૧૩</u>	<u>૪૭૫૨૫</u>

આ હિસાબમાં કેળવણીખાતાના વહીવટ રહેના નાણાંજ મલેલાંછે તેથી દેખરેખ નીચેની તિગાળોની ઉપલ પણ ઉત્તરતાં સરકારી ઠરાવમાં ખતાઆ પ્રમાણે આ ઇલાકાની ઉપલ નીચે પ્રમાણે થાયછે.

પ્રાવિન્શિયલ	રૂ. ૧૦૮૬૦૦૦
સેસ (લોકલ ફંડ)	રૂ. ૭૦૦૦૦૦
ડી, ઉધરાણું, યાંપણ, વગેરે ખાતમીરીતે	રૂ. ૧૩૬૦૦૦૦

કુલ રૂ. ૩૧૪૬૦૦૦

આ આંકડા જોઈ સરકાર એમ અભિપ્રાય આપેછે કે જાહેર કેળવણીનું કામ પોતાના હાથમાં ન લેતાં સરકારે ખાતમી મહેનતને

મદદ કરવી જોઈએ એ વિચારને અનુસરતુંજ અગ્રે કામ ચાલે છે. ૪૩૯૮ સરકારી નિયાજો કહેવાયછે પણ સરકારી (પ્રાવિન્શિયલ) પૈસાથીજ બધી રીતે ચાલતાં ખાતાં તો ફક્ત એમાં ૯૯ તથા ૯૧૯૯ વિદ્યાર્થીઓ છે. બાકીની ૪૨૯૯ નિયાજો જેમાં ૨૫૫૦૧૪ છોકરા બણેછે તેતો, થોડીક ગ્રાંટની મદદથી, લોકલફંડથી, ફીથી, કે દેશી રાજ્યોના પૈસાથીજ ચાલેછે. એ નિયાજોને લગતા માણસોના પેન્શન વગેરેનું જોખમ સરકારને માથે નથી.

નિશાળ તથા નિશાળીઆની સંખ્યા.

દેખરેખ નીચેની પણ ગણતાં કુલ નિશાળો ૫૩૪૩ તથા નિશાળીઆં ૩ લાખને ૧૬૯૭૪ હતા. મુંબઈ પ્રજાકાનું ક્ષેત્રફળ ૧૮૧૯૦૪ ચોરસ મૈલ અને વસ્તી ૨ કરોડને ૩૦ લાખ માણસની છે. ગામો ગણતાં ૯૪ ગામે એક નિશાળ પડેછે. વસ્તીના પ્રમાણમાં સૈકડે ૧.૫૪ બ્રિટિશને ૧૦૨ દેશી રાજ્યોમાં બણનારની સંખ્યા જણાયછે એ સરાસરી ગૂજરાતમાં બણામાંબણી અને સિંધમાં થોડીછે. કાઠિયાવાડમાં સરાસરી ૧.૪૦ નોઈ સરકાર એ પ્રાંતના દરબારોને શાખાસી આપેછે.

ગયા વર્ષે કરતાં ૪૬૮ નિશાળો અને ૪૧૮૪૧ નિશાળીઆનો આ વરસે વધારોછે. તેની વિગત નીચે પ્રમાણે.

પ્રાંતનું નામ	નિશાળો વધો	નિશાળીયા વધ્યાં
મધ્યપ્રાંત	૧૬૧	૮૮૫૭
ધશાનપ્રાંત	૭૯	૫૫૬૦
ઉત્તરપ્રાંત	૪૭	૧૨૦૦૨
દક્ષિણપ્રાંત	૧૨૬	૧૩૫૮૩
સિંધ	૨૧	૧૪૧૨
એડન	૪	૪૨૭

આ જોતાં માલમ પડેછે કે સઘળા પ્રાંતોમાં આ વરસે સારો વધારો છે. નિશાળીયાના વધારામાં તો ઉત્તર ને દક્ષિણ પ્રાંત એટલે આપણું ગૂજરાત ને દક્ષિણમહારાષ્ટ્ર હમેશની માફક સૌની ઉપર આવેછે.

ઈંગ્લેન્ડ બણનારની સંખ્યા ૨૨૨૩૭ હતી. એટલે, ગયાં વરસ કરતાં એકંદરે વધારો ૨૩૦૭ છોકરાનો જણાયછે.

સંસ્કૃત બણનારા જુમસે ૩૨૬૫ હતા, એમાં ૩૭૭ નો વધારો છે, કારેસા બણનારની સંખ્યા ૧૬૮૦ ને આ વરસે ૫૧૩ નો વધારો હતો.

એ બેથી ઉતરતે દરજ્જાને લાટિનનો અભ્યાસ થતો જણાય છે. આ વરસે ૩૩૯ જણ એ બાધા બણતા હતા, પણ પાછલા વરસ કરતાં ૧૧૫ ઓછા હતા. ૧૦૪ માણસ ફ્રેન્ચ બણતા હતા. એ. પણ એક નોંધવા લાયક હકીકત છે.

દેગી બાધા બણનાર ૧૩૩૦૦૬ હતા. જેમાં ૧૦૭૧૮૫ સેસ બરનારનાં છોકરાં હતાં. ગયા સાલ કરતાં એકુતા છોકરાની સંખ્યામાં ૩૬૬૮ નો વધારો છે.

યુનિવર્સિટીની પરીક્ષાઓ વેગરે.

બધો પાઠશાળાઓમાંથી કેટલા વિદ્યાર્થીઓ યુનિવર્સિટીના જૂદી જૂદી પરીક્ષાઓ આપવા આવ્યા. કેટલા પાસ થયા, અને તેમાં દરેક જાતના કેટલા હતા તે નીચેના કોડ ઉપરથી જણાયે:

પરીક્ષાનું નામ	કેટલા ઉમેદવાર	કેટલા પાસ	જાત			
			પ્રીમી	દિ	મુસામ માન	પારસી
કર્ટ. એગ્રા ધન આર્ટસ	૧૫૦	૭૧	૧	૫૧	૧	૧૩
પ્રીવીઅસ એગ્રા મિનેરન	૨૫૫	૧૦૮	૧	૮૭	૧	૧૬
બી.એ. એટલે બાયેલર આવ આર્ટસ	૧૦૦	૩૪	"	૨૫	"	૬
કર્ટ. બી. એસ. સી.	૨	૨	"	૧	"	૧
માસ્ટર આવ આર્ટસ.	૭	૪	"	૨	"	૨
બાયેલર આવ લોઝ	૨૫	૧૭	"	૧૨	"	૪
કર્ટ એલ. એમ. એસ	૨૮	૨૧	૪	૫	૧	૬
એલ. એમ. એસ.	૨૮	૨૪	૧	૭	"	૧૧
કર્ટ. એલ. સી. ઈ.	૩૬	૨૬	૧	૧૬	૧	૮
એલ. સી. ઈ.	૨૩	૧૭	"	૧૩	"	૪

અમદાવાદ ખાતેનો આપણા પ્રાંતમાંની ગૂજરાત કોલેજમાં ગયે વર્સે ૧૭ બણનાર હતા તે વધીને આ વર્ષના પ્રણ બામ મુધી ૩૨ ની સરામરી હાજરી હતી, પણ યુનિવર્સિટીની પ્રીવીઅસ પરીક્ષામાં એ કોલેજની સારી ફતેહ ન થવાથી તે ધરીને પાછી ૨૪ ની યઈ મઈ હતી. એ પરીક્ષામાં ૩૩ એકલ્યા તેમાંથી માત્ર ૧ જણ જ પાસ થયા હતા. ફીની ઉપજ આવ્યા વરસમાં રૂ. ૧૯૪૨ હતી.

દક્ષિણમાં આ વરસે કોહલાપુરની રાજરામ હાઇસ્કૂલને વધારી કાલેજ કરવામાં આવી હતી તેનું પરિણામ સારું જણાય છે. ત્યાંથી પ્રી-વિઝ્મસ પરીક્ષામાં ૫ ઉમેદવાર ગએલા તેમાંથી ૨ પાસ થયા છે.

ઇંગ્રેજ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૨ જી. જેમ્સનો પ્રબલવિરોધ.

સત્તરમા સેકડાનો પૂર્વાદ, એટલે, ઇ. સ. ૧૬૦૩ થી ૧૬૪૯ સુધીનો પખત ઇંગ્લાંડના ઇતિહાસમાં બહુ અગત્યનો છે. દુનિયામાં પહેલાં કોઈ એ ન કરેલું, કે ન સાંભળેલું, એવું એક મહા દારણુ પરાક્રમ ઇંગ્લેન્ડે આ સમયે કર્યું. રાજના અતિશય જીલમનું આ એસડ તો પરમેશ્વરે જ કરી રાખ્યું છે કે આખરે કોઈ મરણીએ યદ્ય તેની સામે ઉઠે, અને ઝેર ખંચર, કે જીવંતી દુનિયાનું દુઃખ હરે. પણ ઇંગ્રેજ લોકે તો પ્રથમ રાજને પોતાના હકને સારું બહુ બહુ વીનવ્યો; ઘણી ઘણી જીકિતઓ કરી; અને જ્યારે તે નજ સમજ્યો, ત્યારે બધા એક તંતે હથીઆર લઈ ઉભા થયા, મોટો જંગ મચાવ્યો, અને આખરે તેને હરાવી, પકડી, તથા સાધારણ ગુનેહગારની માફક તેની ઉપર કાયદેસર કામ ચલાવી, જાહેરમાં તેને ગદન માર્યો! આવું જગતમાં પૂર્વે કોઈ પણ દેશમાં થયું જણાયું નથી. એને મળતું કાંઈક ઉદાહરણ બરતખંડના વેનરાજનું મળી આવે છે.

આ મોટા પ્રબલપ્રકોપના મૂળ જેમ્સ રાજાએ જ રોખ્યાં હતાં માટે આ રાજાનો સ્વભાવ, રાજનીતિ, તથા પાર્લમેન્ટ સાયના દેશ બરાબર જાણવા જોઈએ કે તે ઉપરથી આવતા રાજમાં જે મોટો એ બનાવ બન્યો તે બરાબર સમજાય.

જેમ્સનો સ્વભાવ. આ રાજા બેશક ઘણો વિદ્વાન અને જીવિવાજો પણ હતો. તોપણ ઇતિહાસમાં એ બેવકુફનો સરદાર જ લખાયો છે, અને તે વાજબી છે, એનામાં જે મોટી ખામીઓ હતી. એકતો એને દેશ કાળનું જ્ઞાન નહિ, અને બીજું મમત બહુ બારે. પારકાનું મન વર્તવાની એનામાં શક્તિ થોડી જ હતી, અને કાંઈ હતી તેપણ એના મમત્વ આગળ નકામી થઈ પડતી. એને ખબર નહોતી કે હેત પ્રીતથી જેટલું કામ થાય છે, તે-લું મમતામમતીથી થતું નથી. આ સંસારમાં લોકેનું મન રાખી વર્ત-

વાતી જરૂર રાખી અને રોક સર્વેને છે. આખું જનમંડળ એકના વિચાર-થી દોરાય એમ ધારવું એ જોઈતું અનાયી તેટલુંજ મૂર્ખાઈ ભરેલું છે, જન વિચારનો પ્રવાહ કાળાનુસાર જે દિશામાં વ્યાપતો હોય છે તે દિશામાંથી તે જ કોઈને પણ કહે પાછો હટતો નથી. સમયનાયકો યાવ છે તે આ દિશાને ઓળખી અગ્રણીપદ ધારણ કરવાથીજ.

મમો ઓળખ્યા વિના કોઈની સિદ્ધિ નથી. સમાની વિરુદ્ધ મયનારા હથેલાં હારજ આપ છે. દેશકાળનું અચ્છાન એ મુઠ્ઠાઈ વંશનો મોટો ગુનો હોય, અને તેથીજ તેમના પૂરેપૂરા ભાગ મળ્યા. આપણે જોઈશું કે તેઓ કાંઈ પાછલા રાજ્યો કરતાં છેક વધારે જીલ્લા હતા એમ તો નહોતું, પણ તેમની રીત સમાવિરુદ્ધ—લોક વિરુદ્ધ—હતી, એજ તેમની સઘળી કમળ-ખીઓનું મૂળ કારણ હતું.

જેમ્સની રાજ્યનીતિ. પાછળ આપણે કહી ગયા તે પ્રમાણે આ સમયે ઇંગ્લેન્ડમાં ધર્મ મુદ્દાઓની ઇચ્છા ઘણી વધી ગઈ હતી. બધા ખ્રિસ્તીન કે પ્રેસ્બિટરિઅન નહોતા, તોપણ ઘણાખરાની રૂપ રોમિશ માર્ગની તો વિરુદ્ધજ હતી. પહેલાં એ માર્ગને તેઓ જોઈલા આધીન હતા, તેટલાજ આજ પૈરી થઈ રહ્યા. તેઓની ઝનૂન આ બાબત જોઈલી વધી ગઈ હતી કે યુરોપના ધર્મ જીલ્લામાં ઇચ્છાએ ખૂબ ધૂમવું એમ તેઓની ઇચ્છા હતી, જેમ્સ રાજ્યનો વિચાર એથી કેવળ ઉલટો હતો. એને પરદેશ સાથે લડાઈ કરવાનું કોઈ કહેતું, તો બારે ચીડ ચડતી.

બીજું, આખી પ્રજાના મનમાં એમ હતું, કે યુવરાજને કોઈ પ્રાટે-રન્ટ કત્તા સાથે પરણાવવો જોઈએ; પણ જેમ્સે તો રપેન (જે પ્રાટેરન્ટ-ટોને પીડનારા રાજ્યોમાં અગ્રસર હતું) તેનીજ કુંવરી લાવવા જીઓ ત્યાં મુઠ્ઠી ઘણું કર્નિ બાંજધડ ચલાવ્યા કીધી, પોતાના જમાઈનું રાજપાટ ગયું તોપણ એ તેની મદદ લડાઈમાં ન ઉતરતાં આ સગપણ બાંધવાની લાલચમાંજ લપટાઈ રહ્યો.

પોતાના દીકરાને રપેનમાં પરણાવવાની આટલી બધી એને લલુતા હતી તેનાં એ કારણ હતાં. એક તો એ લગનથી મોટી પહેરામણીની એ આશા રાખતો હતો, અને પૈસાની થી વિશેષ જરૂર હતી તે આગળની હકીકત ઉપરથી મ્પષ્ટ સમજાઈ.

ખીજું એ એમ ધારનો હતો કે સ્પેન સાથે સગપણ થાય, તો તેના વસીલાથી હું મારા જમાઇને આશ્ચિયા પાસેથી તેનું રાજ પાછું અપાવી શકીશ. એ હમેશાં અભિમાનથી બોલતો કે રાજકાજની વાતમાં પાર્લામેન્ટવાળા શું સમજે છે. એ લોક લડાઇ લડાઇ કરી રહ્યા છે, પણ મારી ગત એવી છે કે વગર લડાઇએ જ જોઇએ છીએ તે સધળું મળી આવશે. શી ગાંડાઇ ! રાજ મામલાનો ફડકો તે કોઇ દહાડે પણ બાધ બાપાથી આવ્યો છે ? રાજ્યોના સંબંધમાં તો બધા વિના પ્રીત નહિ એજ કહેવત ખરી છે, અને પરિણામે જોસને તેમ માલમ પડ્યું.

પરદેશ સાથે લડાઇઓ ન ઉઠાવવામાં રાજની ખીજ પણ મોટી મતલબ હતી. લડાઇઓ ઉઠાવે તો લખલૂટ નાણાંનો ખપ પડે; તે આપવાં પાર્લામેન્ટને હાય; અને તે આખરે આપે તો ખરી, પણ આપતી વેળા પ્રજાના હક તે સાંભળ્યા તથા વધાર્યા વિના રહે નહિજ. હવે રૈયતના હક લોકવાને, પેતાનો સત્તા ધ્વંસી છે એમ મનાવું, એતો આ રાજ પોતાનું કર્તવ્યજ સમજી બેઠો હતો. તેથી જ થાય તે ખરું, પણ લડાઇના ખર્ચમાં ન પડવું એ એની રાજનીતિનો મૂળ પાયો હતો. આ સમજ પણ એની ગાંડીજ હતી. ધર્મ રક્ષણને કાળે ઇંગ્લેન્ડે એવા આ સમિ આતુર થઇ રહ્યા હતા, કે જો જોસે તેમની મજૂ પ્રમાણે પરદેશમાં લડાઇઓ ચલાવી હોત, તો હૈસે હૈસે પૈસા આપત; અને એની ઉપર એવા રાજ રાજ થઇ જત કે દેશમાં એ આપ અખીઆરી ચલાવતો હતો તેના પણ વખતે દરગુજર કરત.

ટ્યુડર વંશીઓની રાજકુળા એજ હતી. તેઓ દેશવરખાતે એવા જ્ય જ્યકાર ઉઠાવતા, કે આખી પ્રજા તેમની ઉપર મોહીત થઈ રહેતી. તેમજ સ્વદેશ કાર્યમાં કાંઈ સુધારાની તૃષ્ણા લોકોને બહુ થયેલી દેખતા, તો તે તેઓ પોતાની મિજેજ કરતા. આમ કરવાથી પ્રજાને હક દાખલ માગવાની જરૂર થોડીજ પડતી, અને એ રીતે હક માગવાનો અભ્યાસ ઓછો થઇ જવાથી કોઇ પ્રસંગે જરૂર પડતી, તોપણ તેમનાથી બોલી શકાતું નહિ. તે છતાં કોઈ સમિ લોકોની ઉઠાવણી બહુજ દેખતા, તો તેઓ સમજીને લટી જતા. ટ્યુડર રાજ્યોની ખીજ ગત એ હતી, કે લોકોના મત કયવાએલાં હોય તે સમિ રાજનો ખર્ચ એવી કરકસરથી કરતા, કે

પાર્લામેન્ટ બોલાવવાની જરૂર પડે નહિ, અને એ દરમ્યાન કાંઈ લોક પ્રિય કામ આદરી પાછા બધાને વશ કરી લેવા. જેમ્સની રીત આથી ઉ-
સરી હતી. ઇલિઝાબેથને લડાઈ સમયે જેટલો અર્થ થતો તેથી દોઢો બમણો
તો આ રાજ્યને આડે દહાડેજ થઈ જતો, અને તેથી એને ભાત ભાત-
ના જીલમ કરવા છતાં આખરે પાર્લામેન્ટ બોલાવવાની પણ જરૂર પડતી.

જેમ્સની રાજનીતિમાં આથી પણ મોટી ભૂલ એ હતી કે એ ધર્મ
સુધારાની આડે આવ્યો. એ ધર્મ સુધારો હાલ હદપાર જવા માગતો હ-
તો અને રોમન કાયોલિકોનો દ્રોહ તો મેથક ગેરવાજબી અને ખોટોજ
હતો. એ વાત સઘળી ખરી, તોપણ લોક વિચારનો પ્રવાહ એ દિશામાં
દોડતો હતો એમાં કાંઈ શક નથી, અને એમ હતું તો જેમ્સ રાજ્યે ઇ-
લિઝાબેથની પેઠે તેને અનુસરનિજ માલવું હતું. એ વેાહને અટકાવતાં
તેનું બળ ઉલટું વધ્યું, અને તેણે ઉચલી રાજવંશનેજ મૂળથી ઉખેડી ના-
ખ્યો. પ્રજા સાથે ધર્મવિરોધ બાંધી ક્રોધ રાજ્યે સાર કાઢ્યો નથી.

રાજદરબારની બેહ્યા બદબેચી. ધર્મવિરોધ ઉભા કરી રાજા લો-
કને અજબામણા તો થઈજ રહ્યો હતો, તે સમયે દરબારના એવા ઢંગને
ફજેતા હતા, કે તે જેઠા લોકોમાં પરંપરાની રાજ ભક્તિ કાંઈક રહી હતી
તે પોતાની મેળેજ નાચવા લાગી. આ સમયે ઇંગ્લાંડના દરબારની અની-
તિઓ નીચ, ગંદી, ને હેવાનીઅત ભરેલી હતી. રાજા પંડે એક નીચ
જીવાનીઆ ઉપર ફિદા હતો. તેને મોટે માન મર્ત્યે ચડાવી દઈએ એ તેનું-
જ કલ્પ કરતો. આ માનીતો એક ઈસ કુળની કકરાણી સાથે લાગેલો હતો
અને આ નાપાક મોહોજતને તોરો ખોસાવવા જેમ્સ રાજ્યે તેના ધ-
ણીથી છૂટા કરાવી આપી તેને એની સાથે જાહેરમાં પરણાવી!
આ કુપાત્ર જેટું આખરે ઘતર મતર તથા ઝેર દેવાના કામમાં પકડા-
યું, અને તોપણ રાજ્યે તેને રહાંત ડેડથી ઉગારી લીધું. પછીથી રા-
જ્યે બીજાને માનીતો કર્યો, અને તેને પણ જોતજોતાં ચડાવી ચડાવી
અકિંગહામનો ઠાકોર બનાવી દીધો. આમાનીતો પેહેલા કરતાં પણ વધારે કુષ્ટ
ને દુરાચરણી નીકળ્યો, અને તેથી રાજ્યને સઘળા ફિટ ફિટ કરવા લાગ્યા.
ખ્રિસ્તીન લોકોને જે રાજ સાચું હતું તેર આવ્યું તેનું મૂળ કારણ આ
સમયની બેહાઈ ભરી અનીતિઓજ હતી. એ લોક કેવા ચોખ્ખા, ચેરાચ્ય જી-

દિવાળી અને દરબાર કેવું વિપવી, પાપી ! તેમનાથી આવી બેહાદ ક્રેમ
જોઈ શકાય ? જોઈ શકાતી નહોતીજ. તેઓ દાંત કકડાવીને રહ્યા હતા,
અને ફક્ત અટકાવ રાજનો ડર એજ હતો. એ ડર ધોમે ધોમે પ્રસાદ
ગયો, અને તેનું કારણ પણ જોખમની તથા એના દીકરાની નાદાની બ-
રેલી નમણી રાજનીતિજ.

મંત્રી મંડળનો બાર જોખમ રાજને પોતાની મજેજ બાગી નાખ્યો.
હલિજામેથનો જૂનો, અનુભવી, તથા અગરદાર કારબારી સેસિલ છવ્વો,
ત્યાં સુધી તો આ રાજ તેના કલ્યાણમાં કાંઈ રહ્યો; પણ તે મરી ગયો
ત્યાર પછી એ પોતાની અથવા પોતાના નીચ માનીતાઓની મજૂ પ્રમા-
ણે આગવા લાગ્યો. મંત્રી મંડળ તો નામનુંજ થઈ રહ્યું. તેનું કાંઈ ચાલે
નહિ, અને તેથી તે તર્ફનો લોકમાં જે દાગ પડતો હતો તે જતો રહ્યો.

આમો હેવી કે હલિજામેથ ગમે એવા રૂબરૂંદી રૂબાવનાં હતાં,
તોપણ રાજકાલમાં પોતાના મંત્રી મંડળનીગંભીરપ્રતિષ્ઠા સલાહ લીધા વિના
એક ડગલું ભરતા નહિ, અને તેથી દેશ પરદેશમાં તેઓ જેને કામ આ
ફળતા તેમાં તેમની ફતેહજ થતી. રાજનું વહાણ, અનુભવી ને શાણા
સુકાનીઓની સંમતિ લીધા વિના કદી પણ સજામતીથી ચાલી શકતું નથી.

જોખમ પોતાની અકલથી ચાલી પરદેશમાં ગી આગર કમાયો તે
લોકોએ જોઈ લીધી, અને રાજ નામનો જે ટુપુ ડરવંશીઓએ લોકોમાં પ્રતાપ
ખેસાડ્યો હતો તે હવેથી બંધ પડ્યો. પરદેશમાં આ સમિ ઇંગ્લાંડના બ-
ળની જે હાંસિ થતી તે સાંભળી લોકો બળી જતા, ને પોતાના રાજને
બાહલો કહી બાંડતા. પ્રજા જ્યારે પરદેશ સાથે જંગ મચાવવાને તૈયાર રહી
હોય, તે સમિ રાજજ તે વાતની ના પાડે, તો પછી તે લોકની નજરમાં
હલકો પડે એમાં ગી નવાઈ !

આ રીતે પ્રજાપ્રકોપને ઉભા કરનારો જે ગણવાનાં રાજની સામા
વરબાગ, ફિટકાર, અને ગુસ્સાકાર, તે સમજાં જોખમના જુલમ, દરબારની
ખરોલી, અને પરદેશમાં અપજગથી ખેડા થયાં. એનો બાર બાગી ગયો,
બગેમો ઉઠી ગયો, ને લોકો પોતાના હકને મારે નિડરપણે બહાર પડના
ગીજ્યા. આ મમે રાજપ્રજાનો સંબંધ કેવી રીતિમાં આવી રહ્યો હતો,
તે પાર્લામેન્ટ સાથના દેશ નામે કાંઈક ગંજીએ ડહાંમે તે ઉપરથી બરા-

કર માલમ પડશે.

૧લી પાર્લામેંટ એણે ઈ. સ. ૧૬૦૪ માં બોલાવી. તેના નિમંત્રણ પત્રમાં એણે સાફ લખ્યું કે પ્રજાના હક રાજાની મહેરબાની ઉપર આધાર રાખે છે, અને તમારે આવા આવા મુજ્જીઆરો પસંદ કરવા. પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથીજ જણાયાં. રાજા ધૈર્યથી હકનો દાવો કરે છે એ વાત કાંઈ કાંઈ તો લોકોની જાણમાં આવી હતી, અને તેને આ બનાવથી ટેકો મળ્યો. એને ગાદીએ બેઠાને હજી વરસજ થયું હતું, તો પણ એટલામાં એની વર્તણુક જે જણાઈ તે ઉપરથી સર્વેને ભય ઉત્પન્ન થયો કે એ પ્રજાના હક લૂટી લેવા ધારે છે. રકાટલાંડથી ગાદી લેવા આવતો હતો, તે સત્તેજ વાટમાં એના લશ્કરમાં કોઈ ગળવા કાતર પકડાયો, તેને એણે લાગલો ફાંસી દેવડાવ્યો હતો. એ ગુનેહગાર હતો ખરો, પણ તેની ધારા મુજબ તપાસ કે ઇનસાફ થયો નહિ, એ ઇંગ્રેજ લોકોને સાફ લાગ્યું નહિ. વળી જેમ્સનું બેડોજ શરીર તથા ચાલવાની ઠપછપ, ગામડીયા રીતભાત, ને અનાડી સાહી પતરાણ, એ સઘળું યુગરવંશના ભવ્ય ભૂપતિઓ જેણે નિરખેલા તેને તિરસ્કારે મુક્ત હાંસિપાત્ર હતું. તેમજ ધર્મસભા મેળવી હતી તેમાં એણે આખરે જેપુરિટાન લોકને ધમકી આપી હતી તે ઘણાને ખૂબ સાધ્યા કરતી હતી.

આ કારણથી જેમ્સે પહેલીજ પાર્લામેંટ બોલાવી તે ધૂધવાતી અને પોતાના હક માટે બોલવા તૈયાર થઈને આવી, આવી કે તુર્ત તેણે કેટલાક ધર્મમુધારાની માગણી કરી, જેમાંનો એકે રાજાના જૂના મતને અનુસરતો નહોતો; અને તેની સાથે સાફ એમ પણ લખી જણાવ્યું કે પાર્લામેંટની સંમતિ વિના કંઈ પણ ફેરફાર રાજાને ધર્મની બાબતમાં કરવાનો આપઅજીયાર ઇંગ્લાંડના રાજાઓને નથી, અને છે એમ કોઈ આપને સમજાવવું હોય, તો તે ફક્ત બમાવે છે એમ જણાવે. પણ તેમની અહીં ઉપર કાંઈ પણ લક્ષ ન આપતાં ઉલટો જેમ્સ તો પુરિટાન લોકોપર જુલમ કરવા લાગ્યો. એણે એ મતના ૩૦૦ પ્રાદીઓની જવાઈ લઈ લીધી, પોતે એપિસ્કોપલ માર્ગનો ખુલ્લો હિમાયતી થઈ પડ્યો, અને તે ઉપકારના બદલામાં એ ધંધના પેટબરા ધર્મસત ઉપરથી લોકને બોધ કરવા લાગ્યા કે રાજાનો હક ધૈર્યથી તેથી તે જે કહે તે તમારે

માન્ય કરવું જોઇએ, અને તેની આત્મા ગમે એવી હોય તો પણ તે તમારે સદા માથેજ ચડાવવી.

આ રીતે પાર્લામેન્ટને કુબાઆ કેડે તેની પાસે નાણાં માગતાં રાજની હિંમત ચાલી નહિ, અને નાણાં તો જોઇએ તેથી એણે આપ ખૂદીથી જકાત ઉઘરાવવા માંડી. પાછલા રાજ્યે કોઈ વખત એમ જકાત ઉઘરાવતા હતા ખરા, પણ જેમ્સને તો આપ્તકાળ વિના એ રીત મમત-માંજ પકડવા માંડી તે રૈયતને બહુ ખોટું લાગ્યું. આ રીતની સામા પાર્લામેન્ટ વાંધા ઉઠાવવાનો પ્રસંગ યોગ્યતી હતી તેવામાં તેને પાછી બેળી કરવાની રાજને આપોઆપ જરૂર પડી, કેમકે એનો ઉડાઉ અર્થ જકાતની ઉપજમાંથી કાંઈ પૂરો થયો નહિ. પાર્લામેન્ટ આવતાંજ રાજની ઘણીએ મના છતાં આ જકાતની વાત પહેલ પહેલી હાથમાં લીધી, અને આગ્રહ લઈ બેડી કે હવેથી એવો કાયદો થવો જોઇએ કે પાર્લામેન્ટની રજાવિના જેને જકાતો મૂકી હોય તે રદ. તેજ પ્રમાણે ધર્મની બાબતમાં પણ પાર્લામેન્ટની સત્તાજ સર્વોપરી છે એ વાતનો મમત પકડ્યો. આ જોઈ રાજ ચોડવાણે, ને પાર્લામેન્ટને વિસર્જન કરી. ઈ.સ. ૧૬૧૦

આ પ્રમાણે પાર્લામેન્ટને કાઢી મૂકી જેમ્સ એકલોજ રાજ ચલાવવા લાગ્યો. પણ નાણાં આપનાર ને પાર્લામેન્ટ તેના વિના આ ઉડાઉ રાજને ચીરીતે ચાલે? ચાર વર્ષ પછી હારીને બીજી પાર્લામેન્ટ ખેલાવવી પડી.

બીજી પાર્લામેન્ટ માં મોકલવાના મુજીવારો પસંદ કરેલી વર્ગા લોકોએ રાજપદના પુરોને જેમ અને તેમ મીડિજ મૂક્યા. આ પાર્લામેન્ટમાં ત્રણસે માણસ તો એવા વર્ગના આબ્યાં કે જેમણે પહેલાં પાર્લામેન્ટનું કોઈ દહાડો મોંજ નહોતું જોયું; અને તે ખુરિદાત પંથના નિડર હિમાયતી હતા. આ નવા લોહીથી ઇંગ્લાંડના પ્રજાસમાજનો દેખાવજ બદલાઈ ગયો. હર્ષ કે તિરસ્કારના ઉદ્ગાર વડે સભા ગળવી મૂકવાનો ધારો પહેલ-વહેલો આ વખતથીજ નીકળ્યો છે. આ જોઈ રાજતો ચાંક્યો. પાર્લામેન્ટને ખેલાવી તેવીજ વિસર્જન કરી, અને તેમના ચાર મુખીનિ કિલામાં પૂર્યા.

પાર્લામેન્ટ વિનાનું રાજ. હવેથી રાજ્યે મમતમાં બરાઈ પાર્લામેન્ટ વિનાજ રાજ ચલાવવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને જે જે વાતના પાર્લામેન્ટ વાંધા ઉઠાવ્યા હતા તે તે વાતો એ જાણી જોઇને કરવાં લાગ્યો. જકાતથી

પૂરું નહિ થયું ત્યારે ઉછીતા આપો એ નામ લોકો પામેથી બજારકારે નાણાં કઢાવવા માંડ્યા. આથી દેશમાં ભારે પોકાર ઉઠ્યો, ને એ ત્રણ પરગણાનાઓએ તો રાજ્યએ મને તે કંઈ પણ એકે દોકડો પરખાવ્યો નહિ. બીજા પણ કેદમાં જવાનો વખત આવતો, ત્યારેજ કાંઈ પરાણે આપતા. તેથી આખા ત્રણ વરસમાં આ રીતે ૩૦ હજાર પૌંડજ રાજને મળી શક્યા. ત્યારે હવે એણે નાણાં કઢાવવા નવી નવી જાતના અધર્મો આરંભ્યા. આગરદારોના સગીર બાળકોનું વાલીપણું અસલથી રાજને સ્વાધીન હતું તે ધારાનો ગેરઉપયોગ કરી રાજ્યએ ખાનદાનની કન્યાઓનો વિક્રય કરવા માંડ્યો. અમીરાઈના ખિતાબની તો એ હરરાજાજ લઈ બેઠો એટલે, ગમે એવો નીચ પંજુ જો એને પેટપૂરે નાણાં આપે તો તેને અમીર બનાવી દેતા એ જરા પણ વિચાર કરે નહિ. આ રીતે એના એક રાજમાં અલકાઉ ૬૦ જણ અમીરો યઈ ગયા. આથી ખરા અમીરોનું માન ળંગ થવાથી તેમનાં મન બહુ ખાટાં થઈ ગયા.

આ રીતે મોતૈ રૈયત ચીડવાઈ રહેલી હતી તે સમયે રાજ્યએ ન્યાયાધીશ ઉપર બજારકાર કરી બજારમાં પૂરું ધી હોમ્યું. આ સમયના ન્યાયાધીશ હાલના જેવા કોઈ સ્વતંત્ર હુદિના તો હતાજ નહિ. તે ખિ-સારા અને ત્યાંમુધી રાજની તૈનાજ ચૂકાદા આપતા, પણ રાજને આ ટલુંએ ખરવડ્યું નહિ, અને કોઈ કામમાં તેમણે રાજવિરુદ્ધ ફેંસલો આપ્યા તે ઉપરથી તેમને ૩૫૩ બોલાવી ગાળોનો વરસાદ વરસાવ્યો, ને તાકીદ આપી કે ફરીથી એવી વાતમાં મને પૂછ્યા વિના કોઈ કરવું નહિ. બધાતો દબી ગયા, પણ મુખ્ય ન્યાયાધીશે હુદતાથી જવાબ આપ્યો કે ધનચાકના કામમાં તમને પૂછવાનો કાંઈ આ દેશનો કાયદો નથી અને મારાથી તે નહિ બને. આ સાંભળી રાજ્યએ તેને તત્કાળ પદચ્છેડ કર્યો. એ જુલમથી આખી પ્રજાના દિલમાં કારી ધા વાગ્યો, કેમકે આ સમયે ઈંગ્રેજ લોક સર્વને માથે શાસ્ત્ર છે એમ સમજતા થયા હતા.

આજ ટાંકણાપર યૂરોપમાં ઇસકટર પાલિટાઈન પોતાનું રાજ પણ ખોઈ બેઠો, અને તે સાંભળી ઈંગ્લાંડના લોક તેની વાહારે જવા આગ્રહ થઈ મથા. લડાઈનો જુરસો દેશમાં એટલો બધો વધી ગયો કે રાજ્યએ

પણ તે રંગે ચડી પાર્લામેન્ટને બોલાવી.

ત્રીજી પાર્લામેન્ટ. આ પાર્લામેન્ટ તો ગ્રેમલાયે આવી, ને રાજાની વીરવાણી સાંભળી ટોપીએ ઉઠાળી ઉઠાળી હરખાવા લાગી. પણ રાજાનો ઇત્સાહ બતાવવાનોજ હતો. એની દાનત આ નિમિત્તે પૈસા કઢાવવાનીજ જણાઈ. લડાઈની વાત ધીમે ધીમે ટાળી પડવા માંડી એટલુંજ નહિ પણ સ્પેનમાં હથીઆર મોકલવાની એણે વેપારીઓને છૂટ આપી. આથી પાર્લામેન્ટને ધણી ચોડ ચડી, ને જુરુઆમાં રાજા-કાજની ખબર લેવા માંડી. વેપારના ઇન્તરો બંધ કરવાનું ઇજિપ્તભિષે વચન આપ્યું હતું તે છતાં એ બાબતનું દુઃખ પાડ્યું આ રાજમાં બહુ વધી પડ્યું હતું. તેથી પાર્લામેન્ટે ઇન્તરદારોને પકડી તેમની ઉપર પોતે કામ ચલાવવા માંડ્યાં. તેમાંના કેટલાક તો દેશ મૂકી નાઠા, ને બધાંતે એવો ડર પેસા ગયો કે હવેથી ઇન્તરો રાજા આપે તો પણ કોઈ લે નહિ એમ યઈ રહ્યું. પછી આથી પણ પાર્લામેન્ટે મોટું પગલું ભર્યું. રાજાના લાંચીયા કામદારોને ટપેટપ શિક્ષા કરવા માંડી, અને પહેલેજ અપાટે પેલો સરકાર્નિસ મેકન, જે મોટો અમલદાર, ને રાજાનો માનીતો હતો, તેને લાંબી તપાસ કરી રસ્તેતપોરે ડેરવ્યો. રાજાએ જોયું કે આ મારા હકમાં ખોટું થાયછે, પણ તેનાથી કાંઈ બોલી શકાયુ નહીં, અને આ વિદ્વાના વર્ગને નિત્યનું લાંચન લગાડનાર “જડ વિદ્વાના પિતા” પોતાનો અપરાધ સ્વીકારી કારાગૃહમાં પધાર્યા.

બુંડા કારભારીઓને સજા કરવાનો અજીઆર દોઢસો બસે વર્ષથી બંધ પડ્યો હતો તે આ પાર્લામેન્ટે અપાટાબંધ પાછો આ રીતે મેળવ્યો, અને પછી મદમાં આવી એથી પણ આગળ ચાલી. ઇલેક્ટર પાલેટાઇનની ખરાબી સાંભળી કોઈ રોમન કાયોલિક હરખાઈ ખ્યાનગીમાં તેને માટે તોછડા બોલ બોલ્યો હશે. તે ઉપરથી પાર્લામેન્ટે તેને પકડી જર-બંધનો મારે મરાવ્યો, કાનમાં ખીલીઓ ખોસાવી દીધી, ને જીભમાં સાર પડાવ્યો ! કબૂલ કરવું જોઈએ કે આ કામ કેવળ દુષ્ટતાનું અન્યાયીજ હતું. રાજાએ ચોડવાઈ પાર્લામેન્ટને મોકુફ કરી, પણ જતાં જતાં સર્વાનું-મતે એવો હરાવ તે લખતા ગયા કે ધમના તથા ઇલેક્ટર પાલેટાઇનના રક્ષણને અર્થે અને અમારા પ્રાણ તથા ધનદોલત અર્પણ કર્યાં છે.

કેટલેક વખતે પાછી એ પાર્લામેન્ટ મળી ત્યારે તેમણે આવતાંવાંતજ રા-
 જા ઉપર ખુશી એવી બે મામણી લખી મોકલી કે યુરોપમાં લડાઈ કરે-
 વાનો તમે દેરો કાઢો, અને દેશના યુવરાજને કોઈ રોમન કાથોલિક કન્યાવેરે
 પરણાવશે મા. આ બંને વાત રાજાને આંખના પાટા જેવી હતી. એણે
 યુરસાથી અહીં ફાડી નાખી, ને લખી જણાવ્યું કે આવી વાતમાં તમે
 ફરીથી બે કાંઈ પણ બોલ્યા, તો હું તમને તુરંગમાંજ મોકલાવી દઈશ.
 આવો જવાબ સાંજળી તેમણે શું ક્યું તે, તે સમના ઇંગ્લેન્ડના કનો ભક્તિ-
 મય ગંભીર સ્વભાવ બરાબર બતાવેછે. પાર્લામેન્ટનો પ્રમુખ આ જવાબ
 બંધ્યા કેડે એટલુંજ બોલ્યો કે "બાઈઓ, આલો આપણે પ્રથમ ઇશ્વર-
 પ્રાર્થના કરીએ, અને પછી આ મહત્કાર્યનું શું કરવું તે વિચારીએ" આ
 પ્રમાણે તેમણે કહ્યું, અને નાના પ્રકારની લાગણીઓથી બધાના મન એવાં
 ગદગદિત થઈ ગયાં કે થોડાક વખત સુધી કોઈ એક શબ્દ પણ બોલ્યું
 નહિ. ઘણાની આંખમાંથી આંસુની ધારા આતી, અને બધાનો પ્રાણા-
 ત્મા ઉચ્ચ પાયલ થઈ ગયો. આ ત્રિહજતા જરાપણ બયભીતપણાની
 હોય એમ સમજાશે નહિ. મુઝવણ એજ હતી કે અસારસુધી રાજાની
 ભક્તિ કરતાં આવ્યા હતા તેમને માથે હવે રાજદ્રોહ કરવાનો
 વખત આવી પડ્યો. સત્તાહ સંપથી પોતાનું ધાર્યું થયું હોત, તો તેમનો
 આત્મા વધારે પ્રસન્ન થાત. પણ ઇશ્વરેચ્છા. હવે તો રાજાનું થાય
 તે અરૂં, પણ આપણે આપણી દેશ તરફની ફરજ તો બજાવવીજ એવો
 તેમણે પોતાના મન સાથે દૃઢ નિર્ણય કર્યો. તે છતાં તેઓ ઉછાંછળા
 થયા નહિ. આવી ગંભીર વૃત્તિના લોક ઉછાંછળા થતાજ નથી અને જે
 ધાર્યું હોય તે કરવાને સૂકતા પણ તથા. કાઉન્સિલથી બધાએ એકમતે
 આ પ્રમાણે ઠરાવ કર્યો "પાર્લામેન્ટના હક પરંપરાથી નિર્વિવાદ આવ્યા
 આવેછે, અને રાજકાજ, દેશનું તથા ધર્મ સમાજનું રક્ષણ, કાયદા
 બનાવવા તથા અલાવવા, અને પ્રજાના કુખો નિવારણ કરવાં, એ સઘ-
 ણી બાજતની ચર્ચા, વિચાર, તથા નિર્ણય કરવો એ પાર્લામેન્ટનું કામ
 છેજ, અને એ કામ કરવાને પાર્લામેન્ટના સઘણા મહામંત્રીની મહુમાં
 આવે તેમ બોત્રવાની, ચર્ચા કરવાની, વાંધો લેવાની, ને છેવટનો ઠરાવ
 કરાવાની સંપૂર્ણ છૂટ છે અને તે હોવીજ જોઈએ."

રાજ્યએ ક્રોધાંધ યદ્ પાર્લામેન્ટનું દ્વિતર મંગાવ્યું, તેમાંથી પોતાને હાથેજ એ પાતાં ફાડી નાખ્યાં, પાર્લામેન્ટને એકદમ વિસર્જન કરી અને તેમાંના કેટલાકને બંદીખાનાં સેવાડ્યા. ઈ. સ. ૧૬૨૨. આ સમયથી રાજ્ય પ્રજા વચ્ચે પૂરેપૂરો વિરોધ બંધાઈ ચૂક્યો, અને જો એક દૈવયોગી બનાવ વચમાં બન્યો હોત નહિ, તો જે પ્રજાપ્રકોપ આગળ જતાં ઉઠ્યો ને પર્વતે રાજનેધથી પણ બરાબર શાંત થયો નહિ, તે પ્રજાકોપનો બડકો આ સમયેજ ઉઠત, અને નેમ્સનાજ બૂરા હાલ થાત.

સ્પેન સાથે લડાઈ અણર્થાતવી ઉઠી, ને લોકનો રોષ યોડા વખતને સાર તો બિલકુલ સમી ગયો. બન્યું એમકે એક દહાડો સહેરી બર્કિંગહામિ યુવરાજને સૂચવ્યું કે આપ જાતે સ્પેનમાં પધારો તો વખતે સ્વયંપર લગતજ યદ્ જાય. આ જુદો જીવાન રાજકુંવરને ખૂબ મસંદ પડ્યો, અને તે બંને જણા છડી મ્વારી ત્યાં જવા નીકળ્યા. વાટે ક્રાસની રાજકુવાને જોઈ ચાલ્સ તેની ઉપર મોહિત થઈ પડ્યો. પછી સ્પેનમાં ગયો ખરો, ને માગું પણ કર્યા કર્યું; પરંતુ એને તે કામમાં કેટલો ઉત્સાહ રહ્યો હશે તે આપણેજ ધારી ચકીશું. બર્કિંગહામિતો પોતાની જુનીઆત ત્યાં બરાબર બતાવી દીધી. આવા ટંગ જોઈ સ્પેનનું મન જેમ પાકું હકડું ગયું, તેમ ઇંગ્લાંડમાં પડ્યો પડ્યો નેમ્સ તો એ વિવાહને સાફ બહુજ પેલાઈ કાઢવા લાગ્યો. એ વિવાહની વિદિમાં સ્પેન જે જે માગણી કરી તેની એ હા હાજ કર્યા ગયો. રોમન કાથોલિક ઉપર રહેમ તો એ ક્યારનો આશા બંધી રાખ્યાજ કરતો હતો, અને હવે કહ્યું કે તેમની સામેના સઘળા કાવદા રદ કરવા તો કે હા, સંતતિ યાય તેને રોમન કાથોલિક પંથની કેળવણી આપવી તો કે હા, કન્યાને સઘળા માણસો એજ માર્ગના આપવા તો કે હા, અને એ પ્રમાણે એણે સઘળી વાતની એવી હા હા કરવા માંડી કે સામાને ઉલટો વહેમ ગયો.

નેમ્સ રાજ્ય આટલું કરતો હતો તે છતાં સ્પેનનો વગ ઇલેક્ટર પા લેટાઈનના લાભમાં તો કાંઈ જણાયો નહિ, પણ ઉલટું પોતાનું રાજપાટ ખોઈ તેને દેશવટો લેવો પડ્યો. ચાલ્સ પાકી તો રહ્યોજ હતો તેણે આ પ્રસંગે સ્પેન દરબારને તાણુ કરી રોકડો જવાબ માગ્યો ત્યારે રોકડો જવાબ મળ્યો કે આશ્વિયા સામે લડાઈ કરવી એતો અંગારા દેશની રાજ

નીતિથીજ વિરુદ્ધ છે. હવે સાફ જણાવ્યું કે ભાજો ભંડ સમજતો નહોતો પણ સ્પેનનો વિચાર મૂળથીજ વાતમાં વાઘા કરવાનો હતો. ચાર્લ્સને જે કિંગદામ ટપ માંથી ચાલી નીકળ્યા, અને વિલાયતમાં આવી રાજ પાસે આડ લઈ મેકા કે સ્પેન સાથે લડાઈ કરવી ને કરવીજ. આ રીતે વિવાહ ટૂંકાની ખબર સાંભળી લંડનમાં તેઓ આવ્યા તે રાત્રે આખા શહેરમાં ઘેરઘેર લોકે દીવાળી કરી, અને યુવરાજને જેજેકારના પોકારથી વધાવી લીધો.

હવે રાજનું શું ચાલે? તે એકલો પડ્યો. મમત મૂકી સ્પેનસાથે લડાઈ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને તે માટે ચોથી પાર્લામેન્ટ ભાલાવી આ પાર્લામેન્ટે આવી માગ્યાં તેટલાં નોણાં આખ્યાં, પાછલો સઘળો વિરોધ વિસારે પડ્યો અને હોંસથી લડાઈની તૈયારીઓ થવા લાગી, પણ એટલામાં રાજનો કાળ થયો અને એ લડાઈનું કામ ચાર્લ્સ જેણે ઉઠાવ્યું હતું તેનેજ માથે પડ્યું. તે કેવી રીતે બન્યું, ને તેનાં શાં ફળ થયાં તે આવતા રાજમાં જોવામાં આવશે, પણ એ ઉપરથી એટલું તો સાફ સમજાય છે કે રોમન કાથોલિકની સાનેનું વેર એજ અત્યારે સુધીના પ્રજા વિરોધનું ખરું કારણ હતું.

વ્યાપારાદિ ઉદ્યોગકરી રિદ્ધિ વધારવા વિધે.

દોહરા.

- વ્યાપારે રિદ્ધિ વધે, વધે વળી સન્માન;
નીતિ ધર્મ સંભાળતાં, અલભ્ય લાભ નિદાન. ૧
- સદ્બુદ્ધિ શોધક યદ્ય, વર્તે જહાજા પાર;
સર્વે સુખ અનુકૂળ છે, સંશય નહિ લગાર. ૨
- સદ્ઉદ્યોગે સર્વદા, જેણેને ધન ધાન્ય;
પરમારથ પ્રેમે કરો, ધરી દેશ અભિમાન. ૩
- (આ.) શુભ સમય અનુસરી, ધરીને હિંમત ધાર;
ઉત્તર અને આદર ધરી, કરો કાર્ય ગંભીર. ૪
- સત્કરણી સુખદા મણી, પ્રજા નિષ્ઠા વિશ્વાસ;
સત્ સમ્યક્તા રાખીને, પામે વિજય પ્રકાશ. ૫
- દીર્ઘ દ્રષ્ટિથી દેખશો, દોષત કરાં દાર;

સંપ શૈર્ષ ઉદ્યોગથી, સફળ યશો નિર્ધાર. ૧
 ગ્રાહકનું મન સાચવી, સ્વલ્પક વિચારી હમેશા;
 અદલપણું નહિં બદલવું, લેવા લાભ વિશેષ. ૭
 શાણપણે સંભાળતાં, શાહુકારનો કાર;
 પામો માન મહાનમાં, મંથન નહિ લગાર. ૮
 શાહુકાર સરકાર એ, મુખ્યકાર આકાર;
 ઉદારતાથી તો નકી, કરવા પર ઉપકાર. ૯
 યોગ્ય પાત્રને પરખિને, પવિત્ર પંથે નિત્ય;
 પરદુઃખ ભંજન મુજન થઈ, ખરેખે વીત ખચીત. ૧૦
 કરવા ઉદ્ય સ્વદેશનો, સદગુણી અહરથ જીહ;
 તનમન ધન અર્પણ કરે, સત્ય બતાવી રહે. ૧૧
 ધન તેતાં પિતૃ માતને, ધન તેની વિદ્યાય;
 કુળ ઉભવળ મુંદર તનય વિથ વિશે પંકાય. ૧૨

કુંડળીઓ.

જુઓ આજ અંગ્રેજનો, મહેલ સાજ ઉછરંગ;
 સ્થિતને પુઝિત થકી, રૂડો રાખ્યો રંગ;
 રૂડો રાખ્યો રંગ, વિથ વિરહક વગાડી;
 કયો કામ અદભૂત, તારને અગત ગાડી.
 ઉડો આમંત્રન આજ, નૂરને ગૂર ન ખૂઓ;
 કરો વિજ્ઞાની વૃદ્ધિ, આંખ ઉઘાડી જુઓ. ૧

રાવબહાદુર ગોપાલજી સુરભાઈ.

આપણા આતાના આ એક જૂના, ઉદ્યોગી, ને મહામંત્રી અ-
 મલદારને મરકારની તર્ફથી રાવબહાદુરનો ખિતાબ મળ્યાના શુભ સમાચાર
 અમે ગયા અંકમાં પ્રગટ કરી ચૂક્યા છીએ. ઉચરપ્રાંતના કેળવણી આતામાં
 આ માન પહેલવહેલુંજ આપવામાં આવ્યું છે અને તેથી અને એ
 બાબત રાવબહાદુર ગોપાળજીભાઈને મુખારકબાદી આપતાં આ પ્રાંતને
 પણ તથા તેમાં વિશેષ કરીને કાઠીયાવાડને અને મુખારકબાદી આ-
 પીએ છીએ.

આ ખિતાબની મહદ આગવાનું કાઠીયાવાડના પોલિટિકલ એજન્ટ

સાહેબ ઉપર લખાણ આવવાથી તેમણે બાવનગર મુકામે દબાવ્યા બરેલો દરબાર બરી તે પ્રમાણે કર્યું હતું. એ દરબારનો સત્તાવાર હવાલ તા. ૨૩ મી. માર્ચ સને ૧૮૮૨ ના કાઠીયાવાડ ગેઝીટમાં છપાયો છે તે અમે ધણું કરીને તેનાજ શબ્દમાં અમે અમારા વાંચનારને સાચી નીચે ઉતારીએ છઈએ.

તારીખ ૮ મી માર્ચ સને ૧૮૮૨ ને બુધવારે રોજ સાંજનાં સાડા-પાંચ વાગતાં બાવનગર મુકામે કાઠીયાવાડ પ્રાંતના ડેપુટી એન્જીનેયરનલ ઇન્સ્પેક્ટર રાવસાહેબ ગોપાળજી મુરબાઈને રાવખાહાફુરની સતદ આપવા માટે હાઈસ્કૂલના મકાનમાં પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબે દરબાર બરેલો હતો.

તે વખતે સંસ્થાન બાવનગરના મહારાજા ઠાકોર સાહેબ સરતત્ત-સિંહજી કે. સી. એસ. આઈ, આજમ ગૌરીશંકર ઉદયંકર, સી. એસ. આઈ. તથા શેઠેરમાં જે સાહેબલોકો તથા મડમો હાજર હતાં તે, તેમજ એજન્સીના અમલદારો અને સંસ્થાન બાવનગરના દીવાન તથા ખીજા અમલદારો તથા કાઠીયાવાડના સંસ્થાનોના પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબની સ્વામી સાથેના વકીલો હાજર હતા.

દરબારી બેઠ તથા સલામતી આપવાની ગાર્ડ પણ હાજર હતી.

દરબારમાં બધા આવી ગયા પછી મહારાજા ઠાકોરસાહેબ તથા પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબ દરબારમાં પધાર્યા હતા, અને તેમને તેમના દરબાર પ્રમાણે તોષાનું માન આપવામાં આવ્યું હતું. પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબે એ દરબારમાં નીચે પ્રમાણે ઇંગ્લેજમાં બાપણ કીધું હતું:—

મહારાજા ઠાકોરસાહેબ, લેડીઝએન્ડ જેન્ટલમેન,

“આ પ્રાંતના લાયક ડેપુટી એન્જીનેયરનલ ઇન્સ્પેક્ટર રાવખાહાફુર ગોપાળજી મુરબાઈને માન આપવા માટે આજ આપણુ જિજ્ઞા થયા છઈએ. સારી નોકરીના બદલામાં હિંદુસ્થાનના નામદાર વાઘસરાય અને ગવર્નરજનરલ સાહેબ ખાહાફુરે રાવખાહાફુર મોસુફને જે સતદ બક્ષેલીછે, તે સતદ આપવાનું કામ અમારા હાથથી યાયછે તેથી અમને અત્યંત આનંદ થયોછે, કેમકે અમે તેમને ઓછામાંઓછા પચાશ વર્ષ થયાં ઓ-બખીએ છઈએ, અને તેમની માન બરેલી કારકીર્દી હમેશાં વધારે અને વધારે હોયથી અને જોતા આખા છઈએ.

“સને ૧૮૫૩ ની સાલમાં સરકાર તથા તાલુકદારોના અર્ચથી

ચાલતી આ પ્રાંતમાં ફક્ત એક જ નિશાળ રાજકોટની એંગ્લોવર્નાક્યુલર સ્કૂલ હતી, તે વખતે આ રાવબહાદુરની કારકીર્દીની શરૂઆત હતી, અને સને ૧૮૫૮ માં રાજકોટની એ સ્કૂલમાં તેઓ એક માસ્તર હતા, તે સારાના એમાસામાં અને એ નિશાળની પરીક્ષા લેવામાં હતા, તે વખતે એંગ્લોસીના હાલના દફતરદાર આજમ બીમજી મોરારજી ત્યાં એક નિશાળીયા હતા, જેની બાબતમાં તે વખતે બાંધેલી આશા તેમણે પૂરી પાડેલી છે.

“તે વખતે કાઠીયાવાડના બાકીના ભાગમાં અહીં કહીએ તો કેળવણીનો કાંઈ પ્રસારો નોહોતો. કેળવણીના કામમાં તાલુકદારો હોંસ લે તેમ કરવા માટે પોતાથી અને તેટલી મહેનત માયાજી અને ધૈર્યવાન કર્નલ લાંગ સાહેબે કેટલાક વર્ષસુધી લીધી હતી. તેઓ સાહેબની દરખાસ્તથી ઇનફન્ટરીસાઈડ ફેડમાંથી એક લાખ રૂપિયા અલગ રાખી તેનું બાજુ કેળવણીના કામમાં વાપરવાની વાત સરકારે મંજૂર રાખી હતી, અને મોટા મોટા રાજ્યો જેમાં અમારા દોસ્ત બાવનગરના ઠાકોર સાહેબના પિતાનું નામ માન બરેલી રીતે દર્શાવતું જોઈએ, તેમણે રાજકોટમાં એક નિશાળનું મકાન બાંધવા તથા બીજાં કેટલાંએક શહેરોમાં નિશાળો ખોલવાના અર્થ માટે એક ઉધરણું કર્યું હતું. એ રીતે આશરે રૂપિયા ૧૭૦૦૦ જેણા થયા હતા, પણ તેણે કરીને કેળવણીનો ફક્ત થોડો વધારો થયો હતો, અને મહેરબાન કર્નલ કીટીંગ સાહેબના પધારવા પહેલાં એજ પ્રમાણે તેની સ્થિતિ રહી હતી, પરંતુ એ ગૃહસ્થનું દૃઢ વિચારપણું આપ બધાના જાણવામાં છે. કાઠીયાવાડનું કેળવણી ખાતું ફતેહમંદ કરવાનો તેઓ સાહેબે ડરાવ કીધો. દરમિયાન રાવબહાદુર ગોપાળજી સુરભાઈની બદલી આ પ્રાંતમાં થઈ હતી, અને સને ૧૮૬૪ માં અમારા તળે રવાકાંઠામાં તેઓ ઉપુટી એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર હતા, તેમની સારા બાગ્યે બીજા વર્ષે ત્યાંથી બદલી થઈ, પાછા એજ હોદ્દા ઉપર કાઠીયાવાડમાં તેઓ નીચાણા, અને તારપછીથી આજસુધીમાં થએલું ફળ ઘણું કરીને તેમની જ કળ, સ્વભાવ, અને વિવેક બુદ્ધિને લોધેલ છે. સને ૧૮૬૫ માં એક મોટી તકરાર ટૂંકાવી બાબત ઉઠી. મહેરબાન કીટીંગ સાહેબે જાહેર કર્યું કે, તમામ જોકરાઓ પાસેથી ફી લેવાની અવગણના છે, પરંતુ સંસ્થાનોના કારભારીઓ જેમાં માન આપવા જોગ

મારા દોસ્ત મીસ્તર ગૌરીશંકર, જેઓને આ કે કાણે આજ અમે જોઇને ખૂશ થઇએ છઇએ, તેઓ પણ હતા. તે કારભારીઓએ ઘણીજ મજબૂત રીતે એવી હઠ લીધી કે, કાંઈ પણ ફી લેવીજ નહિ. તે વખતે ફી એ શબ્દ આ આખા પ્રાંતમાં ઘણોજ અણગમતો હતો, તે એવી ધારણાથી કે, તેમાં કાંઈ બિલ્લે બંધકર હેતુ રહેલો છે, અને જો ફી દાખલ કરવામાં આવે તો ત્યારપછી પીનલક્રોડ, કીમીનલ પ્રોસીયર કોડ તથા સરકારના બીજા બધા કાયદાં કાનુનો દાખલ થશે. તો પણ કનૈયા કીરીંજ સાહેબે આગ્રહથી મંડ્યા રહ્યા અને એટલે સુધી જાહેર કીધું કે, ફીની રીત દાખલ કરવામાં નહિ આવે તો સૌટલ કમિટિના પ્રેસીડેન્ટની જગો તેઓ જોડી દેશે. અને આખર તેઓ સાહેબે પેતાની મતલબમાં ફતેહ મેળવી, જેનું પરિણામ આજ એ છે કે, દરસાલ આશરે ૨૨,૦૦૦ રૂપિયા ફીના આવે છે, અને તે રીતની વિરૂદ્ધ હાલ કોઈ માણસ એક શબ્દ પણ બોલતું નથી.

જ્યોતાની નોકરીનો આર્જ રાવબહાદુર ગોપાળજી સુરભાઈએ સને ૧૮૬૫ માં લીધો, તે વખતે કેળવણીખાતું બાલ્યાવસ્થામાં હતું, એટલુંજ નહિ, પણ તેનું શું થશે તે કહી શકાય નહીં તેવી નમ્મળા હાલતમાં હતું, અને ફીના સવાલથી તે તદ્દન ટૂટી જવાની બીક હતી. તે વખતે મહેતાજીઓના પગાર ઘણા ઓછા હતા, તેઓ જોઇએ તેવા હોંશીયાર નહિ હતા, તેમના પેનસનની બાબત કાંઈ જવડ થયેલી નહિ હતી, કોઈ ટેનિંગસ્કૂલ નહિ હતી, કોઈ હાઇસ્કૂલ કે સ્કોલરશીપ નહિ હતી, કંટોન્ટ કે ઇનામને માટે કાંઈ વધારો નોહોતો, નિયાજની ઇમારતો, પુસ્તકશાળાઓ કે સામાન પણ નહિ હતો. આ તમામ ખોટ મરાડવા માટે રાવબહાદુર ગોપાળજી સુરભાઈ બહાદુરીથી કામે લાગ્યા. કાઠીયાવાડમાં તમામ જગોએ તેઓ રૂયાં. દરેક શહેરના રાજાઓ તથા ગામડાના લોકોને તેઓ મળ્યા, અને એ મહેનતનો બદલો એ મળ્યો કે, તેમણે જેને માગણી કીધી તે ઉદારતાથી રાજાઓએ પૂરી પાડી. તેઓ આદા ઉપર આવ્યા ત્યારે ૫૪ નિયાજો અને આશરે ૩૫૦૦ નિયાજીયા હતા, અને હાલ કુલ ૬૨૫ નિયાજો અને આશરે ૩૫૦૦ નિયાજીયા છે. હાલ આપણે ત્યાં ૪ હાઇસ્કૂલો છે; અને હાલ જે મકાનમાં આપણે બેસા યથા છઇએ તે ઉમડું મકાન મગરોની સાથે આપણે બતાવી ચકીએ છઇએ તે માહા-

રાજા ઠાકોર સાહેબને ખર્ચે બંધાએલું છે.

તે શિવાય જૂનાગઢ અને રાજકોટના સુંદર મકાનો વાલાશાન નવાબ સાહેબની ઉદારતાથી બંધાએલાં છે, અને દરેક ઢોકાણે, સારાં અને મજબૂત નિશાળનાં મકાનો બંધાએલાં છે. મહેતાજીઓ પણ હોશીઆર છે, અને આપણું ફંડ આપાદ સ્થિતિમાં છે. કેળવણી ખાતાના ફંડમાં આશરે સાડાત્રણ લાખ રૂપિયા બેગા થયેલા છે, અને તે શિવાય આ પ્રાંતના રાજાઓની અમીરી બક્ષીશ રૂપો ન ખુટે એવી દોલત આપણને ટેકો દેવાને તૈયાર છે. આજ કાંઈ અડધા આનાની ફી કે બીજાં કાંઈ કેળવણીના દર બાબત સવાલ નથી, આજતો આપણને એકલાખ રૂપિયાની જરૂર હોય તો આપણા રાજાઓની રબાબિક ઉદારતા ઉપર આપણે ભરોસો રાખી શકીએ.

“કાઠીઆવાડના કેળવણીખાતા સંબંધી આપણી સરકાર લખે છે કે “કેળવણીખાતા સંબંધીની હકીકતોમાં દેશી રાજસ્થાનોના કેળણીખાતાના ફંડોની હાલત કાંઈ થોડી ખૂશી પેદા કરે તેવી નથી અને ડરિક્ટર સાહેબ લખે છે કે કાઠીઆવાડ એજન્સી તથા બીજા આગળ વધેલાં દેશી સંસ્થાનોની નિશાળો આપણા નખળા પ્રાંતોની નિશાળો કરતાં ઘણા વરસ થયાં સરખ થયેલી છે, અને થોડા વખતમાં બેશક આપણા સર્વથી શ્રેષ્ઠ પ્રાંતોની સાથે બરોબરી કરશે. મુખાઇ ઇલાકાના દેશી રાજસ્થાનો (વડોદરા શિવાય) માં કેળવણી સંબંધી કુલ ખર્ચ રૂપિયા ૫,૧૩,૭૩૨ છે. જેમાં રૂપિયા ૨,૭૬,૧૭૫ કાઠીઆવાડના છે, અને તેનો વહિવટ ઘણાજ સરસ રીતે થતો જણાય છે.

“હવે આ પરિણામો ઘણું કરી રાવબાહાદુર ગોપાળજી સુરભાષએ જે વખાણવા લાયક રીતે પોતાની મોકરી બજાવી છે તથા જે રીતે તથા નિયમો દાખલ કરીને અમલમાં આણેલા છે તેને લાંબે ઘણું કરીને છે.”

ત્યાર પછી રાવબાહાદુર ગોપાળજી સુરભાષ પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબ આગળ હાજર થયા, અને પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબે સનંદ મોકલેલી વાંચીને તેમને આપી, અંતઃકરણથી મુખારકમાદી અને હવે પછી તેમનું સાચું થવાની ઇચ્છા જણાવી.

ત્યાર પછી રાવબાહાદુર ગોપાળજી સુરભાષએ નીચે પ્રમાણે ઇંગ્રેજીમાં વખાણ આપ્યો:—

મહેરબાન કરનલ બાર્ટન સાહેબ બહાદુર, બાવનગરના મહારાજા સાહેબ તથા લેડીઓ અને સદ્ગૃહસ્થો !

“ હિંદુસ્તાનના નામદાર વાઘસરથ અને ગવર્નર જનરલ સાહેબ બહાદુર તરફથી “ રાવબહાદુર ” નો માન ભરેલો ઇલકાબ મળ્યો તેને માટે અંતઃકરણ પૂર્વક ઉપકાર માનતાં હું નમ્રતાથી બોલવાને રજા લઉં છું કે, મારી હિંદીમાં આ શુભ અવસરને અતિ આનંદકારક બતાવ તરીકે હમેશાં યાદ રાખીશ. આ પ્રાંતમાં કેળવણીખાતામાં ફરજ તરીકે બબ્બે વેલી મારી જુજ નોકરીની કદર તરીકે પરમકૃપાળુ વડી સરકાર તરફથી આ મોટી ઇજાતને માટે મને ધાવક ગણ્યો, તેથી હું ધણોજ રાજી થયો છું. મારા જેવી મિયતિના માણસે પોતાના ઉપર આધેલી ફરજ અદા કરવામાં જેટલું કરવું જોઈએ તે કરતાં મેં કાંઈજ વધારે કર્યું નથી.

તે છતાં હું પોતાને ધણો બામ્બસાળી સમજીશું કે, મારા કદરદાન ઉપરથી સાહેબો જેવા કે મહેરબાન ઠાકતર બુલર સાહેબ, માજી એન્થુ-કેથનલ ઇન્સ્પેક્ટર ઉ. ભા. મહેરબાન જાહલસા સાહેબ હાલના એન્થુકેથનલ ઇન્સ્પેક્ટર, મહેરબાન ચાટ્ટર્જી સાહેબ ડાયરેક્ટર ઓફ પબ્લીક ઇન્સ્ટ્રક્શન, અને મહેરબાન કર્નલ બાર્ટન સાહેબ આપે પોતે-કાઠીઆવાડની કેળવણીખાતાની મુખ્ય કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ તરીકે મારી જુજ નોકરીની ધણી જુજ કરીછે. ડાકતર બુલર સાહેબ સરકારી નોકરી છોડીને સ્વદેશ જતી વખતે એ ઇલકાબ આપવાને માટે દ્વંતરમાં બલામણ મુકતા ગયા હતા જેને પાછળ વર્ણવેલા બધા સાહેબો ધણી મહેરબાનીથી અને દીલોજનથી ટેકો આપ્યો તેથી એ બધા સાહેબોનો મારર ઉપર ધણોજ આભાર થયોછે. તેમજ મુંબઈના નામદાર ગવર્નર સાહેબ બહાદુર એ બલામણ યોગ્ય લખાણ સાથે નામદાર વડી સરકાર તરફ મોકલવા કૃપા કરી તેથી તે સાહેબ બહાદુરનો પણ ધણોજ આભાર માનું છું.

“ અહીં જોતાં કાઠીઆવાડના કેળવણીખાતામાં જે સંલોચકારક પરિશ્રામ આનું છે તેનાં મુખ્ય કારણ એ છે કે—કાઠીઆવાડના નામદાર રાજા સાહેબોની મોટી ઉદારતા, અને તેમના આજ્ઞાક કારબારી સાહેબો વકીલો, અને સલાહકારોએ રૂડી ઇચ્છા બતાવી વખતે વખત મારી વિનંતિને ટેકો આપ્યો છે. તેમજ નામદાર પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબ અને તેમના આસિસ્ટન્ટ સાહેબો જે જેમ્સ મુખ્ય અને પ્રાંતની કેળવણીખાતા-

ની કનિષ્ઠિના પ્રેસિડેન્ટોછે, તેઓની દીલોબ્ધનથી મદદ મળીછે, તેછે. એ બધા સાહેબો તેમજ એજન્સી ખાતાના બીજા અધિકારીઓ વગેરે જે ઓ કેળવણીનો વિસ્તાર કરવામાં મદદે આપ્યાછે, તે બધાનો આ રૂડે અવસરે ઘણોજ ઉપકાર માનુંધું; અને એમના કેટલાક મેહેરબાનો આ પ્રસંગે આ દરબારમાં ખિરાલેલા ગ્વેઈ મને ઘણોજ આનંદ થાયછે.

“ મને ઘણોજ સંતોષ ઉપજેછે કે, મારી જીજ્ઞાસુ નોકરી છતાં નામદાર વડીસરકાર તરફથી તથા કાઠીયાવાડની મુખ્ય કેળવણીખાતાની કમિટી તરફથી યોગ્ય કરતાં વધારે બલો મળ્યોછે અને હું સર્વશક્તિમાન ધન્યરત્ન આપુરતાથી પ્રાર્થના કરુંધું કે, વડીસરકારની મેહેરબાનીની જે નિશાની મળીછે તેને જુ વધારે લાભક થાઉં.

“ મેહેરબાન કરનલ બાર્ટન સાહેબ બહાદુર, હું આપને અરજ કરુંધું કે, મારા નમ્રતા બરેલા મનોબાવ નામદાર મુંબઈના ગવર્નર સાહેબ બહાદુરને મેહેરબાની કરી એવી વિનંતિ સાથે જણાવશો કે, તેઓ સાહેબ કૃપાની રહે નામદાર હિંદુસ્તાનના વાઈસરાય અને ગવર્નર જનરલ સાહેબ બહાદુર તર્ફ ધટતા લખાણ સાથે નિવેદન કરે, એમ થવાથી હું આપ સાહેબનો ઘણોજ આભાર માનીશ.

“ વળી રાવબહાદુરના ઇલકાબની સન્દ મને આપ મુખ્યારક હાથે આપીને વધારે માનઆપવા માટે આપ સાહેબે કાઠીયાવાડમાં મુધારાને માટે સૌથી આગેવાન સંસ્થાનના મુખ્ય મેહેર બાવનગરમાં ધણી ઉલટથી આ ખાસદરબાર બરી તેને માટે પણ આપ સાહેબનો અંતઃકરણ પૂર્વક ફરીને ઉપકાર માનુંધું.”

મહારાજ સર તખ્તસૌહજ અને બીજાઓએ રાવબહાદુરને મુખ્યારકબાદી આપી, અને અચર, પાન, સોપારી, તથા ફલ વૈદ્યા પછી દરબાર બરખાસ્ત થયા.

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

ગોહીલવાડ પ્રાંત. ૫૧૪૨ તા.૯-૭-૮૧

બાવનગર નં. ૨. શા. કેશવજી કચરા ૩ ૧) મીઠાઈ—ભુમલી. ગઢ-ડાના ડાકતર સા. મોતીલાલ કુશળજી ૩ ૧) પતાસા—ભેડારીઆ. હંચ-ડીના તાલુકદાર વેરાબાઈ અણ્ણબાઈ આના ૮ મીઠાઈ—કોળીઆક. મોદી દારકાં પુલ ૩ ૦ સાકરે —ખુંટવડા. ત્રવાડી. ગિરધર કેશવજી ૦-૧૦-૦

મીઠાઈ—તલ માજરડા. મહાજન તર્ફથી રૂ. ૦ મીઠાઈ—શુનાસાવર. પ-
ટેલ પ્રેમજી માધુ રૂ. ૦ ની સાકર—જીર. પટેલ કાનજી રામ રૂ. ૦ સાકર
મોટા જીંજોડા. શેઠ જગદાસ બાણજી. રૂ. ૦ સાકર—વાવેરા. સ્કૂલ કમિ
ટિના પ્રેસિડેન્ટ તથા મેમ્બરોએ રૂ. ૦ સાકર—વરસ. સ્કૂલ કમિટિના પ્રેસિ-
ડેન્ટ તથા મેમ્બરોએ રૂ. ૧) મીઠાઈ—દીમાણા. બંડારીઆના મુખી ગાંડા
ગતા. રૂ. ૦ સાકર—શેહીયાળા. બાવસાર ગોપાળજી રામજી ૦-૫ ૦ મી-
ઠાઈ. પરિખ ભુરો મુંદરજી રૂ. ૦ મીઠાઈ. પટેલ વાધા હરિ રૂ. ૦ મીઠાઈ
પાટણા. યાણદાર રા. ખરસોતભરાવ સખારામ તથા બોટાદ ફોજદાર
રા. નાનાલાલ આર્જુનલાલ રૂ. ૧) મીઠાઈ—ઉમરાળા. બાવનગરના દરબાર
મી તર્ફથી રૂ. ૧)—જુંદળા. બાવનગરના મે. ન્યાયાધીશ સહિબે રૂ. ૦ મી-
ઠાઈ—મોંઘવાર. સોરઠાન નવાનગરના માહાલ ખરવાળાના વહીવટદાર
સહિબ તથા તેમના કારકુન રામકમ્લ વીડલરાવ રૂ. ૧) સાકર—જાંજોડા.
સલડી ટપાના કારકુન રા. ચતુરભાઈ વહાલાભાઈ રૂ. ૦-૬-૦ પતાસા—
પંચગામ. આજમ ચમારડીના યાણદાર તથા નાલુકદારો તર્ફથી રૂ. ૧૬)
ચોપડીયો તથા લૂગડાં—વડોદ. શેઠ નારણ દેવશી રૂ. ૦ સાકર—લાઠી.
બાઈ શ્રી રામબા તર્ફથી રૂ. ૪) મીઠાઈ—લાઠી કન્યાશાળા. મ. કામદાર
માણિકલાલ લાધાભાઈ રૂ. ૧) મીઠાઈ—સોનગઢ. સ્કૂલ કમિટી તર્ફથી
રૂ. ૦—કોટડાપીઠા. કામદાર હરખજી શાંમજી રૂ. ૦ સાકર.

(સહી.) કનૈયાલાલ ગિરધરલાલ.

સ. ડેપુટી, એ. ઈ. પ્રાં. મોહીલવાડ.

જેડા વિ. ભાગ. ૮૭૦ તા. ૧૨-૮-૮૧

વીણા. ત્રવાડી કીરપાચંકર હરિભાઈ હાયજનમાં ઊકરાને નિયાળે
મેસાડી રૂ. ૦-૭-૦ મીઠાઈ. શેઠ બાઈજી રણજોડ રૂ. ૦-૭-૦ મીઠાઈ—
આજ. સોજંત્રાના પટેલ છોટાભાઈ લાખાભાઈએ પોતાને ધેર ચાલી
હોવાથી રૂ. ૭-૧-૦ ચોપડીયો—નાપાડ કન્યાશાળા. સોજંત્રાના પટેલ ગો-
કળભાઈ મુળજીભાઈ તથા પટેલ મધુરભાઈ દલાભાઈ તથા ગીરધર
વલભભાઈ તા. પટેલ લાલભાઈ જીવાએ મળી રૂ. ૦-૧૩-૩ ઇનામ—
નાપાડ તા. સ્કૂ. સોજંત્રાના સદગૃહસ્થોએ રૂ. ૦-૮-૬ ઇનામ વહેંચ્યું તથા
ચા. મગનલાલ કુખેરદાસે રૂ. ૧)ની ચોપડીયો વહેંચી—કપાલેજ ઉર્ફ નિ-

શાળ. મહેરબાન ડીસ્ટ્રીક્ટ કલેક્ટર સાહેબે ૩૧) ઓપડીયો—૬૫.
 પ્યાંચ. મહેરબાન ડીસ્ટ્રીક્ટ કલેક્ટર સાહેબ ૩૦-૧-૬ ઇનામ—૬૫.
 વંજ તાલુકા સ્કૂલ. મહેરબાન ડીસ્ટ્રીક્ટ કલેક્ટર સાહેબ ૩૩ ૪-૬ ઇનામ
 વહેંચું—૨૨૨. મહેરબાન કલેક્ટર સાહેબ ૩૧) મીઠાઈ—ડાકોર કન્યા-
 શાળા. શ્રી રણછોડજી મહારાજના મંદીરના ભંડારી બાવાએ ૩૦-૧૦-૦
 મીઠાઈ—ખડોલ. પોલીસપટેલ નાગરદાસ વજબાઈ ૩૨)—વિરસદ કન્યા-
 શાળા. સ્વમ્યાન છોટા ઉદેપુરના મુખ્ય કારભારી ઝવેરભાઈ નાથાભાઈ
 ૩૦—૨૬. ડકર ગીરધર મધજીએ પોતાના દીકરાને નિયાજે ખેસાડી
 ૩૦૧ ઇનામ વહેંચું—વીરસદ. સ્વમ્યાન છોટા ઉદેપુરના મુખ્ય કારભારી
 ઝવેરભાઈ નાથાભાઈએ ૩૧) પતાસાં વહેંચ્યાં—સીંગલાવ. મલેક રાજ
 નતુએ પોતાના દીકરાને નિયાજે ખેસાડી ૩૧૧ પતાસાં વહેંચ્યાં—આતર.
 મહેરબાન કલેક્ટર સાહેબે ૩૪-૧૨-૬ જોકરા તથા જોકરીએને ૩માલ,
 ઓરણાં ઓપડીયો વીગેરે ઇનામ વહેંચું—આંકલાવ. દવે - મનમુખભાઈ
 નરોત્તમદાસે ૩૦૧ ઇનામ. ગોસાંઈ ઇમરગર હંથગરે ૩૦૧ ઇનામ વહેંચું.
 ગોરજી પ્રેમરતનજી ખમરતનજી ૩૦૧ કંદોઈ અંબાલાલ ત્રીકમે પોતાના
 જોકરાને નિયાજે ખેસાડી ૩૦૧ પતાસાં વહેંચ્યાં થા. ભાઈચંદ હીરાચંદ
 પોતાના બાણજીને નિયાજે ખેસાડી ૩૦૧ પતાસાં—યામણા. વારધીક
 પરીક્ષા વખતે મુખ્તી નાથાભાઈ દાદાભાઈ ૩૧) મીઠાઈ—કંજરી. ઇનામદાર
 સાહેબ ગણેશ તામેકરે ૩૪) ઓપડીયો તથા પતાસાં—દાવાળ. શા. દામો-
 દર ઇંચરે ૩૧-૧-૦ ઉનાળામાં જોકરાને પા ૧ ચાવાનો અર્ચ પુરો કર્યો.

(સહી.) અણિધરપ્રમાદ તાપીપ્રસાદ.

ઉપચુટી. એ. ઇન્સ્પેક્ટર. જીલ્લે એડા.

મહેરબાન. નંબર ૧૮૦૧

સને ૧૮૮૧ના સપ્ટેમ્બરમાં અમદાવાદ મુકામે સરકારી નોકરીના
 સર્ટિફિકેટની પરીક્ષા થઈ ત્યાંની કમિટી આગળ અમદાવાદ જીલ્લે
 ગામ ધોળકાનો રહેવાસી રણજોડલાલ બાપાલાલ જોશી ઉમરનું ખોટું
 સર્ટિફિકેટ લઈને હાજર થયો હતો માટે તેને મહેરબાન ડિરેક્ટર આવ
 પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબના હુકમથી હવે પછી સરકારી નોકરીમાં
 દાખલ થવાની કોઈ પણ પરીક્ષા આપવા આવવાની મના કરવામાં આવી છે.

મુ. દેવગઢવારીઆ (ઇંગ્રેજ સહી.) ઈ. જાગલસ (સાહેબ)

૨૬-૩-૮૨

એન્ડ્રુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર. ઉ. પ્રાં.

(તૈયારથાપછે.)

આલતો કિમિનક પ્રોસીનર દોડ સને ૧૮૭૨ નો આકટ ૧૦ મો ૨૬ થઈ સને ૧૮૮૨ મો આકટ ૧૦ મો બહાર પડ્યો છે તે આકટ આખો અને તેના કતમો ઉપર હાથકોરટોના ૧૦૦૦ થી વધારે ફેસલા વગેરે સાથે હીકા તૈયાર થાયછે કીમત રૂ. ૪ આર ટપાલખર્ચ જીરું. નકલ રાખવી હોય તો નામને સરનામ સખવું.

તા. ૨૫ મી માર્ચ સને ૧૮૮૨
વળા
કાઠીયાવાડ

ત્રીકમરાય ઉદ્દેશંકર
રે. ન્યા. રવ. વળા.

નાણાંની પહોંચ.

ગુજરાત શાળાપત્રના સવાજમ વિગેરે નાણાંની પહોંચ.

૧૧૨ીખ ૧ થી ૧૨૧ીખ સને ૧૮૮૧ થી ૧૨૨ીખ ૨૮ જાન્યુઆરી ૧૮૮૨ સુધી.
કોના તર્ફથી પાછલી સાલના. આલતી સાલના.

રા. નથુરામ મહદિવ.	૨-૬-૦
રા. સા. રે. પં. કેપુટી, એ. ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબ.	૧૧૮-૦-૦
મ. અમદાવાદ ક્રીમલ ટ્રેનિંગ કોલેજના હે. મા.	૧-૦-૦
આ. સારા તાલુકા સ્કૂલ માસ્તર.	૧-૦-૦
રા. જીવરામ વલ્લેશંકર.	૧-૩-૦
મ. કાઠીના ન્યાયાધીશ સાહેબ.	૨-૧-૦
આ. અમદાવાદ પ્રાક્ટીસીંગ સ્કૂલના હેડમાસ્તર.	૧-૦-૦
આ. બીલીમોરા. સર જમસેદજીની નિ.હે.માસ્તર.	૧-૩-૦
આ. જુનાગઢ નાગર સ્કૂલના હેડ માસ્તર.	૧-૩-૦
આ. વઢવાણ કાંપ. એ. વ. સ્કૂ. હે. મા.	૧-૧-૦
આ. વડસાડ અંગ્રેજી સ્કૂલના હે. મા.	૧-૬-૦
રા. બા. મગનભાઈની કંપાયાળાના મેતાજી.	૧-૦-૦
રા. મનસુખભાઈ રાયચંદ (ખંભાત.)	૧-૩-૦
પાટણ કંપાયાળાની મેતીજી.	૧-૩-૦

મ. દિલ્હીના સરહુજદાર મીરજીમહમ્મદ કમરદીન

મીરશાહ બાહાદુર

૨-૧૨-૦

રા. જીભાઈ ગોકળદાસ. (પેટલાદ)

૧-૩-૦

રા. હરિવત્સ યોવરામ. (સોજંત્રા)

૧-૩-૦

૫-૧૨-૦ ૧૩૫-૧૩-૦

કુલ. ૧૪૧-૬-૦

ગુજરાતશાસ્ત્રપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

MAY, 1882.

અનંક ૨૧ મું. મે. ૧૮૮૨. અંક ૫ મો.

મૃતાશ્વ પદ્મ મોહન તુલસી, નામ તેમ છે કામ -
કે અતે મન લેવના, ખરી સ્ત્રી પરી હામ.

અનુક્રમેણિકા પદ્મ CONTENTS PAGES.

ઇંગ્રેજ લોકનો મેલિષ ઉત્તિહાસ	૯૭	History of the English People	97
મુખ્યમંત્રીશ્રી કોલા રાવનોસાર	૧૦૬	Resolution by the Bombay Government	100
શ્રી કેળવણી	૧૦૯	Female Education	109
કવિતા	૧૧૨	Poetical pieces	112
સારસંપ્રદ	૧૧૪	The Miscellaneous	114
નવા પુસ્તકો આપવાના	૧૧૬	List of Prizes distributed in Schools	118
નિર્વાહનાં નિર્ણાયક	૧૧૮	Notifications	120
અનુક્રમેણિકા	૧૨૦		

(કેળવણી આતાના હુકમથી.)

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમધ્યે મુનાઈટેડ પ્રિન્ટીંગ અને જનરલ એલનસી કંપની
મિનિસ્ટ્રીના પ્રેસમાં રજાએડલાય સંગ્રામ છેલ્લી પ્રગટ કરું.

મુખ્ય (૨૧) વરસનો અગાઉથી. } દપામ ખર્ચ
(૧૭) રૂ. ૧૨૬. અંક અંકના } મુદ્ર.

ગુજરાત શાહપત્ર.

પુસ્તાક ૨૧ મું

સન ૧૮૮૨.

અંક ૫ મો.

ઇંગ્રેજ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૩ જી. ૧. લો ચાર્લ્સ સેને ૧૬૨૫ થી ૧૬૪૯ સુધી.

ચાર્લ્સનો સ્વભાવ, રાજ્ય લેણાના, ન્યાયચકારની સાથે, ગાદીએ બેઠો. આ સમયે એ બેશક ઘણાજ લોકપ્રિય હતો, અને એના કેટલાક શુભ, પણ તે સમયના ઇંગ્રેજોની પ્રીતિ એજ એવા હતા. એના આપનું વિધવાસક્તપણું એનામાં જરાએ નહોતું, અને દરબારનો બેઠા દેખાવ એ ગાદીએ બેઠો કે તુર્ન બદલાઈ ગયો. એના શરીરનો ધાઠ ભલે ને સ્વભાવ ગંભીર તથા ભક્તિમાન હતો. રાજકાજમાં એ અદ્વિ-નિશ્ચયાન આપતો, તેથી લોકોએ ધારું કે નેમ્સ મરી, ગર્ષો, તો સાફ થયું, અને હવે બધો પ્રજા વિરોધ મટી જશે.

પણ ઉપલો દેખાવ ઘણીવાર ભૂલ ખવડાયે છે. સાફ દેખી રામો-એછીએ તેજ પાછળથી ફાગનું મોટું કારણ થઈ પડે છે. આપણે જેના મંગળ ગાતા હોઈએછીએ તેજ પાછળથી મહા અમંગળ થઈ પડે છે. તેમજ આ ખિસ્સા ચાર્લ્સને થયું. રૈયતે જેને રાજ્યાભિષેક સમયે અ-ધૂર્વ ન્યાયચકારથી વધારી લીધો, તેજ રાજ્ય પોતાના રૈયતને હાથે એક ખૂની દાખલ રહ્યાં ઉંડ પામવાને સર્જિત હતો!

આ પ્રમાણે અણુધારી આવી ભયાનક ખરાબીનાં કારણ વિચારવા નહીં એ છુટ્ટું, તો ત્રણ માલમ પડે છે. એક એનું જૂઠાણું, બીજું, રાજ્ય પ્રજાનો ધર્મવિરોધ, ને ત્રીજું રાજ્યના ઇશરી હેઠે સંબંધી એનો મમત. ચાર્લ્સનો એ મમત નેમ્સ કરતાં પણ બહુ વધારે હતો, અને એમ હોય એમાં કાંઈ તપાઈ નથી. નેમ્સો તારથી એ વાત દરબારમાં એ સાવળાને મોઢે એ સંબંધનો આવ્યો હતો, અને તેથી તે એના મનમાં

એવી હમી બહી હતી કે તેને એ એક ધર્મના મિહાંતની દાખલ માનતો હતો. રાજાનો ઇશ્વરી હક, ને એપિસ્કોપલ પંથ એ બેવાનાં તો એને પ્રાણસમાં હતાં. જો આ વેળા કોઈ સારો મંત્રી એની પાસે હોત, તો એને સમજાવ પાડત કે આ તમારો વિચાર જૂલ ભરેલો છે, અને તે ન સમજાવતો. તોપણ એટલું તો તેના મનમાં ઉતારતલ કે હાલ દેશકાળ એ વિચારને અનુકૂળ નથી. પણ એના દુર્ભાગ્યે એણે પોતાનું મંત્રીપદ છોડેલ બકીંગ હામનેજ પૂર્ણ ભરોભથી સોંપ્યું હતું, તેનો એને પારવાતે બદલે પ્રજાના હક તોડવાની નિરંતર દરકેરણીજ કર્યો કરે એવો હતો.

તેમજ એની રાણી ક્રાન્સની કુવરી, જેની સાથે એણે બાપ મૂઆને જણ મહીના નહોતા યથા એટલામાં લગ્ન કર્યો, તે પણ પ્રજા વિરોધનીજ સલાહ આપનારી હતી. લોકો રોમના કાથેલિક કન્યા ન લાવવાનું કહેતા હતા તે કેવી ઝાહી રાજનીતિ હતી તે હવે ગરાબર સાખીત થયું. રાણીની એમ પોતાના ધર્મ તફ્ફેદાય એતો સ્વભાવિકજ છે, પણ તેની સાથે એ બહુ દુરાગ્રહી હતી. વળી તેની ફ્રેંચ રીતભાવ પણ આ જમાનાના ઇંગ્લેન્ડને આંખના પાટાજેવી હતી. એ ફ્રેંચ રાણી હમેશાં આ નેંદકારી રમત ગમતમાં મગ્ન રહેતી હતી, અને પ્યુરિટાનને મતે તો નાટક જેવા જવું એ પણ મહા પાપનું કામ હતું.

તે છતાં જો એનામાં જુઠાણું અથવા બેવચની પાણું હોત નહિ, તો એની આગલી ખરાબી નજ યાત. આનો યયું શું કે. એણે વારંવાર પોતાનો એક ન પગવાયી જ્યારે એણે પાછળથી તે પાળવાનું 'ધાર્મિક' સારે પણ કોઈને એનો ભરોસો પડ્યો નહિ, અને પછી તો એના સામાજીકાઓને આરંભ્યું તે છેવટેજ પહોંચાડવાની જરૂર પડી. જુઠાના માતા પરિણામનો આ ઇતિહાસમાં મોટો અસરકારક દાખલો છે.

ધર્મવિરોધ આ રાજાએ કેવા આદર્યો તે આગળ કહેવામાં આવશે. હવે પાર્લામેન્ટવાર આ રાજની હકીકત લખીએ.

૧ સી પાર્લામેન્ટ. ઇ. સં. ૧૬૨૫ માં મળી. તેણે આવી પ્રથમ કામ એ કર્યું કે ચાર્લ્સના ધરના પાત્રી દાક્તર માન્ટેથુ જેણે એક ધર્મબોધના પુસ્તકમાં રાજાનો ઇશ્વરી હક પ્રતિપાદન કરનાર કોઈ છાપ્યું હતું, તેને પકડી મગાવો કેદમાં નાંખ્યો. પછી રાજાને નાણાં આપ્યાં, પણ ધર્મના

પ્રથમ જોવાનું અને તેના સાથે પાછલી પાર્શ્વમંટે આપેલાં નાણાંનો હિસાબ માગ્યો. તેમજ જે ઘેરા ઉઘરાવવાનો હક રાજાને હતો મુખીનો આવવામાં આવતો હતો તે પણ એને તો એક વરસનોજ આવ્યો. આમ જોયું યવાનું પાર્શ્વમંડને કારણે એ હતું કે હજી રાજાએ રૂપેન માથે લગાડી જાહેર કરી નહોતી, અને તે નિમિત્તે મેજુરો યએલાં નાણાં ક્યાંહીના ક્યાંહી વાવરી નાખ્યાં હતાં. બીજું તેમના સાંભળવામાં એમ આવ્યું હતું કે ક્રાન્સના પ્રાટેરુટોની સામા ત્યાંના રાજાની મદદે ચાલે છે એજી પાહાણ મોકલ્યાં હતાં. આથી તો તેઓ કોધાવમાન થઈ ગયા અને રાજાને સાચી લખી મોકલ્યું કે અમારી ક્યાંદોનો ખુલાસો કરો ત્યાર કેટલું અમે તમને ઘેરા ઉઘરાવવાની મેજુરી આપીશું. રાજાએ બહુએ કળવકળ બોલાવી. પણ તેઓ એકના એક થયા નહિ. રાજાએ મોડવાઈ તકરારી, નોકરીનો પોતાની અગેજ ઉઘરાવવા માંડી, પાર્શ્વમંટે જે પેલા પ્રાદ્રીને કેદ કર્યો હતો તેને જોડી મોટો ધર્મીનિકારી બનાવી દીધો, અને લડનમાં મરકી ચાલતી હતી તે બહાને એ પાર્શ્વમંડને ઘુર્નની ઘુર્ન પિસારીત કરી.

૨. જી પાર્શ્વમંડ તે છતાં રાજાને બીજી વરસેજ બોલાવવી પડી. (ઈ. સ. ૧૧૨૧.) એણે ઉછીતા નાણાં લઈ પાર્શ્વમંડ વિતા ચલાવી, લેવાનો તજવીજ તો કરી. તેમજ કાંઈ કરતાં ફતેહ થાય તો લોકોની પ્રીતિ પાછી સંપાદત કરે એમ ધારી, એણે રૂપેનના કેડિત્રાં બંદર ઉપર એક વાહાણનો જમરો કાઢ્યો મોકલ્યો. પણ તેમાં કાંઈ વાણું નહિ.

આ પાર્શ્વમંડે બોલાવવામાં પણ તજવીજ તો બહુ કરી હતી, પરંતુ પરિણામે તે મૂર્ખાઈ નીવડી. ગઈ પાર્શ્વમંડના કેટલાક અગ્રેસરોને એણે ચેરિક બનાવી દીધા કે તેમનાથી એ સરકારે નોકરીના સમયે આ પાર્શ્વમંડમાં અવાપ નહિ. પણ યશું એમકે આ કારણથી તેમના કરેતાં પણ કેટલાંક વધારે શૂરા જેઠાભિમાનીઓ પાર્શ્વમંડમાં આ વખતે મેલા. એમાં સરજન હાલિયતનું મામ પૂર્ણ માનથી મોખી રાખવા જોગ છે. એ હવેથી કેટલાક વર્ષ સુધી સ્વતંત્રતાનો ઝુંડો લઈ ડહાપણને નિડરપણથી પાર્શ્વમંડમાં-ધૂમ્યો.

૫. કોઈ એ અમીરોને બકિમહામના શત્રુ જાણી તેમનું આ પાર્શ્વમંડમાં નોતકેજ કાઢ્યું. પરંતુ અમીરોના ગળા મળી તેણે પહેલીજ એ

ત્રીજી પાર્લામેન્ટમાં તો જે આપ્યા તે ઘણાંબરા ગુરૂવીર દેશ હિતે-
 ઝડપીયાં હતા. લોર્ડોએ આ વેળા પોતાના મુખીઆર પસંદ કરવામાં
 એક ધોરણ રાખ્યું હતું કે રાજની સામા કમર બાંધી જેણે કુઝવે-
 લ્યાં હાથ તે પહેલાં અને પછી બીજા, અને રાજ્યદાનો કે એમ જેના
 પર વહેમ લગ્ય તેને તો મોકલવેલા નહિ. આ સર્વે પાર્લામેન્ટમાં જે સ
 બસદો આપ્યા તેના જેવા જુદિમાન, પિઠાન, શ્રીમાન કે મોર્ચવાન કોઈ
 વેળાજ આપ્યા હજે. મૂર્ખ રાજ્યએ આવી સભાને ધમકી આપી, કે તમે
 નાણાં નહિ આપો, તો તમે લાલોછો કે મારા હાથમાં ઘણા ઉપાય છે.
 આ સાંભળી તે મુદ્દ મેળા કરી નહિ. ને આકળી થઈ નહિ, પરંતુ ધી-
 રજથી તેમણે એક મહાં અગત્યનો કાયદોનો અરજો ઘડી કાઢ્યો. અને
 રાજ્યએ તરફડીવાં તો બહુએ માર્ગો પણ તેની પાસે આપ્યે, અંતને હિ-
 કમથી સહી કરાવી લીધો ત્યારેજ નાણાં મેળુર કર્યાં, આ કાયદોની મધી
 'શિવ આપ રાજદસ' એટલે "હકની અર્જ" કહેછે. એને ઇંગ્લાંડમાં
 બોલે "માગના ચાર્ટ" કહેછે તો ચાલે.

એ કાયદોની મુખ્ય કલમો આ મતલબનોછે:—૧. ઉછીતા કે બળા-
 તારે નાણાં માગવા નહિ. અને એ પ્રમાણે જે કરવામાં આબુ હતું તે
 ગેરકાયદેસર હતું. ૨. પાર્લામેન્ટની મેજીસ્ટ્રી વિના જે જે કરે નાખ્યા હતા તે
 સર્વે ગેરવાજબી હતા અને હવે પછી તેમ કરવામાં નહિ આપે. ૩. કાયદોની
 કલમ લાગુ પાડ્યા વિના ફક્ત રાજના હુકમથી, કોઈને કેદ કરવામાં નહિ
 આપે. (હામ્પટન વગેરેને એમ ફક્ત રાજના હુકમથીજ કેદ કર્યા હતા.)
 ૪. નિપાછાને ઘરમાં રાખી અશુદ્ધ મુદત મુધો અપડાવવા પીવ-
 ડાવવાની જરૂર પાડી હતી તે કાયદા પિકેડ હતું, અને હવે પછી તેમ
 નહિ કરીએ. ૫. લગ્નકરી કાયદો દેશ આંતરે વખતે કદી પણ ચલાવીશું
 નહિ. એટલે જોઈને પકડી પરાણે સિપાઈગીરી કરાવવી નહિ, વગેરે.

આ કાયદોનાં ઘણાંબરો સમાવેશ "માગના ચાર્ટ" માં થઇ જાય
 છે બરો, પણ અમલ એટલાં બધાં વરસથી એ પિકેડ થતો આવ્યો
 હતાં કે તે ઉપર જ્યારે રાજની સહી થઈ ત્યારે લેડનમાં ધેરે ધેર દીવાળી
 ને ઉજાણી મિત્રબાનાંઓ કરવામાં આવી. ચાર્ટને તો એ લખત ઉ-
 પર સહી કરવી એ પોતાનું અભ્યાર મુખીનું મધ્યમ બોલ્યું આશ્યું પોતે

પાત્રું ચાટવા જેવુંજ હતું. એથી એણે સહી કરતાં બહુ વાર લગાડી, ને ઘણાંજ ગણાં તથાં માર્યાં.

“રાજાંહકને નડતું હોય નહિ તો” એટલા શબ્દ ઉચ્ચરાવવાને એ બહુ મધ્યે, ને અમીરોની સલાને તાં ભાગ્યવીએ નાખી, પણ આમના લોકો નિલમાત્રે ડગ્યા નહિ. તેમણે હવે જોયું કે સરજાન ઇલિયટની સલાહ ન માંની તેનું આ ફળ થાયછે. તેથી આ પ્રસંગે સરજાન ઇલિયટે રાજા ના ગેરબંદોબસ્તની સામાજીક શક્તિ વાંધો રજૂ કર્યો, તે બધાએ એક મતથી સાંભળ્યો. એ બાપણમાં આ શૂરવીર વક્તા બકિંગહામને બરતક કરવાનો આવશ્યકતા વિશે બોલવા જતો હતો એટલે મીડીકે (પ્રમુખ) તેને અટકાવી કહ્યું કે “રાજાનો મારો ઉપર હુકમ આબોધિ” કે અમારા મંત્રીઓ સંબંધીકોઈને કાંઈ પણ બોલવા દેવું નહિ” ઇલિયટ પોતાનું વાક્ય અધૂરુંજ મૂકી રૂપ બેસી ગયો, અને બધાની સામું જોયું કે બોલો હવે તમારે શું કરવું છે. “આ સર્વ સલામો દેખાવ,” એક જાતે જોનાર લખેછે કે, “વર્ણાય નહિ એવા યદિ ગયો. કેટલાક મતંત્રતાને ખાતર રોવા, કેટલાક ચીડવા, કેટલાક પોતાનીજ અત્યાર મુખીની નાહિંમતને નિંદવા, અને દેશની ભવિષ્ય ગિયતિને માટે હૈયશોક કરવા લાગ્યા. કેટલાક ઉઠીને બોલવાનું કરે પણ છાતી ભરાઈ આવવાથી બોલી શકે નહિ. સૌ કરતાં વધારે સલામદોની આંખમાંથી આ સર્વ દેશ દાગતાં ડરડર આમું પડ્યાં હશે.” આવા દેશભક્તો શું કરે તે કહેવાની જરૂર નથી. બંધો બંધોને ટેકાણે રહીને બધાએ મનમાનતી અર્ચા કરી એકમતે કરાવ કર્યો કે એ વાંધામાં બકિંગહામનું નામ લખવુંજ.

રાજાંએ જોયું કે હું મારો મમત વધારે વાર રાખી રહીશ, તો મારો વાહાલો બકિંગહામ માર્યો જવાનો. તોપણ એ હજી શુદ્ધભાવે વર્ત્યો નહિ. ખાનગીમાં મોટા મોટા ન્યાયાધીશને બેસાડી પૂછ્યું કે હું આ “અર્જ” ઉપર સહી કરું, તો મારો હાજર અખીઆર છે તેવો રહેશે કે નહિ. તેઓ તો હાજી હાજ કરનારા હતા એટલે બોલ્યા કે, મહારાજ, ગભરાવું નહિ, આપનો અધિકાર છે તેવાને તેવાજ રહેશે, કેમકે એ લોક ગમી એવા કાયદો બાંધે પણ તેનો અર્થ કરી અમલમાં આણવો એ અમારાજ હાથમાં છે. રાજાનું આ કેવું અપ્રમાણિક પાણું; વચન આપ્યા પહેલાંજ

તેને તોડવાના રસ્તા શોધેછે ! આવા રાજાનો વિચાર ઉઠી જઈ જુરો હાલ થાય એમાં શી નવાઈ?

આ રીતે આ કાયદા ઉપર સને ૧૬૨૮ ના જુન માસની ૭ મી તારીખે રાજાની સહી થઈ. પણ તે માટે રાજાનો, મનોમન સાક્ષી એ વ્યાપે, કાંઈ ઉપકાર પાર્લામેંટે પોતાના મનમાં ગણ્યો નહિ, અને આદર્શના રાજકારવારની સામા જે રીતે વાંધા લખી મોકલવા ધાર્યો હતો તેજ રીતે લખી મોકલ્યો. આ ઉપરથી રાજાનો મિલજ ગયો, પાર્લામેંટ મોકુફ કરી, અને હેથે હતું તે હોઠે આજ્યું. તેમને વિનાય કરતાં રૂબરૂ બોલાવી મોટા દોરની સાથે બહાર કઢ્યું કે મેં તમારી “હકની અર્જ” ઉપર સહી કરીછે ખરી, પણ હું વર્તવાનો તો બીજા રાજાએ વર્તતા. આવ્યા છ તેમજ એ તમે નિશ્ચય કરાવે બાજુને. શી મૂર્ખાઈ!

એ પાર્લામેંટ કરી મળી તે દરમ્યાન એક અણુધાર્યો બતાવ બન્યો. બકિંગહામના હાથનીએ પહેલા નોકરી કરી કોઈ નારાજ થયેલો. શિપાઈ હશે, તેણે આ ઠાંકણે એના મહેલમાં પેસી ખંજર વડે એનો પ્રાણ લીધો, અને કોરટમાં રજૂ કર્યો ત્યારે ખાનગી અદાલતનો ખિલકુલ ઇનકાર કરી એણે કહ્યું કે મેં તો બકિંગહામને દેશનો શત્રુ બાણી મારી નાંખ્યોછે. આથી રાજાને વહેમ ગયો કે એને કાંઈ ઉશ્કેરનાર બીજા હશે, અને તેથી એની પાસે મારીને મનાવવા માડ્યું. પણ પાર્લામેંટે વચમાં પડી તેમ કરવા દીધું નહિ અને આ વખતથી મારીને મનાવવાનો ધારો ઇંગ્લાંડમાં બંધ પડ્યો. આ ખુનીને અલબત્ત ફાંસીની શિક્ષા થઈ, પણ સાધારણ લોકમાં તો તે મોટો ગાઝી મર્દ ગણાયો, અને ફાંસીને લાકડે અડ્યો ત્યાંસુધી તેના જજ બોલાયા. આપે સમજ મૂર્ખ રાજાએ ધર્મવિરોધ પણ ઘણો વધારી દીધો.

આખા યુરોપમાં પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથીઓ હાલ ઘણામાં ઘણી દુર્દશાએ પહોંચ્યા હતા; ને તેથી ઇંગ્રેજે ફ્રિક્રમંદ તો રાત દહાડે રહેતાજ હતા, તેમાં ચાર્લ્સ હાલ બિપપ્લોડ નામના એક ધર્મોધ પાદ્રીને તે બાબતનો ઇંગ્લાંડમાં સમજો અધિકાર સ્વાધીન કરી દીધો. તેણે ચોતર્ફ પોતાનો ગુફ બજાવવા માંડ્યો. આથી દેશમાં એટલો જલ્દા ગભુરાટ થઈ રહ્યો કે મરજનન પલિયટ જે ધર્મ વિષયમાં જરાએ ઝગુની નહોતો તે પણ આપ-

હો. માર્ગ નોખમમાં આવી પડ્યો છે એમ કહી ભર પાર્લામેન્ટમાં બોલી ઉઠ્યો કે 'આલો આપણે પ્રતિજ્ઞા લઈએ કે સ્વધર્મનું રક્ષણ આપણે વાણીથીજ નહિ પણ કૃતિથી એ કરીશું. પૂર્વ તરફના ધર્માલયોમાં એવા ધારો છે કે સ્તવન સમે લોકો નાગી તરવાર કાઢીને ઉભા રહે છે એવું ખતાવવાને કે અમે તેમજ પણ ધર્મનું રક્ષણ કરવા તૈયાર છઈએ, હું કહેવાની રજા લઈશું કે એ ધારો ઘણો વખાણવા લાયક છે' આ સાંભળી બધાએ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે જે યાવ તે ખરું પણ ધર્મનું સંરક્ષણ કરવું. પછી એવા ઠરાવ કર્યા કે જે કોઈ ધર્મમાં ફેરફાર, પોપરી (પોપનો પંથ) વગેરે દાખલ કરશે અથવા રાજ્યને પાર્લામેન્ટની રજાવિના કોઈપણ વેરો લેવાની બક્ષામણુ કરશે અથવા તે વેરો રૈયતમાંથી જે કોઈ આપશે, તે સમ્રાજને હવે પછી દેશના યત્ન ગણવામાં આવશે. આ ઠરાવ પાસ થતી વેળા પાર્લામેન્ટમાં ભેવા ભેવા તમાસો થઈ રહ્યો હતો. એ વાતની પ્રથમ દરખાસ્ત થઈ તારે પ્રમુખે કહ્યું કે રાજ્યનો મને હુકમ છે કે એ પ્રમાણે થવા દેવું નહિ, અને એમ કહી ખુરશી ઉપરથી ઉઠી સભા બંધાઈ કરવા જતો હતો. પણ બીજાએ એને પકડીને બેસાડ્યો, બેઠાણું એને ભેર જુલમથી ઝાંતી રહ્યા, અને પછી સભાએ ખારણા બંધ કરી પોતાનું કામ તાળીઓના તડાકા સાથે ચલાવવા માંડ્યું. આ ખબર સાંભળી રાજ્યમાં જાસુસ મોકલ્યો પણ જ્યાં સુધી આ ઠરાવ બધો વિધિ પૂર્વક પસાર થઈ રહ્યો ત્યાં સુધી કોઈએ ખારણાં ઉઘાડ્યાં નહિ. પછી તેણે આવી સભાને ખરખાસ્ત કરી.

રાજા તો હવે છેક કોધાંધ થઈ ગયો. એણે થોડા દિવસમાં પાર્લામેન્ટને ગાળો દઈ વિસર્જન કરી, અને પછી એક જાહેરનામું કર્યું કે હવે પછીહું પાર્લામેન્ટ વિના રાજ ચલાવતાર છું. ઈ. સ. ૧૬૨૯, સર જન હલિવટ અને બીજા જે ઉપલા ધાંધલમાં આગેવાન હતા તેને પકડી મંગાવી કામ ચલાવ્યું. તેમણે જવાબ આપ્યો કે પાર્લામેન્ટના સભાસદ દાખલ અમે જે જે કામ કર્યું છે તેને માટે પાર્લામેન્ટ વિના બીજા કોઈને કોઈ પણ અમને પૂછવાનો અખચાર નથી, અને તેથી અમે જવાબ દેવાના નહિ. કેમાં મોકલ્યા નો ગયા, પણ તેમણે જશમાત્ર પણ નમાણું આપ્યું નહિ; સારી આવનાં જામીન આપો તો છોડીએ એમ કહ્યું તોપણ તે

એટલુંજ બાધ્યા કે તમારો એ માગવાનો કાંઈ અખતાર નથી. સર જાન ઇન્લિયટ તો એ ટેકમાં ને ટેક બેઠાણ વર્ષે કેદમાં જ મરી ગયો.

આ રીતે રાજ્ય પ્રજા વચ્ચેનો વિરોધ છેક જોશમાં આવી ગયો. ઇંગ્લાંડનો રાજમામલો જડમૂળથી કચળી ગયો. શાણા રાજાને પણ તે પાછો સમારી લેતાં બહુ પરસેવો ઉતરે એમ હતું, તો આશ્ચર્યનું શું ગળું કે કુખતા વહાણને તે તરાવે? એણે શું કહ્યું તે આપણે જોઈએ.

સ્થાનિક સત્તાના વધારા સંબંધી મુંબાઈ સરકારે .

કરેલા ઠરાવનો સાર.

મુંબાઈ ઇલાકાની અંદર સ્થાનિક સ્વરાજ્યના વધારાનો સવાલ ઘણી થોડેથી ભરેલો છે. આ ઇલાકાની મ્યુનિસિપાલીટીઓ અને ડિસ્ટ્રિક્ટ અને તાલુકા લોકલફંડ કમિટીઓને હાય મોટાં ફંડ છે, કે જેના અરસ ઉપર આપ અખતારી અધિકાર તેઓ ભાગવે છે. અને હાલ જેવી છે તેવી એ મંડળીઓને અરસના બીજાં ખાતાં લાભકારી રીતે સ્વાધીન કરી શકાય કે નહિ તે શક ભરેલું છે.

જે ફંડોની બ્યવસ્થાપર સરકાર અને તેના અધિકારીઓ દખરેખ રાખે છે તેના મોટા ભાગ, સ્થાનિક મંડળીઓને સોંપવાથી એ કામ ફેરલું અધર્મ યેશે તે પ્રોવિન્ટિઅલ અરસ અને ઉપજનાં જૂદાં જૂદાં ખાતાના અનુક્રમે તપાસ ઉપરથી જણાય છે. “નાનાં ખાતાં” ના સામાન્ય મયાળા નીચે સમાઈલી જૂદી જૂદી રકમો વિષે આકાશિન્ટર જનરલ એટલુંજ સૂચવે છે કે તેમાંની બે મયાળા નીચેની રકમોનો સ્થાનિક મંડળીઓએ કારબાર ચલાવે. એમાંનું એક તો ઇલાકાનું સેન્ટ્રલરયાન છે, કે જેને માટે ફક્ત રૂ. ૩૩૩૦૦ નીજ રકમ છે. હાલમાં આ રકમ કેળવણી ખાતાના ડીરેક્ટરના તાબામાં છે. અને આ જૂજ રકમ ઉપર દખરેખ રાખવાને એક ખાસ મંડળી ઉભી કરવી તે ઘટારત છે કે નહિ એ શક ભરેલું છે. બીજી રકમ વાલી ઘોડા અને બળ ઉછારવાના અરસ શંખંધી છે. પરંતુ સરકારનો એવો અભિપ્રાય છે કે આ કામને માટે પ્રોવિન્ટીઅલ ઉપજમાંથી મળતી રકમ, ઘોડાને ઉછેરવાનું કામ, લોકલફંડ કમિ-

ટિઓ અને એ કામ ઉપર દખરેખ રાખ્યા ખાતાની વચે વહેંચાઈ જવાના બદલામાં, તે ખાસરીતે સ્થાપેલા એક નવાજ ખાતાની હરતક રાખવું એ હાલતો વધારે સારું છે.

એકજ અધિકારીને આપેલી સત્તા અને સમાન પદ્ધતિની આ કામની કૃતેહમંદીને માટે આવશ્યકતા છે, અને આવાં કાર્યોને અર્થે ખં રચની યોગ્યતા સંબંધી ભૂદાં ભૂદાં મત ધરાવનારી લોકલફંડ કમિટિઓના હસ્તકમાં એ રકમની બવરયા સોંપવાથી એ પ્રાપ્ત કરવું મુશ્કેલ છે.

કેજવણીની બાબતમાં પ્રોવિન્શિયલ ફંડમાંથી જે ખર્ચ થાય છે તે ઘણો મોટો છે, અને તેના સંબંધમાં કેટલાક મંથળોમાં લોકલફંડ કમિટિના હાલના બંધારણમાં થોડો સુધારો કરી સ્થાનિક સ્વસત્તા વધારવી એ હાપણુ ભરેલું છે અને કાપદાકારક છે. કેજવણીખાતે સ્થાનિક મેળાની ઉપજનો જે ભાગ ઇરાવેલો છે તેની બવરયા કરવામાં લોકલફંડ કમિટિઓ અતિ વિશેષ સત્તા ભાગવેછેજ, પરંતુ જે નિશાળો હાલમાં લોકલફંડ કમિટિના સત્તા હેઠળ નથી તે નિશાળોની નાણાં સંબંધી અને ખીજી બાબતની બવરયા કરવાને સાર ખાસ સ્કૂલ ખોરડો અને કમિટિઓ ઉભી કરવાથી કેજવણીની બાબતમાં સ્થાનિક તંગાસો ખસેડવામાં અને સ્થાનિક પ્રવનોને ઉત્તેજન આપવામાં લાભ થશે કે નહિ તે વિશે કેજવણી ખાતાની સરકારે વિચાર કરવાનો છે. ઉચર પ્રાંતના કમિશનર તથા ખીજા અધિકારીઓના મત પૂછેલા તેઓનો એવો અભિપ્રાય છે કે કેજવણીખાતે સરકાર જે રકમ ખર્ચે છે તેનો અતિ વધારે ભાગ જમી કેજવણી ખાતે ખર્ચાયછે; કે જમી કેજવણી સત્તારાઓએ એ ખર્ચમાં વધારે ભાગ આપવો જોઈએ, અને કેજવણીખાતે પ્રોવિન્શિયલ ઉપજનાં માંથી જે રકમ અપાયછે તેનો વધારે ભાગ ગામડાંમાં નિશાળો સ્થાપવાને તથા તેમને ચલાવવાને આપવો જોઈએ. એવી અને હુનરોના વર્ગોને વધારે રકમ આપવાની પણ મી. શેપર્ડ તર્ફેણુ કરેછે અને તે એવું ધારેછે કે જમી વર્ગની શાળાઓને મુકાબલે ગામડી નિશાળો ઉઘાડી હોય અને જે ખાસ વર્ગોની તે બલામણુ કરેછે તે વર્ગોને વિશેષ ઉત્તેજન આપું હોય તો તેની બવરયા કરવાને કદાચ યોગ્ય લોકલ કમિટિઓ મળી શકે, આ મુઅનાઓ અને બાબતો, વિશે કેજવણીખાતાને.

લગતી સરકાર યોગ્ય રીતે વિચાર કરી શકે. હિંદ સરકારની ઉમિદો ખરેખરે લાવવા માટે તથા રચાનિક કેળવણીની બાબતમાં લોકોની હૈયને ઉત્તેજન આપવાને કરેલી હરકોઈ દરખાસ્તો મહેમુલ ખાતાની સરકાર ખુશીથી મંજૂર કરશે, અને કેળવણીખાતે હાલમાં જે રકમ ઠરાવેલી છે તે રકમ કરતાં વધારે રકમ મંજૂર કરી શકાય એવી સ્થિતિમાં હજુ સરકારે નથી એ યાદ રાખવાની માત્ર તે સરકાર અરજ કરે છે.

‘મીડીક્લ’ના પેટામાં સરકાર જે રકમ હાલમાં આપે છે. અને વ્યવસ્થા કરે છે તેનો જે ભાગ ગવર્નર સાહેબના અભિપ્રાયમાં રચાનિક મેડીક્લના હસ્તકમાં સોંપી શકાય તે ભાગ ડીપેન્ડેન્સરીઓ અલાવવા માટે રાખેલી રકમ માત્ર છે. આ સંબંધી જનતા ઠરાવ હવે પછી બહાર પાડનામાં આવશે. સરકારનો એવો અભિપ્રાય છે કે સિવિલ હોસ્પિટલોને માટે રાખેલી રકમો હાલમાં છે તેમ વૈદક ખાતાની વ્યવસ્થામાં રહેલી જોડાણ, ચિતળા અને સાનિટેશનની બાબતમાં હાલમાં ચાલતી પદ્ધતિમાં કંઈ પણ ફેરફાર કરવાની અગત્ય પણ વિચારવા જેવી જણાય છે. ચિતળા અને સાનિટેશન માટે જે પ્રોવિન્શિયલ ગ્રાંટ ઠરાવેલી છે. તે મુખ્યત્વે દેખરેખ પાછળ ખર્ચાય છે. એ રકમ એકંદરે આ ચાલતી સાલમાં રૂ. ૪૮,૦૦૦ એકલાખ અડતાળીશ હજાર છે, અને એ રકમમાંના રૂ. ૩૬,૮૦૦ એકલાખ એકાદાળીસ ચાળીશ હજાર અને આઠશો કમિયનરનો, તેના ડીપુટીઓના, ચિતળાખાતાના મુનિસ્ટ્રી-ડેન્ટોના, ઇન્સ્પેક્ટરો અને આસિસ્ટન્ટોના પગાર અને તેમની આફિસના નોકરો વગેરેના પગારખાતે ખર્ચાય છે, અને બાકીની રકમ મુસાફરીના ખર્ચ તથા બીજા કંટીનન્ટ ખર્ચખાતે ખર્ચાય છે. આરોગ્યતા જાળવવાને લીધેલા ઉપાયો અમલમાં લાવવાની અને તેમનાપર દેખરેખ રાખવાની ફરજ હોડવાનું સરકારને દુરસ્ત લાગતું નથી; અને નામદાર ગવર્નર સાહેબ એવું ધારે છે કે, આવા ફેરફારને લીધે દિલ્લીની જતાવવામાં સેનિટરી કમિયનરે રીપોર્ટ મોકલ્યો છે તેની જોડે આ ખાતાના નોકરોની સંખ્યા અને પગારમાં વધારો કરવા માટે વિશેષ લખાણથી દરખાસ્તો છે. એ દરખાસ્તો પાછળ પ્રોવિન્શિયલ ટ્રેવિન્યુખાતે રૂ. ૪૬,૦૦૦ નો દરવરસો વિશેષ ખર્ચ યાવ એમ છે. જે હેતુએ મી. લમ્સડેન પ્રાપ્ત કરવાને

હરેછે તે મેશક ચાલાવા લાયક છે પરંતુ નામદાર ગવર્નર સાહેબ દિલ-
ગીર છેકે ખરમનો આટલો બધો વધારો કરવાની જરૂર પાડે એવીયો-
જના હાલમાં મંજૂર થઈ શકે તેમ નથી. વળી આવો વધારો પાછું પગલું
ભરેલું થશે, તે એટલે સુધી કે દેખરેખનું કામ સરકારે પોતાના હસ્તકમાં
રાખવું પણ ખરેખર કરવાનું કામ મણેદરને સ્થાનિક મંડળીઓએ સંભાળવું.

પબ્લિક વર્કસ ખાતાની રાને ૧૮૮૨ની તા. ૫ મી જાન્યુઆરીની યાદી
નં. ૭—૧૩ માં દર્શાવેલાં કારણોને લીધે જાહેર ખાંધકામો પાછળ પ્રો-
વિન્શિયલ ફંડનો ખરચ કરવાની તેમને જટલી સત્તા છે તે કરતાં સ્થાનિક
મંડળીઓને વધારે સત્તા આપવાનું ફરજત નથી તથા તેમ કરવું એ
કરકસરની રીતિ નથી, એવા પબ્લિક વર્કસ ખાતાના સેક્રેટરીનો અભિપ્રાય
છે તેને મહેસુલ ખાતાની સરકાર અનુમત આપે છે.

(હિતેચ્છુ.)

શ્રીકેળવણી.

(સાંધણ પાને ૧૨ થી).

આપણા ભરતખંડ પ્રાચીનકાળમાં સુધરેલો અને સુખી હતો તે વેળા ધણી
શ્રીઓ બાણી હતી. આજે પણ સુધરેલા દેશોમાં શ્રી કેળવણી અવશ્યની
મણાય છે. જે દેશમાં શ્રી કેળવણી નથી તે દેશ કદી પણ સારી રીતે સુધરેલો
ન કહેવાય. કારણ, જ્યાં સુધી શ્રીઓએ સંપૂર્ણ રીતે વિદ્યાભ્યાસ કરેલો નથી,
ત્યાં સુધી ત્યાંની વસ્તીનો અર્ધો ભાગ તો મેશક અજાણ અને અસાતજ
રહે એમાં નવાઈ નથી. શ્રી અને પ્રજાની સંખ્યા ધાણુંકરીને સરખી અટક-
જવામાં આવે છે. હવે જે પ્રજાજન બાણે અને શ્રીઓ નજ બાણે તો ઉપર
કહ્યું તેમજ યાય. જ્યાં સુધી અર્ધો કે તેથી વધારે ભાગ અસાત અવસ્થામાં
રહે ત્યાં સુધી દેશભતિની લગાર પણ ગાથા રાખવી તે બર્ધ છે.

હિંદુ શાસ્ત્રવાળાઓએ શ્રીને અર્ધાગતા એવું નામ આપેલું છે.
એ અર્ધાગતા શબ્દનો અર્થ એવો યાય છે કે “ અર્ધા અંગવાળી ” એટલે
આ સંસારમાં પ્રજાને જે જે દુઃખ અને સુખ મળે તેમાં અર્ધો ભાગ લે-
નારી. શ્રી પ્રજાને માથે વખતે મહાભારત દુઃખ આવી પડે છે, ત્યારે સુખાવ

સ્ત્રી પોતાના પતિના દુઃખમાંથી અર્ધો ભાગ લેઈ, અને પુરુષને ખૂબ વિચાર કરીને સારી સલાહ આપે છે. પોતાનો પતિ વિચાર કરવામાં બૂલતો હોય તો તેને ખીજા એવી જાતનાં બનેલાં દૃષ્ટાંતો આપી તેના વિચારને સુધારે છે. અર્ધાંગના શબ્દના ગુણ હાજની સ્ત્રીઓમાં કવચિત્ જ જોવામાં આવે છે, કારણ વિદ્યાર્થી સૂર્યનો પ્રકાશ તેના અંતઃકરણમાં યથા વિના તેને આ વાતની ખબર પડતીજ નથી કે હું પરણતી વેળા મારા પતિ સાથે આટલી આટલી વાતો વિષે ચાચી રીતે બંધાએલીધું. સુપાત્ર નારીઓ દુઃખની વેળા પણ જાનતો અમ કરી પોતાના ઘરની જતી આમર રાખે છે, અને કુપાત્ર નારીઓ દુઃખની વખતે પોતાનું છિદ્ર બીજી જગ્યાએ દિશાડું કરી પોતાના ઘરની આમર શુભાય છે. આવા દાખલા ઘણા મળી આવે તેમ છે.

આપણા ગ્રામ્યમાં સ્ત્રીને મિત્ર ગરોબર ગણેલી જણાય છે, અને આજના સુધરેલા સીકો પણ તેમજ ગણે છે. મિત્ર શબ્દનો અર્થ પણ મુખ્ય દુઃખમાં ભાગ લેનારો એવાજ યાય છે. તો હવે સ્ત્રી બધા વિના મિત્રના ગરજ પણ સારતી નથી. આજના જમાનામાં ઘણે ઠેકાણે પુરુષો બણેલા અને તેમની સ્ત્રીઓ અસાન માત્રમ પડે છે, તો તે ઠેકાણે તેવા સુધરેલા પુરુષોને તે અસાન સ્ત્રીઓ સુધારાના કે દેશહિતના કામમાં જરા પણ મદદ કરી શકતી નથી, પણ ઉત્તરી આડી આવે છે. કહેવત છે કે “એકલે હાથે તાળી ન ધડ” તે પ્રમાણે અર્ધાંગનાની સાનુકુળતા વિના અલખત સુધરેલા પુરુષોને પણ બહુજ અડચણ પડે છે, અને હજી પણ જો સ્ત્રી કેળવણીનો પ્રસાર મનમાનતો ન થયો તો હજીય ત્રણનાં પણ એજ હાજ સમજવા.

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે અર્ધો ભાગ જંગમી રહે, અને તે પણ પુરુષને નહીં થિવાય પણ ખીજી ગેરફાવતો એ છે કે સ્ત્રી બધા વિના પુરુષની કેળવણી પણ અપૂર્ણજ રહે છે. સ્ત્રીઓની અસાનતાને લીધે પુરુષો પણ એકાગ્રચિત્તથી ચારી રીતે અને સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરી શકતા નથી. આ પ્રમાણે બનતું ઘણે ઠેકાણે અને ઘણા જણના જોવામાં આવ્યું હશે. બાપ (સુધરેલો અને સુખી હશે તો) કહેશે કે હમણાં અદાર, વીસ વરસનો યાવ ત્યાં સુધી ઊંઝાને બણાવેલો, અને તેની મા કહેશે કે મારે તો ઝડપટ પરણાવીને લગ્નનો લાવો લેવો છે ! તમે પુરુષ તે ઘરના કામમાં શું જાણો ! ફાણા પાડોથીનો ફાણો દીકરો તો કંઈએ બણ્યો નથી ને ઝટ પરણાવ્યો; અને

આતો થોડું પણ બાણોછે, તોયે તમે ના કહેજો તે સાચું કોઈ ? બીજી
પાડોશણો પડખેથી ટેકો આપેછે કે હા બાઈ, ખરી વાત. જ્યારે કંગાલ, બૂજે
મરતા અને નીચકુળના માણસની પેઠે આપણાં હોશાં પણ મોઢાં હીજડાં
જેવાં થઈને પરણે ત્યારે તેનામાં અને આપણામાં તફાવત શા ? આપણે કુ-
ળયાન થાતા ?! મારા ગાહાજા દેશો બાઈજો, આપણું કુલિનપણું અતિ નુ-
કસાનકારી અને દેશના મોઢા શુભુ જેવા બાળકગ્નમાંજ આવી રહ્યુંછે એ
અતિ ખેદકારક નથી વાર ?

જે આર્થિકા પૂર્વજો નાનપણમાં અન્નચર્ચવૃત્ત પાળી મોટી ઉમરે લગ્ન
કરતા, તેનાજ તનુજો આજે આજા નાગન વિચારના ધણ ગયાછે, એ આર્થ
નામનેજ ઝાંખું પાડી દેછે, એમાં શક નથી. આવો રીતે હાલના જમાનાની
શ્રીઓ કેવળ અજ્ઞાનછે, તેથી પ્રશ્નની કેળવણીને પણ લોકો પહોંચેછે,
તો શ્રીઓની કેળવણીને તો પહોંચે એમાં શી નવાઈ ? હાલની ઉછરતી તરણુ
બાળાઓ પણ જો તેમની માતાઓની પેઠે અજ્ઞાન રહી, તો આવતા જમા-
નાને પણ મિટું નુકશાન થશે એ નિઃસંશયછે.

અગાઉના વખતમાં જ્યારે આપણા લોકો મુધરેલા હતા, જ્યારે આ-
પણો ભરતખંડ પોતાની કીર્તિવંડે પ્રકાશિત હતો, જ્યારે આદેશની વિદ્યા
ખીજ દેશ કરતાં કેટલીક રીતે શ્રેષ્ઠ ગણાતી હતી, જ્યારે વિદ્યા બંધુવા
માટે આપણા લોકો ભરતખંડ હોડી વખતે ખીજ દેશમાં જતા અને ખી-
જ દેશથી લોકો વિદ્યા કે લક્ષ્મી મેળવવા માટે અહીં આવતા, ત્યારે આ-
પણા દેશમાં પણ શ્રી કેળવણી ધણી હતી. જેમ હાલ પુરોપખંડમાં શ્રી
જાતિમાંનો ઘણો બાગબણેછે, તેમ આપણામાં પણ આગળ ધણી શ્રીઓ
બણતી. તેના ઘણા દાખલા મળી આવેછે. આગળનો કેટલીક શ્રીઓતો વિદ્વાન
ગણાતો હતો, અને કેટલીએકતો વિદ્વાન પુરુષોને પણ વિદ્યા વિવાદમાં હા-
વતો હતો. વળી કેટલીએકતો એ બામતની યાદમીરીને માટે પોતાને હાથે
મોટા વિદ્વાનોની પેઠે ગ્રંથો પણ લખી ગઈછે, કે તે ઉપરથી પણ વિચાર કરતાં
આપણને કંઈક અસર થાય અને ચાનક ચડે. સીતા, દમયંતી, દ્રૌપદી, રુદ્રમ-
ણી અને કુંતા વગેરે ધણી શ્રીઓ બણેલી હતી. મોટા લોકની નહિ પણ
ખીજ ગરીબ લોકોની શ્રીઓ પણ બણતી હતી. મંડનમિથ નામ પં-
ડિતને શરણવતી નામ શ્રી હતી તે ઘણું બણેલી હતી. બારકરાચાર્ય

નામે વિદ્યાનની પુત્રી લીલાદેવી પણ વિદ્યાન હતી. એ વખતમાં આ પછા બરત બંડમાં અક્ષર ગમિત નેવી મહા વિદ્યાનું ખીલ સોપાયું. એમ કહેવાય છે, અને એ ઉપરથીજ આજે ગણના મુખરેલા રદામાં એ વિદ્યાનો પ્રસાર થયો જણાય છે. હમણું યોગ વખત ઉપરજ મીરાંનાઈ નામે ધણ ગણિ છે તેની કવિતા આજે પણ મર્મ ઘોંઘો દોગવી ગાય છે, આગળની કેટલીક સ્ત્રીઓ ખગોળ વિદ્યાતેથી કઠિણ વિદ્યામાં પણ કુશળ હતી, અને એવી રીતે જ્યારે આજના જમાનાની સ્ત્રીઓ પણ બહુજે તારેજ આપણે રંગ આગળની મિથુનિમાં કાંઈ પણ આવો મકચે. ઇત્યાંક નેવા મુખરેલા રંગમાં જ્યાં સ્ત્રીઓને મારી મળવાનો હક છે, અને તે કારણથી આજે આપણે માથે પણ સ્ત્રી, માર અપાયે છે, તે મર્મ કાંઈ જાણતું હશે. તો બહુવા વિના આપણે મિરા મુખરેલા રાજની લગામ પોતાના હાથમાં ચોરીને રહી મરે ? ત્યાંની કેટલીક સ્ત્રીઓ નેરણે વિદ્યાભ્યાસ કરે છે, તેરણે, તો મું પણ તેનો આર્થ જાગ પણ અહીંના પછા પુરવો પણ કરતા નથી, એ પ્રશ્નોત્તર જાગમાં જમણે પુર મળામેલા બરતબંડને અને તેના વર્તમાન તુલ્યને કેરવું નવું થર-માથા નેવું છે ?

(અર્થ)

મૈત્રી.

(ઉપજ)

આજ જમાનમાં એ, મિત્ર માધન મૂળ જે,
 વન પત્રથી જે માર, જુગ દારેજ અર્થ,
 માન માન મુજ જાણ, માન જે કિ ન વાળે,
 મુજ અને સ્ત્રી માથ, મુજની માથ ન માથ;
 તે મિત્ર માથ વિદ્યારથી, માન થો માથ મરે,
 જુગ દારેજ જે અંતર મરે, મિત્ર પત્રને તે રહે—

(વર્તમાનમાં.)

મૈત્રી વિના જમાનમાં મૂળ ને નાથ;
 મૈત્રી મું ૧ જમાન જે વિદ્યારથી

મૈત્રી પડે મુગમ માર્ગ સદા મળેછે,

મૈત્રી પિના કઈક મૂર્ખ કુપંચ સેછે—૧

(શારૂલપિક્વીરિતની આગ.)

મૈત્રી મેધુન રત એટ સદ્ગુણ, સદ્ભાગ્યથી સાંપડે;

પાળે જે સંભાળિ મુદ્ધ મનથી, તો સાર શિક્ષો જડે;

રાખ્યાથી ચિતમાં વિવેક યુક્તને, રે નેક નિશા ખરે.

જનમે પમં પવિત્ર માત્ર પ્રત્યે, તો ખ્યાર નિશ્ચે કરો—૧

(દોહરો.)

પાગક ગરમૂ જનને, જોમી મન ફરેલ;

તે શું પ્રીતી આપતાં; પછી પડે મૃદ્ધેલ—૧

કેંધી ફૂર જુગારીને, જુદ વદે જે વાત; .. નન હરત બરેલી

તેને અંતર આપતાં; અંતરમાણે કમિયન એમ જાહેર કરશે

પ્રભુ પ્રમાણિકું મંત્ર યુરોપીઓમાં મરણોનાં સૈંકડાનું પ્રમાણ

કાન મૂર્ખ મુંછે, કાલેરાને ગઠરોસાય ઝાઝો સંબંધ નથી; પણ

જનના મોજા અને તે વખતે હવામાં જે વીજળી હાય

ત્યાં વચે સંબંધ છે ખરો; અને ટુંકમાં આપણી તરફ થતાં વૃ-

ત્ત સાથ કાલેરાના ફેલાવવાની સરખામણી કરી શકાય એમ છે. આ

સંબંધ અમંબા બરેલું છે, પણ ઉપલો લખનાર વિશેષ એમ જણાવે છે

કે જે વાત ચાલી રહી છે તે પ્રમાણે અત્યાર-લગણ આપણ કાલેરાના

રોગને તેની પ્રથમ સ્થિતિમાં નથી પીછાની શકતા, એ માત્ર જૂલ છે, કેમકે

આગલાં વરસોના હિસાબે ઉપરથી આ બાબત લગભગ મુકરર થઈ શકે

એમ છે કે જુદે જુદે ઠેકાણે કાલેરા કયારે દેખાય દેશો કેહે છે કે કાલેરા

પાંડે નિમાયેલી કમિટિ બતામણુ કરશે કે જ્યારે કાલેરાની મોસમ આવે

પારે તાવના દરેક દરેદની ગહુજ ધ્યાનથી તપાસ સેવી, કે પછી કાલેરાનો

પાવ બીજા તાવોથી કેમ જુદો પડે છે તે મુકરર કરવામાં આવે.

મદ્રાસમાં ધર્મ ખાતાંઓની નેમણુકો—૧૮૭૩ માં ધનામ કમિ-

તેરે કરેલાં લખાણની એક નકલ મદ્રાસની સરકારે વર્તમાન પત્રોમાં

છપાવીછે, તેમાં જણાવે છે કે ૧૮૭૧ નાં માર્ચ મુખી હોદ્દાઓને ધર્મ-
ખાતે સરકારે તર્ફથી રૂ. ૨૨૫ લાખને સુમારે ઉપજાવી ૧૬૭૦૦૦ એકર
જમીન અને ખીરતીઓને (૩૫૦૦૦) ની ઉપજની રૂ. ૨૦૦ એકર જમીન
સુકરર કીધી હતી હવે આરકમ તે વરસમાં સરકારે બાહ્ય રાખેલી છે
અને-૬૨સાલ ૩૩૨) લાખ જુદા જુદા ધર્મસ્થાનોને અપાય છે, જે
ઉપરાંત ખાસણા અને ખીરતીઓને જે ધર્મદાન મળ્યાં છે તેથી જુદાં
સંપ્રદાયો ખીરતી ધર્મસ્થાનોને રૂ. ૬૫ લાખ મળે છે.

નવાં પુસ્તક ચોપાનિયાં.

(મહાસક્ષી સ્મરણાર્થ) નારીધર્મ. મૂળ બંગાળીમાંથી બારાંતરે
કરનાર શ્રી નારાયણ હેમચંદ્ર, અને તે પોતાની સ્ત્રી મહાસક્ષીના નિ-
વણ અરિત સાથે તેના સ્મરણાર્થે છપાવી પ્રગટ કરનાર બાઈ ગણાબાઈ
જમનાદાસ, એ મૂળ ગ્રંથની શૈલી એવી છે કે એકાદ શ્લોકનું પ્રથમ પ્ર-
માણ આપી તેને અનુસરી સ્ત્રીઓના ધર્મ સમજાવવા. એ પ્રમાણ ઘણા
પરા મનુસ્મૃતિને મહાભારતમાંના છે. શ્લોક ઉતારતા છાંપવામાં કેટ-
લીક બૂલ યદ્યગ્નેત્રી જણાવે, પણ તે સારા બાવવાળા, ને સુબોધકારી
છે. કોઈ કોઈ સ્થળે એ વચનો સ્ત્રીનું દાસત્વ પ્રતિપાદન કરનારા છે
પરંતુ, અને તે બાબત બારાંતર કરી પ્રસ્તાવનામાં લખે છે કે “બાઈડી-
ઓએ પોતાનું કર્તવ્ય એ બાવથી ગ્રહણ કર્યાથી તેઓનું મંગલ થાય છે.”
અને “જો પુરુષધર્મ લખવાનું થયે તો તેને નારીઓના આધીનમાં રહે-
વાનું તે સ્થળે બોધવામાં આવશે.” અમને તો આવી અતિશયોકિતની
રીત પસંદ નથી, અને બાઈ (બાઈ સમાજથી) સંવત ગણનાર આવી
પુરાણી ૬૫ પસંદ કરે એ અમને કાંઈક વિપરીત લાગે છે. તે છતાં બધું
જોતાં આ પુસ્તક સારું છે અને આપણા દેશની સ્ત્રીઓ બાવથી વાંચે
ને સમજી શકે તો તેમને બેશક ઘણું ફાયદો થાય એમ છે.

જે મહાસક્ષીબાઈનું નામ અમર રાખવાને અર્થે આ ગ્રંથ પ્રગટ
કર્યો છે તે શ્રદ્ધા બહેચરદાસ અંબાઈદાસની પુત્રી હતી અને તેની વાદગી-
રીત માટે એના એ ઉદાર બાપે, અમદાવાદમાં એક સ્ત્રીશાળા ઘણા

વર્ધથી બંધાયેલી છે. અન્ને તેનું જે જિવન ચરિત્ર તેના ધણી ડાઘાભાઈ જમનાદાસે આપ્યું છે તેની દૃષ્ટિ ને વિગત પણ રાખ સાહેબ મહીપતરામે લખેલા પાર્વતીકુંડર આખ્યાનને બહુજ મળતી આવે છે.

આ ઓપડીના પૃષ્ઠ ૮૦ ને કિંમત ચાર આના છે. જાહેર લાઘવિ-રીઓ તથા રીડિંગરૂમ વાળાને જે, બહિષ્કાર એક નકલ જોઈતી હશે તો અમદાવાદમાં જે ડાઘાભાઈ જમનાદાસ ઉપર દપાલ અર્ચનો ૧ આનો મોકલવાથી મળશે.

ઐદિવ્ય પ્રકાશ, એટલે, ઐદિવ્ય આત્મજોને પ્રથમ મૂળરાત્રિએ બોલાવ્યા તથા કોને કોને ક્યાં વસાવ્યા એનું વર્ણન પહેલાં કોઈ વેણ દત્ત નામના કવિએ સરકૃતમાં કરેલું તેનું મૂળ શ્લોક સાથે ગૂજરાતીમાં બાપાંતર કરી દિવેદિ મૂળશંકર દ્વારામે વળાના મુખ્ય કારભારી રાજ્યમી બાહુભાઈ મહિશંકરના આશ્રયથી છપાવીને પ્રગટ કર્યું છે. તેની એક નકલ અમને પહોંચી છે. ઐદિવ્ય આત્મજોને જે ગ્રંથ વાંચવા જોગ છે. જે ઉપરથી તેમને પોતાના ગોત્ર પ્રવંર વિગેરે ધણીક બાબતનું જ્ઞાન થશે. છાપાના અક્ષર મોટાં ને સુંદર, તથા બાંધા સમજાય એવી છે. પૃષ્ઠ ૨૩૪ ને કિંમત રૂ. ૧૫).

ખાંડ બનાવવાં વિષે નિબંધ, બનાવનાર કુંડળાંના નિવાસી વૈદ્ય મયારામ સુંદરજી. એમાં શરડી શીરીતે વાપછે તથા તે ચર્મરક્ષાપત્રી તેની ખાંડ કેવી કેવી રીતે બેને તેનું વિગતવાર વર્ણન કર્યું છે. અન્ને આ નાની પણ અગત્યની ઓપડી જોઈ ઘણા ખૂબી થયા છદ્ધમે, અન્ને કારીગરીના કામોનો શોખ રાખનારાને ધ્યાન દઈ વાંચવાની ભતામણી કરીએ છદ્ધમે. કારીગરીને ઉત્તેજન આપવા બાબત સામાન્ય આંધ કરવા તેનાં કરતા હુન્દરી કામનો આવી રીતે ખુલ્લસો કરનારાં વધારે અગત્યનાં છે. એથી મોટું એક એજ છેકે મૂડીવાળાએ તેના ખાનગી પ્રયોગ કરી જોઈ તથા ઉપજાવે અરચનો વિચાર કરી લાભ પડતી રીતે તેવા કામનાં કારખાનાં કાઢવા. આ ઓપડીપરથી જણાય છે કે કુંડળાનાં નગરેશંકર પારેખ જુહા જીવાભાઈએ ખાંડ બનાવવાનું કામ ચલાવવા માંડ્યું છે. અન્ને હૃદયીએ છદ્ધમે કે એ કામથી એ શેકને તથા આપણા પ્રાંતને ઘણો લાભ થાયો. આ ઓપડીના પૃષ્ઠ ૫૨ તથા કિંમત આના ચાર છે.

હુમર પ્રકાશ. એ નામનું માસિક ઓપાનીહ એડામાંથી માધવરાવ

કૃષ્ણાણુમે પ્રગટ કરવા માંડ્યું છે તેના ચાર અંક અમને આજ સુધી માં પહોંચી ચૂક્યા છે. એમાં બાત બતની એળી બનાવવાની શુક્તિઓ લખવામાં આવે છે; જેમકે દીવસેળી બનાવવાની રીત, ફાસ્ટરસ બનાવવાની રીત, સાત્રમપાકનો મસાલો, ગુંદરપાક બનાવવાની રીત, લંડરો દૂર કરવાની યુક્તિ, રેશમી કાપડ ઉપરથી ડાઘ કાઢાડી નાંખવાની યુક્તિ, કરેપલ્લવી, મેન્જનો બનાવવાની રીત, સમરયા, કોલિડા, વગેરે અનેક પરચૂરણ બાબતોના ટુંકા ટુંકા ફકરા આવે છે. ઉપયોગી સાતની ખરેખરી ખાણ છે, અને દરેક માણસે પોતાની પાસે રાખવું જોઈએ. એની કિંમત અઘણી આવે તો વર્ષની ટપાલખર્ચ સુધાં રૂ. ૨ ૪-૦ રાખી છે. એના અધિપતિને અમારી બલામણુ છે કે બાપા તથા જોડણી ઉપર કાંઈક વધારે ધ્યાન આપવું, અને બનેલાં સુધી દેશી સાહિત્યો વડે બનાવવાની રીત બતાવવી. એમ થવાથી એ માસિક વધારે મુંદર તથા ઉપયોગી થઈ પડશે એમાં કાંઈ શક નથી.

હજી બાબતો. વડોદરા સ્વદેશ હિતવર્ધક સભા તરફથી પ્રગટ થતી પ્રેક્ષકમાળાનો આ અગીયારમો અંક છે, અને તે રા. હરગોવિન્દાસની કલમથી લખાઈલો છે જો એક પાછળ તમારી પાસે ખર્ચના જોગી હોય, તો હોજો ને આ ચો-પાનીકું લો. એથી તમને મોહોર મોહોરની શીખામણ મળશે.

The Children's Friend એ નામનું ઇંગ્લેન્ડ નિયાળમાં બહુનારા હોકેરાના લાભને સાદું મુંબાઈમાં પ્રગટ થતું છ પાનીકું પહેંચું છે. એનું વાર્ષિક લવાજમ બા રૂપિયો છે. એમાં રમુછ તથા હોકેરાને ઉપયોગી બાબતો આવે છે. હાઈસ્કૂલના હોકેરા એ લખને વાંચે તો બેચક તેની કિંમત કરતાં સોગણો ફાવેલા થશે.

બાળમિત્ર ઉપલીજ દપનું પણ ગુજરાતી ભાષાનું છ-પાનીકું છે. અમને જે અંક મળ્યો છે તેમાં તો કાંઈ ઝાઝો માત્ર જણાતો નથી.

માતૃતી આદ્ય નામના પ્રખ્યાત સંસ્કૃત નાટકનું ભાષાંતર દિવેદિ મણિલાલ નમ્બાઈ, બી. એ. ની તરફથી લાંબા વખતપર પ્રગટ થએલું તેની તથા રવકૃત કાંતા નામના હાલ બનાવેલા નાટકની એક નકલ અમને પહોંચી છે. એ બંને વિષે વિચાર હવે પછી આપીશું.

નિઝાલોનાં ઇનામ પત્રક.

સોરઠ પ્રાંત. ૧૫-૮-૮૧. ૫૧૭

બગસરા. આ. રેવાચંકર અંબાચંકર રૂ. ૧૧) મી. હાઈ રૂ. ૧૧ મહિતાણ-
ને—હજી. આ. રેવાચંકર અંબાચંકર રૂ. ૧-૨-૦ એપ્રિલિયો રૂ. ૧) મી. હાઈ.

ચુકા. રા. મણીચંકર તારણજી રૂ૧) મીઠાઈ રૂ૧-૨-૦ મહેતાજીને—વા-
ધણીયા. કુમારચી. જસવંતસીંહ ખેતાભાઈ રૂ૧) મોપડીયો ધાંધલ ખોડા-
રામ રૂ૧) મહેતાજીને—અરવળા. રૂ૧૫. કમિટી તર્ફથી રૂ૦૫ મીઠાઈ—
ગામલોકો તર્ફથી રૂ૦૫૫ મહેતાજીને—ઢસા. દેશાઈ અંબાવીદાસ જીવાભાઈ
રૂ૧૫ રા. વાલા ભગા રૂ૨) વાલા મમ્મિયા ગાંગા રૂ૨) વાલા કુકીરા મેંકા
રૂ૨) ઠકર. મીઠા પુલ્લ રૂ૧) ગાંધી. વસરામસંઘજી રૂ૧) શેઠ રૂ૫થી કાળા
રૂ૧૫૫ ગાંધી મોતીચંદ સંઘજી રૂ૧) શેઠ શામજી કરશન રૂ૧) શેઠ રામચંદ
ખોધા રૂ૧) શેઠ વેલજી ખોધા રૂ૦૫૫ શેઠ હેમચંદ હરજી રૂ૦૫૫ ઠા. લવજી
ખોધવજી રૂ૦૫ પટેલ ગોવા દેવદાસ રૂ૧) પટેલ મળા ઉકરડા. રૂ૧) સોની
હમીર વાલેરા રૂ૦૫૫ શેઠ ત્રીભાવનસંઘજી રૂ૦૫૫ વાલ. ભાનુ રૂ૧૫૫ કુલ
રૂ૨૧-૨-૦ નિશાબમાં વાંગુ કરી ઊકરાએને જમાડ્યા—માણુકવાડા.
આ. નર્મદેધર હરેધર ખીજડીયા વહીવટદાર રૂ૧) મે. પેલાભાઈ લક્ષ્મી-
દાસ ડે. આ. પો. એ. પ્રાં. સોરઠ રૂ૨૫ આ. ભગવાનજી ભાગનાથ
જસદણ કારભારી રૂ૧૫) આ. રૂ૨૨જી કૃપારામ. જીનાગઢ વકીલ રૂ૧૦)
આ. લક્ષ્મીચંકર સેવકરાય ભાવનગર વકીલ રૂ૧૦) આ. ઉમરે નુરમામદ
પામીતાણા વકીલ રૂ૫) આ. લક્ષ્મીચંકર પ્રભુદાસ પોરબંદર વકીલ રૂ૫)
આ. બાપ્પરાના કામદાર તર્ફથી રૂ૫) આ. કેશવલાલ પ્રીતમલાલ વડીયા
વહીવટદાર રૂ૩) જમાદાર બસારતખાં શેરખાં રૂ૨) આ. રૂ૨૨જી કૃપારામ
જીનાગઢ વકીલ રૂ૧૫) આ. છોટાલાલ સાવજી માંગરોળના કારભારી રૂ૫)
વાલા. રામસામત જેતપોર ભાગદાર રૂ૫) વાલા ખોડાઆલા ખીલખા
કારભારી રૂ૪) વાલા કાળા દેવા ખીલખા કારભારી રૂ૨) વાલા. હરમુર
લક્ષ્મણ બગસરા ભાગદાર રૂ૧) વાલા. જગી લક્ષ્મણ બગસરા ભાગદાર
રૂ૧) વાલા. મુજુ બાયા બગસર ભાગદાર રૂ૧) વાલા. ગોરખા જેતપોર
ભાગદાર રૂ૧) આ. મે. સો. પ્રાં. ડે. આ. પો. એ. સા. રૂ૧૭) ઉતા.
ખુદાવંત નવાબ સાહેબ તર્ફથી રૂ૪-૧૩-૧ ઉતા. કન્યાશાળા. ખુ. નવાબ
સાહેબ તર્ફથી રૂ૧) દેલવાડા. ખુ. નવાબ સાહેબ તર્ફથી રૂ૧) તથા કન્યા-
શાળામાં રૂ૦૫ ભેરાઈ. હરખંડકર પેલીસ ફોજદાર રૂ૦૫૫ જમાદાર મનસાર
સાહે રૂ૦૫૫ રા. લીલાધર મુળતંકર રૂ૦૫૫ કોટડી. વર વાલેરા. રૂ૦૫૫ ધાં-
ખણ ભાનુ. રૂ૦૫૫ વર ધેક રૂ૦૫૫ બારપટોળી. રા. ભેરાઈના વહીવટદાર
તર્ફથી રૂ૦-૧-૧.
(અધૂરું.)

મહેર ખખરો.

નંબર ૬૯૨૬

હવેથી ઉત્તર પ્રાંતમાં ફર્ટ ને સેકંડગ્રેડ પબ્લિક સર્વિસ સર્ટિફિકેટની પરીક્ષાના ઉમેદવારોને જે ટેકાણે પરીક્ષા આપવી સુગમ હશે ત્યાં આપવાની છુટ્તે, અને જે જગ્યા કે એજન્સીમાં પરીક્ષા આપવી હશે ત્યાં પાછલા ઇમાસ સુધી રહ્યો હતો એવું સર્ટિફિકેટ લાવવાની જરૂર નથી.

પણ જે જગ્યા અથવા એજન્સીમાં હમેશ રહેતો હોય ત્યાંની કમિટિ આગળ ન જાય તો જે કમિટી આગળ હાજર થાય તેની ખાત્રી કરી આપવી પડશે કે તે ટેકાણે પરીક્ષા આપવા આવવાના સારાં કારણો છે, એ પ્રમાણે નહિ કરે તો તેની પરીક્ષા લેવાની ના પાડવાનો અને તે જે જગ્યા કે એજન્સીમાં હમેશ રહે તો હોય તે કમિટી આગળ જવાનું કહેવાનો એ કમિટીને અપ્પત્તાર છે.

કોંપ કામોલ

૩૧મી માર્ચ. ૧૮૮૨

(ઇંગ્રેજ સહી.) ઈ. જાઈલસ.

એન્જુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર. ઉ. પ્રાં.

નંબર ૬૯૩૦

પ્રાંત પ્રોવિડમાં ખીપળીના મહેતાજી વિદ્યારામ મચ્છારાએ કાઢીયા વાડના જુડિશિયલ આસિસ્ટન્ટ મહેરમાન એચ આસ્ટન સાહેબની આગળ જાણીને જુડી અને ફરેબ ભરેલી સાક્ષી ખૂનતા મુકદમામાં આપી તે માટે મહેરમાન ડિરેક્ટર આવુ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબના હુકમથી કેજવણી ખાતામાંથી તેને ખરતર્ફ કર્યો છે.

મુ. કામોલ.

તા. ૩૧ મી માર્ચ ૧૮૮૨

ઈ. જાઈલસ.

એન્જુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર. ઉ. પ્રાં.

નંબર ૩૦

જુડિસિયલ ગામ એડાસાણના મહેતાજી મુનશી શેખમીયા બડા. મીયા પોતાના રજીસ્ટર ફેરબાનો મુનેદમારે તથા રજતિના નિગાજમાં ગેરહાજર થએલો સામીત ઘવાથી મહેરમાન ડિરેક્ટર આવુ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબના હુકમથી કેજવણી ખાતામાંથી તેને ખરતર્ફ કરવામાં આવ્યો છે.

કોંપ આલવાડા,

૩૦ એપ્રિલ ૧૮૮૨

(ઇંગ્રેજ સહી.) ઈ. જાઈલસ.

એન્જુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર. ઉ. પ્રાં.

ધનામી નિબંધની જાહેરખબર

સેઠ સોરાખજી જમશેદજી જીજીભાઈનું ધનામી રૂ.૨૦૦)નું.

સર્વોત્તમ દેશીરાજ્ય કેવું નોંધાયે ? (A model Native State) એ વિષય ઉપર નીચેના સરતો પ્રમાણે ગૂંજરાતી ભાષામાં લેક્ચર નિબંધ લખનારને સેઠ સોરાખજી જમશેદજી જીજીભાઈનું સને ૧૮૮૨ તથા ડી. એ. એ. વરસાનું મળી. રૂ.૨૦૦) નું ધનામી આપવામાં આવશે; નિબંધ લખનારને નીચે પ્રમાણે સૂચના કરવામાં આવેશે તે ધ્યાનમાં રાખવી.

૧ રાજા પ્રજાના ધર્મ તથા તેમના હકવિધે ખુલાસાવાર સમજાવત અને દર્શાવતો સાચો લખવું નોંધાયે, તથા પ્રત્યેક બાબતમાં વહીવટ કેવી હોય તો રાજ્યની ઉન્નતિ અને પ્રજાનું કલ્યાણ ધ્યાનમાં રાખી દર્શાવવી નોંધાયે.

૨ સુકાવળા માટે પુરાતન રાજ્યરીતિ તથા રાજ્ય ધર્મની જાહેર જોગબીના રાખવું કરી હશે તો હરકત નહિ, પણ સુખ્ય બાબત હાલના સમયમાં કેવા વહીવટથી રાજા અને પ્રજા બંનેને યશ અને લાભ થાય એ સવિસ્તારથી દર્શાવવી નોંધાયે. હાલના દેશીરાજ્ય કેવી રીતિમાં છે તેના વિશ્લેષનની જરૂર નથી.

૩ પ્રમાણને માટે લીધેલો તર્કન. રૂ.૨૦૦, રૂ.૨૦૦ વગેરે જાણી લીધો છે તે દર્શાવવું નોંધાયે. બાબા શુદ્ધ અને સરળ વાપરવી.

૪ નિબંધનું કદ શુદ્ધિપ્રકાશ જેવા ડાપેલાં ઓળખાં ઓળખાં કેવું પૂરું થાય એટલું નોંધાયે, અને તે તા. ૧લી અપ્રેલ સને ૧૮૮૩ સુધીમાં નીચે સહી કરનારના નામથી મોકલવા સુદલ વિત્યા પછી કોઇનો નિબંધ રાખવામાં નહિ આવે.

૫ કોઈ રાજ્યની નિંદાનું લખાણ દાખલ કરવું નહિ.

તા. ૨૦-૩-૮૨

(સહી) મહીપતરામ રૂપરામ.

જોનારની સેક્રેટરી, ગુ. વ. સોસાયટી

ગુજરાત શાળા પત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

JUNE 1882.

પુસ્તક ૨૧ મું.

જ્યુન.

અંક ૬ હો.

મૃતાંશ બહુ મોટું ગુજ, નામ તેમ છે કામ :-

કર અંતે મન લેવની, ખરી એંતી ધરી હામ.

આનુક્રમશીલ

પૃ

CONTENTS PAGES.

ઇંગ્લેન્ડ લોકનો મંદિર ઇતિહાસ ૧૨૧

History of the English People 122

કેળવણી આતાનો રીપોર્ટ રાને

Report of the D. P. I. for

૧૮૮૦-૮૧ ૧૨૬

1880-81 129

સી કેળવણી. ૧૩૧

Female Education 130

નિગાળાનાં પત્રામ પત્રક. ૧૩૮

Lists of Prizes distributed in

Schools 138

અહેવાલ. ૧૪૪

Notifications... .. 144

(કેળવણી આતાના હુકમથી.)

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમધ્યે પુનાઈટેડ પ્રિન્ટિંગ અને જનરલ એજન્સી કંપની

“સિમિટેડ”ના પ્રેસમાં રણજીતલાલ ગેંગારાએ છાપી મેગેઝિન કંપની

મુલ { ૨૧) વરસનો અગાઉથીજ. } દપાલ અર
{ ૨૦) ના હુકમ અંક એકના } વાડું.

AHMEDABAD
JUN: 17

પક્ષમાં ગયો તે સમયેના સાથી* ધીરવીર પીએ ને જાણ કર્યા તે ઇતિહાસમાં સ્મરણીય યદ્ધ પડ્યાછે. તું ખરાબ થવા તે તર્ક બધાં, પણ વેન્ટવર્થ, યાદ રાખજે તું અમને છોડીને બધાં, તથાપિ તારા ઘડ પર ડોકુંછે ત્યાં સુધી હું તને છોડવાનો નથી.

પણ સત્તાના ભૂખ્યા વેન્ટવર્થને એટલુંજ જોઈતું હતું. મંત્રી મંડળમાં બળ્યો કે વૃત્તજ એણે પોતાનું રૂપ પરિવર્તિત કર્યું. પ્રજા તર્કના સંઘળા પ્રતિબંધમાંથી હું આપના રાજને મુક્ત કરીશ એવીજ એણે પોતાના સ્વભાવને અનુસારતી પ્રતિજ્ઞા લીધી, અને તેમ કરવાને તે શુદ્ધ ભાવથી ખાઈ પીને મંજ્યો. એની સૂક્ષ્મ બુદ્ધિએ જોયું કે ઇંગ્લાંડમાં આપ અખતારી રાજ બે કરાણીથી યદ્ધ થકતું નથી:—એક તો ખર્ચને માટે લોકો પાસે પૈસા માગવા પડેછે તે, અને બીજું મોટી હરકત તો કે રાજખાતે કાંઈ બહાલી લશ્કર રહેતું નથી. માટે એણે એવા મનસુખે કર્યો કે ગમે તેમ કરી બાહાલી લશ્કર રાખ્યું, અને તેમ થઈ રહે ત્યાં સુધી હુક્તિ પ્રયુક્તિએ પાર્લામેંટ પાસે નાણાં કઢાવી ખૂબ કરકસરથી ખર્ચ ચલાવી લેવા. એ બધું વૃત્તો વૃત્ત ઇંગ્લાંડમાં થઈ શકે એવું નહોતું. તેથી પંડે આપનાંડમાં સુખે થઈને મળે, અને ત્યાં થોડા વખતમાં એણે લશ્કર તથા નાણાં સાઈ બેઠું કર્યું. એનો વિચાર એવો હતો કે એ ઇંગ્લાંડમાં પણ એ પ્રમાણે થઈ રહે, તો પછી મેંકો જાળ્ય મારેછે. પાર્લામેંટ નામની રહેતો બલે, પણ તેનાથી રાજની સામા મુંઝે આં થઈ શકવાનું નથી. આ ધારણા બેશક બહુજ પાષીને કુટ્ટતા બરેલી હતી, અને જે માણસ પોતાની જાન ભૂમિને દાસત્વમાં આણવા આવાં કાવત્રાં રચે તેને હજારો હજાર લખાંતવછે, તોપણ એ શુક્તિવો પાકી હતી ખરી. ક્રાન્સ વ-

*આ સમયે ઇંગ્લાંડમાં બુદ્ધિમાનવીર પુરૂષો અનેક ઉત્પન્ન થયા હતા—તે કાળનું કાર્ય કરવાને. વેન્ટવર્થ આવા અપૂર્વ બુદ્ધિ શક્તિનો હતો, પણ એના જેવા, ને એથી ચડીયાતા પણ આ સમયે ઇંગ્લાંડમાં ઘણા પડ્યા હતા. આ પીમજ એના જેવા પ્રતાપી ને વળી દેવી પ્રકૃતિનો એક મહા પુરૂષ હતો.

x પાર્લામેંટને કાગીજ નાખવી એવો વેન્ટવર્થ કે બિપ્પ લાડનો પણ અભિપ્રાય નહોતો. એ મમત તો પંડે રાજનોજ હતો. એ જાણત તેમનું ચાલતું નહોતું.

ગેરે વૃરોપના બીજા દેશોમાં એ રીતેજ રાજ્યો આપ અખિયારી જીલ-
મગાર યહ ગયા હતા, અને જો આર્થિક એ એકલાનીજ સલાહ પ્રમાણે
આજ્યો હોત, તો ઇંગ્લાંડની સ્વતંત્રતાનું પણ શું ધાત તે કહી શકાતું નથી.

બિષપલાડ. એ અંચળ પણ ટુંકી જીદિનો, એકદેશી વિદ્વાન હતો.
એનો સ્વભાવ લોભ કે સ્વાયં રહિત, પણ મહા મમતી ને કઠોરતા બરેલો
હતો. એ એપિસ્કોપલ પંથના મતને હદપાર લઇ ગયો હતો, અને તે પ્ર-
માણે બધાને મનાવવા એ બહુજ ઉત્સાહી હતો. એ વિધેના બેચાર વાર
ખડા કરી એ જીમ્સ રાજ પાસે લઇ ગયેલો, પણ તેણે તો એને મોજ ન
આપેલું, કેમકે તે સમજતો કે એની ઉત્પત્તિઆ પ્રકૃતિ રાજને ઘોષ
દહાડો ખરાબ કરે એવીછે. પણ આર્થિકમાં એટલી પહોંચ નહોતી. એણે
તો આ ધર્મોધ પુરુષ ઉપર પૂરો બોરોસો રાખ્યો. જેમ રાજકાજમાં વેન્ટ
વધે, તેમ ધર્મ પ્રદરણમાં એજ એનો વિધારુ કર્યા હતા. ધર્મ પક્ષો.
એણે તો ખુરિદાન ઇંગ્લાંડને મારી મચડી પોતાના જીવુજ એપિસ્કોપલ
કરવા આંખ મીચીને દારણુ પ્રયોગો આરંભ્યા. આ ધર્મ વિરોધ કેવા મોટો
હતો તે જોયેની હકીકત ઉપરથી ખરાબર લક્ષમાં આવશે.

એપિસ્કોપલ ને પ્રેબિસ્ટેરિયનોનો મતભેદ. એ બંને પંથ પ્રોટેસ્ટન્ટ,
એટલે રોમના ધર્મોધિકારની વિરુદ્ધ હતા. રોમનું કહેવું એમ હતું ને છેકે
ધર્મ બોધ કરવાનો અધિકાર પરંપરાની દિક્ષાને યોગે અમારોજ છે.
વળી, બેબલમાં કાંઈ બધો વાત નથી, અને હોય તોપણ તે તો ઇસુને
તેના મુરદો મૃત્યા પછી કેટલેક કાળે કડકે કડકે બાંધુછે. ધર્મની મૂળ
ક્રિયાઓ, પદ્ધતિ, વિચાર, સમજ, વગેરે પરંપરાથી અને જાણીએછીએ,
અને તે જાણ્યાવિના જો કાંઈ ધર્મબોધ કરે તો તે ગિથ્યા કપોલ દહિપત
સમજાયે.

પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથે આ પરંપરાની વાત નમાની, ને બેબલમાં જો હોય
તેજ અરૂં એમ કહી લડીને તે જીત્યો પક્ષો. હવે, બેબલમાં શું કહ્યુંએ
તેનો નિર્ણય કરનાર કોણ! રોમતો કહેતુંજ આવેએ કે પીટરની ગાદી,
પ્રોટેસ્ટન્ટોનો જવાબ તો આજ હોઇ એકે કે પ્રયત્ન જીદિ (Private Jw-
tgment) એટલે પોતાપોતાની સમજ, અને હાલ એજ પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથનું
આમ લક્ષણ ગણાય છે. આ રીતે પ્રયત્ન જીદિનો અધિકાર ગિદ્ય થયો,

તો પછી એક માણસનો બીનતને ધર્મની બાબતમાં લખાણ કરવાનો કા હક છે ? મળવાને ધર્મની બાબતમાં સંદેહ મૂક નહિએ. આ વાત આપણે તો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ નેથી જાણીએ છઈએ, પણ મુસોબમાં હજી તે કોઈના મુખમાં પણ નહોતી. મળવા પોતાનો ધર્મ બીનતવાને મનાવવા બળાકાર વાપરતા, પછી તે કામેલિક હો, એપિસ્કોપલ હો, કે પ્રેસ્બિટેરિઅન હો.

ઈંગ્લાંડમાં તો આપણે જોઈ ગયા છઈએ કે પોપની પામેથી ધર્મ પિપત્ત હોતી સર્વ રાજ્યએ પોતાની પામે રાખ્યું. ધર્માધ્યક્ષને રાજ્ય નીમ અને તે જેને દિક્ષા એટલે કાંઈ વિધિ શુંક પરવાનગી આપે તેનાથીજ ધર્મ નોપક થઈ શકાય. આ પંથને એપિસ્કોપલ કહે છે, કેમકે બિપત એટલે ધર્માધ્યક્ષની પામેથી દિક્ષા બીમાવિના ગુરુ થવાનું નથી. ધર્મ પ્રધારા આ પંથમાં પણ રાખલ થયા, પણ તે રાજ્યની આસાથીજ, પ્રેસ્બિટેરિઅન ખરૂં સક્ષણ ને પ્રથમ જુરિનો અધિકાર તે તો કામેલિક માર્ગની થો અદ્વિયા પણ મૂળપનો મૂળજ રહ્યો.

આ જોઈ ધણાને વિચાર મૂઝવોકે આપણે ધર્મ પ્રકરણમાં જગદુ ગુરુ સરખાનો અધિકાર કાઢી નાખ્યો, ને આ એક રાજ્યનો માનવો પડે છે એ કેવું વિપરીત ! ઈંગ્લાંડમાં રાજ્યના ધર્માધિપત્યને માટે ને આટલી બધી સડત ચાલી હતી તેનું મૂજકારણ આજ નેએ બક્તિમાં મૂરા હતા તેતો મહા મહાદુઃખ ખમીને પણ પર્વને જુદા પડ્યા, અને પોતપોતાને પસંદ પડતા ગુરુ કરી નેલા. આ પ્રમાણે ને મોટે પંથ નાખ્યો તે પ્રેસ્બિટેરિઅન કહેવાય છે, અને તે નામ આ ઉપરથી પડ્યું છે કે તેમાં ધર્મ ગુરુની નીમણુંક રાજ્ય કે ધર્માધ્યક્ષથી નહિ, પણ પ્રેસ્બિટેર એટલે ધર્મ સામાજ્યની તરફથી થાય છે. જુરિશાન વગેરે આ પંથની અનેક શાખાઓ થોડા વખતમાં પડી ગઈ, તોપણ ધર્માધ્યક્ષ દિક્ષિત ગુરુનો તિરસ્કાર એ તેનું સામાન્ય સક્ષણ હતું.

લોકે ને રાજ્યનું ધર્માધિપત્ય કબ્જલ રાખ્યું હતું તે એમ સમજીને પણ ખરૂં કે ધર્મ જેવા અગાધ વિષયમાં માણસની જુદી ઉપર કાંઈ અંકુશ તો નોંધએ. સૌ સૌની મહી પ્રમાણે ધર્મ પ્રત્યક્ષના અર્થ કરવા

૧ આ વિચાર નેચક પ્રેસ્બિટેર પંથના મૂળ પાયાથી વિરુદ્ધ અને

એસે, તો તેઓ ઓડનું ઓડ કરી નાંખે; અને જતે દહાડે જણ જણના ધર્મ જૂદા થઈ જાય. માટે ધર્મ બાધ તો નીમેલા માણસોએજ કરવો જોઈએ. એ ધર્મ ગુરુઓને નીમે કોણ તો કે રાજા, શામાટે રાજા ? સંસાર પ્રવૃત્ત જે રાજા તેને ધર્મ પ્રકરણમાં કાંઈ પણ અધિકાર શામાટે હોવો જોઈએ ? આ સવાલનો જવાબ ઇસ્રાઈલના પાત્રીઓએ કેટલોક કાળે ઓળખી કાઢ્યો કે રાજા એ ઇશ્વરને ત્યાંથી મુકરર થઈ આવેલો પ્રજાનો સર્વે બામતમાં અધિપતિ છે. એના આત્મા ઉલ્લંઘવી તે ઇશ્વરની આત્મા ઉલ્લંઘવા બરાબર છે. રાજા જે કહે, જેકરે, તે પ્રજાએ વણખેલ માથેજ ચડાવવું જોઈએ. આરીતે ધર્મમાં રાજાનું આધિપત્ય કબુલ રાખવાથી, સ્વાભાવિક રીતેજ રાજાનો ઇશ્વરી હક વગેરે અનેક વાતો પાછળથી નીકળી.

એજ રીતે બીજી તર્ફથી દિક્ષાનું માહાત્મ્ય પણ ધીમે ધીમે આ પંથમાં બહુ વધતું ગયું. મૂળતઃ રાજાનું ધર્માધિપત્ય જાળવવાને અર્થે તે હતી, પણ પાછળથી દિક્ષા એ ગુરુપણાને પમાડનારો અવસ્થનો ઇશ્વર નિર્મિત સંસ્કાર ગણાવા લાગ્યો. દિક્ષાવિના ધર્મબાધ કરવો એ નિષિદ્ધ ન બહુજ મોટું, ટ્રેનિંગેરિઅન વગેરે સઘળાં પંથો જેમાં અદિક્ષિત ગુરુઓ ધર્મબાધ કરેછે તે ચાખંડીને નિકંદન કરવા જોગ સમજવા. ટુંકામાં ગુરુ પરંપરાની વાત પાછી ઇસ્રાઈલમાં આવી, બિષપહોડે તેમાં કેટલોક વધારો કરી એપિસ્કોપલ મતને કાયોલીકના જેવુંજ રૂપ આપી દેવા માંડ્યું. એણે વિચાર્યું કે દિક્ષા માહાત્મ્યનું મૂળ રાજાનેજ ગણનાં, તો ખ્રીસ્તી ધર્મના સ્થાપકો જેને કોઈ પણ રાજાએ નીમ્યા નહોતા તે અધિકાર રહિત હોય, અને તેથી એણે એવું મત ચલાવ્યું કે ગુરુદિક્ષાની પરંપરા છેક ઇસુખ્રીસ્તથી ચાલી આવેછે. આ મતથી કાયોલીક માર્ગનો ગર્ભિતપણે તો અંગીકાર થઈજ ચૂક્યો, અને એનો વિચાર પણ એમ હતો કે એમાં કેટલોક બગાડો પેસી ગયોછે તે નીકળી જાય તો તેમાં ઇસ્રાઈલના ધર્મ સમાજે બળી જવું એ ઉત્તમ પદ્ધતિ છે. વળી તે સંપ્રદાયની ઘણી વિધિ પ-

રોમન કાયોલીકને વધારે મળતો છે. તોપણ એમાં એ કાંઈક તો સત્ય રહેલું છે ખરું.

૨ જનમંડળના પ્રતિનિધિ દાખલ રાજાનો એ અધિકાર ખરો પણ પ્રજામતથી જ્યાં રાજ ચાલતું હોય ત્યાંજ.

હતિઓ પણ એને પસંદ હતી, અને તે ઇંગ્લાંડમાં પાછી દાખલ કરવાને એ ઘણા ખર્ચી હતો. મૂળથીજ ધર્મના એકબેને માટે કેટલીક કિયાઓ તો એપિસ્કોપલ પંથમાં રહેવા દીધી હતી, અને તે આવા ધર્માન્યક્ષની સત્તાથી આ સમયે એટલી બધી વધી પડી કે તે બેઇ ઇંગ્લાંડમાં મોટો પોકાર ઉઠ્યો. પણ તે પોકારને ન અણકારતાં આ ધર્મોધ આચાર્ય બીજા ઉપર પણ બળાટકાર વાપરવા માંડ્યો.

ધર્મ સંમંધી બુલમ આ વખતે થયો તેની વિગત બહુ ભારે છે પણ તે લખવાની જરૂર નથી. લોકો ત્રહિ ત્રહિ કરવા લાગ્યા કે આ દેશને રોમન કાથોલિક કરી નાખ્યો, અને આ સમયે "રોમિશ" કે "પોપરી" એ નામનોજ ઇંગ્રેજોને એટલો બધો તિરસ્કાર હતો કે તેટલો મુસલમાને કાફર શબ્દ ઉપર પણ નહિ હોય. તેઓ રોમિશ માર્ગને મહા અધર્મી શબ્દ પાપનું મૂળ સમજતા. પોપનેતો તેઓ સ્ત્રેતાનનો અવતારજ ગણતા. રોમિશ કિયા, રીતબાત, કે પોથાક જોતાં પણ તેમનો પિતો જોવા ઉઠતો જતો કે તેઓ દીન દીન કરીને ઉઠતા. પણ ન ગાલે રોમેશ જેવી જરા પણ કાંઈ કિયામાં સાનેલ થવું પડતું, તો હિંદુને મુસલમાન કંથાથી જેવું વચમું લાગે, તેવુજ આપુરિશાન લોકોને લાગતું. રોમેશ માર્ગનો એક છાંયો પણ લેવા કરતાં પોતાની માલ મિલકત, બૈરાં ગેઝરાં, વતન, ને પ્રાણ જોરા તેઓ વધારે તરખરે હતા.

વિદેશ વાસ. આ સમયે ઘણા લોક, કુટુંબ સહિત ઇંગ્લાંડમાંથી નીકળી છેક અમેરિકામાં જઈ વસ્યા. તે પહેલાં પણ ઘણું કરીને એવાજ કારણથી કેટલાક લોક ત્યાં જઈને વસવા લાગ્યા હતા, પરંતુ આ સમયેતો એ ભરતી જાહુજ વધી. એકજ વરસમાં ૨૦૦૦ માણસ ત્યાં જઈને વસ્યું એમ અટકળવામાં આંચું છે. આ દેશવટો સતારમાં કેટલાકનો મોટા ખાનદાન, ધનવાન વિદ્વાન, ને મહા સદ્ગુણી પ્રસય હતા. પોતાનો ધર્મ સાચવવાનીજ મતલબે સમજું છોડી સમુદ્રપારે આ મહા અરણ્યમાં

*કહે છે કે હામ્પ્ટન, કામ્બેલ, વગેરે કેટલાક પ્રસયો જેણે આગળ રાવતની સામા કમરે પાંધી, ને છેવટે તેને પાયમાલ કર્યો, તે ધર્મ દુઃખથી કંટાળી વિદેશ વાસ કરવાને તૈયાર થયા હતા, પણ અભાગ્યા આર્થ મમતે ભરાઈ તેમને વહાણપરથી ઉતારી દેશપારે જ્યાં દીધા નહિ. આવા મુર્ખાઈ બર્બા બળાટકારનું કળ શું થયું ને ઇતિહાસ જાણે છે.

આવીને તેઓ વર્યા. આવા લોક જ્યાં જઈને વસે તે મુશ્કેલ આગાહ થયા વિના કેમ રહે, અને તે સ્વતંત્રતાનું કુનિયામાં પ્રથમ સ્થળ થઈ પડે તેમાં એ શું આશ્ચર્ય? સ્વતંત્ર સંસ્થાનવાળા હાલના ઉત્સાહનિધાન અમેરિકનોના પૂર્વજો આ ધર્મવીરોજ હતા.

રાજક્રિય જીલ્લમ પણ જરોજર વર્ણવતાં પાર આવે તેમ નથી. પાર્લામેન્ટ ન બાધાયત્રી એમ નિશ્ચય કર્યા પછી પૈસા ક્યાંથી લાવવા એ રાજ્યને મોટો સવાલ થઈ પડ્યો. પરદેશ સાથે લડાઈઓ ચાલતી હતી તેતો અલખત બંધજ કરી, પણ તોએ જાહાજી ખરચ કરવા ક્યાંથી? ઇંગ્લાંડમાં રાજ્યની બહારી ઉપજ યોડી છે, અને તેથી ગમે એટલી કરકસર કરે તોપણ તે વડે કાંઈ રાજ્યનો ખર્ચ ચાલે નહિ. માટે પૈસા કઢાવવા રાજ્યએ તરેહવાર રસ્તા પકડ્યા. લશ્કરી જતગીરનો મૂળ કાયદો તાલ્લે કરી જતગીરદારોને તાકીદ આપી કે લશ્કરી નોકરી કરવા આવ્યા, કે નહિનો તે બદલ અમને દંડ ભરો. તેમનાં ખત પત્રો મંગાવી તેમાં હજારો પાંધા કાઢ્યા, ને તે બાને તેમની પાસે ફેટલુંક નાણું આકાળ્યું. જંગલ-ખાતું ઉંચું કરી સરકારી જમીન તમે પચાવી પડ્યા છો એમ કહી તેની કિંમત ભરી લીધી. લંડનમાં કેટલાંક પરાં બંધાઈ ગયાં હતાં. તેનું ભાંય ભાડું આપો કે તમે તમારો અમલો ઉઠાવી જાઓ એવા હુકમ કર્યા. કાયોલિકો ઉપર વેર નોંટાવું, તોપણ નાણા આવવાની મતલબે તેમની સામે જે પહેલા શખ કાયદા ચએલા હતા તે રાજ્યએ અમલમાં આ-ણવા માંડ્યા.

એણે ઇનસાફની કોરટોને તો નાણાની ટુંકશાળજ બનાવી દીધી. જેને તેને કોઈ બાને પકડી ચારવો, એજ તે કોરટોનું કામ થઈ પડ્યું. સ્તાર એંજરનો અધિકાર હદપાર વધારી દીધો, ને તે દરેક બાને સમજાવે દંડવા લાગી.

આટલું કરતાં પણ ઉપજનો થોડીજ થઈ, ત્યારે કાયદાનો ખુલ્લો બંગ કરવા માંડ્યો. ઇજિપ્તનો ધારો ઇલિઝાબેથે કાઢી નાખેલો, જેમ્સે કાયદો કરી રદ કરેલો, ચાર્લ્સે પંડે તે કાયદો ફરીથી મંજૂર કરેલો, તો-પણ હાલ પાછા દરેક વસ્તુના ઇજિપ્ત એ આપવા લાખ્યો. પણ ચાર્લ્સને ક્યાં ખોલવાનો બંધ હતો. “હકની અર્જ”માં એણે જે જે હકો કબ્જ

રાંખ્યા હતા તે પણ એ ઉધાડે જોગ તોડ્યા લાગ્યો. બળાતકારે ઉછીનાં નાણાં લીધાં, પાલ્કામેંટે નામેંજુર કરેલા વેરા ઉધરાવ્યા, અને બિન કા-
યદે લોકોને કેદ કર્યા. પ્રાચીનકાળમાં જ્યારે કેન આંચીયાઓનો બહુ ભો
હતો, ત્યારે તેની સામા બચાવ કરવાને માટે વાહાણુ વેરો લેવાતો હતો.
જ્યારથી ઇંગ્લાંડને બાહાલી નૌકાસેન થયું, ત્યારથી એ વેરો બંધ પડ્યો
હતો; તે હાલ ચાલ્સે પાછો તાળે કર્યો, અને તે અગર જો અસલે બંદરોનાજ
લોકો પાસેથી લેવાતો હતો, પણ એણેનો સઘળાં ગામમાંથી બળાતકારે ઉધ-
રાવવા માંડ્યો. દેશભંગ હામ્પડને આ પ્રસંગે પણ જુલમની સામા
જબરી બાથ બીડી. પોતાને માથે ૧૦ રૂપિયાનો વેરો આપ્યો તે આપવાની
ના પાડી, અને હવરો રૂપિયા અડધી પ્રજાના હકને માટે છેક લંડનની
કારેટ મુધી લજ્યો. એ મુકદ્દમો છ મહીના મુધી ચાલ્યો, છેવટે મુકદ્દમો
બારમાતા સાત ન્યાયાધીશોને એક મત સહી એના વિરુદ્ધ આપ્યો,
પણ બારિષ્ટરોનાં બાપણુ અને કોક તથા હરેન નામના બે બહાદુર ન્યા-
યાધીશોએ એના લાભમાં જો વિચાર આપ્યા તે છપાઇને પ્રગટ થવાથી
બધાની આત્રી થઈ કે આ કેવળ અન્યાયનો વેરો છે. આ મુકદ્દમામાં
રાજા તર્ફના બારિષ્ટરો તથા જડ્ડને એમ બોલ્યા હતા કે ગમે એવો કા-
યદો હોય પણ રાજાની સર્વોપરી સત્તા તેથી કાંઈ રદ થતી નથી. આ
વાત છેવટે બહુજ ચાલ્સેના ગેરલાભમાં ઉતરી કેમકે બધાની આત્રી
થઈ કે આપણે ગમે એવા કાયદા કરાવીશું પણ તે તો આ રાજા છવે
છે ત્યાં મુધી રદજ ગણાવાના.

પરચુરણ જુલમના હવે એક બે દાખલા આપીએ છછએ. દાઝર
લીટન નામના એક રકાય પાટ્ટીએ બિવપોના અધિકાર વિરુદ્ધ એક કો-
ધાંધ પુસ્તક લખ્યું અને તેમાં રાણીને મૂર્ચિજક વગેરે ગાળો દીધી તે
ઉપરથી તેને કેદ પડ્યો. અપિલરીમાં ચાલ્યો, ફટકા માર્યા, ડામદીધા,
ને પછી બંદીખાનામાં નાંખ્યો જ્યાંથી અગીયારવર્ષે લાંબી પાલ્કામેંટે જોડ્યો
ત્યારેજ છૂટ્યો. એક બારીષ્ટરે નાટકો, રાગતાન નાચરંગ વગેરેની સામા
૧૦૦૦ પૃષ્ઠનું એક ગાંડુ પુસ્તક છપાવ્યું તેપરથી તેને બંડખોર ટેરવી

નહેડના જોયો પણ જ્યાં ડોક્ટરે બે દાખ પૂરવામાં આવે એવા એક
શિક્ષા કરવાનો સંચો.

તેની સનંદ છીતવી લીધી, પિલરીમાં ઉઘાડાં રાખ્યો, અને કાન. કાપી ને-
ખાખા, ૫૦૦૦૦ રૂપિયાનો ડંડ કર્યો, અને તે સાથે વળી જનમ કેદની
શિક્ષા! પણ એ બારિસ્ટર ક્યાં રહે એવો હતો? કેદખાતામાં પડ્યા પડ્યા
પણ એણે માગેનો વર્ષાદ વરસાવતું એક મોપાનીયું બહાર પાડ્યું તેમાં
એવુંજ ઠેરવ્યું કે બિપયો (દિલ્લિત ધર્માધ્યક્ષો) જાતના વરને સેતાનના
સેનાપતીઓ છે. આપાં મૂર્ખાઈ ભરેલાં પણ મદોન્મત લખાણ. ઉપરથી
માલમ પડે છે કે પ્રજાપ્રકોપ ઇંગ્લાંડમાં જાગવા માડ્યો હતો, કેમકે તેનું
પ્રથમ લક્ષણ જાપખાતાનો ઉભરોજ છે. બીજું એમ પણ જણાય છે કે
આ પ્રજા પ્રકોપનું મુખ્ય કારણ રાજનો ધર્મ સંબંધી જીલમ એજ હતું. જે
હજી પણ રાજ એતી દેશધર્મને અનુસરતો યથો હોત, તો વખતે પાછી
બાજી કાંઈક ઠેકાણે આવત. પણ મટુઅર્ટવંશી આર્થર્સ, જેનું નામ તેતે
પાતાનો “ધર્મરી હક” બૂલી લોકને મતે કેમ ચાલે? અહીં કુરાગ્રહી
અભિમાન, તુંજ જગતમાં સર્વેને ખરાબ કરવા વાળો છાં!

કેલ્વણીઆતાનો રીપોર્ટ. સને ૧૮૮૦-૮૧.

કોલેજ આવ સાએન્સ. આ વરસે એમાં કુલ ૧૮૮ વિદ્યાર્થી હતા
તેની વિગત:—સિવિલ એન્જનીયરીંગમાં ૮૬, કૃષિ વિદ્યામાં ૧૭, જંગલ
આતાના ૧૨, અને મીકાનિકલ એન્જનીયરીંગમાં ૭૩. બીજી બધી શા
આઓના બહુનારમાંના ઘણાને આ વરસે રોજી ફીક મળેલી પણ કૃષિ
વિદ્યા વાળાને કાંઈ ઉત્તેજનની જરૂર છે એમ ત્યાંના પ્રિન્સિપાલના રીપોર્ટ
ઉપરથી માલમ પડે છે.

મેડિકલ સ્કૂલમાં પૂતાવાળીમાં ૫૩ છોકરાં બહુતા હતાં. તેની પ
રીક્ષાનું પરિણામ સાફ હતું તથા પાસ થનારનો અપ હોવાની રૂપો રૂપે
નોકરી મળી ગઈ હતી. અમદાવાદનીમાં ૫૬ છોકરાં બહુતા હતા, અને
નવી હોવાથી વાર્ષિક પરીક્ષા યઈ નહોતી.

એતીવાડીની ક્લાસો. આખા ઇલાકાખાતે ગયે વર્ષે ૮ કાઠવામાં
આંધી હતી તેમાં કુલ ૭૦ બહુનારમાંથી ૫૬ પાસ થયા હતા. એમાં
પહેલે નંબરે અહમદનગરની આવે છે. પછી નાશિક, ખેતગામ, હાઇદ્રા-
બાદ, નડીયાદ, ધૂળાવા, સુરત ને બરૂચ એ અનુક્રમે વચા ઓછા દોકડા
મેળ્યા હતા.

હાઈસ્કૂલો.

મેટ્રિક્યુલેશન. પરીક્ષા ગયા વર્ષની પેઠે મુંબાઈ, પૂના, બેલગામ, અમદાવાદ, અને કરાંચી એ પાંચ ઠેકાણે લેવામાં આવી હતી. કુલ ઉમેદવાર ૧૨૬૦ માંથી ૪૨૬ પાસ થયા હતા. ગુજરાત ખાતે જનર ૧૮૫ તથા તેમાંથી પાસ થનાર ૮૨ હતા. તેની નિયામવાર વિગત નીચે પ્રમાણે:—

સ્કૂલનું નામ.	કેટલા મોકલ્યા.	કેટલા પાસ.
અમદાવાદ હાઈસ્કૂલ	૪૭	૧૫
સુરત	૨૩	૧૫
કાઠીયાવાડ	૨૨	૭
નડીયાદ	૭	૭
સુરત મિયન	૧૦	૭
અમદાવાદ	૧૩	૭
વડોદરા	૨૧	૬
ભાવનગર	૮	૫
વુનાગઢ	૭	૪
ભરૂચ	૧૬	૩
નવાનગર	૪	૨
કચ્છ	૪	૧

ઇન્ડિપેન્ડેન્ટ સાહેબની પરીક્ષામાં. ગુજરાત ખાતે નવાનગરની હાઈસ્કૂલમાંથી સેક્ટે ૭૩, વુનાગઢમાં ૫૮, રાજકોટ ૪૮, ભાવનગર ૪૬, નડીયાદ ૪૪, ભરૂચ ૪૦, અમદાવાદ ૨૮, ને સુરતની હાઈસ્કૂલમાંથી સેક્ટે ૨૭, બધા ધોરણની બધી જાણતોમાં પાસ થયા હતા.

મિડલ ક્લાસ સ્કૂલો.

આપણા પ્રાંત ખાતે એ વર્ષની નિયામોની સંખ્યા તો એની એરહી હતી, પણ બણનારમાં ૫૩૨ નો વધારો હતો.

એ સ્કૂલોના પરિણામ કેવા હતાં તે નીચેના પત્રક ઉપરથી માલમ પડશે.

નામ.	કુલ ધોરણ.	કુલ પાસ	સેક્ટે પાસ.
વલસાડ	૧-લા થી ૫ મું.	૪૨	૬૦
એડા	" "	૧૯	૧૩
ધીરમગામ	" ૪ થું	૩૦	૭૩
કાંપડીરા	" "	૧૧	૪૭
નવસારી	" "	૩૦	૫૮
પારસી પંચાપત સુરત,	" "	૫૦	૧૨

સુરત પ્રાંત્ય સ્કૂલ	૩	૧૩૧	૧૩
અંકલેશ્વર	૫	૨૧	૭૦
અમદાવાદ પ્રાંત્ય નં. ૧	૩	૭૫	૭૫
" નં. ૨	૨	૪૫	૪૭
ભાવનગર	૨	૭૮	૬૨
પાલણપુર	૫	૧૫	૬૫
ભરૂચ	૩	૭૮	૭૨
નડીયાદ	"	૫૪	૭૦
રાજકોટ	"	૮૩	૧૬
વનનાગઢ	"	૪૪	૭૪
નવાનગર	"	૩૬	૬૩

શુભસતી નિશાળો (છોકરાનો)

આ પ્રાંત ખાતે ૩૮ નિશાળ અને ૧૧૩૫૮ છોકરાનો વધારો આ વરસે દીઠામાં આવેલો. હજારવાર આંકડા નીચે પ્રમાણે આપ્યા છે.

હજારનું નામ	નિશાળો	વધારો	નિશાળો	વધારો
સુરત ઉ. વિભાગ	૧૪૨	૧	૮૭૫૫	૯૩૨
સુરત દ. વિભાગ	૧૦૫	૩	૬૮૬૬	૭૨૮
ભરૂચ	૧૬૭	-૬	૧૧૫૬૦	૧૦૨૬
ખેડા	૧૭૬	"	૧૪૫૬૧	૧૭૦૨
અમદાવાદ	૧૫૩	૧	૧૧૪૪૬	૧૩૩૦
પંચમહાલ	૩૮	"	૨૬૭૬	૧૫૦

પરીક્ષાના પરિણામ નીચેના કોષ ઉપરથી જણાશે.

નિશાળનું નામ	કેટલા છોકરા હાજર	કેટલા છોકરા પાસ						કુલ પાસ	પાસ ની દરેક
		૧ જા પોરણમાં	૨ જા પોરણમાં	૩ જા પોરણમાં	૪ જા પોરણમાં	૫ જા પોરણમાં	૬ જા પોરણમાં		
સુ. ઉ. ભા.	૪૮૬૨	૧૦૧૬	૮૨૯	૫૨૮	૩૫૪	૧૦૩	૨૬	૨૮૫૬	૫૮
" દ. ભા.	૩૩૨૪	૮૫૪	૫૩૫	૪૦૦	૨૭૮	૬૦	૫૪	૨૨૦૩	૬૬
ભરૂચ	૫૫૭૭	૧૩૪૮	૮૬૦	૫૧૧	૩૬૦	૧૫૬	૬૪	૩૩૩૨	૫૯
અમદાવાદ	૬૮૨૩	૧૩૨૩	૬૪૬	૫૩૫	૩૫૫	૧૬૧	૮૭	૩૪૪૭	૫૦
ખેડા	૭૭૫૦	૧૫૨૬	૯૭૭	૫૭૪	૪૬૮	૧૬૬	૭૬	૩૮૨૦	૪૯
પંચમહાલ	૧૩૪૫	૨૬૨	૬૪	૪૪	૨૬	૧૩	૧૦	૪૫૨	૩૪
કોંપ વડોદરા	૭૫	૧૨	૩૩	૨	૨	"	"	૧૮	૨૫
કુલ	૨૬૭૮૬	૬૩૪૧	૪૨૪૦	૨૬૩૪	૧૮૭૨	૭૨૫	૩૨૦	૧૬૧૩૭	

દાનિ રૂ ૧૫૦૦) ખેતીવાડી વિષય મરાઠી પુસ્તકને રૂ ૫૬૦) મિ. ગુલામ મહમદની હિંદુસ્તાની ભૂગોળ વિદ્યાને રૂ ૫૦૦) મિ. ઓદિકૃત મરાઠીમાં મહાભાષિયાળને રૂ ૪૦૦) ને દાકતર કાલનની હિંદુસ્તાની ડીકચનેરીને રૂ ૫૨૦૦. એમાં એકે મૂલ્યરાતી પુસ્તક દેખાતું નથી.

આખા ઇલાકામાં નીચે મુજબ નોંધાએલી પુસ્તકશાળાઓછે.

પ્રાંતનું નામ	સને ૧૮૭૯-૮૦	સને ૧૮૮૦-૮૧
મધ્યપ્રાંત	૩૦	૩૧
મધ્યાનપ્રાંત	૮	૮
ઉત્તરપ્રાંત	૭૦	૩૧
દક્ષિણપ્રાંત	૧૨	૧૩
સિંધ	૭	૭
	<hr/>	<hr/>
કુલ	૮૭	૯૦

પ્રાચીન ગ્રંથ સોધના.

પ્રોફેસર પિથળ ને દાકતર બૂલર સહિતે દેશીનામ માળાનો ૧ લો ભાગ પ્રગટ કર્યોછે.

શ્રીકેલવણી.

(સાંધણ પાને ૧૧૨ થી).

જે લોકો શ્રી કેલવણીને નકામી ગણેછે તે વિશે આમળ થોડું લખુંછે, અને બાકીનું હવે લખુંછું—ઉપરનું લખાણ વાંચીને કેટલાક અણસમજી બાલો ઉદયે. આ બધું કહાવણ તો અમે બાણ્યું, પણ શ્રીને બણાવીને શું કરવું છે? તેને શું કમાવા જવુંછે? તેને શું વેપાર કરવા છે? કે તેને શું નોકરી કરવીછે? એ વગેરે ને બાણ્યે, તેઓને હું નમ્રતા સાથે કહુંછું કે બાહ્યો, તમે કેળવણીનો ખરો અર્થજ બાણ્યતા નથી. કેળવણીનો વિસ્તીર્ણ અર્થ આરંભમાં લખેલો છે, તે એકાગ્રચિત્તે વાંચો, તેનું મનન કરો, તે ઉપર વિચાર કરો, આમળની શ્રીઓ બણાવી કે નહિ, તે ચાલો ઉઘાડીને જુઓ, હાલના સંઘના સુધરેલા દેશેમાં શ્રીઓ બાણ્યે કે નહિ, બણવાયીજ આપણા કરતાં તેમના રિયતિ સારી છે કે નહિ, આપણી શ્રીઓ પણ બણે તો તેવો કાયદો થાય કે નહિ, અને યુરોપિઅન્નેની પેઠે આપણા દિવસ પણ સુખમેનમાં જાય કે નહિ, તે વગેરે બાબતો ઉપર ખૂબ વિચાર કરો, તો બાહ્યો, તમારી ધારણા તમને કેવળ ખોટી લાગ્યાવિનારહેશે નહિ. જતાં તમે કદાપિ એમ કહેશો

કે ખસ એ બધું જોડું છે, તો તે ખાતે હું લાગારહું, પણ મને દાંડે એ માટે કશા વિના આવડું નથી કે હવે જો તમે આવું બાલશો તોએ "વિનાશ કાળે વિપરીત જુદિ" નવું છે એમાં કાંઈ શક નથી. હું તો કહું છું કે પુરુષને કેળવણીની જરૂર છે, તેટલીજ સ્ત્રીને પણ છે. હું નથી કહેતો કે એને કમાવા નવું છે, વેપાર કરવા નવું છે, કે દુકામાં નોકરી વગેરે પણ કરવા નવું છે. હું તો કહું છું કે પુરુષોને પણ બહુવું તે ફક્ત નોકરીને માટે નથી, અને સ્ત્રી જીવો સમજને લીધેજ નોકરી વધી પડ્યા છે, અને બહુના ઠેરઠેર આવડે છે ! સ્ત્રીને કે પુરુષને વિદ્યા બહુવાનું સાર્યક એ છે કે એકનો તેનો ઉપયોગ પોતાની સાથે અલગ અલગ મુદ્દાવામાં તથા પોતાના સંસારોપયોગી કામ કરવામાં અને બીજા પોતાના દેશનું અને માણસ જાતનું બહુ કરવામાં છે. વળી પૈસા પેદા કરવામાંજ કેળવણીનો અપ પડે છે એમ નથી, પણ ધરની મોકવણ કરવામાં, ધરમાં પૈસાનો જોડતો ઉપયોગ કરવામાં, તે પૈસાનો હિસાબ રાખવામાં, પોતાનાં જીકરાં અને કેળવવામાં, અને દુકામાં તે જીકરાઓને નીતિ વગેરે ઉપદેશ કરવામાં તથા સંસારમાં સદા પોતાને નીતિથી ચાલવા વગેરેમાં છે. અંજુ-કેળવાએલી આજના જમાનાની સ્ત્રીએ એ બધાં કામો સંપૂર્ણરીતે થવાં એ અશક્ય છે. આ વિશે ઉપર વિસ્તારથી યથામતિ લખું છે, તે ઉપર સારીયે ક્ષમાત આપીને વિચાર કરવાથી ખુલાસો થશે.

વળી કોઈ કહેશે કે તમે નીતિ નીતિ કરો છો, પણ બહુવાથી તે ઉપદેશ અનિતિ વધે છે, છોડીઓ ફાટેલી યઈ નવય છે, થોડું બહુલી તથા અભિમાની યઈ ધરનાં બીજા સાચુ વગેરે માણસો સાથે મર્યાદા સાથે વર્તતી નથી, અને તેથી ફામદો થવા કરતાં પણ નુકસાન થવાની દહેશત વધારે રહે છે. આ પ્રમાણે જોઈ કહે છે, તેમને પણ કહેવું જોઈએ છીએ કે કેળવણીનો અર્થ તને જરાનર સમજતા નથી તે સમજો. ફક્ત બહુવું કે વાંચતાં લખતાં શીખવવું તેનું નામ કેળવણીજ નથી. બહુવાની સાથે શરીરની, નીતિની, જુદિની અને ધર્મની કેળવણી મળવાની સઘળાને જરૂર છે. એ બધી કેળવણી સારી રીતે મળે જોજ માણસ કેળવાએલું કહેવાય. બાકી એવાર એપડી બહુવાથી, કે થોડું વાંચતાં લખતાં, કે નામાં તેનાં આવડવાથી માણસ કદી પણ કેળવાએલું તો નવ કહેવાય. સ્ત્રી

વહેચી. મે. પોલીટીકલ એજન્ટ સા. દક્ષતરદાર આ. બીમજીભાઈ રાસવા
 ખેમણ કેરી વહેચી. શા. જીડા મોતીચંદે છોકરાને નિશાળે ખેસાડી દ્વાક્ષ
 શર ૫૧ વહેચી—ચોરવાડ. રા. માનશંકર પ્રમુદાસ ૩૧) મીઠાઈ ૩૧) આ-
 શિમટ્ટને કુપટો. ધામચેત્ત વહીવટદાર છમીજલાલ મોતીરામ ૩૦-૪-૬
 મીઠાઈ. સુત્રાપાડાના મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ ૦-૪ ૬ મીઠાઈ—આદરી. ખુદા-
 વંદ નવાખ સાહેબ તર્ફથી પેરાવર મેજસ્ટ્રેટ પ્રતાપરાયભાઈ વસંતરાયે
 શાકરે શર ૧૧ તથા રસેટ ૧ કળેડા વીજેની ઓપડીયો છોકરાઓને તથા
 ૧ લાખિરીમાં—પોરબંદર. મુંબાઈના શેઠ વસનજી મનજી ૩૩૦) છોકરા
 ઓને ફેરા, રમાલ, ટોપીયો, ઓપડીયો, તથા મીઠાઈ—પોરબંદર કન્યા-
 શાળા. મુંબાઈના શેઠ વસનજી મનજીએ ૩૧૦) ઓટલાં, ટોપી, ઓપડીયો
 તથા મીઠાઈ. તથા પોરબંદર ચેલેર મેજસ્ટ્રેટ રા. રણજીડરાય રેવાશંકર
 ૦-૧-૦ છોકરાઓને—પોરબંદર. જીલ્લિવર્ધક મુંબાઈના શેઠ વસનજી મન-
 જી ૩૨૫) રમાલ, ટોપી, ફેરા, ઓપડીયો, મીઠાઈ. તથા લાખિરીમાં
 ૩૫૦) મિટ કરી. તથા શેઠ પરશોતમ વલભદાસ ૩૨) પતાસાં—કુંડોરણા.
 ચડકના ઓપરસાપર હેમચંદ ધારસી ૩૫) સાકર ગામના મહાજન તર્ફ-
 થી રૂના સાકર ગામના એકુત તર્ફથી. રૂના સાકર—જેતપોર. દરબારે
 સાહેબ તર્ફથી ૩૧૩-૦-૯ ઓપડીયો ૩૫-૧૪-૬ મીઠાઈ અને પાઠશાળામાં
 ૩૧) બ્રાહ્મણને દક્ષણા અને કન્યાશાળામાં ૩૩) ઓટલાંયોને છીંટતા
 રેળ. તથા મીઠાઈ—વડીયા. મે. વહીવટદાર સાહેબ ૩૩-૨-૦ ઇનામ
 વહેચ્યું—ખોલખા. મે. ફોજદાર તર્ફથી. ૩૧) જમડુખ. મે. ન્યાયાધીશ
 સાહેબ ૩૧) મીઠાઈ—જીયજ. ઠકર. હીરા વીરા રૂગ મીઠાઈ—અકાળા.
 દક્ષતરી પાનાચંદ નેણશી તથા આસિક રાઠોડે રૂગા ઓપડીયો તથા મીઠા-
 ઈ—વસવડ, દરબારો, મેખરો, માજન વગેરે તર્ફથી ૩૫૫) ઓપડીયોને
 મીઠાઈ—દેવગામ, ગામના લોકો તર્ફથી ૩૦-૩-૬ રોડુમાર. ફોજદાર રા-
 ધવજી પેલાભાઈ રૂગા મીઠાઈ. જીલ્લી ફોજદાર અંબારામ બગવાનજી
 રૂગા ખત્રી લવજી વસનજી ૦-૫-૦ મીઠાઈ. મેખર દેવશી ખીમા.
 ૦-૬-૦ મીઠાઈ—ઉના. ખુદાવંદ નવાખ સાહેબ ૩૨-૮-૯ મીઠાઈ. શા.
 દેવજીચંદ દેવજી ૩૩૫) ઓપડીયો. ખુદાવંદ નવાખ સાહેબે ૩૫૫) છોડી-
 યોને ઘાટડીયો આપી—દેલવાલા. કડીયા ઝીણા પેલા ૩૫) છોકરાઓને.

૧) મહેતાજીને, ખુદાવંદ નવામ સાહેબ તર્ફથી ૩૩) જોડરાએને કડીયા
 ળીણા પેલાએ ૩૨-૫-૦ કન્યાશાળામાં. ખુ. નવામ સાહેબે ૩૪-૧૪-૦
 કન્યાશાળામાં—શીમર. ખુ. નવામ સાહેબે ૩૧-૬-૭ ગદડા. ખુ. નવામ
 સાહેબે ૩૧-૫-૭ મીઠાઈ—નાગેશરી. વડીલ રામજી મોધવજી ૦-૬-૭ સા-
 કર—ડેડાણુ. મૂલ કમિટી તર્ફથી ૩૧) બારપટોળી. પાનાચંદ ગુણશી ૩૧
 શાકર—બાકુશાખા. શેક બવાન શાકરસી ૩૧-૧-૦ પેંડા થા નરોત્તમ
 નેરાત્રી ૩૧) શાકર. રા. મા. મામલતદાર સાહેબે ૩૧) મોપડીયો, વારા
 કબા પુત. ૩૦-૪-૧ મે માધવજી પેલારામ ૦-૧૦-૦ શાકર; રા. મા.
 મામલતદાર સાહેબે કન્યાશાળામાં ૩૧) મોપડીયો વહેંચી- બાંટવા. મે.
 દરબાર સાહેબ તર્ફથી ૩૧-૬-૩ મોપડીયો ૩૪ ૧૨-૬ મીઠાઈ—ભાણુ-
 વદર. મંગ. જલદવજી નાગજી. ૩૧) મીઠાઈ—મૂલ કમિટી તર્ફથી
 ૩૫-૩-૦ ગેટ મેનેજર તર્ફથી ૩૧-૦-૧ બગસરા. બાગદારો તર્ફથી
 ૩૧) મોપડીયો. ૩૨) મીઠાઈ. ૩૧) મહેતાજીને પાઘડીના ૩૨) પે આ.
 પોતીયું. ૩૧) બી. આ. ૩૧) ગ્રીમ આસીરંદને. કુળ ૩૩) મે. બ-
 વાનીદાસ નેતુમલ ૩૩) મીઠાઈ—ચુડા. તલાટી લદમીચંદ દેવજી ૩૧
 પતાસાં. રા. ગોવિંદજી રેવાચંકરે ૩૧) કુંકાવાવ. ગામલેકો તર્ફથી ૩૧)
 શાકર બીજાબા બાગદાર એ. વાળા. આજા ૩૧) તેમાં ૩૧) જોડરા-
 એને રમાજ ૩૧) મહેતાજીને—વાચણીયા. વડીયાના વહીવટદાર કેસવ-
 લાલ તથા આ. થાણુદાર હમનબાવ તર્ફથી ૩૧) મીઠાઈ—બરવાળા.
 નેતપોર બાગદાર વાળા દેશ. રૂડા રમાજ તથા મીઠાઈ. બાબરાના વ-
 ઠીજ રા. નરસીહી-પોષ્ટ ૩૧-૧-૦ મોપડીયો—બગસર. નેટીવ ડાક્ટર
 ગોવિંદજી રેવાચંકર ૩૧) ઉનાવાનાં જોડરાને પીવા પાણી બરાબરું.

દોસ્તરામ મણિરામ.

સ. કે. એ. ઈ. પ્રાં. સોરઠ.

કચ્છપ્રાંત. નં. ૪૭૬—૨૬-૮-૮૧

જોડરા કન્યાશાળા. જન ધર્માગાર્ય અચળ ગરજના શ્રી. પુત્રવ
 બટારક વિવેક માગર મુરીએ ૩૧-૧૨-૦ મોપડીયો, ૩૧) મી-
 ઠાઈ, ૩૨-૨-૦ મહેતાજીને પાઘડીના ના. ૧૬-૧૨-૮૦ને રોજ નાચેયાના
 મહેશી નારણજી જવનાભીએ ૩૧ ૧૦-૪ રોકડા આપ્યા કન્યાએને.

૩૨-૧૦-૦ પતાસાં ૩૦-૧૦-૦ મહેતાજીને ૩૦-૪-૦ ને રૂ. તા.
 ૨૧-૧૨-૮૦ ને રોજ ૬૬૨ લાલજી મેગજી તરફથી છોટની મોળીઓ ત-
 મામ કન્યાઓને તથા ૩૧) મહેતાજીને ૬૬૨ શીવજી પ્રાગજીએ તથા
 ૧) વેલજી આણંદજીએ ૩૧ પેડા. તથા મહેતાજી મુન્નુભુજી લાલજીએ ૩૦
 મંતાસાં તથા વોહિરા આદમજી નુરબાઇ તરફથી સર્વે કન્યાઓને પેનસીલો
 તથા ચાંદા આપ્યા. તા. ૫-૨ ૮૧ ને રોજ વઢવાણ તામિ ગામ ઝમરેના
 ઝાલા દોલતસિંગજીએ ૩૧૧ પતાસાં તથા ૩૧) મહેતાજીને તા. ૬-૧-૮૨
 ને રોજ જામોની ૬. રૂ. નિ. મે. કૃષ્ણજી પુરુષોત્તમે ૩૦૧ પતાસાં તથા
 ૩૦૧ મહેતાજીને તા. ૨૬-૨-૮૧ ને રોજ સોની ગોપાળજી ખીમજી તથા
 નંખત્રાણાના સોની ઉકરડા આણંદજી તથા તેરાના સોની ઇશ્વર ધર્મશી
 મળી ૩૧૧ પતાસાં તથા ૩૫) મહેતાજીને તા. ૧૫-૪-૮૧ રોજ ૬૬૨
 દામંજી દેવકરજી ૩૦૧ પતાસાં તા. ૧૬-૪ ૮૧ ને રોજ કોડારાના જડેજી
 વેરસજી ૩૧) પતાસાં તા. ૨૭-૫-૮૧ ને રોજ મિટા અદાલતના કા-
 રકુન રા. ડુલભરામે ૩૦૧ પતાસાં જડેજી મેરજીએ પોતાની કુચ્છરીને
 નિશાળે બસાડી ૩૨૧ મીઠાઇ ૩૨૧ મહેતાજીને એજ કારણથી જડેજી
 વલ્લેરાજજીએ ૩૨૧ મીઠાઇ તથા ૩૨૧ મહેતાજીને આપી—શિકારપુર.
 તા. ૧૧ ૧૨-૮૦ ને રોજ રા. રા. શ્રેષ્ઠ ઇન્નિઅર સાહેબ જગન્નાથ
 સદાશિવ તથા હાંધીરામ ત્રીકમજી સુપરવાઈઝરે નિશાળને પાપો નાખતી
 વખતે ૩૧૧ સાકર વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ૩૦૧ મોપડીએ જુજ એ. હા.
 મુકુન્દ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજ ધિરાજ મિરજી મહારાઓ શ્રી.
 એંગારજી બહાદુર તરફથી ૩૩૨૧ મોપડીએ આ વખતે જૂજનગરની ત-
 મામ નિશાળોના ડોક્ટરોએને ઇનામ આપવામાં આનુહત્તું તથા ૩૫૧
 મીઠાઇ—જૂજ એ. વ. મુકુન્દ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજ ધિરાજ
 મિરજી મહારાઓશ્રીજી એંગારજી બહાદુરે ૩૧૧ મોપડીએ તથા ૩૬)
 મીઠાઇ છેલ્લી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજ ધિરાજ મિરજી મહારા-
 ઓશ્રીજી એંગારજી બહાદુર તરફથી—જૂજ નંબર ૧ લો. ૩૩૬૧૧ મોપ-
 ડીએ ૩૧-૧૦-૦ મીઠાઇ. જૂજ નંબર બીજામાં ૩૨૧-૧૪-૦ મોપડી-
 એ ૩૧૬-૧૦-૦ મીઠાઇ—જૂજની કન્યાશાળામાં. પાસ થયેલી છોકરી
 એને ૩૪-૨-૧૦ એડુણી, મુંડી વિગેરે લુગડાં ૩૧૬-૧-૩ મોપડીએ

૩૦ ૧૧-૦ મીઠાઈ - જુદા તાલુકા મુકતમાં. ૩૧૧ ની ઓપડીઓ ૩૨)
 ૩૧ મીઠાઈ - જુદા મોદેનેન મુકતમાં. ૩૨૦ ૧૪-૦ ઓપડીઓના તથા ૩
 ૩૨ ૧૫-૦ મીઠાઈ - જુદા માપાની પોશાળ. આ વખતે બાઈ અને ચાર-
 હોના ડોકરોઓ પોશાળમાં બજેડે તેમને ૩૨૨) કિપગેરી પુરતો. તથા
 ૩૩) મીઠાઈ તથા મે. પો. એ. સા. બહાદુરે એક ચારણના ડોકરોને
 ૩૪) ડગલે - માનકુવા, વાંચીક પરીક્ષા વખતે જડેલ કરગતજી તથા
 બાતો મળીને ૩૫) ફરે મેરારજી ધના ૩૬) પટેલ દેવજી તથા ૩૭-
 એ ૩૮) મેરી ઓડીરામ વેવજી ૩૯) મી. અબાલચંદ મેવજી ૪૦) મી.
 નેરામ હીરાચંદ ૪૧) મા. મેવજી ધવજી ૪૨) મી. પારજી મેવજી ૪૩)
 મી. હંમરાજ ગાંધિજી ૪૪) ગાંધી પ્રેમાબાઈ મેરારજી ૪૫) મી. કાલાજીજી
 મેવજીજી ૪૬) મી. દેવજીજી પીનાંચર ૪૭) રોની મુળજી વાવજી ૪૮) ગાંધી
 માખી વાવજી ૪૯) મા. કેમજીજી પૂન ૫૦) ૩૧ ના. ૨૩-૨-૮૧ ને રોજ મુકાના
 શ્રી પુરુષોત્તમ જાધાવજી તથા ગાંધી તત્કાલી જાધાવે મળી ૩૨) મીઠાઈ
 નારાયણચર. મા. નેરાબાઈ હરજીએ પોતાના ડોકરોને નિગાળમાં મેસાડી ૩૩)
 મીઠાઈ, ૩૪) મહેતાજીને મા. ખીમજી દેવરાને પોતાના ડોકરોને નિગાળે
 મેસાડી ૩૫) મીઠાઈ પટેલો ૩૬) મહેતાજીને જુલડીકિડમ કોલાર અ-
 મૃતલાલ નારણજીએ ૩૭) મીઠાઈ જડેલ જલેરાજ તર્ફથી ૩૮) મીઠાઈ
 ફરે પુરુષોત્તમ ગુંજીજીને ત્યાં પુત્ર જ્ઞાન્યાસી ૩૯) મીઠાઈ ૪૦) મહેતાજીને
 પાવડીના એલ ચારણ મારે ફરે વજલજી પ્રાગજીએ ૪૧) મીઠાઈ ૪૨)
 મહેતાજીને મમલ કરીમજીમદ જલમજીએ પોતાના ડોકરોને નિગાળે
 મેસાડી ૩૩) મીઠાઈ ૩૪) મહેતાજીને જુલનારહીમ મોની હીરજી ગ્વામજી
 એ ૩૫) મીઠાઈ ૩૬) મીઠાઈ મહેતાજીને જાનીયા તાલુકાવારે ૩૭) ૩૮)
 ફરે પટેલ ગર્ગના ડોકરોએ ૩૯) મીઠાઈ જોડડીના જલપીદાર
 તથા જલસાઈજીના કારકારીએ ૪૦) મીઠાઈ ૪૧) ઓપડીને તથા
 જલમજીવારે તર્ફથી ૪૨) મીઠાઈ જલસાઈજી ૪૩) રામજીને નારણગમી
 ગાવતાં તાંના એલે જાવજી વાવજીને તર્ફથી માન આપવામાં
 આપ્યું તે વખતે જાવજી દાખુવારે મા. મેરારજી, કોલારે મા. માખજી
 તથા મા. જાવજી વાવજી એલે, અને માનજી મમાદ, કાલેરે જમું તે વ-
 ખતે મુકેલના મે ૩૪) જાવજી ડોકરોને નિગાળે મહેતાજીને નિગાળે પતા

લાભવિશે ભાવણ કુર્ચ. આદિ ૩૨૧૧ પુત્રકો ૩૬૧ મીઠાઈ ૩૨૧૧ મહેતા-
જીને પાઘડીના આપ્યા. સેલુ ધોતીયાં તથા તાકો ૧ આપ્યો. તા. ૨-૪-૮૧
ને રોજ કચ્છના મે. રેવીન્દુકમિયનર સાહેબ પહેલા તથા બીજા વર્ગના
જોકરાઓની પરીક્ષા લીધી તે વખતે નારણસરની જગીરના એજન્ટ રા.
લાલજી નાયજી તર્ફથી ૩૧૪) મીઠાઈ વહેંચી-શુંથરી. તા. ૨૬-૧૨ ૮૦ ને
રોજ રા. આલડાસા અદાલતના ન્યાયાધીશ પ્રભાશંકર માધવજીએ પરીક્ષા
લીધી તે વખતે જડેજા ભાયાતો સમગ્ર તર્ફથી ૩૧) શા. ભવાનજી દામજી
૩૦૧ શા. મુળજી મોનથી ૩૦૧ શા. ટોકરેશી કુતેચંદ ૩૧૧ શા. જુથલહાજી જા
ફર ૩૧) ઠકર ખટાઉ મેધજી ૩૦૧ હજી મુળજી ૩૦૧ હરજી આશુએ ૩૦૧
કુલ ૩૫૧ તેમાંથી ૩૧) મહેતાજીને બાકીના ૩૪૧ મીઠાઈ છેલી વાર્ષિક પરીક્ષા
વખતે ૩૫૧ મીઠાઈ તથા ૩૦૧૧ ઓપડીયો—અંગર, ઠકર વલભદાસને
ધેર પુત્રનો જન્મ થવાથી ૩૨૧ ખતાસાં વહેંચ્યાં તથા ઠકર ત્રીકમદાસ જી
વણદાસે તેજ કારણે ૩૩) મીઠાઈ વહેંચી. છેલી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે
મહારાજાધિરાજ મિરજી મહારાણાઓશ્રી ઝોંગારજી બહાદુરે ૨૪૧૧ ની
ઓપડીયો પાસ થયેલા જોકરાઓને તથા ૩૨) મીઠાઈ વહેંચી. મહેતાજી
દયાશંકર શ્યામજીને ધેર પુત્રનો જન્મ થવાથી ૩૦૧ મીઠાઈ ગોવર્ધન મ-
દાધિપતિ શ્રીમંત શંકરાચાર્ય તર્ફથી ૩૩) મીઠાઈ—૨૫૨. મહારાજાધિરાજ
મિરજી મહારાણાઓશ્રી ઝોંગારજી બહાદુરના શિક્ષક રા. રા. છોટાલાલ
સેવકરામ તર્ફથી ૩૧૧ મીઠાઈ તા. ૨૩-૨-૮૧ ને રોજ ન્યાયાધીશ રા.
લઘુભાઈ માધવજીએ ૩૧૧ ઓપડીયાના કારભારી રા. માધવજી વેલજી
૩૧૧ રા. ફેજદાર ૩૦૧૧ રૂઘનાથજી જગદીય ૩૦૧ ૩૧) રા. કેશવલાલ
પીતામ્બરે પ્રાણશંકર પૂર્ણદાસ ૩૦૧ રેતનજી કચરો ૩૦૧૧ રા. કાળીદાસ
માવજી ૩૦૧ શા. જવલ દામજી ૩૦૧ છેલી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે
મહારાજાધિરાજ મિરજી મહારાણાઓશ્રી ઝોંગારજી બહાદુર તર્ફથી ૩૧૦)
દશ ની ઓપડીયો તથા મહાજન તર્ફથી ૩૬) મીઠાઈ તા. ૨૩-૫-૮૧ ને
રોજ ડાકટર જનતઅલી ખ્યારમહમદને ધેર પુત્રનો જન્મ થવાથી ૩૧૧
મીઠાઈ—અંગર કંન્યાશાળા. ઠકર. વચનજી નારણજીએ પોતાને ધેર
પુત્રનો જન્મ થવાથી ૩૨૧ મીઠાઈ. ૩૦૧ મહેતાજીને મે. રાવબહાદુર
નંદશંકર તુળજીશંકરે કચ્છપ્રાંત દિવાન સાહેબ પધાર્યા તે વખતે મહાજન

ફિયાં રૂ૨૥ પતાસાં ૬૬૨. હરોદાસ ધર્મચીનિ વેર પુત્રનો જન્મ થવાથી
 ૨) પતાસાં તેજ કારણી નંદલાણા સમજી મકનજીએ રૂ૧૧ પતાસાં
 હૈયાં તા. ૩૨ મહેતાજીને પાઘડીના તા. ૬-૨-૮૧ ને રોજ દકર.
 ત્રીકમજી જીવણદાસને વેર પુત્રનો જન્મ થવાથી રૂ૩ પતાસાં ૬૬૨. પ્રે-
 મજી સીમજી. કન્યાઓની પરિક્ષા લઈ રૂ૨૥૦ ઓપડીયો તથા અમ્યો.
 નેરે રૂ૦૫ પેનથાસો વહસો તથા નારણ કુશ્વતરદેથી રૂ૧૨૥ છોટ તમામ
 કન્યાઓને તથા રૂ૨) મહેતાજીને આપ્યા. અંતરેનિ ૬. ગુ. નિ. જ.
 દયાચંદર ગ્યામજીને વેર પુત્રનો જન્મ થવાથી રૂ૦૫ પતાસાં વહેંચ્યાં.
 છેલી વર્ષીક પરિક્ષા વખતે મહારાજાધિરાજે મિરજાં મહારાજોશીજી
 એનારજી બહાદુર તરદેથી રૂ૨૥૦ ઓપડીયો રૂ૨૥૦ મીઠાઈ, મહેતાજી સુંદ-
 રજી જીહાબાઈની માનુશી કાચીની યાત્રા કરી આબ્યાં તેની ખુશાલીમાં
 રૂ૧) મીઠાઈ—અંતીયા. તા. ૧૮-૧-૮૧ ને રોજ બેથિ ખટાઉ નધુને
 વેર પુત્રનો જન્મ થવાથી રૂ૧) મીઠાઈ તથા વીંટી ૧ રોજાની કિમત રૂ૩૦
 મહેતાજીને આપી. તા. ૫-૧-૮૧ ને રોજ નખત્રાણાના રા. મગનલાલ
 નરથારામે રૂ૧) મીઠાઈ વહેંચી છેલી વર્ષીક પરિક્ષા વખતે રૂ૬૦ ઓપડીયો
 વહેંચો તથા ધીણાધરના પીરના બંગારી હરીનાથજી તરદેથી રૂ૧૧ થા. એતથી
 જલત રૂ૦ થા. પાનાચંદ કન્યાજીજી રૂ૦ થા. મૂળજી રણજી રૂ૦ થા.
 એતજી પ્રાગજી રૂ૦૧ દકર વેતજી મુળજી રૂ૦-૫-૦ જોથી સુંદરજી રૂ૦૦.
 (અપ્રેર.)

જાહેર ખખર.

પંચમહાલ ગોષ્ઠિ સરકારી નોકરીના સર્વિફિકેટની કમિટી આગળ
 ૧૮૮૧ ના સપ્ટેમ્બરમાં ડાહ્યાબાઈ નંદલાલ આબ્યો હતો તેનું નામ મહે-
 બાન ડીરિક્ટરે આવૂ પશ્ચિમક ઇન્સ્ટ્રુક્ટર સાહેબના દુકમથી પાસ થયે-
 લા ઉન્નદવારોની ટીપમાંથી કાઢી નાંખવામાં આવ્યું છે અને ફરીથી સર-
 કારી નોકરીના સર્વિફિકેટની પરિક્ષામાં આવવાની એને મનાઈ પડે છે.

ગુ. અમદાવાદ

(ઇમેજ સહી) ઈ. બર્ધસ.

૧૪ મી. એ. ૧૮૮૨

એન્ડ્રુડેમનજ ઇન્ડ્રુપેક્ટર. ઉ. પ્રાંત.

ગુજરાત શાઝાપત્ર.

પુસ્તક ૨૧ મું.

જુલાઈ. સન ૧૮૮૨.

અંક ૭ મો.

જનરલ ગારિબાલ્ડીનું મરણ.

ઝોગણીસમી સતીનો ખરો વીરપુરુષ, નિર્મળ સ્વદેશાભિમાનની મૂર્ચ, આખી દુનિયામાં પોતાના સુકૃત્યોથી સર્વને સાનંતાશ્વર્થથી પ્રિય થઈ પડેલો, અને જેની ઉત્તમ કીર્તિ માણસ જાતની રમૂતિમાં ઊપકાર થાયે “વાવ-અંદ્ર દિવારો” રહેવાની છે, એવા જ. હતાકી દેશનો રત્નપુત્ર જનરલ ગારિબાલ્ડી તે ગયા માસમાં પાકો ઉમરે પોતાનું ધારેલું સઘળું કૃણીભૂત ધ્યે-લું જીવંત સંતોષથી દેવસોંક થયો છે. એ જાણ્યો તારે એનો સ્વદેશ—દુનિયા-માં એક રાત્રે ઘણીપરી પ્રકાશિત થતાકી—પરદેશી આસ્થિયનોની હુંસરી નીચે ઘણાં વર્ષથી રખાએલો ને ઘણાં ઘણાં દુઃખ રીખાતો કેવળ નિરાશાની અવસ્થામાં હતો. હતાકીમાં અનેક નાનાં નાનાં કુસંપી ને જિરોધી રાજ્યો હોવાથી તે નિર્નાશ ને પરદેશી સત્તા આગળ યર યર પૂજાતો હતો. સેંકડો વર્ષથી દેશાભિમાની પુરુષો હતાકીને પોતાનું પૂર્વ રમરણ કરાવવાને મથતા હતા; પણ તેનું ઐશ્વર્ય યજ્ઞ યજ્ઞ નહોતું; ને દેશહિતના સપના હલોગો નિષ્ફળ ગયા હતા. “મૂઠાં તે ફરીથી જીવે નહિ.” એમ ઘણાંએ ઇતિહાસમાં સિદ્ધાંત ઠેરવી બેસાડ્યો હતો. પણ ગારિબાલ્ડીએ એ સિદ્ધાંત ખોટો પાડ્યો, અને જગતને જણાવ્યું કે કોઈ દેશનું પુનર્નિવન તેના પુત્રોની શુદ્ધભાવના, દેશભક્તિ, ને ઉત્સાહી ઉદ્યોગની ઉપરજ આધાર રાખે છે. હાલ હતાકી દેશ સ્વતંત્ર થયો છે, સોંકોની સ્થિતિ વાણવેગે દિનપરદિન સુધરતી જાય છે, અને યુરોપના રાજ સામ્રાજ્યામાં તે પહેલા વર્ગના રાજ્યોની જેમ પોતે પણ હવે ભાગ લેઈ શકે છે. આ સઘળો ફેરફાર જોત જોતામાં થઈ ગયો છે. આ શુભ પરિણામ આણવામાં ઘણાની મહેનત હતી, પણ દેશ ભક્તિના વિચારે ફેલાવવામાં પંડિત મેઝિની અને તેનો અમલ કરી બતાવનારામાં જનરલ ગારિબાલ્ડી એ મે નામ સૌથી આગળ પડતાં છે, અને તે હજારો ઇતિહાસમાં ‘સ્વદેશવાતા’ એવા અનુપમ ઉપનામથી ઓળખાયે.

આ વીર પુરુષ ઈ. સ. ૧૮૦૭ માં ઇતાલીના નૈસ નામે નગરમાં જન્મ્યો હતો. એનાં મામાપ બહુ ગરીબ હતાં. એ ખારવા અને માછીઓ બેન્જો ઉછેર્યા, અને તે કામમાં બાળપણથીજ પોતાના ધીરવીરપણાને માટે પંકાવવા લાગ્યો, પણ એનું વળણ કુદવિદ્યા તરફ વધારે હતું, અને પરદેશી રાજમાં તે શીખવાની જોડાએ તેટલી સગવડો હતી નહીં, તોપણ એનાથી બન્યું તેટલું તે બાગતનું જ્ઞાન મેળવ્યું. જન્મ્યો ત્યાંથીજ એના મનમાં રચને સ્વતંત્ર કરવાના ખ્યાલ રાત દહાડો ઉઠા કરતા હતા. મેક્સિનીની દશાબિમાંની મશ્ત કક્ષમ જે જે જુવાન ઇતાલીઅનોના મન વિબ્હવ કરી નાખ્યાં હતાં, તેમાં ગારિબાલ્ડો એ મુખ્ય હતો.

આ સમયે તે પંડિતને રથ ડોડી ક્રાન્સમાં જઈ રહેવાની જરૂર પડી હતી, પણ ત્યાં રહ્યો રહ્યો એ રાત દિવસ પોતાની જન્મભૂમિ સ્વતંત્ર કરવા યાવ તે બાબતનાજ લખાણો ઉપર ચાપરી કર્યા કરતો હતો. જુવાન ગારિબાલ્ડો દેશાબિતિના વિષયમાં એવા તલ્લિન થઈ ગયો કે પોતે મેક્સિનીન મળવા પારિસ સુધા ગયો, તેના પાસે રહ્યો, અને તે વખતથી એણે પોતાની બાપ્પી જીંદગી પ્રતિષ્ઠાપૂર્વક ગંભીરતાથી દેશાર્પણ કરી. પરદેશી સત્તાને ઉચ્છ્રાવી પાડવાને કાન્તે જે જે ખ્યાનમી મંડળીયો ઇતાલીમાં ઉભી થઈ હતી તેમાં એ સામિલ થયો હતો, અને હવે પછી એ અર્થે જે જે કાવત્રાં કે બંડ કિસાદો થયાં તે સઘળામાં એ આગેવાન હતો. સને ૧૮૩૪ માં ઇતાલીઅનોનું જે બંડ નિષ્ફળ ગયું તેમાં એ પકડાયો, અને ફાંસીનો હુકમ થયો પણ એટલામાં કાંઈ લાગ મળવાથી નાસ્તીને ટ્યુનિસ જતો રહ્યો. ત્યાંના હાકેમ પાસે એને આપવા જોડું કાંઈ બારે લશ્કરી કામ હતું નહિ. આ સમયે ફ્રાંસિસ અમેરિકામાં રિઓગ્રેનેડાના પ્રબલસત્તાક રાજની ઉપર આઝિલ ટૂટી પડ્યું હતું. મનુષ્ય માત્રની સ્વતંત્રતાનો ઉત્સાહ ધરાવનાર જે ગારિબાલ્ડો તે આ સાંભળી ગુસ્સે તે પ્રબલ સત્તાક રાજની વાહારે ધમ્યો. એણે ત્યાં પ્રથમદરે આપ ને પાછળથી જમીન ઉપર ઘણી લડાઈએ ચલાવી. આ વેળા એનું લશ્કર એને એવું વચ રહેતું કે તે જોઈ બધા છક થઈ જતા, અને જ્યાં આણું એકતંત્રી લશ્કરે ત્યાં તે બારે પરાક્રમે કરી બધાને ચાકાવે એમાં શું આશ્ચર્ય? આ સમયે ગારિબાલ્ડોની પત્નિને એવાં પરાક્રમે કર્યા કે ત્યાંના રાજ્યે પોતાનું દેશીલશ્કર હોય તો પણ રણને મોખરે માનદર્શક જમાણું રથાત તે આ પત્નિણનેજ આપવું

એવા હુકમ કર્યો હતો. આ લડાઈમાં એક વખત તે યુદ્ધને હાથ પકડાયો હતો, ને મહા મહા ફાગ્ન વેલું પડ્યું હતું. કેટલીક સરતોએ તાથી એ છૂટ્યો કે વૃત્ત પાછો આવી એ લડાઈમાં જ તેણે ધૂમવા માંડ્યું. આ વેળા એની સ્ત્રી એનોટા એની જોડે અમરિકામાં હતી, અને તેની રીતભાત આ સમયે એક રજપૂતાણીને શાભા આપે એવી હતી. તે એના વીર પ્રયત્નોને ઉત્તેજન આપતી એટલું જ નહિ, પણ એના લશ્કરી કામમાં ઘણી ઘણી મદદ કરતી.

૧૮૪૮ માં પોતાના સ્વદેશમાં લડાઈ લડવાથી તે ત્યાં પોતાના કેટલાક સિપાઈઓને લઈ દોડ્યો આવ્યો અને દક્ષિણ ટેરોરમાં આશ્રિયનોની સાથે લડવામાં એની દુકડી સૌથી મોખરે દેખાઈ. સેમતો એને વડેજ ટકી રહ્યું. પેલેશ્ચિનાની લડાઈમાં નીચોપાલિટન લશ્કર એના કરતાં બહુજ મોટું હતું, તોપણ એણે તેને મારીને એકાદ મેલન કરી નાંખ્યું. થોડા દહાડા પછી વેલ-ટ્રીનું યુદ્ધ થયું તેમાં એ ચમત્ત ધવાયો પણ ભારે રૂતેહ-મળી. છેવટે ફ્રેન્ચ લશ્કરની સામા પણ એક મહોના સુધી ટકાવો કરી શકાયો તે એની જ હિંમતને અનુરાધને લીધે. લડાઈની મસજત કરવા ભેળાયયા ત્યારે એણે તો પહોંચ કરીને ધૂમવાની સલાહ આપી, અને ત્યારે તે મંજુર રહી નહિ ત્યારે એ પોતાના અંગી સિપાઈઓને લઈ યુદ્ધોની ઠઠમાંથી જુવામદીની સાથે સેન્ટમેરિનો તરફ ચાલ્યો ગયો. ત્યાં જઈ એણે પોતાના સિપાઈઓને રજા આપી, અને તેજ વેળા એની સ્ત્રી જ આવી ગિર્દીના સમયમાં પણ તેની સાથેજ હતી તે મરણ પામ્યો. પણ આ ધોરતીરે પોતાની હિંમત છોડી નહિ, અને તજવીજથી છુનોઆ તરફ નાસી ગયો. ત્યાં પણ એને રા-લામતી જેવું લાગ્યું નહિ ત્યારે એ અમરિકાના સ્વતંત્ર સંસ્થાનમાં જઈ વ-શ્યો, અને ઉદર નિમિત્તે મીણબત્તીને સાથે જતાવવાનો ધંધો ચલાવવા લા-ગ્યો. મહાપુરુષો કોઈ પણ આર્પતથી ન ડરતાં ધીર પણ સત્યને માર્ગે એ પડક આ પ્રમાણેજ ચાલ્યા જાય છે.

૧૮૫૪ માં તે પોતાના પારા સ્વદેશમાં પાછો આવ્યો શક્યો. અહિંયા આવી સાર્ડિનિયાના કિનારા પાસે કાપ્રેરા ગામમાં પોતાના પુત્રોને લઈ રહ્યો, અને એની કરીને પોતાનો નિર્વાહ ચલાવ્યો. એની ખરી મનોવૃત્તિ દેશની સ્વતંત્રતા મેળવવાના મનસુખામાંજ રોકાયેલી હતી. આ સમયે ઈતાલીમાં ગામ ગામ રાજપ્રકરણી છૂપી મંડળીઓ મળતી, મસજત કરતી, યુક્તિઓ શોધતી,

સાધનો મળવતી, અને ટુંકામાં ખુદા બંડનો તૈયારીઓ ખૂણામાંથી આ દે-
શની રૈયતે ઓતર્ફ કરવા માંડી હતી. એ સઘળી મંડળીઓનું કેન્દ્ર અને આ-
શા ગેરિબાલ્ડો હતો. ૧૮૫૬ માં ઇતાલીના ધણ બાગમાં એત મુજબ આ
શ્રિયનોની સામા બંડો ઉઠ્યાં. તેમાં ને ફતેહ યહ તેનો ધણો જથ ગારિબા-
લ્ડોને છે. એણે રાજ્યની પરવાનગી લઈ ૧૭૦૦૦ માણસ ભેરું કર્યું હતું તે
આધ્યાત્મ આમુર્સ એ નામથી આખી દુનિયામાં નામીયું થઈ પડ્યું છે. થોડા
વખતમાં ને ને ધણા પ્રસાદે આ લશ્કરે કર્યું તે કહેવાયી શકે એમ નથી.
એ લશ્કરની સાથે ગારિબાલ્ડો જાણે સર્વવ્યાપક હોય તેમ આને આ
પ્રગણામાં તો કાલે પેલા, ને પરમ દહાડે તો પાછો ધ્યાનો કર્યાં, એ રીતે એ-
કે એકર ધૂમવા લાગ્યો કે આશ્રિયન સરકારનાં ચાંધા નરમ થઈ ગયાં,
તેના પગ ભાગી ગયા, ને ઉપરા ઉપરી તેના હાથમાંથી મુલક જવા લાગ્યા.
પાંચ સાત લડાઈઓમાં એણે એવો હાથ બતાવ્યો કે એતો અજીતજ છે એમ
પ્રમજી મોટી મોટી સેનાઓ એની આગળથી નાસવાજ લાગી. ઇતાલીના કેટ-
લાક મુજબો આ લડાઈઓથી સ્વતંત્રતાને પામ્યા, ને પરદેશીનું કારાજ નીકળી
ગયું. શેષ્ટે સંધિ થઈ ત્યારે ને ને પ્રાંતો આ મુજબ આશ્રિયનોથી છૂટ્યા
તેને સાર્ડિનિયાના રાજા વિ ટર્રાન્સમાન્યુઅલની રાજાં નીચે જવાની બલામણ
કરી ગારિબાલ્ડો હયીમાર ઊંડી પાછો એનીના કામમાં લાગ્યો.

આ સમયે સાર્ડિનીઆનો રાજા મહા પાકો, મુખરેજો, ત્યાયી, પ્રજાને
છૂટ આપનારો, અને જતે એક દેશાભિમાની પુરુષ હતો. તેથી ને ને રે-
શમકતો ઇતાલીનું એકમ કરવાને મથતા હતા તેનો અભિપ્રાય એજ હતો કે
આ રાજાને વખત આવે આખા દેશનું આધિપત્ય આપવું, અને જેમ
બને તેમ નાનાં નાનાં રાજ્યોને તોડી પાડી તેમાં બોળી નાંખતાં જવું. એ
નાનાં નાનાં રાજ્યોનાં ઘોરડાં પણ મહા મૂર્ખને જીતમગારે હતા તેથી તે-
ની સાચું કાંઈ નિમિત્ત શોધતાં જવું પડે એમ નહોતું. સિસિયોને નેપ્લસની
રૈયત સાંતા રાજ્યથી બહુ કંટાળી રહેતોંછે એમ જોઈ હ. સ. ૧૮૬૦ માં
ગારિબાલ્ડો ફક્ત એક ૧૦૦૦ માણસને ભેગા કરી મર્સલા આગળ ઉતરી
પડ્યો, અને તેનું નામ સાંમજતાજ લોકનાં ટોળે ટોળાં એને આવી મળ્યાં.
રાજાના લશ્કરને હરાવી એણે પાલમો મેડર લઈ લીધું. પછી ત્યાંથી તે
રાજધાની નેપ્લસ ને એકાએક ઘોડાજ માણસોને લઈ ધસી ગયો, પણ

રાજ્યે તો એ આવેછે એમ સાંભળીનેજનાસવા માંડ્યું હતું. લોકોએ સર્વાનુમતે એને ડીકટેટર એટલે રાજનો પ્રમુખ ઠેરવ્યો. પણ આ નિર્લાભી પ્રથમે સાડિનીયાના રાજનું આધિપત્ય સ્વીકારવાની તેમને સલાહ આપી અને તેમણે તે પ્રમાણે કર્યું. વાટે લશ્કર લઈને આવતો તે મળ્યો ત્યારે ગારિમાહીએ “ધનાત્રીના મહારાજ” એમ કહી એને પદે પદે સલામતી આપી, જે ખિતાબ પાછળથી એ દેશ સમસ્તની પાલકાએ અને પૂરોપના બીજાં રાજ્યોએ કબ્જા રાખ્યો છે.

આ પ્રમાણે દેશહિતનું પરમ પરાક્રમ કરી ગારિમાહી પાછો પોતાના વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં ગયો. હજી રોગ મહારાજ્યમાં બળ્યું નહોતું એ વાત એના નિદેશમાં ખૂંટ્યા કરતો હતો. પણ તે રોમનકાયેલિક પંથના જગદ્ગુરુ પોપના સલાહ હેઠે હોવાથી તેને તોડવાની હિંમત કોઈની આવતી નહોતી. રાજ વિકટર ઇમાન્યુઅલે પણ એ મહારાજ્યકંટકને સંતોષથી કબ્જા રાખ્યો હતો. પણ ગારિમાહી કોઈ વિચારથી પણ દેશાવતિના કામમાંથી પાછો દો એવો નહોતો. જે કામ કરવાનું સર્વેએ માંડી વાળ્યું હતું, તે એણે પોતાની એકલી જાતેજ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. ૧૮૬૨ માં કેટલાક સ્વાયંત્રીચરણે એકઠા કરી તે એકાગ્રેજ રોમ જવા નિષ્ણતા મુલકમાં પેઠો. આ પગલું મહારાજ્યના લાભમાં, પણ તેના મર્જિતિરૂપે, હોવાથી વિકટર ઇમાન્યુઅલે તેની સામું જળવદન ધનાત્રીઅન લશ્કર મોકલ્યું, અને એરપ્રોમોન્ટે આગળ લડાઈ થઈ તેમાં ગારિમાહીનના ટુકડી પેરણ એરણ થઈ ગઈ, પોતે લવાયો, પકડાયો, ને એને કેદી કરીને લઈ ગયા. આ અખર સાંભળી આખા યુરોપમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો, કેમકે એ આ જમાનાનો ખરેખરો નિઃસ્વાર્થી વીરપુરુષ છે એમ બધાની ખાતરી થઈ ચૂકી હતી. ઇંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ, જર્મની, રશિયા, અને અલગલગ ઇટાલીમાંના મોટા મોટા રાકગરો પોતાની મળે એના સંગાળ લેવાને દોડી આવ્યા, અને એક પાટગાદને લાખો રૂપિયા ખરચતાં ન

X પોતાની ખૂંટીયા વગર પગારે ને લડવા નીકળે તે. એ શબ્દ ઇંગ્લેન્ડ છે પણ આપણા દેશમાં રાજ કે દેશનીબંધિત ઓછી હોવાથી એમ કરનારા કોઈ નથી, તો તેને મટ્ટે શબ્દ પણ ક્યાંથી હોય. એ કારણથી નાચારીએ આ ઇંગ્લેન્ડ શબ્દ અને વાપરવો પડ્યો છે.

યાય તેટલું આ એક નિર્ધન એકુનના છંદગી બચાવવાને માટે હૈંસભર કરવામાં આબું. એને સાફ થયા પછી છતાલીની સરકારે એને માફી બક્ષી.

આઠિયાથી છૂટ્યો કે પુર્વજ જનરેલ તંત્રતાની લેહમાં મદોન્મત્ત થઇ ગયો. એના ગારિબાદીએ છ. સ. ૧૮૯૨ માં પેતાના નામનાં જાહેરનામાં કાઢી હંગારીના લોકને આશ્વિનનોની સામા જંડ ઉઠાવવાની ઉશ્કેરણી કરી. પણ તેમાં તો કાંઈ વળ્યું નહિ તારું નિરાશ થઇ મન ગભાવો કરવાને સાફ જગત્માં રવંતંત્રતાનું મુખ્યરથજ ને ઇંગ્લાંડ તેની મુસાફરીએ તે છ. સ. ૧૮૯૪ માં નીકળ્યો. ત્યાં આબો તારે એનું સન્માન કરવાને સાફ એ આબો દેશ ખજબરી ઉઠ્યો. ઠેકાણે ઠેકાણે એને મિલજાનાઓ અને માનપત્રો અપાયાં, અને કહેણે કે એના સરકારને અર્થે રાજ્ય પ્રજાની તર્ફથી ને ઉત્સાહ બતાવવામાં આબો હતો તેવો કોઇને માટે બતાવવામાં આબો નથી. હાલના પ્રધાન ગ્લાડસ્ટોને તો પ્રદુક્ષિત ચિત્તે એને જાણે કુલજ વધાવી લીધો. હતો આ પહેલાં પણ તે એકવાર (૧૮૫૪ માં) ઇંગ્લાંડ આબો હતો તારે સામાન્ય લોકો તર્ફથી સાફ માન મળ્યું હતું અને ન્યુકાસ્ટલની પ્રજાએ એને એક તલવારની પાત્રાનુકુલ બેઠ આપી હતી, પણ આ સમયે તો સંધળા અમીરી પણ એને આદરમાન આપવા એટલાજ ખંતી હતા. જોને એના કાંપી થતો તે પોતાને કૃતકૃત્ત થએલો સમજતો.

છ. સ. ૧૮૯૧ માં આશ્વિયાને છતાલી વચ્ચે લડાઈ ઉઠી તેમાં એ અંપલાથી પડ્યો એમ કહેવાનાજ જરૂર નથી. પણ તે ધોડા વખતમાં પતી ગઇ. બીજા વર્ષે રોમમાં એવો બજવા ઉઠ્યો કે પોપને ત્યાંથી નાસી જવું પડ્યું. ગારિબાદી જોને એટલુંજ જોઇતું હતું તે પોતાના શાથીઓને બજા કરી એકદમ ત્યાં દોડી ગયો. એટલામાં બજવાઓનો પક્ષદૂટી ગયો, ને એનું કાંઈ ન ચાલતાં કેદી પકડાયો. પોપે તેને બંદીખાને નાંખી બપોતે રાખવામાં કાંઈ કસર રાખી નહિ. તોપણ એ તજવીજથી તેમાંથી છટક્યો અને ફારાન્સમાં જઈ ત્યાંના લોકોને ઉશ્કેરી તેમની મદદ લઇ પાછો રોમ પર ચડી આબો, અને એક વાર તો તેને પોપની સત્તામાંથી સ્વતંત્ર કહ્યું. પણ ફ્રેંચ સરકારે પોપનો પક્ષ સ્વીકાર્યો, અને તેની તર્ફથી બારે લશ્કર આબું. લડાઈ થઈ તેમાં એ હાર્યો ને પાછો કેદી પકડાયો. આ સમયે એનો જિવ ઉગરવે બહુ મુશ્કેલ થઇ પડ્યો, પણ એનાં ઉજવણ પરાક્રમો જોઇ કુનિયાની એને

ઉપર એવી મમતા બંધાઈ ગઈ હતી કે યુરોપના સઘળા રાજ્યો તરફથી એને બચાવવા ધણી બક્ષામણી આવી, અને અંગ્રિકાએ પોતાના એક વતની દાખલ અને ઇલાકીએ પોતાના ઉપુટી દાખલ એનો છૂટકારો માગ્યો. આ-ખી ફુનિયા નેને એક છુલ્લે વખાણે અને પૂજે તેને તે કોઈથી કેદ કેમ રા-ખી શકાય! પર્વતે એને છોડ્યો.

ઈ. સ. ૧૮૭૦ માં જ્યારે જર્મન લોકે ફ્રાન્સ સરખું ત્યારે આ છુટ્ટા પહેલવાને પાછી પોતાની તરવાર આનમાંથી કાઢી એમાં કાંઈ એને માત્રો જથ્થો મળ્યો નહિ, પણ એ ઉપરથી એની પ્રકૃતિ કેવી ઉદાર હતી તે જણાઈ આવે છે. પોતાના જ રથની નહિ, પણ ફુનિયા માંહેલા પ્રતેક રથની સ્વતંત્રતાને માટે તેને બહુ-લાગવું, અને તે અર્થે એ પોતાની હિંદગી અર્પણ કરવાને હમેશાં તૈયાર હતો.

ઈ. સ. ૧૮૭૪ માં એ ધણી ગરીબ થઈ ગયોછે એવું જણાયાથી એના મિત્રોએ એને પૈસા ટકાની વગર માગે ખૂટીની સાથે મદદ કરી.

ઈ. સ. ૧૮૭૫ માં ઇલાકીની પાર્લામેન્ટમાં તે નીમાયો, અને રોમમાં આવી જ્યારે એણે પોતાની બેઠક લીધી ત્યારે લોકોએ બેઠકખુશાલી ખતાવી, અત્યાર સુધી એણે પાર્લામેન્ટ તરફની બેઠક કબ્જા રાખી નહોતી, પણ આ પ્રસંગે રાજ્ય પ્રબલએ એની અમૂલ્ય રથસેવા બદલ ૪૦ હજાર રૂપિયા ત્રિજિરીમાંથી આ-પાડ્યા તે એણે ઉપકાર સાથે સ્વીકાર્યા.

આ વીરપુરુષ મૃત્યુ પત્રકમાં પોતાના સખને અગ્નિસંસ્કાર કરવાનું લખી ગયો હતો પણ ખ્રીસ્તી રથની રીતિ પ્રમાણે ભૂમિદાહને નિમિત્તે મરનારને જે બારે માન આપવામાં આવેછે તે એમ કરવાથી આખી શકામ નહિ એમ ધારી એ કલમ ૨૬ ઠેરવી રાજ્યને પ્રબલએ બં-નેની તરફથી પાદશાહી માન એને આ પ્રસંગે આપવામાં આવ્યું હતું. પણ એ રથદામા બરેલા દાઢ માઠનું અન્ને વર્ણન કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. એની કીર્તિ એના કૃત્યોથી એની હિંદગીમાં જ ફુનિયાના આ છેડાથી પેલા છેડા સુધી મળકી રેહી હતી, અને એની મોટાઈ ઇતિહાસના પાનાપર સોનેરી અક્ષરથી લખાઈ ચૂકીછે. જગતમાં ધણી વીરપુરુષો થઈ ગયાછે પણ આ કોઈ વીરલોજ મહાપુરુષ હતો. એનામાં સ્વાર્થ, લોભ, કે માન સન્માનની જ-રા પણ તૃપ્તિ નહોતી. એ શુદ્ધ બાવથી સ્વતંત્રતાને જ સેવતો, અને તે પો-

તાના દેશને સારૂ સ્વતંત્રતા મેળવવા એણે પોતાની છંદગી નાનાપણથી જ અર્પણ કરી મૂકી હતી. અરે સ્વતંત્રતાની વાતમાં એ પોતીકા પારકા દેશનો પણ બેદ ગણતો નહિ. જ્યાં જ્યાં મનુષ્ય જાતનો સ્વતંત્રતા જીજ્ઞાસમાં આવી પડે ત્યાં એની તરવાર હાજરજ હતી— પછી તેનો ખપ ઇલાકીમાં હો, અમેરિકામાં હો કે ફ્રાન્સમાં હો. કેટલીકવાર એ કેદી પકડાયો, કેટલીક વાર ફાંસીની સજાના જીજ્ઞાસમાં આવી પડ્યો, કેટલોક વાર ધપાયો, પણ સ્વતંત્રતાની સેવામાં તેણે તેણે અડમ રહ્યો. એ રાજકુળનો નોહોનો, પૈસાવાળો નહોતો, કોઈ પાશ્વર્યની તર્ફનો સેનાપતિ નહોતો, તથાપિ એના નામનો એવો પ્રભાવ હતો કે જ્યાં જઈને ઉભો રહેતો ત્યાં પેતાની ગળે વગર પગારનું એને ભરૂર મળી આવતું, અને એ ધારતો ત્યાં ચક્રાક્રમો લઈ જતો. એના સિપાઈઓ સ્વતંત્રતા, રેગલિટી, સાહુ, ને અપૂર્વ શૂરાતનને માટે એટલા બધા પ્રમિદ્દ હતા, કે એના હાથ નીચે નોકરી કરીએ એજ વાત તે જ્યાં જાય ત્યાં મોટું માન મેળવવાને બરાબ હતી. અરૂં કહીએ તો પોતાના હાથમાં આવેલું તાલ એણે વિકટર ઇમાન્યુઅલને પહેરાવી દીધું. પણ એ ખરેખરો નિકોલી મહાત્માજી હતો અને તેથી એ પોતાના પરમાર્થ કર્તવ્યોમાંથી પરવારતો કે ગુર્જરા સત્યગતા યજ્ઞિઓને પંડે પોતાની મદુસીમાં આવી વાનપ્રસ્થાશ્રમ સેવતો. ધન્ય છે આ રા પુરુષના જન્મને, અને તેની માત પિતાને!

કાન્તા.

દ્વિવેદિ મણિલાલ નમુબાઈને સંપકાર મંડળમાં આપકાર આપતાં અમને ખરેખરો હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે. એ તરખુ—ગૃહસ્થે બી. એ. ની પદવી સંપાદન કરી એલિજિન્ટ પાઠશાળામાં મોટોક વખત ઓનરરી ફેલોનું કામ કર્યું હતું, અને હાલ મુંબાઈ રહેરની ગૂજરાતી નિયાજોના ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટર છે. ઇંગ્રેજ બાપાની સાથે એ સંસ્કૃતના સારા અભ્યાસી છે. આપણા આપુ-એટો કેટલાંક વર્ષથી સ્વભાષા લખવા વાંચવાના કામમાં એવો અનિટ અનારે જતાવતા આવ્યા છે કે મી. મણિલાલની આવૃત્તિને અમે લખી રહ્યા, આશ્ચર્યજનક, તથા ઉત્તેજન યોગ્ય ગણીએ છીએ. ગંભીર વર્ષે “ગૂજરાતી” ના અધિપતિએ એવી એજારક વાત જાહેરમાં મૂકી હતી કે તેમાં બ

આતા કવિ નર્મદાચંકરના વિષયો અંગે સમજતા નથી એમ તેના આશુચેટ મિત્રોની તર્ફથી તેને જવાબ મળ્યો હતો. આમ હોય, તો એ વર્ગની તર્ફથી ગૂજરાતીમાં પુસ્તકો લખાવાની તો આશાજ શી, અને આતો અનુભવ સિદ્ધ છે કે પાછલાં કેટલાંક વર્ષોથી કોઇપણ આશુચેટ ગૂજરાતીભાષામાં એકે પુસ્તક પ્રગટ કર્યું નથી. પણ હાલ એ લખાવટરૂપે સ્થિતિ બદલાઈ જવાના સુચિત્ત X કેટલેક ઠે જિંથી દેખાવા લાગ્યાં છે, અને એ શુભ રૂપાંતરના અગ્રણીભાષ મણિલાલ થયા તેને માટે તેમને અંગે માનપૂર્વક મુન્નારકબાદો આપીએ છઈએ. અમારા એ સાહસિક તરણ મિત્રને અંગે ભલામણ કરીએ છઈએ કે અમણા જે શુભવૃત્તિ પોતાના આત્મામાં પ્રાદુર્ભાવ થઈ છે તેને ફરજ સમજી વગમી રહેવું, અને પ્રથમ પ્રયત્નોમાં કદાપિ નોંધએ તેટલી સિદ્ધિ કે જથ ન મળે, તોપણ તે વાતથી નાહિત ન થતાં સ્વભાષાની ભક્તિ યુક્ત બાવથી કાયમજ રાખવી, અને શાળાપ્રાપ્ત સ્નાને હવે પછીના અનુભવ, વિચાર, તથા અભ્યાસથી પરિપક્વ કરી તેનો લાભ દર્શીએને આપવા નમ્રપણે નિરંતર ખંતી રહેવું. એમ કરવાથી શેષટે સિદ્ધિ, યથા, ને કૃતાર્થતા છેજ.

મહાકવિ ભવભૂતિકૃત માલતી માધવ નામના એક સંસ્કૃતભાષા માહેત્રા અત્યુત્તમ નાટકનું સટીક બાષાંતર ધણી સંભાળથી કરીને એ બાઈએ બે ત્રણ વર્ષે જીપર પોતાનું વિદ્યાગળ દાખવ્યું હતું. તે સમયે બાષાંતર કરી તર્ફથી એ પુસ્તક અમારી જીપર ન આવવાથી તેના શુણ્દોર વિષે બોલવું એ અમને હચિત લાગ્યું નહોતું, અને હાલ તે આવ્યું છે. તથાપિ અંગે ધારીએ છઈએ કે તેનું વિવેચન અવકાશ જીપર રાખવાથી હવે કાંઈ ખાટું માંજું થનાર નથી. હાલ તો મિ. મણિલાલે કાન્તા નામનું જે સ્વકલ્પિત નાટક જનાવ્યું છે તેનીજ તપાસ અંગે ચકાવીએ.

રસ, પાત્ર-મેદ, અને વસ્તુસંકળનાં એ જે ત્રણવાનાં નાટકાદિના ગ્રંથોમાં અવશ્યનાં છે તે પ્રત્યેકની રચનામાં મુશ્કેલીઓ પણ એજ અનુક્રમે ઉત્તરોત્તર વધતી છે. રસનુંમૂળ સ્વભાવમાં હોવાથી, તે પ્રાપ્ત કરવો સદજ છે—

X એ ગૂજરાતીનોજ દેશ દ્વિતચ્છુ એડિટર એક સુરતી બી. એ. છે. નામર ઉદય વગેરે ચોપાનીઆના સંબંધમાં અમદાવાદનો એક નાગર બી. એ. ગૂજરાતી લખાણ કાંડમિર કરે છે.

કુદરતે આબો હેાય તેનેજ એ વાતતો ખરી. રસજીવિનું માણસ હશે, તો તેની વાણીમાં સ્વભાવિક રીતેજ રસ આબ્યાવિના રહેશે નહિ. ક્રકત તેણે દોઢગાલું કે ડોળ કરવું નહિ એટલુંજ જરૂરનું છે, કેમકે ડોળ એ જોટલું ધર્મ પક્ષે તેટલુંજ રસપક્ષે પણ વિનાશકારી છે. આજ કારણને લીધે કેટલાક કેવળ અભણ પુરૂષો સારા કવિ નીવડેલા છે. તેઓ કેવળસ્વભાવનેજ વશ રહે છે, અને તેથી તેમનું કવન તેના સહજ રસથી -હૃદયને વિંધી નાખે એવું થાય છે. પણ કાંઈ બાણ્યા પછી માણસ પોતાનું ગાહાપણ ચત્તાવે છે, અને ત્યારે ચતુર ચાર કેકાણે ખડાવા જોવું થઈ રહેછે. અધભણ્યાની સમજ, જેમ બીજી જાગૃતમાં તેમ, રસમાં પણ પૂરી ચાલતી નથી, અને એજ કારણથી હાલ આપણા પ્રાંતમાં દોઢગાહી કે કંટાળા ભરેલી ડોળવાળી કવિતા વાર્તાઓથી ઉકરડો ભરાઈ જવા લાગ્યો છે, તે સત્તે ખરો રજપ રસ કોઈ કોઈ કેકાણેજ શોધ્યો જોઈએ. કાવ્યમાં વિવેક વાપરવો, તો તે પૂરો વાપરવો જોઈએ, અને તેને માટે જ્યાં કેવળણી તથા રસશાસ્ત્રનો જોડો અભ્યાસ અવશ્યજોઈએ. ત્યારેજ શુદ્ધ રસસત્તા (Taste) પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે નીચ, સારી કેવળણી પામ્મિલો ન લેભાંતું એ પોતાની રસસત્તાથી ટપ ઝોળખાઈ આવેછે. તાત્કાલિકથી ટાલેલાં કરી ચક્રાય, પણ ખરી રસસત્તા આવતી નથી. તેનો સ્વભાવ કે પૂર્ણ સંસ્કારનેજ સાધ્ય છે.

આ તરફ નાટકકારની રસસત્તા શુદ્ધ સંસ્કારી જિંદગી અને પ્રસન્ન થવા છદ્ધએ. એ રસસત્તામાં ઇંગ્રેજીને સંસ્કૃત સાક્ષરત્વ એ બંનેનાં રંગછે, પણ સંમિશ્રણ એવી રીતે થએલું છે કે તે સ્વભાવિકને સુંદર દીસે છે. કાદંબ-રી જેવા કૃત્રિમ રસકાવ્યની છાંટ કોઈ કોઈ કેકાણે તેમાં જણાય છે ખરી, પણ તે એટલી થોડીને આછી છે કે કાળે કરીને તે આપોઆપ ધસાઈ જશે એમ અમારી ધારણા પહોંચે છે.

રસ એજ અંડકાઓમાં એટલે છૂટક કવિતામાં ખસછે. ૫૬ ગરની વગેરે લખનારોમાં એટલું હેાય તો તે કૃતાર્થ થયો, કેમકે તેથી કવિતામાં તો પોતાના આત્મામાં ને ને જર્મીઓ હોં તે દર્શાવી એટલે થયું, અને તે તો પોતામાં રસ હેાય તો તે સ્વભાવિક રીતેજ થઈ જાય. આવી કવિતાને સ્વાનુભવી અથવા અંતઃસ્થિત. (subjective) કવિતા કહેછે. -સંગીત કવિતા આ વર્ગની છે. પણ નાટક કાવ્યોમાં એથી જુદાજ—બહુ જાંસે જા.

તના— કવિત્વનો અપ પડે છે. એમાં ફક્ત પોતાના અંતરમાં અનુભવેલા રસનું વર્ણન કરવું એ બસ નથી અથવા વખતે કાંઈજ કામનું નથી. એમાં તો બિન બિન પ્રકૃતિવાળા બીજાને બિન બિન પ્રસંગે કેવું લાગે છે તેનું વર્ણન કરવાનું છે. એક તર્ફ પરદુઃખભંગન સાધુ પુરૂષ તો બીજી તર્ફ ઓરને ખૂની, એક તર્ફ પતિવૃતા તો બીજી તર્ફ કુલટા, એક તર્ફ કૃપણ તો બીજી તર્ફ ઉદાર, એક તર્ફ પ્રેમા તો બીજી તર્ફ શક, વગેરે બાતબાતના મનુષ્યોના મનમાં કેવી કેવી વિવિધ ઉર્મીઓ ઉઠે છે, તે એવી રીતે વર્ણન કરવી કે જાણે તેના હૃદયમાંજ પેસીને જોઈ આવ્યો હોય, એ નાટ્ય કે વાચિક કવિનું કામ છે. એને અંતઃસ્થિત નહિ પણ બાહ્યસ્થિત, સ્વાનુભવી નહિ પણ સર્વાનું બધું—કવિત્વ (objective) કહે છે.

જૂદા જૂદા માણસોના મનોભાવ જોમ હોય તે પ્રમાણે જૂદા જૂદા વર્ણવા એને પાત્ર ભેદ કહે છે, અને એ કરવાનો સંધર્ષ આધાર માણસમાં સર્વાનુભવી કવિત્વ કેટલું છે તેના ઉપર છે. સંસાર વ્યવહારના લક્ષ્ય પૂર્વક અવલોકનથી આ બળ કેટલુંક પ્રાપ્ત થાય છે, પણ ઘણે દરજ્જા તે સ્વાભાવિક છે. કેટલાક અંતઃસ્થિત કવિના ઉત્તમ પ્રકારની કરી શકે છે, પણ બીજાના અનુભવના બે જોડ પણ બરાબર કહી શકતા નથી. તે પોતાનો લાગણીઓ—પોતાનું દુઃખ—રોષ જાણે છે. પણ બીજાના અંતઃકરણની તેને કાંઈ ખબર નથી. ગૂંજાતી બાધામાં આજ પર્વત આટલા બધા કવિઓ યઈ ગયા છે પણ સર્વાનુભવી રસને જાણનાર તો ગણ્યા ગાંડ્યાના છે અને તેમાં પણ તેને શ્રેષ્ઠ સંપિવરના પોંડે પરિપૂર્ણ દર્શાવનાર તો વડોદરાવાળો પ્રેમાનંદ બદ્દ એકલોજ.

આ નાટકમાં પાત્રભેદ શક્તિ કેટલી છે તેનો વિચાર વસ્તુ સંકળનાની ભેજોજ કરીશું. વસ્તુને સંકળવી એ કામ સૌથી અપરંક છે. એમાં ઘણા વિવેકનો અપ પડે છે, અને તેથી તે ઘણા અનુભવ થયા વિના કરી પણ બરાબર યઈ શકતું નથી. સ્વાભાવિક જુદા સારી હોય તો પ્રથમ પ્રયત્નેજ રસને પાત્ર ભેદના કામમાં કોઈ ફતેહ પામે ખરો, પણ શીખાઈને હાથે વસ્તુ સંકળના નિર્દોષ ઉતરવી એ અશક્ય નહિ તો અસંત દુર્લભ છે. મહા કવિઓના પણ ઉત્તમ સંકલિત કાવ્યો તેમની મધ્ય કે ઉત્તરાવસ્થામાંજ બનેલાં છે. રસચંડીનો સ્વાભાવિક કામ આ પ્રમાણે જણાય છે:—પ્રથમ પ્રસ-

ગોપાત છટક પદો, પછીથી નાની વાર્તાઓ, અને એ પ્રમાણે કેટલાંક વર્ષ સુધી કાવ્યકળા એકાદ રહે ત્યારેજ મહાકાવ્ય કે નાટક. આપણા આરંભ દારે પ્રથમથીજ જાહેરમાં તો ઉલ્લેખથીએ પણ મૂકેલો, અને તેથી તેમાં જોઈએ તેટલો વચ નહિ મળેલો સાબીત થયો, તો તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. તે છતાં અમારો સામાન્ય અભિપ્રાય એવો છે કે આ પણ સામાન્ય જોઈએ તેટલું સાદસ રહેલું છે, તે પ્રમાણે આસિદ્ધિ થઈ નથી, અને એટલું તો એ ગ્રંથકારે સાબીત કરી આપ્યું છે એનામાં આજા પુસ્તક રચનાની મુલાબાવિક શક્તિ છે અને તે અભ્યસે કરી મન માનવી ખીલશે.

હવે આ નાટકની વિગતવાર તપાસ ચલાવીએ. એની મૂળ વાત ગૂજરાતની એક ઐતિહાસિક દંતકથા ઉપરથી મૂકેલી છે. આપણા ક્ષતિ દાસના આરંભમાંજ ત્યારે કલ્યાણીના ભૂવડ એકાએક આ દેશ સર કર્યો, આપણા ગુરો જ્યોતિષ્વરી રણમાં પડ્યો, અને પ્રતાપી સુરપાળ પોતાની ગર્ભવતી બહેનના રક્ષણાર્થે રાજાની આત્માએ મનમાં મૂકાતો વનમાં યસેલો છે, તે રામે આ ભૂમિ ઉપર જ પરદેશી આગ્રહથી દારણ દુઃખોનો વરસાદ વરસ્યો તેમાં આ બનાવ એક એવો બંધકર બન્યો કે તે લોકોની યાદ દાસ્તમાં અખંડ કોતરાઈ રહ્યો. ભુવડ રાવળું રાજ પોતાના કુંવરે કરણને સોંપી ગયો હતો તે મહાજુહમી, કૂર, ને દુરાચરણી હતો. એણે બલીબલી રૂપવાન સ્ત્રીઓની બજારકારે લાજ લેતા માંડી. સુરપાળની સ્ત્રી જને યોગાનું યોગે વન વાસમાં સાચે લીધી નહોતી, તે આ પાપી કુંવરને હાથ પકડાઈ અને તેણે છળ બજારી તેને વચ કરવાને ઘણું માથું ફાડ્યું. પણ તેલો રૂપે તેવીજ ગુણે ખરી પડિનિ હતી. તેણે પોતાનું રજપુતાણીપણું પ્રથમથીજ એવું જતાવ્યું કે બજા વાપરવાની તો એ કુટુંબી હિમતજ આવી નહિ. ઉપર એ પાપીને એવો બ્રહ્મ ઉડ્યો કે જો એ સ્ત્રી એમ જાણે કે મારો રવામી મન થયો, તો પછી તે કદાપિ મારે વચ દાવ ખરો. એ વિચારથી તેણે કોઈ બીજાનું માથું મંગાવી તે સ્ત્રીને એમ મનાવ્યું કે આ તેના ધણીનુંજ માથું છે. પણ આ કુટુંબીનું પરિણામ તેણે ધાર્યું હતું તેથી ઉત્તરુંજ થયું. તે જોતાંજ એ પતિવ્રતા સ્ત્રી તો વિરહાગ્નિથી પ્રજ્વળી ઉઠી, અને કાંઈની પણ રોષી નરોડાતાં આખા નગરના હાહાકારનો સાચે તે પેલું માથું પોતાના બોળમાં લધને બળી મુઠ. અમને તો આ કથા કદમ્બપરિણામક નાટકને જોઈએ તેવી લાગે છે.

પણ નિ. મણિલાલને એમાં અસંભવ એ લાગે કે તે સ્ત્રી પોતાના ધણીનું માથું ઝાળખ્યા વિના કેમ રહે. ઉપલેક્ષ નેતાં આમ લાગે એવું છે અરે, પણ તે પ્રસંગને અનુસરતા તર્કની દૃષ્ટિએ જોયું હોત, તો એ અસંભવ સઘળો દૂર થઈ એ બનાવ સર્વોચ્ચ મુલાબાવિકલ દેખાત. છળ કરવાજ ની કળેજી જે કારણ તેણે પારકાનું માથું અવિચ્છિન્ન મંગાવે એ સતીની આગળ ધર્મ હોય એમ આપણે ધારવુંજ જોઈએ નહિ. કપટ ન પકડાય તેને માટે તેણે તજ્જીજી પૂરી કરીજ રાખી હશે. આ મહા દારણ કુદનો બીજી દિવસ હતો. ગઈ રાત્રેજ હતરો જોદા કપાઈ મૂઆ હતા, ગામની સમીપે હજી હતરો મૂડદાં પડેલાં હતાં, હજી કાક ગૃધ્રાદિક પોતાની મીજ્યાનીમાંથી ખરવાયા નહોતા, રૈયતની નાસાનાસ ને બાગાબાગ હજી પૂરી સમી નહોતી. એવે સમયે જયશીખરી મૂઝે જોડેલા માછ રાજ સાથે મુખ્ય સંબંધ ધરાવનારો જે સુરપાળ તેને કોઈ જીવતો કે મૂઝે દરબારમાં પકડો લાયકો તો તેને માં માથું ધનામ આપ્યું, એવો નવા રાજતી તર્કથી ઢેરો ફરે; એ તર્ક શોધા શોધ ચાલી રહે; અને તેમાં એકા એક ઘોડાક સવારો ઘોડા ફેકતાં ત્યાં આવી પહોંચે, તેનો જમાદાર ટપ ઉતરીને ધબધબ દરબારમાં ધાયો આવે. રૂમાલમાંથી કાઠી લોહીચૂતું એક માથું રાજને નજરે ફરે, અને સુરપાળ મરતાં મરતાં કેવી બહાદુરીઓ કરી પરિણામે છિન્નખિન્ન થઈ પડ્યો, તેની બનાવટો હકીકત કહી સંભળાવી હરખયો વધામણી માગે; તેને મોટા મોટા ગામ ગ્રાસો જાહેરમાં અપાય;—અને થતુ પક્ષમાં કુંડુભીના નાદની સાથે જય જયકારે તથા વતનીઓમાં ત્રહિં ત્રહિંનાં પોકાર ઉડી રહ્યા છે, તે સમયે ધરેધરે ધુજતી દુઃખમાં દિગમૂઢ પણ ગએલી પ્રથમથીજ દરેક ક્ષેત્રે માઠાની શંકા ધારણ કરી રહેલી પેલી સ્ત્રી આગળ આજ ક્રણ રૂપી વિકરાળ દૈત્ય જઈને ઉભી રહે; સમ બાવનું ઝોગ બતાવે; અને છેવટે પેલું માથું દેખાડી તેને દિલાસાને બાહાને જુઠી જુઠી તેના સ્વામીના પરાક્રમના હકીકતો કહે; તો તે વેળા આવા દુઃખમાં-આવી જડતાની સ્થિતિમાં અને તેમાં વળી જ્યારે પોતાનીજ વિધામુ દાસી કુટીને એ છળમાં સાનેલ થયેલી છે ત્યારે-પેલી બાપડી કગાય, અરે માને, ને એકાએક જુરસાથી “જગદંબ” કરી સતી થતા નિકળે, તો તેને કોણ રોકવાર છે, અને તેમાં શું અસંભવિત છે ? અમે તો કહીએ છઈએ કે ઉત્કૃષ્ટ આવે

પ્રસંગે એ ના કાગળ એજ અમને મહા અસંબધિત લાગે છે.

તે છતાં અમે આટલાજ ઉપરથી નાટકકારનો કાંઈ દોષ કાઢતા નથી, કારણકે વાતમાં ફેરફાર કરવાનો તેને હક છે. રોકસપિયરના વિવેચક વાંચનારા જાણે છે કે તેણે ઘણું કરીને પ્રત્યેક નાટકમાં મૂળ વાતને ઘણે દરજ્જે ફેરવી નાંખી છે. ગ્રીક નાટકકારો પણ એમજ કરતા, અને આપણા દેશમાં તો નાટ્ય શાસ્ત્રનો અર્ધામીન પ્રમાણ અંચ ને દય રૂપક તેમાં આ રીતનો નિયમજ આપ્યો છે.

यत्तत्रानुचितं किंचिन्नायकस्य रसस्यवा,

विरुद्धं तत्परित्याज्य मन्यथावा प्रकल्पयेत्

અર્થ:—તેમાં જે વસ્તુ નાયકને અનુચિત દેખાય અથવા રસને વિરુદ્ધ હોય, તે ત્યાગ કરવી અથવા તેને બીજી રીતે કલ્પવી.

આ નિયમ જાહેર ઐતિહાસિક વાતને કેટલોક દરજ્જે લાંબુ પાડી શકાય એ એક તકરારી સવાલ છે પણ અહિંયાં આ નાટકમાં તો મિ. મણિભાઈ પાત્રો તથા સ્થળનાં પણ નામ ફેરવી નાંખી એ નાટક ઐતિહાસિક છે એમ ન ગણતાં તેને માત્ર પ્રકરણ એટલે સ્વકલ્પિત નાટકજ ગણવાની પ્રજ્ઞાવનામાં વિનંતિ કરી છે, ત્યાં એ ફેરફારને માટે કોઈ ટીકા-કારને કાંઈ પણ બાંધબાંધવાનો હક નથી. હવે જોવાનું એટલુંજ રહ્યું કે એ સ્વકલ્પિત સંકળના કેવા પ્રકારની છે.

(અપૂર્ણ.)

हिंदुस्तानना गरीब वर्गना लोकोने माटे सरकारे कहा-
डवा धारेली नानी रकमनी व्याजुकी नोटो.

મરીજ વર્ગના લોકોનાં નાણાં સારી જામીન ગીરીઓમાં રોકાય એવી મક્કસદથી હિંદુસ્તાનની સરકારે, હિંદુસ્તાન ખાતે, નાની રકમની બ્યાજુકી નોટો કહાડવાની એક યુક્તિ રચીછે, અને એ યુક્તિ, મજબૂર નોટો બનીને તૈયાર થતાંજ અમલમાં આણવાની ગોડવણ રાખવામાં આવીછે. એ નોટના સંબંધનું જે જાહેરનામું સરકારે બહાર પાડ્યું છે, તેમાં એ નોટથી બહુતો તથા હલકા વર્ગના ધંધાદારીઓ વગેરેને કેવા ફાયદાઓ થશે તે દર્શાવ્યું છે. એ નોટોને " સ્ટાક નોટ્સ. " એવાં નામથી ઓળખાવામાં આવશે.

એ સ્ટાક નોટના બ્યાજ વગેરેના સંબંધમાં જે ગોડવણા રાજ્યમાં આવી છે તે ઉપરથી, કેટલીક અગત્યની બાબતોમાં તેને ખીણ સાધારણ જમીનગી. રીએથી જાહેર પ્રકારની રાજેસી માલમ પડે છે. આ સ્ટાક નોટો હાલમાં બેંક આફ ઇંગ્લાંડની જેમ જેમ હેઠળ બનાવવામાં આવે છે.

નાની રકમો બ્યાજ મૂકવા સાડ વધારે સમય કરી આપવાની મતલબથી ઇંડીઅન સરકારે “ સ્ટાક નોટ ” એ નામની નવી જાતની સોડ્યુરીટી કહાડવાનો ઠરાવ કર્યો છે. — સ્ટાક નોટોના ચાર વર્ગ થશે, એટલે રૂ ૧૨૬, રૂ ૨૫, રૂ ૫૦ અને રૂ ૧૦૦ — સ્ટાક નોટો સરખો કિંમતે કહાડવામાં આવશે, અને તે ઉપર દર વર્સે દર સેકંડે ૪ ટકાની તેરીજ બ્યાજ આપવામાં આવશે. — સ્ટાક નોટ ઉપર સંહી શાખ કર્યા વગર અથવા ખીજું કોઈ પણ લખાણ કર્યા વગર તે ટ્રાન્સફર થઈ શકશે, અને તે ટ્રાન્સફર કર્યાની તારીખ મુધી અડધું બ્યાજ ખરીદવારે વેચનારને અપાવ્યું છે એવું અનુમાન કરવામાં આવશે. દરેક નોટ ઉપર દર મહાને જે બ્યાજ અડશે તેનો આંકડો લોકોની સમજદ તથા સહામતી સાડ તે નોટ ઉપર લખવામાં આવશે. — સ્ટાક નોટો ઉપર આપવાનું બ્યાજ દરેક પ્રકારના કરથી ખાતજ રહેશે;

જમીનનું મેહેસુલ વસુલ કરીને આપતાં જમીનદારોને અડચણ થતી દૂર કરવા સાડ જે સરકારી તંત્રોમાં તે મેહેસુલ આપવાનું હોય તેમાં સ્ટાક નોટો અનામત મૂકવાનો અધિકાર છે, અને તે ઉપર બ્યાજ જેમ જેમ હવું થવું જશે તેમ તેમ તે નોટો અનામત મૂકનારને હિસાબ જમા કરવામાં આવશે. જ્યારે જ્યારે તે નોટો અનામત મૂકનારો માગશે, ત્યારે ત્યારે તે નોટો પાછી આપવામાં આવશે. અને સરહુ ગોડવણું બંધ કરવામાં આવશે. કાઢવનો જે સ્ટાક નોટોને લગતા હોય તે સ્ટાક નોટથી છૂટા પડ્યા વગર ઇંગ્લાંડમાં આવે તો તે ઉપર બ્યાજ જ્યારે હવું થાય ત્યારે જમીનની — મેહેસુલને પેટે તથા સંઘજા પ્રકારનાં સરકારનાં માગણને પેટે પણ જમા કરવામાં આવશે.

સ્ટાક નોટો એકસ જુદાએ મારે કહાડવામાં આવશે, અને અલ-ણી નોટોની બાબતમાં જેમ કરવામાં આવે છે તેવી રીતે તે સ્ટાક નોટના કીમત તથા દરમહિનાનાં અડાં બ્યાજની રકમ તે જુદાની દેશી બાપાઓમાં તે નોટ ઉપર જણાવવામાં આવશે.

સ્ટાક નોટો ડિસ્ટ્રીક્ટની સખ ડીવીઝનની તથા તે સીનદારોની અથવા તાંબા માંહેની તેવીજ તીન્નિરીઓમાં માગ્યા ઉપરથી મળી શકશે. સ્ટાક વેચનારોની તથા બીજા પરવાના વાળા વેચનારાઓની માર્કેતે તથા ટપાલ આફીસોમાં નોટો વેચવા બાબે હવે પછી જેમ સમગ્ર થશે તેમ પાકો બંદોબસ્ત કરવામાં આવશે.

જે માણસોને નીચલા ત્રણ વર્ગની નોટો વચવાનું સોંપ્યું હોય તેવા સમ્રાજા માણસોને ખરેખરાં વેચાણ ઉપર દર શેકડે ૧ ટકાનું કમિશન આપવામાં આવશે. પછી તે માણસો સરકારની નોકરીમાં હોય કે ન હોય તો પણ ઉપજા વર્ગની નોટોનાં વેચાણ ઉપર કાંઈ પણ કમિશન, ખાસ સંગ વગર, આપવામાં આવશે નહિ.

૩ ૧૨ ફ; ૩ ૨૫) તથા ૩. ૫૦) ની નોટો તે જે જીલ્લાની નોટો હોય તે જીલ્લામાં ૮ મી રકમમાં વર્ણવેલી તીન્નિરીઓમાંની જે તીન્નિરી બાકી હોય તે તીન્નિરીમાં દર વર્ષે તે નોટ દેખાડેલી તેમાં બંધેલી તારીખોએ અથવા તે પછી બાજ આપવામાં આવશે. બાજ આપવાનું કામ એક જીલ્લામાંથી બીજા જીલ્લામાં ધણું કરીને મોકલી દેવામાં આવશે નહિ. પહેલી વખતે નોટ દેખાડવામાં આવે ત્યારે નાણાં આપનારો અમલદાર પહેલીવાર બાજ આપ્યા સંબંધી તે નોટનું કાઉપન અથવા કકડો કાપી લઈને પોતાના હિસાબમાં જીધાર્યા બાજત દસ્તાવેજ તરીકે રાખશે; અને પછી જોઈતીવાર નોટ દેખાડવામાં આવે તેટલીવાર તે પછીના કાઉપનો તેવીજ રીતે કાપી લઈને રાખશે, અને તે નોટનો છેલ્લો અથવા મુખ્ય કકડો દેખાડવામાં આવે એટલે તે સરહદ અમલદાર રાખશે, અને તેના ધારણ કરનારને નવી નોટ આપશે, તે તેવીજ રીતે આવતાં વરસો સુધી આવશે; અને નોટનાં નાણાં ફરીથી આપવાની જાહેરખબર આપવામાં નહિ આવી હોય તો એ પ્રમાણે ચાલ્યા કરશે. જે વારીએ કોઈ નોટ કાઢાડી હોય તે તારીખથી વીસ વરસ માટે તેનાં નાણાં આપવામાં આવશે નહિ, અથવા તે આપવાના ધરાદા વિશે જાણીના અમાઉ નોટીસ આપ્યા વગર તેમ કરવામાં આવશે નહિ.

ઉપજા વર્ગની એટલે ૩ ૧૦૦) ની નોટો ઉપર પણ ઉપર મુજબજ બાજ આપવાં
(સોફ્ટમિટ.)

મનને ઉપદેશ

સવૈયા એકત્રીશા.

- શુદ્ધ શિખામણુ આપું તે સમજીને મનતું ચિત્ત વિચાર,
આ સંસાર અસાર વિષેનર કોનથિ અમર અહીં રે'નાર;
મિથ્યા મેનુષ્યો કરે પ્રયત્નો ગામ નહીં પ્રભુના ગુણ ગાન,
હણુ બંધુર સંસાર ગણી મન બળતું બાવ ધરી ભગવાન. ૧
- બાળપણુ તો ખોયું રમતાં કરી ન તેની કશિ દરકાર,
જોખનમાં જરનો મદ આણી ક્યો કિંકર તજિને તું ગમાર,
ચટકી ચાર દિવસ જોખનની જાતાં વાર નથી હેવાન,
હણુ બંધુર સંસાર ગણી મન બળતું બાવધરી ભગવાન. ૨
- બુદ્ધાપણુમાં બાન ગયું, ન રહી જરિ દેહ તણી દરકાર,
ભૂલ્યો મન આ ભવમાં તું તો બળ્યા નહીં કદિ વિશ્વાધાર,
મરણુ પછી ગતિ થી છે તારી તે વિચાર મન તજિ અભિમાન,
હણુ બંધુર સંસાર ગણી મન બળતું બાવ ધરી ભગવાન. ૩
- પૃથ્વીપર જન્મી તે પાપી કીધા છે અધના અપાર,
તારા મનમાં ગણતિ નથી પણ કેમ વિસારે જગદાધાર;
આખર અવની તજિજાતાં તું હાથે કરિને ચેથ હેરાન,
હણુ બંધુર સંસાર ગણી મન બળતું બાવ ધરી ભગવાન. ૪
- કર્ક ક તણું હૂંટી હૂંટીને લીધું ધન ન લગાડી વાર,
કદી ન તજિયા ગરીબ ગણિને લાખ રીતે કરતાં પોકાર;
દયા ન આવી તુજ દિલમાં કરતાં એવા જનને હેરાન,
હણુ બંધુર સંસાર ગણી મન બળતું બાવ ધરી ભગવાન. ૫
- જર જગમાં જનતું તે છે તરિ બાવ યકી બરિયો બંડાર,
પર ઉપકાર વિષે ખરચું નહીં પ્રીત કરીને દ્રવ્ય લગાર;
નથી જાણતો જનું એકલું એકી ધન બંડાર નિદાન,
હણુ બંધુર સંસાર ગણી મન બળતું બાવધરી ભગવાન. ૬

માંડે માંડે કરી ભેગું કરું તેમાં તાંડે નથી લગાર,
 તાંડે તારે કરવું હોયનો પ્રીતે કરતું પર ઉપકાર;
 જાણું જરા જર તારી સાથે કરી નહીં આવે નાદાન,
 ક્ષણ બંધુર સંસાર ગણી મન બળતું બાવધરી ભગવાન.
 મરણ પછી કરશે પ્રભુ તારાં પાપ પુણ્યનો ખરો તપાસ,
 જોર કરી જમડા ઝાલીને પ્રીતે લલ્લ જશે પ્રભુ પાસ;
 કોણ ધણી તારી તે વેળા તે હમણાથી ધર તેનું દયાન,
 ક્ષણ બંધુર સંસાર ગણી મન બળતું બાવ ધરી ભગવાન.
 પાથી કોઢે પાપ પુણ્યની જોશે તેમાં તાંડે નામ,
 પાપ અપાર કર્યો તે ઉધર્યો જશે નહિ પુણ્યજાકો કામ;
 શીક્ષા કરશે રતેહ ધરી પ્રભુ તારે તુજને થાશે જાન,
 ક્ષણ બંધુર સંસાર ગણી મન બળતું બાવ ધરી ભગવાન.
 પર ઉપકાર પ્રીતે કર, તો મળશે સુખ તુજને અપરંપાર,
 પ્રીત ધરીને પાસ રાખશે પ્રભુ અજગો કરશે ન લગાર;
 બળ માટે તું બવતારણને લલ્લુની પિતતિ ધરી કાન;
 ક્ષણ બંધુર સંસાર ગણી મન બળતું બાવ ધરી ભગવાન. ૧૦
 ઓઝા લલ્લુ કાળીદાસ.
 મહેતાજી વાઘનગર તાંબે મહુવા.

સાર સંગ્રહ.

પાણીની માફક ખાકને ઘેરેઘર પહોંચાડવાની

અમેરિકામાં થયેલી પુસ્તિ.

અમેરિકામાં એક નવી કળાએ જન્મ લીધો છે, જે વખત જતાં સધળે ફેલાઈ જવાનો અને લોકોને ચોતાના ધંધામાં તથા સંસારી કામકાજમાં તેથી મોટી સગવડ થઈ પડવાનો સંભવ રાખવામાં આવે છે. જેમ શહેરના એક ભાગમાં મોટું સરોવર બાંધી તેમાંનું પાણી નજીની મારફતે લોકોને ઘરેઘર અને માળેમાળ પહોંચાડવામાં આવે છે, તેમ શહેરના એક ભાગમાં પાણીનો ખાક કરવાનું એક મોટું મથક બનાવી નજીબોની મારફતે

લોકોના ઘરોમાં તથા ઓરડાઓમાં બાફ પુરો પાડવાની કળા અમેરિકનોએ
 થોડી કાલાડીને તેનું કામ પણ અત્યારે માંડ્યું છે. અમેરિકામાં તુલાકિ
 યહેરમાં એ દારણ માટે બાબરો રાખવાનું એક મોટું મકાન બાંધવામાં આવ્યું
 છે અનેરસાઓ. ખોરી નળો મૂકવાનું કામ હાલ ચાલે છે. તે સંપૂર્ણ થયા પછી
 તુલાકિનાં ઘરોમાં નળનો આવી ફેરવતાં જેમ વાપરવાનું ખાણી અને દીવા
 બાળવાની ગ્રાસ નીકળી આવે છે, તેમ હવે ગરમ બાફ પણ લોકોને મળી
 આવશે. બાફના ચુણ તથા ઉપયોગમાં વાંચનારાઓ અનુભવા નથી માટે
 એ રીતના કામ તેમને સમજાવવાને અમે ખોરી થતા નથી, પૃથ્વી ઉપરનાં
 અડધાં કામ હમણાં બાફથી ચાલે, અને તેથી લોકોને બારે ચગવડ તથા
 કાપરો થઈ ગયો છે. તોપણ એ રીતથી જોડી મોટાં કામોમાં તેટલી નાના કામ
 કાજના સંબંધમાં સગવડ મળતી નથી. બાફથી ધંત ચલાવી કામકાજ કરવાને
 કેટલાક બાંધ કામ બગેરેની કડાકુટમાં પડવાની જરૂર છે. તેને સારૂ જાણી
 બાંધવી પડે છે, તેમાંના ધુમાડાને નીકળી જવાને ધુમાડીયાં મૂક્યાં પડે છે,
 અને તેની અડચણ પાડે થીને યથાથી તેની સાથે બાંજગડ ચાલે, એટલું
 કરતાં પણ નાનાં સરખાં અને થોડા થોડા વખતનાં કામને માટે તેની લાભ
 સેવાને બનતું નથી કેમકે એવી અટપટને લીધે તે બહુ મેંધું પડી જાય છે. એ
 સમયની અવધક ઉપની ગોડવણથી મટી જશે, તે ગોડવણ ચાલુ થયા પછી
 ઘરમાં માત્રજોડતા કદનું એક ધંત રાખવાનીજ અગત્ય રહેશે, અને બ્યારે
 જોઈએ ત્યારે નળીમાંના બાફની મદદથી તેને ચાલુ કરી શકાય. નાના નાનાં
 ધંધાદારીઓને એ રીતથી બહુ કાપડો થશે, એ તદ્દન દેખીતું છે. એક
 માણસ પોતાના ઓરડામાં એક ટેબલપર એક નાનું વરાળ ધંત મૂકી પો-
 તાનો ઉદ્યોગ બહુ સગવડ અને ઝડપથી કરી શકશે. ઘરસંસારનાં કામોમાં
 પણ એ રીત કાપડા બરેલી થઈ પડશે. રીતવાના સંચા, રણવાની ઘેટી, અને
 એવાંજ બીજાં સંચારી ધંતો પણ ઘરો અને ઓરડાઓમાં એ સહેલા રીતે
 ચલાવી શકાય, જે આજસુધી બની શકતું નથી. ઈમાંડ જેવા ધંતવાળા
 મૂલોકોમાં એથી એક બીજી સગવડ પણ થશે. સંખત ધંડીને લીધે ત્યાંના
 લોકોને પોતાના ઓરડાઓમાં આવસનો તાપ રાખવો પડે છે. જેને સારૂ
 તેમને ધૂ ડીયાં સાખ્યાં બાંધકામ ઘરે ઘર કરવાં પડે છે. તેની ગરબ પણ
 એ બાફથી સારી રીતે ગરશે. આનું ગરમ કરવાનાં તથા ચાક, કાફી વગેરે

હાલકું જેવું પકવાળ તૈયાર કરી લેવાના કામમાં પણ એ કળા ઢીક ઉપયોગી થઈ પડે. માણસ જાતને પોતાના ધંધામાં તથા મંત્રાદી કામકાળેમાં આવી સંગત કરી આપનાર કળા શોધી કહાડી તેને ચાલુ કરવાની હિંમત ધરવા વિષે અમેરિકન સાહસિકોને અમે મૂળારક બાદી આપીએ છીએ. એ કળા દેશ દેશ ફેલાઈ જવાની અને આપણા દેશમાં પણ દાખલ થવાની આગ્રી હિંમતરી રાખવાની અગત્ય નથી. એકવાર તે અમેરિકામાં ફોતેહ મેદીથી પાર પડી, કે તેને એમર ફેલાઈ જતાં, અને આપણા દેશમાં પણ આવી લાગતાં વાર લાગનાર નથી. અમેરિકનોની એ બાબતમાં ફોતેહ ઇચ્છનાં અમે આશા રાખીએ છીએકે, એ ઉપયોગી કળા આપણા દેશમાં ઉભાવળે જાની લાગે.

તેજથી તોફાની દરિયામાં પાણીને શાંત કરવાની યુક્તિ.

પાણી સાથે તેજનો અત્યંત તરેહનો સંબંધ હમણાં માલમ પડ્યો છે.

ત કહેવત તરીકે આજ સુધી બાલવામાં આવતું હતું કે, “ઉછળતાં પાણી પર તેજ નામું” એટલે તે તરમ પડી જાય. જે માણસ વચ્ચેની આપટ બેસાડી દેવા વિષે એ કહેવતને માત્ર અલંકાર રૂપે બોલવામાં આતી હતી, પણ હમણાં તે પદાર્થ રૂપે ખરી પડ્યો. એક વિદ્વાને કેટલાક વખત સુધી અલાયેશા અખતરા અને છેવટે તેમાં તેણે મેળવેલી ફોતેહ ઉપરથી માલુમ પડ્યું છેકે, દરિયાનાં ઉછળતાં પાણી ઉપર તેલ નાખવાથી તે અલંકાર રૂપે નહિ, પણ ખરેખર તરમ પડી જાય છે. કેટલાકો આગળથી એના વિચાર ધરાવતા આવે છે, અને વહાણ ભાગવા બગેરેના અકસ્માતથી દરિયાના પાણી પર ઢોળાયેલાં તેજની એવીજ અસર કેટલીક વાર જોવામાં આવતી હતી, પણ આજ સુધી તેના ઉપર કોઈ તરફથી ગંભીરાર્થ સાથે ધ્યાન આપવામાં આવ્યું નહોતું. હમણાં એક સાહસિક પુરૂષે કેટલાક વખત સુધી અખતરાઓ અલાયેશા, તે યુક્તિથી ખારકસોને દરિયાના તોફાનમાંથી બચાવી લેવાની કળાને જન્મ આપ્યો છે. ઇંગ્લાંડના એક બંદરમાં દાખલ થતાં ખારકસોને, વર્ષના એકસ રૂપમાં ખારાઆગળના સાંકડી જગામાં તોફાની મોજની બહુ અગત્ય ખમતી પડે છે, અને તેમાંથી કેટલીકવાર નુકસાન પણ નોપળે. તે જગાએ તેજની મારફતે દરિયાને શાંત

કરવાની હુકિત તેણે કરીછે તે એવો રીતની કે, તે જગ્યાએ સીસાની નળીઓ
જમી.કિનારા પરથી એક મજબૂત બંજાની મારફતે તેમાં તેજ ચલાવવામાં
આવેછે. તેમાંથી તેજ બહાર પડી પાણી પર તરી આવી એમરે પથરાઈ
જાયછે. ત્યાંના સર્વે લોકના જીવામાં ખુદી રીતે આવું છે કે, જેટલી
જગ્યામાં તેજ પથરાયલું રહેછે તેટલી જગ્યામાં પાણી તળાવનાં પાણીની
માફક સ્થંભ થઈ જઈ તે પરથી ખારકસો બહુ સફાઈએ પસાર થઈ જા-
યછે. ઉપલા તોફાની બંદરમાં એ રીતે કેટલાંક ખારકસેને લખસ કરવામાં
તે હુકિત કાઢનાર ફતેહ પામ્યો છે, અને તેની શાધ વિષે લોકોમાં બરોસો
ઉપજ થવા લાગ્યોછે. દરિયા એડવાના કામમાં આ શાધથી મોટો સુધારો
થવાની, અને તોફાનની વેળાએ જનમાલનો ધણો બચાવ થવાનો આશા
રાખવામાં આવેછે. એવું ધારવામાં આવેછે કે, દરેક ખારકસમાં તેજનો
જયો રાખી, તેને પાણીમાં ઉડાડવાની ચોક્કસ હુકિત કરીને તોફાનની વેળાએ
ચાલતાં ખારકસની આસપાસ તેને નાખ્યા કીધું હોય તો તેના માર્ગમાંનું
પાણી સ્થંભ થઈ તોફાનની માઠી અસરમાંથી તે બચી જવું જોઈએ. એ
જાતનો અખતરો તપાસી જોવા પાછળ ધણાઓનું ધ્યાન લાગ્યુંછે, જ્યો
તેના પરિણામથી વાકેફ થવાને આખરે ધણા વખત સુધી યોજાવું પડ્યું નહિ,
અને તેમાં એકવાર ફતેહ મળી તો પછી દરિયાની ખુસાફરીમાં તોફાનની
બીક ને સર્વથી મોટીછે, તે ધણે દરજ્જે મોટો જવાનો વખત આવી
લાગેલો ગણાયે.

નિશાળોનાં-ઈનામ પત્રક.

ભુજપર. તા. ૧-૩-૮૧ ને રોજ રા. કહાનજી ચંકરજી
ને ઘેર પુત્રનો જન્મ થવાથી ૩૨) પુસ્તકો તથા ૩૨) મીઠાઈ શેડ. વજ્રપા-
ળ ઉકરડા તથા નરેશી તેજથી તથા ધનજી ઉકરડાએ મળી રૂ.૧૧૧
પચાસાં વાણીક પરીક્ષા વખત મહારાજાધિરાજ મિરજી મહારાજાશ્રીજી
એગારજી બહાદૂર તરફથી રૂ.૮૧૧ પાસ થએલા ડોકરાઓને ચોપડીયો
આપી. તથા તેજ વખતે નરેશી તેજથી તરફથી રૂ.૧૧૧ તથા ધનજી
ઉકરડાએ રૂ.૧૧૧ મહેતાજી કરમજી પુરુષોત્તમ રૂ. ૧-૦ રોજક બીકમજી

હરિરામ રૂબ રોની નરસી રતનજી રૂબ નવા મકાનમાં બેઠા તે વખતે
 શા. વૃજમાળ ઉકરડાએ રૂબ મીઠાઈ—શુદ્ધિઆળી. છેલ્લી વાર્ષિક પરીક્ષા
 વખતે મહારાત્તધિરાત્ત મિરત્ત મહારાઓશીજી ઐગારજી બહાદુરે રૂબ
 ની ઓપડીઓ પાસ યએતા ઊકરાઓને આવી. શ્રી નારજીજી કેમવજીએ રૂબ
 તથા ઠકર મમુએ રૂબ મીઠાઈ તમામ ઊકરાઓને—ગઢપીશો. તા. ૨-૨-૮૧
 ને રોજ તેરાના શ્રી પ્રેમજી નારજીજી તથા ગરના મુખ્ય શુદ્ધિઆઓએ
 રૂબ મીઠાઈ વહેંચી. રા નર્મદાચંકરે રામવજીએ રૂબ મીઠાઈ વહેંચી
 બોધરા. મહેતા મવારામ જગજીવને રૂબ મીઠાઈ પોરત માતર ઠકર.
 રણજીડદાસ દ્વારે રૂબ રોની ગાંગજીએ રૂબ મીઠાઈ. છેલ્લી વાર્ષિક
 પરીક્ષા વખતે મહારાત્તધિરાત્ત મહારાઓશીજી ઐગારજી બહાદુરે રૂબ
 રૂબ ની ઓપડીઓ વહેંચી—માંડવી એ. વ. રૂબ. છેલ્લી વાર્ષિક ૫.
 રીક્ષા વખત મહારાત્તધિરાત્ત મહારાઓશીજી ઐગારજી બહાદુરે રૂબ
 પતાસાં તથા ઓપડીઓ રા. રા. રૂબેછંજીનીપર જગજીવ મદાચીવ પ્રા-
 ચીના માળા ગવરાની તેની ખુશાલીમાં બોલ હાજીબાઈ લાલજીએ રૂબ રો
 કડા આખા. શ્રી કરીમબાઈ ધંધાહીમે રૂબ પુરતો તથા રૂબ આસિરુંદને
 રૂબ રૂબનાનોકરને રૂબ ગાવન શિક્ષકને રૂબ સતાર વગાડનારને અલદાન
 રૂબના માતરને પેર પુત્રનો જન્મ થવાથી રૂબ મીઠાઈ. મુબાઈના શ્રી કરીમ
 બાઈધંધાહીમે પ્રાર્થના ગવરાની તેની ખુશાલીમાં રૂબ પુરતો વહેંચ્યાં. રૂબ
 આસિરુંદને રૂબ રૂબના ટપુંનને રૂબ ગાવન શિક્ષકને રૂબ સતાર વગાડ-
 નારને—ભદ્રેસર. છેલ્લી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાત્તધિરાત્ત મિરત્ત મા-
 હારાઓશીજી ઐગારજી બહાદુરે તર્ફથી રૂબ ઓડીઓ. મહાજન તર-
 ફથી રૂબ પતાસાં મુદ્રાના માજી રૂબના માતર કહાનજી ચંકરજીને
 પેર પુત્રનો જન્મ થવાથી હનમાર્જ મહેતાજી ભોજક હરિદાસ ગોપાળ
 જીએ રૂબ મીઠાઈ—મજલ. છેલ્લી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે રૂબ ની
 ઓપડીઓ વહેંચી તે પ્રસંગે શ્રી લદવજી ગોકળજીએ રૂબ શા. પ્રરપોતમ
 દેવરાજે રૂબ ઠકર હરિદાસ પેરાજે રૂબ ઠકર પ્રમુ પુત્ર રૂબ મુંદીઆળી
 ના ઠકર. ખટાઉ વિરજીએ રૂબ મીઠાઈ—નખઆણા. છેલ્લી વાર્ષિક ૫-
 રીક્ષા વખત મહારાત્તધિરાત્ત મિરત્ત મહારાઓશીજી ઐગારજી બહા-
 દુરે રૂબ-૧૪-૩ ઓપડીઓ. જોશી. માધવજી તથા ગોકળજી ત્રીકમજી

૩૩૦૦ મહાનન તરફથી ૩૨૦૦ જોશી શિવજી માધવજી વકીલ તરફથી ૩૨૦૦ રા. માધવલાલ ગિરધરલાલ વકીલ તરફથી ૩૨૦૦ રા. દયાચંદ્રજી. પંણરામ તરફથી ૩૦૦૦ દેવે હરિકૃષ્ણ ઇશ્વર વકીલ તરફથી ૩૦૦૦ પટેલ હંચરાજ જેઠાં તરફથી ૩૦૦૦ મુદ્રાના દોશી પ્રશયોત્તમ લખાણી તથા ગાંધી તલકચી લીનાધર તરફથી ૩૧-૧૪-૦ કચ્છપ્રાંતના રા. રા. રેવીનુ કમી-ચનર સાહેબે પરીક્ષા લીધી તે વખતે જોશી માધવજી તથા ગોપાળજી ત્રીકમજી ૩૦૦૦ શાકર વહેંચી.

કચ્છ પ્રાંત.

તેરા હંચારાણા—તા. ૨૬-૧૨-૮૦ અલડાસાના ન્યાયાધીય. પ્રભા-ચંદ્ર માધવજીએ પરીક્ષા લીધી તે વખતે જૈન ગુરુજી તામ્રચંદ ૩૨) મીઠાઈ વહેંચી.—વાવડા જિલ્લા દેવરાજે પોતાને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થવાથી ૩૪-૮-૦ મીઠાઈ વહેંચી. મહેતાજી લખમચી હરીરામ રાજા ઉપર જતી વખતે ૩૨-૮-૦ મીઠાઈ વહેંચી. પોસ્ટમાસતર જવાનજી હરીદાસ, ગૌરીચંદ્ર મોરારજી, ગુજ-જરામ મણીરામ મળી ૩૦-૧૨-૦ મીઠાઈ વહેંચી. જોહારાના જીક રામદાસ લામજીએ ૩૧-૪-૦ મીઠાઈ તેરાના ચા. માણુક પુત્રજીએ ૩૧-૦-૦ ઓપ-ડીએ વહેંચી. ઉછી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે કુમાર મી. હરિજી તરફથી ૩૧-૮-૦ ની ઓપડીએ વહેંચી તથા તેરાના જી. જીવરાજ દેવજીને ધેર પુત્રનો જન્મ થવાથી ૩૩) મીઠાઈ વહેંચી. તથા જરત શિક્ષકને ૩૦-૮-૦ ખીજમતગારને ૩૦-૮-૦ જી. વાઘજી કોરજીએ ૩૩) મીઠાઈ મહેતાજીને ૩૦-૮-૦ જરત શિક્ષકને ૩૦-૮-૦ ખીજમતગારને ૩૦-૮-૦ વાવડા જંગલ તરફથી ૩૧-૦-૦ પેડા. વકીલ શ્યામજી તરફથી ૩૧) પતાસાં કુમારમી લાડુબા તરફથી ૩૧-૪-૦ પેડા. તથા તેમના ટ્યુટર રા. કેશવરામ તરફથી ૩૧) મીઠાઈ તથા મહેતાજી લખમચી હરીરામ તરફથી ૩૦-૮-૦ કકર. કેશવજી તરફથી ૦-૮-૦ પતાસાં વહેંચ્યાં ઓથાળા.—ઉછી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ૩૬-૫-૦ ઓપડીએ વહેંચી. તે પ્રસંગે જાડેજા અમરજી તરફથી ૩૧) મહાનન તરફથી ૩૧) શાંતી જેઠા અરજજી તરફથી ૩૦-૮-૦ કકર માધવજી લખમચી. ૦-૮-૦ જોગપીર મહા-મદ તરફથી ૦-૮-૦ નળીયા. જી. જાનરાજ દેશજી ૧૫-૪-૦ વારચીક પરીક્ષા વખતે ઇનામની ઓપડીએ વહેંચી. ડાહ્યાબાઈ, જાનરાજ ૨૧-૦-૦ ની ઓપડીએ ૩-૧૨-૦ મીઠાઈ મહેતાજીને પાધડી આસિસ્ટન્ટ પિછેડી ને

મોનીટરને એકેકી કોરી આપી. માતાજીના જાઠ. કારભારી ખીમજી નાનજી તથા ગામનું મહાજન ભેટું યાજ્ઞ કરી. ચાર રૂપિયાની ચોપડીઓ એક રૂપિયાની મિઠાઈ ૨-૮-૦ ની વડોદરા કેસની ચોપડી સ્કૂલ લાઈબ્રેરીમાં આપી રૂપિયો એક નકશો રાખવાની ઘોડીનો આપ્યો. ૨-૮-૦ મહેતાજીને પાઘડીના આપ્યા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ૬-૪-૦ ની ચોપડીઓ મહાજન તરફથી અને ૧-૮-૦ ની મિઠાઈ. લખપત. મહારાજા ધિરાજ ભીરજ મહારાજો ત્રીજી ઝંગારજી બહાદૂર તરફથી ૭-૧૪-૦ ની ચોપડીઓ તથા યા. શુદ્ધ રાજેશી મોરારજી રાધવજી તથા મહાજને મળીને ૩-૪-૦ ની મિઠાઈ. જામડ. મહારાજા ધિરાજ ભીરજ મહારાજો ત્રીજી ઝંગારજી બહાદૂર તરફથી ૩-૧૨-૦ ની ચોપડીઓ. વિઝણુ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ૫-૪-૦ ની ચોપડીઓ. જાડેજા ત્રીજી સાહેબજી તથા બાપાનો સમસ્ત તથા રાપરના કારભારી રાજેશી માવજી આત્મારાને ૧-૨-૦ ની મિઠાઈ વેઠ્યો.

(અકુર.)

જાહેર ખબર.

લોઅર ગ્રેડની સરકારી નોકરીમાં લખપત યવાને સાર પહેલા અને ખીમ વર્ગનાં સર્ટિફિકેટ મેળવવા હમ્મનારા ઉમેદવારોની પરીક્ષા નીચે લખેલી જગ્યાઓએ ૧૮૮૨ ના સપ્ટેમ્બરની ૧૮ મીને સોમવારને રોજ તથા પછીના દિવસોએ યથા:—

અમદાવાદ, નડીવાદ, બરુચ, સુરત, ગોધ્રા, અને રાજકોટ.

૨ ઉમેદવારોએ ૧૮મી આગસ્ટ ૧૮૮૨ સુધીમાં ઉમરનાં સર્ટિફિકેટ મુકરર કોરેલા આકારમાં કમિટીના પ્રમુખ ઉપર મોકલવાં. જે ઉમેદવાર જ્યાં જામ્યો હોય તે જિલ્લો, તાલુકો, તથા ગામ કે શહેર તેણે રજૂ રીતે લખવું. ઉમરના સર્ટિફિકેટનાં ફાર્મ ડીસ્ટ્રિક્ટ કમિટીના પ્રમુખ તરફથી મક્ત પૂરાં પાડવામાં આવશે.

૩ મહીકાંડા અને પાલણપોર તાલેના ઉમેદવારોએ પરીક્ષા આપવા અમદાવાદ આવવું.

મુ. અમદાવાદ,
તા. ૮-૬-૮૨

(ઈંગ્લેજ સહી.) ઈ. જાઈલસ.
એન્ડ્રુકેશન, ઈન્સપેક્ટર, ઉ. પ્રાં.

જાહેર જાણર.

ગુજરાત શાળાપત્રના સર્વે ગ્રાહકોને જાણર આપવામાં આવેલું કે જાહેરજાન ઉત્તર પ્રાંતના એલ.યુ.કે.શનમ ઈન્સ્ટિટ્યુટ સહિયની સંમતિથી આ શોપાનીઆના એજિટર તથા માનેજરનાં કામ હવેથી જ્યાં પાડવામાં આમાં છે. માટે, હવે પછી અધિપતિનાં કામને લાગતાજ ને કાગળ પત્રો, વિષયો, અર્થપત્રો વગેરે હોય તે મારા નામથી મોકલવાં, અને માનેજરના કામને લગતું, એટલે, એ શોપાનીયાં મોકલવા તથા તેના જવાબમ વિગેરે સંપત્તિ સંબંધી લખાણ “ગુજરાત શાળાપત્રના માનેજર આજમ હરિતાજ વલ્લભરામ, રાજકોટ” એ શિરનામથીજ કરેલું. હવેથી હુંડી, મનીઆર્ડર, ટ્રાન્સફરસીટ, વગેરે સંબંધી ઉપના માનેજરના નામથી મોકલવું, અને તે જાણત તેની કૃપીજ પોહોંચ આપવામાં આવશે.

શુ. રાજકોટ.
તા. ૨૭-૮૨

નવસરામ લક્ષ્મીરામ,
એજિટર, ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તકોની પેહોંચ.

સુવોધ ચિંતામણિ. એટલે, જરતંજડી આર્યોમાં આજતા વહેમો અને કુધારાનું ખંડન કરી, ચિંતામણિ તુલ્ય અમૂલ્ય સુવોધ પ્રદાયક ગદ્ય. અનાથી પ્રસિદ્ધ કરનાર શેઠ વલ્લભદાસ પોપટ. એમાં શા વિષય લખાએલો છે તે તેના લાંબા નામ ઉપરથીજ સમજાઈ આવશે. લખાણ જીવસામીર છૂટી કલમે કરેલું છે. ખસૂસ સુધારા પદ્ધતિ સર્વ જાણેનો એ વાંચવું જોઈએ. યથાસ્થિત વિવેચન બીજા પ્રસંગે થાણું કરીને અમે કરવા ધારીએ છઈએ. એના બારપેશ ૧૫૧ પૃષ્ઠ અને કિંમત ચૌદ આના છે.

સર્વ ઉપયોગી ગુણ સમુદય. એમાં કેટલાક પદાર્થોના ગુણ પારસી શૂલસાહીમાં લખેલા છે. પાનાં એકપેશ ૮૪, ને કિંમત આઠ આના. છાપો સારો નથી.

લોદાવલસનું પંચાંગ. સન ૧૮૮૨-૮૩. કિંમત ૧૧ આનો.

ગુજરાતશાકાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

AUGUST 1882.

પુસ્તક ૨૧ મું.

આગસ્ટ ૧૮૮૨.

પૃષ્ઠ ૮ નો.

અંગ્રેજી બહુ સારું તુલ્ય નામ તેમ છે. કામ.

કર ખતે મન લેવની, અંગ્રેજી પરી હામ.

અનુક્રમણિકા

૫૮

CONTENTS TABLE.

કાન્તા વિવેચન	૧૬૬
ચિન્તરીયા હપર લોપાનો મોડો	
શિશ્ય ગણની ફતેહ	૧૭૦
અંગ્રેજી ગણની	૧૮૦
સાર સંગ્રહ	૧૮૪
નિબંધાનો નામ પત્રક	૧૮૭
સરકારી જાહેર અખતર	૧૮૮

Review of Kantha	166
The Bombardment of Alexandria	170
The Female Education	180
The Miscellaneous	184
Lists of Prizes distributed in Schools	187
Departmental Notifications	189

(દેખાણી ખાતાના કુમચી)

અમદાવાદના

આખાની હામીમંદો પુનારેડા શિશ્ય અને લનરમ એલેક્સાન્ડર કુપની
 વિનિર્દેશના પ્રેસમાં રાજકોશાસ ગંગારામ છાપી પ્રગટાવ્યું.

મુલ { ૩૨) વરસનો અગાઉચીઝ, ૧૮૫૩ ના
 { ૨૦) નું પુસ્તક, ચોદ એકના. } લાડુ.

ગુજરાત શાલ્વપત્ર.

પુસ્તક ૨૧ મું.

આગષ્ટ. સન ૧૮૮૨.

અંક ૮ મો.

કાન્ના--વિવેચન.

(ન્યુલાઇના અંકથી ચાલુ)

૧મું

કુછે.

કુછે.

એના ચાર અંક પાડ્યા છે. એમાં નાન્દી આમુખાદિક કાન્ના સંસ્કૃત નાટ્યોની પેઠે રાખ્યું નથી, પણ ઇંગ્રેજી હોય એકદમજ વસ્તુનો આરંભ કર્યો છે. ઘણું કરીને આખા નાટકનું રચન પાટણજ છે. સુરસેન ભુવંનાદિયને દૂરથીજ પાછો હડાવી આવ્યો હતો, તેની ખૂશહાલીમાં જ્યેષ્ઠ રાજાએ તેને ઘેર ધધારવાનું કબુલ કર્યું હતું. સુરસેન, જે રાજાનો સેનાપતિને મંત્રી તેમજ શાજો ને પરમમિત્ર યાવ, તેને ઘેર રાજાની આ ધધરામણી નિમિત્ત બારે સમારંભ ચાલી રહ્યો હતો. સભા મંડપમાં મિત્રાદિકની રમના સુરસેનની સુધડ મ્ત્રી કાંતાએ રચહરતે કરી હતી, અને તે પરિપૂર્ણ થએલી ભેવાને એ મ્ત્રી પુરુષ તે મંડપમાં ફરેછે, સાંધી એ નાટકનો પહેલો અંક શરૂ થાયછે. એ પ્રસંગે તેમના પરસ્પરના સંવાદદ્વારે તેમનો શૃંગારી સ્વભાવ સારો વર્ણવ્યોછે—બહે સુરસેન જેવા નિત્યના હડવૈયાને, કે આગળ સતી યવાની છે એવી આ ગંભીર વૃત્તિની કાંતાને શોભે તે કરતાં કાંઈક વધારે લાલિત્યમય આ મિત્ર યઈ ગયુંછે. અગાથીમાં બંને જણ ભાજનની તૈયારી કરેછે. એવામાં રાજાનો અનુચર એકાએક સુરસેનને તેડવા આવેછે. એતો ઋતુ ખૂચી સાથે જવા હુમ્મિ યયો, પણ કાંતા આ પ્રમાણે રંગમાં ભંગ યવાથી ઘણી ગળગળી યઈ ગઈ. તેણે ભાજનનું નામ દઈ જવાય નહિ એમ વાંધે હડાવ્યો. પણ સુરસેન જેવા રાજાજતે અલબત્ત તે માર્ગ રાખ્યો નહિજ, પરંતુ.

(સિખરિણી હંદ.)

તૃપ્તા ત્યાં ના પીડે. મિત્રુ પિયૂષ વાણી તણું વિધે;

સુધા પીડેશાની, શરીર બરિયું બંધિત વિધે.

ગમે સાર્યો અન્ધ રચન બણી જવું કેમજ કદી;

પ્રિયે! જ્યાં વેતીછે સતત પ્રીતિ હાર્યામૃત નદી.

આ પ્રમાણે રાજ સમાગમનો આનંદ પોતાની પ્રિયા આગળ વિયોગને સમેજ વખાણુવો એ કાંઈ નહિ તો પ્રથમ દર્શાવેલા શૃંગારી સ્વભાવી તોર્ણવિરહ છેજ. આ વિયોગ, જે આગળ જતાં હમેશનોજ હોવાને ઈર્ષિત છે, તે વિયોગને સને બંનેના દિલમાં કાંઈ ગેળી ઉદાસી ઉઠી, તો તે દેખાવ વધારે સ્વાભાવિક કે રસમય થઈ પડત.

દરબારમાં જઈને જોયછે તો રાજ બહુ ગાભરો થઈ ગયેલો માલમ છે. એને ખબર મળી હતી કે સુત્રએ એકાએક પાછા ફરી બહુ ધસી માગ્યાછે, અને પોહાર એ પોહારે પાટણ ઉપરજ હલાં થવાનાં. રાજનું વું અંધેર કે આટલેમુઘા વાત આવી ત્યાંમુઘા કોઈને ખબરજ ન પડી. રાજાતો ખીલીજ ગયો. એણે પોતાની રાણી યૌવનમી જે ગર્ભવંતી હતી તેને સુરસેન સાથે પાસેના ગામડામાં મોકલાવી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, અને તે આખો એટલે તુર્ત તેને તેમ કરવાની નાચારીએ જરૂર પાડી. સુરસેને પોતાની સ્ત્રીને ત્યાં બાલાવી મંગાવી તેને તથા તરલા નામની રાણીની દાસી હતી તેને જોડે લઈ તે સંધ્યાએ જંગલ તરફ ધોડા ફેંકી, મૂક્યા. હકરાણી કાંતાને તેની નણુંદની આશ્વાસના સાથે ભિળી રાખી, એમાં કાંઈ અમને ખોટું લાગતું નથી, પણ એની સેવા સાથે પણ એકાદ દાસી જોઈતી હતી ખરી.

પછી જંગલના ભાગા બીલેનો દેખાય નજરે પડેછે. તેમની ભાષા કાંઈ વિલક્ષણ જણાયછે. એમાં સુરતી, ચરોતરી વગેરે અનેક ગામડી-આ બોલીનો ખીચડો યમ્મેલોછે, અને સાધારણ વાંચનારને મહા મુશ્કેલી એ સમજાય એવીછે. એ નામકહલાલ લોક રાણી વગેરેનું પ્રતિપાલન મહા ઉત્સાહથી પોતાને માથે રાખેછે. છૂટા પડતી વેળા બહુ રડારોજ થઈ રહેછે, અને સુરસેન પણ સ્ત્રીઓ જેટલોજ ગળગળે, થઈ જાયછે. સુરસેને, પોતાના કૃશજ સખંધી કાંતા વગેરેનો ઉચાટ દુર કરવા, પોતાના કંઈ મુક્તામાળા કાંતાને પહેરાવી કહ્યું, કે મારા એક પતિવૃત્તના બળે સંધાએલા આ હારના મોતી બ્યાંમુઘી વિખૂટાં ન પડે ત્યાંમુઘી તું નિશ્ચય જાણુજે કે હું સલામત છું.

આ મુક્તામાળા આગળ જતાં મોટા ઉત્પાતનું જૂળ થઈ પડવાની છે માટે તે વિષે કેટલીક ટીકા અવશ્યે કરવી જોઈએ. પ્રથમતો એક

પત્રિવૃત્તના બળે સંધાએલી માળા, તે પત્રિવૃત્ત દૂટે તારેજ દૂટવી જોઈએ અને તેનો મુરસેનની કુશળતા સાથે કાંઈ સંબંધ હોવો જોઈએ નહિ. તે છતાં એક અદ્ભુતમા બીજું અદ્ભુત આપણે કણ્ઠસ રાખીએ, તો પણ નાટકમાં એ અદ્ભુત રસ, અખંડ તો રહેવાજ જોઈતો, હતો, એટલે, માતીની માળામાં જે ગુણ કલ્પો તે છેવટ સુધી ખરોજ છે એમાં વાતનું બંધારણ રાખવું હતું. પણ અહિંયા તો એથી ઉલટુંજ કંઈ છે. આગળ જતાં એ હારનો દોરો દંગાખોરને હાથે ૪૫ કાતરી શકાય છે, તારે સાદ માલમ પડી આવે છે કે, એ દોરે તે સાધારણ દોરોજ, મુરસેન એક ગાંડો બડાઈખોર ગારો, અને કાન્તા તે એક અફલ વગરની એવી વહેમી બાઈડી હતી, કે આજ ગાંડા મોલ ઉપર બોસો રાખી આ સુતરનો દોરો દૂધો એટલે પોતાનો ધણી મૂએ એમજ માતી બાઈ સતી થવા નીકળી, અને મોટું આશ્ચર્ય એ છે કે તેને જિવતે ધણીએ સત પણ ચડ્યું! થી નવાઈ! કેવું અશભ! ધર્મ કે રસના કોઈ પણ તરંગથી. આ કેવું વિપરીત! ખરે આખા કાન્ત શાસ્ત્રમાં અદ્ભુત કાર્યના સંભવા-સંભવનો વિચાર મહા સૂક્ષ્મ છે તો પણ તેની ધૃત્યમાં બાઈ મણિલાલો આવી મોટી ભૂલ કરવી નહોતી. આ કારણથી તો એક કદાચ પરિણામક ગંભીર નાટક પ્રદર્શન ૩૫ (ફાર્સ જેવું) થઈ પડ્યું છે. આ કરતાં મૂળ વાતનું બંધારણ સો દરજ્જે સાદું હતું: તેમાં કાંઈ અસંભવ નથી એ અને પાછળ બતાવી ગયા હતાં, જે હારનીજ કલ્પના કરવી હતી, તો તેની સાથે વિશ્વ એમ પણ કટખવું હતું કે તે મૂળહરે ઉપમાં-દારી એ ચોરી લીધો, બીજો ધણો, અને તે બીજો હાર ત્રેલો જોઈ બિચારી કાન્તા કાઢી એમ કંઈ હોત તો વાતનું ચોકડું કાંઈ પણ બંધ બસત, અને શુદ્ધ રસસને કંટાળો આપનારું છેક હાલના જેવું ચિત્ર થઈ જત નહિ.

આ સને પાટણનું શું થયું હતું, તે જોઈએ. શું થવાનું હતું? મુલ-કની અગાઉથી ચેતવણી ન રાખેલી, શત્રુસેના છેક એક મજલ આવી પહોંચી ત્યાં સુધી કાંઈ અખર પડેલી નહિ, અને અખર પડી તારે પણ મુજબ મંડળને ભેંચું કરો નગર રક્ષણનાં સાંપતા ઉપાયો લેવાને બદલે હિંમત હારી પોતાની રાણીને વનમાં મોકલી દેવાનીજ અટપટમાં યુવા-એલા જયચંદ્ર રાજાનું, હાર સિવાય બીજું શું થવાનું હતું? જયચંદ્રમાં

રાજગુણ એટલોજ દીઠામાં આવેછે કે નાસી નજતાં છેવટે જોડાં
માણસ ભેગાં થયાં તેટલાને લઈ તે સામો ગયો, અને બહાદૂરીથી લડી
પોતે મરી છૂંચ્યો. આટલામાં થોડાં માણસે નગરની બહાર નીકળી યુદ્ધ
આપ્યું એ પણ એક મોટી ભૂલ ગણાય. પણ અહિંયા જયચંદ્રને એક
મૂર્ખ રાજા જોવાજ નાટકકારે (જાણે કે અજ્ઞાણે) ચોતર્યા છે, અને
તે આપણા ઐતિહાસિક જ્યોત્સિષશ્રી તો કોઈ પણ રીતે સંભવતો નથી.
હવેકાર માનો કે નામ ફેરવ્યું છે.

મુરસેન વાટે આવતાં યુદ્ધસમાપ્તિનાં ચિન્હો જોયછે અને એ પ્ર-
સંગે તેના મુખમાંથી કેટલીક કવિતા નીકળે છે તે પાત્રતાને કાંઈક
પ્રતિકૂળ પણ સરસ વર્ણનથી ભરેલી છે. રસખરો બિભરત છે. તેમાંના
બેચારે નમુના અન્ને આપીએ છીએ.

મંદ્રાકાંતા.

ભાસે બાનું રૂધિર કણથી છાંયલો રક્તઅંગે
કાલાં અભાં રૂધિરથકી શું સેજ, રાતાશ મારે
એકે હડે સમજી, કડળે કાગડાં તથેન પૂઠે
ગાલી ધંત્રે મુખધી કરડે ખોપરી ખોતરીને

હવેલા બે ચરણમાં કવિની દ્વિગોકિત સમજવાને માદ રાખવું
જોઈએ કે એ સમય પ્રભાતનો હતો, અને મૂર્ચ્છાસ્થની રાતાશ દેખી યુદ્ધ
યુદ્ધ અંખી રહેલા જોદાને તે રૂધિરવતૂજ દેખાય. એ ખોપરી એમાંજતા
શિયાળવાને નીચે પ્રમાણે વર્ણવે છે.

મૂગધરા.

ગાલી મોઢા વિષેને ટપકતિ રૂધિરે ખોપરી મોટલીથી,
નાસે, મોઢેથી વેતી ટપટપ ગળતી લાળ શ્યાદ થએલી;
કેડે બીજા પુલાવી પુછડી ધરધરે એયને તાણકર્તા,
એવાં દોડે શિયાળો સિમપર સધળે જોગવા ખોળી લેતાં.
રણભૂમિપર પડેલાં મરતુકો જોઈ કહે છે.

(સાર્દુલ વિક્ષિપિત.)

જેમાં તરફ વિતરક રાજ્યરણના વાંકાચુંકા માલતા

સંસારી સુખ પ્રાપ્ત થાય જગમાં તેની હતી જ્યાં સીમા
રાતા રવેત કદાપિ શામ નિપત્તે ગોળા બેડી જાય જ્યાં
તે આજે વર બાલ દંત કરડેછે ધૂળ ફૂંકેખમાં.

સોરઠો.

અદતા જે ગિરતાજ, ઝગ ઝગ ઝગ જિતે યતા;

તેપર રે પ્રભુ આજ! ધૂળ ન' અપટ્ટી ઢાંકવા

એવામાં એને હરદાસ નામનો એક એવો જીનો મિત્ર સાચો આવી
મળ્યો, અને તેણે જ્યથંદ્ર પદ્યાના સમાચાર કહ્યા. એ સાંભળી એને
બહુ એકંદ્ર થયો. આમતાં ગામતાં, પૃથ્વીના પેઠમાં સઘળા પ્રાણીઓ શવટે
સમાય છે એવું જોઈ તે બાલ્યોડે

સાર્દુષ વિદ્વિદિત.

ખોધા અર્જુન કર્ણ લક્ષ્મણ સખા રામાદિ આજાજનો

ખોધા ન્યાય સભા સુબૂધણ વળી દાતા અદાતા ગણો.

ખોધા વંશ ઉત્તળનાર સુતને તોએ રહી બૂખડી

એવે હાથ પસારી રોજ જનને પાત્રે જીવવાની નવી

એ સાંભળી હરદાસ કહેછે કે એમ મા બોલો. ગૂર્જર ભૂમિ તો
આસને દુઃખથી છેક ધાપલ યધ ગઈછે.

વસંતતિલકા.

હાથે કુટે ચિવ રડે મુંડી પોક પોતે

ને ત્રાહિ ત્રાહિ વદતી જ્યથંદ્રે જિતે

ક્યાં રોહં દુઃખ સુણ્યે મુંજ વાતકોણ ?

તે ત્રાહિ મુંજ પડે નહિકો સપૂત.

હરદાસના આ બોલ સાંભળી સુરસેન કવિતાની લહેર ઊડી પો-
તાનાં મ્હદય પ્રત્યે યાં કર્ણવ્ય છે. તેના વિચારમાં પડેછે. પણ હરદાસ
કોઈ અટપટી વાણીઓ જણાવ છે. તે એને આડો દગા ફટકાનોજ માર્ગ
બતાવે છે, અને તે માર્ગે જાણે સુરસેન પોતાની સઘળી કુત્રીવટની
લાગણીઓ ભૂલી એકદમ દોરાવેછે. આ નાટકમાં હરદાસ તથા રત્નદાસ
ને મહા અગત્યના પાત્ર છે તેથી એ અટપટી જોડીની આ પ્રસંગેજ
વાંચનારને કાંઈક ઓળખાણ કરાવવી જોઈએ. આ બે પાત્ર મ્હકલિપ છે.

૧૭૬ શિકંદરીયા ઉપર તોપોનો મારો બ્રિટીશ બળની ફતેહ.

બોલેછે. આ પ્રસંગે સમયવિરોધનો દોષ માથે વાહિરી લઈ પણ નાટકકારે હાલના દારૂડીયા મુધારાને ચોકખે ડેકાણે ચાખખા ઢીક લગાવ્યા છે. તેમ તેમનો આતંદાનુભવ પણ નીચલી કવિતા વડે ઢીક વર્ણવ્યો છે. મધના ખાલામાં ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ ચમકતું જોઈ કરણ કહેછે કે—

(સાર્દસ વિકીરિત.)

જેની દેવી મિઠાચં મેષ્ટ ગણીને મધ્યે કુખ્યો મંદ્રમા,

નેખી વારણી ડોલતો ડગમગે ગાતો શકે એ મુઝા;

આવી સાગરમાંથી જેન ગણતો ધિક્કારતો ના કેદી,

તેને માનવ મર્થ ને વુછ ગણે. તે છે જુડો પાતકી.

આવી કૃષ્ટ નિશાખાજી આવી રહીછે તેવામાં સ્ત્રી રૂપી મદોનમત નીશા પાવાને તૈયાર થએલા પેશા બે અધગોધમ પાપી કલાલ રત્નદાસને હરદાસ ત્યાં આવી પહોંચેછે. મેનીઆઈ દૂધ પીશાં તો કે ટાંપીજ રહ્યાં છઠ્ઠાએ એમ અહિયા યશું. નીચ હરદાસે કાંતાના સ્વરૂપના વખાણ કરવા માંડ્યાં કે તેની સાચેજ કરણે તે વાત ઉપાડી લીધી, ને તેને પ્રાપ્ત કરવા તત્કાળ પડ થઈ રહ્યો. પાછલી રાતનાજ ગૂપચૂપ તે અખળાઓને પકડવા નીકળી પડ્યું એવો ત્યાં ઠરાવ થયો. આ ડેકાણે કરણરાજનો વિરહ દર્શાવવા કેટલીક કવિતા મૂકીછે તે જાતે તો ઢીકછે પણ કરણ જેવા પ્રયુક્ત વિવર્ણને મોઢે તે જાણતી નથી. આ વર્ણનથી ખીજો ને ત્રીજો બે પ્રવેશ બંધાઈ.

(અપૂર્ણ)

શિકંદરીયા ઉપર તોપોનો મારો બ્રિટીશ વઝની ફતેહ.

શિકંદરીયા શહેર ઉપર બ્રિટીશ તોપોના ગોળા ચાલુ થયાછે અને તેના કિલાઓ નાશ પામ્યાછે, અને તેની મહેલો અંડન થઈ પડ્યાછે. શહેરમાં ગબરાટ પેઠોછે અને ત્યાં આગ સળગીછે. ખુતરેજી અને લૂટકાણું આજકાલ તે મથકે થઈ પડ્યુંછે. ગંધા બે માસનાજ હુલડામાં ઘણાક યુરોપીઅનોની ત્યાં કતલ આવી હતી અને આજે પાંચું નિર્દા રહેવાસીઓનું લોહી રેલાતું થયુંછે. ત્યાં શિકંદરીઆ ઉપરના આ મારાતું કારણ દેખીતું છે. તેના બારામાં આજ બે માસ થયા ને બ્રિટીશ મન-

વારો જઈ પડી છે તેના વડા એડમીરલ સર બી. સેએમોરે વખતે વખત તાકીદ કરવા છતાં શિકુંદરીયાના સત્તાવાળાઓએ પોતાની કિલ્લેબંધી કરવા માંડ્યાથી તથા નવાં બાંધકામો શરૂ કરવાથી છેવટનો પેગામ રવાના કરવામાં આઓ કે ને આ બાંધકામ બંધ પાડવામાં નહિ આવશે તો મીસરની સરકારની મતલબ લડાઈ ઉડાવવાની છે એમ સમજવામાં આવશે. હવે આ અને એવીજ બીજી તાકીદ યા ધમકીની મીસરની સરકારે અથવા ખરાબર બોલીએ તો મીસરના લડાઈખાતાના પ્રધાન અને લશ્કરી વડા અરાબી પાશાએ કશી દુરકાર કીધી નહિ. આ ઉપરથી અંતે ગયા જુલાઈ માસની તા. ૧૦ મીને સોમવારે એડમીરલ સેએમોરે શિકુંદરીયાના હાકમને ખબર આપી કે બીજે દીને બામદાદ હું તમારી કિલ્લેબંધી ઉપર તોપોનો મારો ચલાવવો શરૂ કરીશ. આ ધમકી આપવા આગમજ એડમીરલ સેએમોરે પરદેશના બીજા કાન્સલેને ખબર આપી હતી કે તોપોનો મારો શરૂ કરવા આગમજ હું શત્રુઓને ૨૪ કલાક આગમજથી ચેતવણી આપીય. હવે સર બી. સેએમોરેની મજબૂર ધમકી કંઈ ખોટી ન હતી. તેણે પોતાનું વચન પાળ્યું અને શિકુંદરીયાનો સળ કરવા માટે તેણે મંગળવારે ૭ વાગેથી તેમના કિલ્લાઓ ઉપર તોપો છોડવા માંડી પણ એથી શત્રુઓ દબેલા જણાયા નહિ. પોતે દબી જનાર નથી એવું દેખાડવા માટે તેઓએ પોતાના કિલ્લાઓ ઉપરથી પાછી તોપો છોડીને જવાબ આપ્યો, અને એ રીતે સામસામા ગોળાઓ ઉડવા લાગ્યા. આ તોપોની લડાઈમાં બિટીથ કાફલામાંની આઠ મનવારોએ બાગ લીધો હતો, જેઓએ કુશ્મનોનો ઘણો ધાણ વાળી નાખ્યો છે. કિલ્લાઓમાંના સઘળાં મળીને કેટલાં માણસો માર્યા ગયે છે તેનો નફી હિસાબ હજી મળ્યો નથી, તોપણ કિલ્લાઓનો જે નાશ વળ્યો છે અને બીજી ખરાબીઓ યદ્યપિ, તે ધ્યાનમાં લેતાં શત્રુઓનાં સંખ્યાબંધ માણસો માર્યા ગયેલાં હોવાં જોઈએ. ગોળાઓની લડાઈ શરૂ થયા પછી ૨૦ મિનિટ સુધી કિલ્લાઓએ બહાદુરીથી બચાવ કીધો, પણ એ પછી જ કિલ્લાઓ ચૂપ થઈ ગયા. કુશ્મનોની ખરચી ખૂટી જવાની અને તેમની નળજાઈ દેખાડનારી આ પહેલી નિશાની હતી. પોણાતવને શુભરે મારાજતના કિલ્લામાંનું દારૂખાનું સળગી ઉઠ્યું અને તેની પુઠે અલકનાત તથા બીજાં જ કિલ્લાઓ બપોરે થયા

૧૭૮ શિકંદરિયા ઉપર તોપોનો મારો બ્રિટિશ બળની કૃતેહ.

એટલામાં તો ઉડી ગયા. આથી હવે મીસરવાસીઓ આપણી તોપોના મારા હેઠલ પૂરા આવી ચૂક્યા. કેટલાક કિલ્લાઓ ઉપરથી તોપો ઉતારી જાડવામાં આવી, જેથી હવે તે કિલ્લાઓનો સમૂળો નાશ થયો, અને ફોસનો ૨૧ તોપોવાળો મોટો કિલ્લો જમીનદોસ્ત થયો. એમ છતાં પણ શત્રુઓ નબળા પડેલા જણાયા નહિ તેઓએ તામે યવાની કશી નિશાન દેખાડી નહિ. પણ હવે જેડીવતા નામીયા મહેલની વારી આવી ઉપલા કિલ્લાની પડોશમાંજ રાસ—અલ—તીનનો મહેલ આવેલોછે, જેને તેના કિલ્લાઓ તોપોની આગમાંથી બચાવી શક્યા નહિ. એ મહેલની બેડે બીજા સઘળા કિલ્લાઓ અને દીવાલોંની વધતું ઓછું તુકસાન થયું. અને વળી શહેરમાં બીજી સરકારી અને ખાનગી ઇમારતો આગના પુર ભડકામાં બળવા લાગી, આ સઘળાં બ્રિટિશ બાળુના બળની કૃતેહ સાથે એક બીજી બાહુરીનું કામ “ઇનવીનસીગલ” નામની મનવારવાળા લેફ્ટનન્ટ બ્રડફોર્ડ અને તેમાં ૧૨ માણસોએ બજાવ્યું હતું. તેઓ દરીઓ તરી જઈને દુસ્મનોનાં મેક્સ નામે કિલ્લાના ઉપર ચઢી ગયા, જેમ કરતાં તેમને કોઈએ અટકાયા પણ નહિ, અને ત્યાં જ તોપોને ઉરાડી મેલી તથા છને ખીલા ઠોકી પાછા ફર્યા હતા! મંગળવારની લડાઈનો આ સઘળો સંક્ષેપ હેવામછે. પણ એટલામાંજ લડાઈ અટકી નહતી. બ્રિટિશ એડમીરલ પોતાના કોઈ પણ પરદેશી સાથીની મદદ વિના અને તે મદદની દરકાર વિના બીજે દિને પણ પોતાનો મારો ચાલુ રાખ્યો હતો. એ દિને ૧૦૧ વાગ્યા સુધી માત્ર બેજ મનવારોએ તોપો છોડીને દુસ્મનોની કિલ્લેબંદીના નાશનું કામ પૂરું કરી આપ્યું હતું. મંગળવારની રાત્રિ તેઓએ પોતાના કિલ્લાઓને પાછા દુરગ્ગ કરવાની ફંદક તજવીજ કીધી હતી. પણ બુધવારના મારાથી તેઓ અંતે હિંમત હાર્યા અને બપોરે બાર વાગ્યામાં તો તેઓએ લડાઈ થોડો વખત ટીકમાં રાખવાની માગણી કીધી. આ સુલેહના પેગામ રાખ્યા તેઓ એ શહેરમાં તોપખાના ઉપરથી એક વાવટો ઉરાડ્યો અને તે વાવટો લઇને એક આગભાટ દોડતી બ્રિટિશ મનવારો તરફ આવી, જે ઉપરથી એડમિરલ શેએમોરે લડાઈ તુરત વેળા બંધ રાખવાનો હુકમ આપ્યો. સુલેહનો આ વાવટો બુધવાર સાંજે પાંચ વાગ્યા સુધી દીવાલોંની ઉપરથી ઉડતો જણાયો હતો, બ્રિટિશ

એડમીરલ પોતા તફથી તુરતજ એક ગંનખોટને મુલેહનો વાવટો આપીને કાંઠા તફ મોકલાવી હતી.

મળેલી બબરો મુજબ આ મુલેહ માત્ર ટોંગ હતી. આરબી પાદશાહની મતલબ મુલેહનો વાવટો ખતાવીને પોતાની નિર્બળતા કબુલ કરવાની નહિ પણ ખ્રિષ્ટિય સત્તાવાળાઓને ઠગીને પોતાની છુપી મતલબ પાર પાડવાની હતી. તે એમકે તેણે એડમીરલ સેએમોરને તોપોનો મારો ચલાવતો બંધ પાડીને પોતાના લશ્કરે સુધાં પોતે શિકંદરીઆ શહેર છોડી ગયોછે અને એ શહેરને આગ અને લૂટથી નાશ પામતું બધી ગયોછે. એવી બુમછે કે તે શહેરની બહાર પોતાની ફાજ ભેગી કરેછે. તેની જોડે મુલેહના કોલકરારો કરવા આગમન ખ્રિષ્ટિય સરદારે બારામાના સઘળા કિલ્લાઓ તાબે કરવા માંડ્યા, જેમ કરવા દેવાની અરાબીએ નાપાડી હવે મુલેહની ટોંગી માગણીના પડદા હેઠલ ને વખત મલ્યો તે દરમ્યાનમાં આરબીએ સઘળા કિલ્લાઓ મધેથી પોતાની ફાજને એમની બીધી અને એ રીતે શિકંદરીયા ખ્રિષ્ટિયોને હાથ આગ્યું છે. પણ તેમ થવા આગમન તો ત્યાં નાશ થયે થઈ ચૂક્યો હતો. બુધવારની રાત્રે ખ્રિષ્ટિય કાફલામાંની એક ટોળા શહેરમાં લખલ થઈ તે વખતે તેમને તે ઉજડ વેળેલું જણાયું ત્યાં જગેજગ આગ લાગેલી હતી. શહેરના આ હાલતને લીધે એડમીરલ સેએમોરે પાંખે મારો ચાલુ કરવાનું ફરિસ્ત નેપું નહિ. અરાબીન અને તેના લશ્કરની નાહાસ બાગ પછી શહેરના બદમાસોએ મળીને આખાં શહેરને સળગાવી મલ્યું અને લૂટ ચલાવી. એ કામને મરિ તેઓએ કેદખાનામાંથી બંધવાઓને છૂટા કીધા હતા તેઓ એ શહેરના યુરોપીયન જીલ્લા ઉપર હુમલો લઈ જઈને ત્યાં વસનારાઓમાંના આશરે ૧૦૦ યુરોપીયનોની કતલ ચલાવી કહેછે કે તેઓએ આ બાપડાઓ ઉપર બહુ કમકમાટ ઉપજાવે એવું ધાતકીપણું ચલાવ્યું હતું. આ ટોચના બેકમાંના યુરોપીઅનો આફ્રીકોની સામે હીમતથી લડાઈ ચલાવી તેમના હાથમાંથી છટકી જવા પામ્યા હતા. આ ધારતી બરેલા હોગામમાં મીસરના એડીવની સલામતી વિષે બધે રાખવામાં આવતો હતો, પણ પાછલી બબરો મુજબ તે પ્રથમ રામલેના મહેલમાં હતો, જેને મીસરના કીપાઇઓએ ઘેરી લીધોછે, પણ તારખાદ તેણે

દરવેશપાશા જોડે એક સ્ટીમર ઉપર આશરો લીધેલો. તોપેનો મારો ચાલુ કરવા આગમજ્યથીજ એડીવની સલામતી વિશે બ્રિટીશ કાનસલને બધ હતો, માટે, તેણે દરવીસ ખાદશાહને એતવણી આપી હતી. કે આ હાકમની સલામતીને માટે બ્રિટીશ સરકાર એ ખાદશાહને જવાબદાર ગણુ. એડમીલર સેએમોરે મનવારો ઉપરથી ૧૦૦ મરીન સી-પાઇએને બંદર ઉપર ઉતાર્યા છે, જેઓએ બીફુઇન આરબ સુદારાઓ અને બીજા બદમાસોને માર મારીને તથા તેઓમાના સાતજણને કાપી નાખીને વિખેરી નાખ્યા છે. તોપેની લડાઇમાં બ્રિટિશના પાંચ માણસો માર્યા ગયાં છે અને ૨૭ જખમી થયાં છે, આ જખમી થયેલાઓ વિશે માહારાષ્ટ્રીએ વીજળીના તારના સંવેશા માર્ફતે ખબર પૂછાવી છે. ફ્રન્સનોને કેટલી નુકયાની થઇ છે તે જણાવું નથી, પણ એવું માનવામાં આવે છે કે તેમનાં ૨૦૦૦ માણસો માર્યા ગયાં છે, તેઓએ પોતાના માર્યા ગયેલાઓને જુધવારે સહવારે ડફણાવ્યા હતા. તેઓના ૪ કિલાઓ ઉરાડી રીધા છે, જેની તોપેને બીજી મારીને ૨૬ કીધા છે, અને કાંઠા ઉપરના બાકીના સઘળા કિલાઓને ચુપ કરી નાખ્યા છે.

(રાસ્તગોફતાર)

(સ્ત્રી કેલવણી.)

(સાંધણ પાને ૧૩૮ થી.)

આપણો રથ જેવા આગળ સુધરેલો, માનવંતો, અને પ્રબળ હતો, તેવાજ આજ સુધારાહિન, દુસ્વચ્છકારને લાયક, અને નિર્બળ થઈ ગયો છે; તેનાં ઘણાં કારણ છે. તેમાંનું આ સ્ત્રી કેળવણીની અધિક ન્યૂનતા, એ પણ એક મોટું અને સમજ કારણ છે. આપણા ગુજરાત પ્રાંતમાં—સ્ત્રી કેળવણીનો જોઈતો પ્રસાર થયો નથી અને જે જૂજ પ્રસાર થયો છે, તે પણ આપણી ધારણા પાર પડે તેવા નથી. તેનું કારણ પણ કેટલીક તો આપણીજ બેપરવાહી છે. ગુજરાત પ્રાંતમાં ઘણું કરીને દરેક મોટાં શહેરો કે કસબાઓમાં કન્યાશાળાઓ સ્થપાઈ ચૂકી છે, પરંતુ તેનો ઉપયોગ સઘળા લોકો મનમાનતી રીતે કરતા નથી, અને જેઓ કરે છે તેમની રીતમાં બહુ ફેર છે. ઝોકરાઓની પેઠે ઝાડીઓને પણ ઓપડીઓ શીખવ-

વામાં આવે છે, પણ કેટલાએકનું ધારવું એવું છે કે જોકરાઓ કરતાં જોકરીઓને નીતિ સંબંધી કેળવણી વિશેષ આપવાની અગત્ય છે; અને તે મતલબ હાલની ઓપડીઓથી પૂરી પડતી નથી. આ કહેવું કેટલેક દરજ્જે ખરું હશે, પણ એ વિષે પહેલી વાત તો એજ છે કે નીતિની કેળવણી ઘરમાં માથાપે આપવી જોઈએ. માથાપ ઘરમાં જોકરાને સુનીતિની ટેવ ન પાડે અને ઇશ્વર ભક્તિનો બાધ અસરકારક કરવો એ બહુ મુશ્કેલ છે. તે છતાં પણ નિયામમાં પૂરું ભણે તો નીતિમાં સુધારો થવાવિના રહે નહિ, પણ સાતમી ઓપડી સુધી કોણ પોતાની જોકરીને બણાવે છે.

વળી તેમ નહિ તો આ ઉપદેશ પાર પાડવામાં એક બીજી વાતની પણ જરૂર જો બધા લોકો પોતાની પુત્રીઓને સાતમી કે છઠ્ઠીજી ઓપડી સુધી સારી રીતે ગૂંજરાતી કેળવણી આપતા હોય, તો તેટલા વખતમાં સાધારણ નીતિ સંબંધી તેમનું જ્ઞાન સાફ થાય, નીતિની બાજતો ઉપર તેમનું લક્ષ જમાવ, નીતિની ઓપડીઓ વાંચવી ગમે, અને આગળ જોડ્યા પછી તેવી શ્રી પોતાની મજે પણ નીતિનાં પુસ્તકો વાંચી પોતાના જ્ઞાનમાં જોડતો વધારો કરે, પણ તેવા લોકો મારા જીવામાં ધોડાજ આ-બાંધે. હજી આપણા વિસ્તીર્ણ પ્રાંતમાં જોડતી કન્યાશાળાઓ નથી, ને ટુંકાણે કન્યાશાળાઓ છે, ત્યાંના સઘળા લોકો પૂરતી રીતે તો થું, પણ કેટલાએકતો તેનો બિલકુલ લાભ લેતા નથી. નેઓ લે છે તે પણ (ઘણું કરીને તેનારા બધા) ફક્ત ત્રણ કે ચાર ઓપડી સુધી બણાવે છે. તેટલા વખતમાં શાળામાંની નીતિની કેળવણી અપૂર્ણ હોય છે, અને એટલામાં તો તે બિચારીને ઘર સંસારમાં નાંખે છે ત્યાં એના કેવા હાલ. સાસરે ગયા પછી ઘણીની અયોગ્ય અવસ્થા જોઈ તે ઓપડી એક પામતી હોય, સાસરીઆંનાં કુઃખથી તે પોતાના મનમાં બળતી હોય, અને ટુંકામાં સોબતણો પણ સારી ન હોય, એવા વખતમાં એને નાનપણમાં બેચાર ઓપડીઓમાંથી મળેલી જૂજ ઉપયોગી નીતિની કેળવણી ભાગજોગે ક્યાંથી વાદ આવે ? અને નીતિની ઓપડીયો વાંચવા તર્ફ તેનું મન ક્યાંથી લલચાય ? કે ને કરવાથી તેના એકબુદ્ધ અંતઃકરણને નિરાંત વળે. છેવટે સોબત પણ સારી ન હોય, તેથી શાળામાં પોતે ને બેચાર ઓપડીયો ભણેલી હોય છે, તેનો તે હવે કેવા ઉપયોગ કરે છે-તે જુઓ. નીતિ સંબંધી

તો તેને વિચારજ આવતો નથી, પણ ઉપર કહ્યું તે કારણથી સ્વભાવિક રીતેજ તેનું મન અનીતિ તરફ દોડે છે, તેથી તે અનીતિની વૃદ્ધિ કરનારી ઓપડીઓ, જેવીકે "દીલચમન ગાયન" "સદેવંત શાયર્જીગાની વાર્તા" વગેરે વાંચે છે. તેનું પરિણામ એજ થાય છે કે ઉપર લખેલી દુઃખની વાતો આ વખતે તેના દુઃખમાં વધારો કરે છે, અને વખતે નુકારે રમ્તે પડી જાય છે ! આવી ઓપડીઓજ વાંચવાથી હું કહું છું કે કેવળ નીતિમાન મનુષ્ય પણ પોતાની નીતિમાંથી વખતે ચુકે છે, તો એવી દુઃખી સ્ત્રીની શી વાત કરવી ? સ્વભાવિક રીતેજ સ્ત્રી જાતિનું મન એવું બંધાય છે કે તેને જેમ કંઈ દોરનારે મળે તેમ જાય. બણેલી તો ન હોય કે જેથી સાચા ખોટાની તેને જુદા જણાય. જો નીતિ સંબંધી શાખામાંથી કે વિશ્વે તે પોતાના માખાપથી તેને જોઇતી કેળવણી મળી હોય તો આગ ન થાય. નીતિની કેળવણી જોઇતી મળતી નથી તેનું કારણ માખાપોનું આજસ, શાખાની શીખવવાની રીતમાં ઉપર ખતાવ્યો તે તફાવત, અને ખીજું તે કેળવણીનો સંપૂર્ણ લાભ ન સેવો તે તથા તેને દરકત કર્તા મોટા સમુદ્ર જેવું બાળજન છે, જે એમ નહોત્ય એટલે ઘરમાં તે શાખામાં તેને ધર્મવ્રત નીતિની સંપૂર્ણ કેળવણી મળતી હોય, અને બાળજનની દરકત ન હોય તો હું કહું છું કે આ કરતાં એ વધારે દુઃખ હોવા છતાં પણ ઘણું કરીને ખિગાડ નજ થાય. કારણ કેળવાએલી સ્ત્રી તેવા આપત્તિના વખતમાં નીતિના કામમાં વૃદ્ધિ કરનારી તથા હિંમત આપનારી "લલિતા દુઃખ દર્શક તાટક" "નળાખ્યાન" અને જ્યકુમારી વિજય તાટક જેવી ઓપડીઓ વાંચી પોતાના મનને દિલાસો આપે, અને કહી પણ નીતિનો ત્યાગ નહિ કરે. ઉપડી ઓપડીઓ જેમણે વાંચી હોય, તેમને હું વિનંતિ કરીને પૂછું છું જે, લલિતા, દમયંતી, અને જ્યકુમારી, એ ત્રણમાંની કઈ સ્ત્રીએ નીતિનો ત્યાગ કર્યો હતો ? એ વાંચીને કોણ કહી શકે કે બંધાવવાથી સ્ત્રીઓ અનીતિમાન થાય છે ? કેળવણી તો આનુંજ નામ. હાલની કેળવણી આવી નથી, અને એ માટે કેટલાકનો એ વિચાર છે કે કન્યાશાળામાં યોગ્ય વાંચતાં લખતાં આવડ્યા પછી વાંચનમાળાની ઓપડીઓની સાથે આવી નીતિની ઓપડીઓનો ઉપયોગ વધારે થતો હોય, તો તેમની નીતિનો પાપો મજબૂત નંખાય. ઉપર લખી તેવી કેળવણી કોણ કહેશે કે નકામી છે ? કોણ કહેશે કે ઉપયોગની નથી ?

અને કોણ કહેશે કે નીતિમાં બિગાડ કરનારી છે ? તેમ કહેનારને વિનંતિ સાથે કહેવાનું એક આં દુકા પરંતુ ઉપયોગી નિબંધ કરીને વાંચો, તે ઉપરથી વિચાર કરો, અને એ સિવાય આપણા શાસ્ત્ર ઉધારીને જીવો કે આગળના વંચતમાં શ્રીઓ કેવી ભણેલી હતી ? દેવી ભાઈઓ ! આપણે ચેતવું જોઈએ કે આવી કેળવણી આપણી તરફ પુત્રીઓ નહિયાત, ત્યાં સુધી હાલની તો શું, પણ આગળની ઉછરતી પ્રજા પણ સારી નહિ નાવડે. માટે મારી વારંવાર વિનંતિ છે કે હવે ચેતો, બહુ યદ્ય. પોતાની ખામીઓ પોતે જાણીએ એ કામ બહુ વિકટ છે. પરંતુ લોકો આપણે શ્રી કેળવણી ખામત સૂચનાઓ આપે છે તે ખરી છે, માટે આપણે ખૂબ યાદ રાખવું જોઈએ કે એ વિના આપણે આજના સુધરેલા લોકની ગણતરીમાં પણ નહિ આવીએ, એ વિના આપણે મુખી નહિ થઈએ, એ વિના આપણે આ સંસારમાં અવતરીને મનુષ્ય જાતિએ જે ધર્મ બજાવવાનો છે, તે નહિ બજાવી શકીએ, અને દુકામાં તે વિના આ સંસારમાં આપણે આત્મા તે ન આત્મા જેવા ગણાઈશું. આપણને આજ સૌથી સુધરેલા ઈંગ્રેજ લોકોનો સમાગમ થયો છે. તેમની શ્રીઓ કેવી ભણેલી અને ખજારદાર હોય છે, અને તેઓ સંસારી રીતમાં પણ કેવા મુખી છે, તે ઘણાં જાણના જાણવામાં હશે, તો હવે આપણે શા માટે ખુવાર થવું જોઈએ ? આપણે શા માટે દિવો હાથમાં લઈને કૂવામાં પડવું જોઈએ, એટલે આપણે જાણીએ છઈએ કે શ્રીઓને બણાવવાની શાસ્ત્રમાં મના નથી, આપણે જાણીએ છઈએ એ સારું કામ છે અને એથી ઘણા કાદા થાય છે. તે જાણતાં છતાં જાણી જોઈને નહારા જૂના રિવાજને વળગી રહીએ, એ કેવી મૂર્ખાઈ ! આજના સુધરેલા લોકોનો દાખલો લઈને આપણે સુધરવું જોઈએ, નહિતો આગળ વધારે દુઃખી થઈશું, ને પરતાઈ. માટે પ્રિયદેશીઓ, હવે વિલંબ ન કરવો જોઈએ, એમાં કાંઈ પાપ નથી. એમાં ઝાઝો ખર્ચ પણ નથી, એથી કાંઈ આપણી કીર્તિને લાંબન લાગે તેમ નથી પણ હલેટો વધે તેમ છે. સારાંશ કે એથી કોઈ પણ વાતની અડચણ નથી, માટે હવે વાર ન લગાડો. તમારી પ્યારી પુત્રીઓને પરણાવવાં પાછળ જેમ હજારો રૂપિયાનો ખર્ચ કરો છો, તેનો સોમો ભાગ પણ આં ખાતે કરો, તે અજાણીઓનાં દુઃખો ટાળો, કે જ્યાં

તેઓ સંસારમાં મુખી થશે તો તમને સારો આશિર્વાદ દેશે, તેથી તમારું પણ કલ્યાણ થશે. તેઓ જાણશે તેથી તેમની પ્રજાનો મેથક સારીજ થશે, અને એમ કરતાં કરતાં બધાં સુધરવાથી પોતાના દેશની દાઝ જાણી આપણા દેશની ગએલી આબરૂ પાછીમેળવશે, તેથી આપણો ભરતખંડ સારી રીથતમાં આવશે, અને એટલી દેશની સેવા તમે બજાવી એમ કહેવાશે માટે હવે ખૂબ જાગૃત થાઓ, તન, મન, ને ધનથી આ જાતે ઉત્તેજન આપો, નવી નવી કલ્યાણાભિઓ કહાડો, અને સર્વને સુખી કરી તમારો પરોપકારી સ્વભાવ પ્રકાશ કરો મારી અલ્પાશ્વ મતિથી લખાએલો ટુંકો પણ ઉપયોગી, નિર્મંધ વાંચી જૂલમૂક હામા કરો, અને ઉપરના વાત ઉપર ખૂબ ધ્યાન આપો એ મારી દીન પ્રાર્થના છે.

હવે પરમ પૂજ્ય વિષ્ણુ પવિત્ર ન્યાયાધીશ મહાનુપિતા પ્રબો, મારી ઉપયોગી વિનંતિ મારા દેશી બાઈઓના અંતઃકરણમાં ઉતરે અને તે જાતે તન, મન, ને ધનથી પ્રવ્રજ કરે એવી નિર્મળ જુદિ તું કૃપા કરીને સર્વતા અંતઃકરણમાં પ્રેર; તેમને એ જાતે આનંદ અદાવ, તેમનું સાઈ થાય તેવા રસ્તો સુઝાડ, અને ટુંકામાં આ પવિત્ર જુભિની સર્વેક મનસીખ જી-ઓના કમ્મિયાથી કેવળ રીસાઈ ગએલી સરસ્વતિ માતાને આ દેશમાં સત્વર મોકલવા કૃપાકર, એજ પ્રાર્થના! તથાગ્નુ. (લા. હીરજી મેહનજી.)

સારસંગ્રહ.

ઈડરના રાજાનો વહીવટ મહારાજ કેસરીસિંહજીને તા. ૭ મી જુલાઈને રોજ સારી ધામધૂમની સાથે સોંપવામાં આવ્યોછે. એ મહારાજાનો જન્મ ઈ. સ. ૧૮૧૧ માં થયો હતો અને તેમના પિતા ૧૮૧૮ માં દેવલોક થયા ત્યારે એમને રીનસર રાજ્યાભિષેક થયો હતો, પણ તેમની બાબાવર્યાને લીધે અત્યાર સુધી રીજન્સી ચાલતી હતી. એ જુલાન મહારાજે રાજકોટની રાજકુમાર કાલિદાસમાં સારો અભ્યાસ કર્યોછે, અને સ્વભાવ ધણી પ્રમાણિક તથા દયાળુ છે. ઇડરના રાજમાં ૨૧૭૩૮૨ માણસની વસ્તિ તથા પેદાશ ૬ લાખની ગણાયછે.

કેળવણી પાછળ ખરચ. પંજાબમાં ગયા ૧૮૮૦-૮૧ નાં સાલમાં

૩૩૦૦૦૦ થી વધારે ખર્ચ કેળવણી પાછળ થયો હતો, જેમાંથી અંધી રકમ સરકારી મદદ દાખલ જીલ્લાં જીલ્લાં ખાતાંએને આપી હતી, એવી રીતે ખાનગી ખાતાંએને આપેલી રૂ.૧૫૩૩૭૨ ની મદદમાંથી રૂ.૧૦૦૦ પંજાબ યુનિવર્સિટી કાલેજમાં આપ્યા હતા. એ કાલેજનો સંપર્કો ખર્ચ ખાદ જતાં ઉપલાં સાલમાં તેના ફંડમાં રૂ. ૧૦૦૦૦ ની રકમ ફાલતુ રહી હતી.

જ્યોતિષોએ એવી અગમંચેતી આપી છે કે આવતા ડીસેમ્બર માસની તા. ૧ રી એ સૂરજ અને પૃથ્વી વચેથી શુક્રનો તારો ફરી જનાર છે, તેનું અવસોંકન કરવાને અત્યારથી વિદ્વાનો તૈયારી કરવા લાગ્યા છે.

કોઈ પણ મુદ્દેશાભિમાની ગ્રહસ્થ જાણીને ખુશી થશે કે અંતે મરહુમ ગણેશ વાસુદેવ જોશીની યાદગારી રાખવા માટે સાર્વજનિક સભાએ પોતા માટે એક આસપ બાંધવાનું નક્કી કરી પુરું ને તેનું નામ "જોશી આસપ" રાખશે. આ ગ્રહસ્થે પુનાની ને મુંબાઈ ઇલાકાની ઘણી સારી સેવા બજાવી છે.

હિંદુસ્થાનમાં ૧૮૮૧ માં ૧૦૧૯૦૪૦ ટન કોલસો ઉત્પન્ન થયો હતો તેમાં સૌથી વધારે રાણી ગંગની કોલસાની ખાણોમાંથી નીકળ્યો છે. હિંદુસ્થાનમાં રાણીગંજ, મધ્ય પ્રાંતમાં વરાડ અને મોહપતી, પંજાબ, બટલને હિંદુખાદના મધ્ય ભાગમાં કોલસાની ઘણી ખાણો છે.

ગુવલુકોરમાં કાગળ બનાવવાની મીલ ત્યાંના મહારાજા ઉભી કરનાર છે, આપો થુભ દાખલો લઈ વડોદરાના મહારાજા શિવાજીરાવ પોતાના શહેરમાં કાપડ સુતર વણવાની મીલ કલાડનાર છે, તેને બદલે કાગળ બનાવવાનું કારખાનું ઉભું કરે તો કેવું સારું.

ગ્રહણ વિષે ખગદાદના લોકોના પહેમ—અગદાદમાં ગયા સૂર્ય ગ્રહણને દિવસે ત્યાંના લોકોએ સેતાન તથા ભૂતને ખીવડાવવાને સારું બંદુક, પીસ્તોલ, વગેરેનાં બહાર કીધા હતા. વળી કોઈએ તો ત્રાંખાના વાસણો ખનખડાયા હતા. એ શહેરના રહિશો એવા પહેમ રાખે છે કે જ્યારે સૂર્ય તથા ચંદ્ર ગ્રહણ થાય છે ત્યારે ભૂતો તથા અપીસો તેઓના ઉપર હુમલો કરે છે.

માણસના અવાજને મળતું એક વાહનું ઈલાંડમાં મી. હામીલ
 ઠન બેઠીએ કહાડ્યું છે. તે કેઈક નહિ પણ માત્ર ધમણ દાખ્યા પછી
 હવાથી વાગતું એક હારમોનિયમ (વાયું) છે, પણ તેમાં ધાતુના સળીયાના
 ત્રણ ત્રણ જુમખાને એકેક નાની નાની ઘોડી ઉપર એવી રીતે ગોઠ્યાં છે
 કે આજ સુધી વાગતાં સંઘળાં વાહનું કરતાં આ વાયું આગળ ચા-
 લતાં સર્વેને એકઠો બેસાડે એવી વડી છે.

નવી રીતતા લગત. ગયે તા. ૪ થી જુન મંગળવારે એક જવાન
 હોફ જોડાંના નવી રીતે લગત થયાં હતા. વરતું નામ બળવંતભાઉ ન-
 ગરકર છે, કે જે સરકારી સૈન્ય પ્રેસમાં નોકર છે. તેમના ઉમર ૨૨
 વરસની છે. કન્યાની ઉમર ૧૭ વરસની છે, અને કન્યા મુંબાઈના
 જાણીતા સુધારક ડાક્ટર આત્મારામ પાકુંરંગના ભાઈ મી. રાધોબા ત-
 રખડની દીકરી થાય છે. આ જોડાંનાં લગનમાં નવાઈ એ છે કે તેઓએ
 એક બીજાને રાજપુત્રીથી પસંદ કરીને વધાઈ, અને તે માટે હોફ
 રીવાજ મુજબની કંઈ ક્રિયા થઈ નથી. આ જોડાંમાં એક બીજી નવાઈ
 એ છે કે તે કોઈ પણ ધર્મ પાળતુ નથી. ખ્રીસ્તી, પારસી, યહૂદી, હોફ,
 મહમદીઆન, બુદ્ધિસત, શીખ કે જઈત ધર્મોમાંનો એક પણ તે
 માનતું નથી. એ વાત તેઓએ લગનોના સરકારી રેજીસ્ટર ખાતાખાલસે
 બેહરામજી દાદાભાઈ આગળ જાહેર કીધી છે. કન્યાની માએ બનેનાં
 ગળામાં કુલોના હાર પેહરાંથી પછી રેજીસ્ટર આગળ તેઓએ એક
 બીજાને બરથાર અને સ્ત્રી દાખલ પસંદ કીધાં, અને પછી કુલ તોરા લ-
 ધતે આ શાદીમાં સામેલ થનારાઓ વિદાય થયા હતા.

પંડીત નેણુસીંગ. પૂર્વ તર્ફનો એક ભૂગોળ શાસ્ત્રનો શોધક અને
 દિમાલયની શોધ કરનારે ગઈ તા. ૨૬ મી જાન્યુઆરીએ ૫૫ વરસની
 ઉમરે મરણ પામ્યો છે. તેનો જન્મ દિમાલયની એક ખીણમાં થયો હતો
 અને ૨૭ વરસની ઉમરે દિમાલયની ઉપરની શોધ કરવાની હેસ થઈ
 હતી, તેવામાં મી. સ્કીલ ગેવનેટ તેને મળ્યો હતો અને તે તેના સાથે
 એ દિમાલય પર્વત ઉપર ગયો હતો. તેણે પોતાના અમથી ઘણી મદદ
 કરી હતી ને મોન્ટગમરીના “એક્સપીડીસન” સાથે ફરીથી ગયો હતો. ત્યાં
 જઈ આવ્યા પછી તે સ્કૂલ માસ્તર થયો હતો. આ અમ માટે ૧૮૬૭ માં

તેને ઇંગ્લાંડની રોયલ જ્યોગ્રાફીકલ સોસાયટીએ એક ઘડીઆળ આપ્યું હતું જે તેનો એક ચેલો મોરી ગયો હતો. તેણે ૧૩ વરસ હિમાલય પર્વતની ટોચ ઉપરની શાધ માટે શુભાભ્યા છે અને નકસામાં મોટો ફેરફાર કરીધો છે. તેનો એ અમ જોઈને ૧૮૭૮ માં પાછું એક ઘડીઆળ ઇંગ્લાંડની જ્યોગ્રાફીકલ સોસાયટીએ આપ્યું હતું ને તેનો મોટો ઉપકાર માન્યો હતો ને સરકારે ૧૮૭૯ માં રૂ.૧૦૦૦) ની જગીર બક્ષીસ આપી હતી તેમ ૧૮૭૮ માં સરકારે શી. આલ. ઇ. નો ખીતાબ આપ્યો હતો તે લાંબા વખત ભાગ્યે તેટલા મુરાદાબાદમાં હમણાં મરણ પામ્યો છે. તેના મરણથી બુશાશ્વ શાધને મોટું નુકસાન ગયું છે.

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

કોટડી. છેલ્લી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ૩૧૩-૧૨-૦ ચોપડીયો તથા ગામ ધણી તર્ફથી ૩૫-૪-૦ મીઠાઈ. મી. મેતીલાલ બાઈચરે ૩૦-૮-૦ પતાસાં માંડવી ઝમકુ કંન્યાશાળા. પરીક્ષા વખતે અલકાન સ્કૂલના માસ્તર રાજરામને ત્યાં પુત્ર યવાયી ૩૧-૪-૦ પતાસાં વહેંચ્યાં. રા. ગોવર્ધનદાસ વલ્લભદાસના પુત્રીની જન્મતિથીને દિવસે ૩૨-૮-૦ પેડા વહેંચ્યા. બચાઉ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજા ધિરાજ મિરજ મહારાજો ત્રીજા ખેંગારજી બહાદુર તર્ફથી ૩૬-૪-૦ ની ચોપડીયો. તા. ૩૦-૪-૮૧ ને રોજ કચ્છ પ્રાં. આશિસ્ઠે પોલીસ કમીશનર મોરારજી ધનજી તથા બાઉ વહીવટદાર રાધવજી પૂંજ અને બીજા ગ્રહરયોએ મળી ૩૪-૧૨-૦ મહેતાજીને પાઘડીના ૩૧-૪-૦ આસિસ્ઠેને ૩૦-૮-૦ માનીટરને ૦-૮-૦ નોકરને ૩૧૧-૦-૦ છોકરીઓને ચોપડીયો. ૩૨-૯-૦ મીઠાઈ અને દરમાસે એ પ્રમાણે ઇનામ આપતાનું મુકરર કરી ઉપરાણું ક્યૂં. મેં ન્યાયાધિય સાહેબ તથા એમના કચેરી મંડળે મળી ૩૩-૪-૦ રા. બચાગી ફાજદાર તર્ફથી ૩૧-૮-૦ બચાઉના જાગેજ તર્ફથી ૩૧-૮-૦ પટેલ ખેચર ખીમજી આણી તર્ફથી ૩૩-૮-૦ પોસ્ટ માસ્તર કાળીદાસ ચક્ર તર્ફથી ૩૦-૧૨-૦ લુહાણાની ન્યાત તર્ફથી ૩૨-૪-૦ જોશી દયારામ મોહનજી તર્ફથી ૩૦-૧૦-૦ વકીલો તર્ફથી ૩૩-૮-૦ વેકશીનેટર રા. વીઠલ શિવચંકર તર્ફથી ૩૧-૦-૦ વાણીવાની

ન્યાત તર્કથી ૩૨-૦-૦ ખારોટના પીર તર્કથી ૩૦-૮-૦ પોલીસ કમીસનર. ના.
આસિસ્ટન્ટ રા. મોરારજી ધનજી તર્કથી ૩૧-૪-૦

નાથેશ્વર. ૬૬૨ મેઘજી નેણસાએ ૩૦-૪-૦ મીઠાઈ છેલ્લી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે
૩૫-૧૦-૦ની સોપડીઓ ૦-૧૨-૦ જાડેજા ચંદાજીએ પેડા વહેંચ્યા. આણં
જી ખીમજીએ પોતાને ધેર પુત્ર જન્મ્યાની ખુસાહતમાં ૩૨-૦-૦ પેડા વહેંચ્યા.
૩૨) નહેતાજીને પાઘડીના આપ્યા. સુદા કંઠવાશાળા. માજી રૂઢભાંરતર રા.
કલાંજી ચંકરજીને ધેર પુત્રનો જન્મ થયો. ત્યાંના ૬. ગૂ. રૂ. ના પે. આ. બ્યા.
વસનજી જીવણ તથા. બી. આ. હરિદાસ ગોપાલજીએ ૩૨-૦-૦ નો સોપ-
ડીઓ ૩૨-૮-૦ મીઠાઈ છેલ્લી. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજાનું ધિરાજ
મિલનું મહારાજો શ્રીજી ઝેગારજી બહાદુર તર્કથી ૩૦-૦-૦ સૂદડીઓ તથા
૩૬-૦-૦ સોપડીઓ. જાડેજા. જીસાજી તર્કથી ૩૦-૮-૦ ઈન્દ્રાઓને મીઠાઈ
વહેંચ્યા. કંઠાઓને નવા મકાનમાં બેસાડતી વખતે રા. વહીવટદાર તર્કથી
ઉધરાણું કરી ૩૧૦-૧૦-૦ પુસ્તકો. ૩૨-૦-૧૦ મીઠાઈ ઈન્દ્રાઓને વહેંચ્યા.
સગાય ગૂ. નિ. માંડવી ખલકાન રૂઢભાંરતર મહેતાજી રાજરામને ધેર પુત્રનો
જન્મ થયાથી ૩૧-૪-૦ મીઠાઈ. સુદા. ગૂ. નિ. માજી રૂઢભાંરતર કલા
નજી ચંકરજીને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થયાથી. પે. આ. બ્યા. વસનજી જીવણ
તથા. બી. આ. હરિદાસ ગોપાલજીએ મળી ૩૪-૧૨-૦ મીઠાઈ વહેંચ્યા.
છેલ્લી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજા ધિરાજ મિલનું મહારાજોશ્રીજી
ઝેગારજી બહાદુર તર્કથી ૩૧૧-૮-૦નાં પુસ્તકો વહેંચ્યાં તે વખતે શેઠ જીવણ-
દાસ ઈલજી તર્કથી ૩૧૧-૦-૦ પુસ્તકો ૩૩-૦-૦ મીઠાઈ વહેંચ્યા. પત્રી.
છેલ્લી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ૩૪-૪-૦ સોપડીઓ. ૩૨) મીઠાઈ ગામના
મહાજન તર્કથી. વાંઠીયા. છેલ્લી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ૩૨) સોપડીઓ
તથા જાડેજા મોડજી તર્કથી ૩૧) મીઠાઈ. શીકારપુર. પરીક્ષા વખતે ૩૨)
પુસ્તકો. મહારાજા ધિરાજ તર્કથી. લાકડીયા. પરીક્ષા વખતે ૩૧૪-૧૨-૨
પુસ્તકો વહેંચ્યામાં આવ્યાં, તે વખતે મનિજર તથા મહાજન તર્કથી ૩૮)
સોપડીઓ. ૩૨-૬-૦ મીઠાઈ અને જાગીરદારના કુંઆરશ્રી. હરિચંદ્રજી તર્ક-
થી લગન વખતે ૩૧૧-૮-૦ પુસ્તકો તથા કચ્છ પ્રાતના નાથજી દીવાન રા.
રા. વિનાયક નારાયણ ભાગવતે ગરીબ છોકરોઓને ૩૨) નાં પુસ્તકો તથા
રૂંટેટો આપ્યાં. પલાંસવા. પરીક્ષા વખતે ૩૪-૪-૦ સોપડીઓ. યાજ્ઞદાર તથા

મહાજન તર્ફથી રૂ.૧૧-૮-૦ પુસ્તકો રૂ.૧-૮-૦ મીઠાઈ, ચીત્રોડ, પરીક્ષા વખતે રૂ.૬-૪-૦ ચોપડીયો રૂ.૧) મીઠાઈ શામલાવ. પરીક્ષા વખતે રૂ.૧-૮-૦ ચોપડીયો, તથા જમીદાર રા. હિમતગમ તર્ફથી તથા મહાજન તર્ફથી રૂ.૨-૮-૦ નાં ચોપડીયો તથા. રૂ.૧) મીઠાઈ, બેરાજ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે રૂ.૨-૧૦-૦ ચોપડીયો. રા. વીજલજી જીવણ મુંદ્રા વહીવટદાર તર્ફથી રૂ.૦-૧૨-૦ ચોપડીયો. નળિયા કુંવારાણા. કોદારના શેઠ ત્રીકમજી વેલજીની શ્રી બાઈ મીઠાઈ-બાઈએ રૂ.૨) ની મીઠાઈ વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે શેઠ દીરજી ઉકરડા તર્ફથી રૂ.૬) ચુંદડી. તથા રૂ.માસો તથા જાડેજી શ્રી સરદારસંગજી તર્ફથી રૂ.૧-૪-૦ પુસ્તકો મહાજન તર્ફથી રૂ.૩-૦-૦ ના પતાસાં રૂ.૧-૮-૦ મહેતાજીને પાઘડીના તથા રેવીન્દ્ર કમિયનર રા. ખુશાલરાયભાઈ તર્ફથી રૂ.૨) પતાસાં તથા નળીયાના શેઠ જેવંત વસાપા તર્ફથી ૭ સ્લેટો. મોજવાંકુના સા. બારમજી તર્ફથી રૂ.૧-૪-૦ પતાસાં તથા શેઠ. માણસી મૂળજી દસ્તે કદાનજી માણસીએ રૂ.૯) પુસ્તકો તથા રૂ.૩) પુસ્તકો. રૂ.૪) મહેતાજીને પાઘડીના આખ્યા. તથા તેજ પ્રમાણે શેઠ ગણાભાઈ કલ્યાણજીએ રૂ.૮-૦-૦ પુસ્તકો રૂ.૧) મીઠાઈ રૂ.૨-૪-૦ મહેતાજીને, રા. મૂળચંકર મંગળજીએ રૂ.૦-૮-૦ મીઠાઈ ફરાદી. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે રૂ.૭-૮-૦ના પુસ્તકો તથા ગામ ધણી તર્ફથી રૂ.૧-૮-૦ મીઠાઈ તથા માંડવીના ગુરજી વીરચંદજી રૂ.૦-૮-૦ ની મીઠાઈ રોરા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે રૂ.૬-૮-૦ પુસ્તકો તથા ગામ ધણી જાડેજી વેસલજી તર્ફથી રૂ.૭-૧૨-૦ ના રૂ.માસ રૂ.૧-૪-૦ ની મીઠાઈ તથા રૂ.૩-૪-૦ મહેતાજીને બિદડા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજ ધોરાજી મિરજી મહારાજો શ્રીજી ખેંગારજી બહાદુર તર્ફથી રૂ.૬-૮-૦ ચોપડીયો. માંડવી ખસકાન વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે રૂ.૭-૧૧-૦ ચોપડીયો. રૂ.૩-૮-૦ મીઠાઈ તે જે નિયાજના ફૂડમાંથી.

અધિકૃત.

સરકારી જાહેર અખતર.

જાવક નંબર. ૨૩૩ સને ૧૮૮૨-૮૩

કાઠીયાવાડ પ્રાંતની નિયાજોમાં સને ૧૮૮૧-૮૨ ની સાલમાં વાર્ષિક પરીક્ષામાં છઠા ધોરણમાં અને રાજકોટ ટ્રનીંગ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા-

ગુજરાત શાલ્યપત્ર.

પુસ્તક ૨૨ નું.

સપ્ટેમ્બર. સન ૧૮૮૨.

અંક ૯ મો.

કાન્ના--વિવેચન.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૧૭૬ નું.)

ઓથા પ્રવેશમાં કાંતા વિગેરે ચીરીતે પકડાયાં તેનું ધમક ભર્યું વર્ણન છે. તેમણે જે ગામડામાં આશ્રય લીધો હતો ત્યાંથી કેટલોક દૂર તળાવ હતું ત્યાં પેહો દારવા પહેલાં પેલી કુટ્ટ કુટ્ટી આવી પહોંચી. બન્યું એમ કે આ વેળાજ ત્યાં તે સ્ત્રીઓ નાહવા આવો હતી. તેમનો અવાજ સાંભળી આ રાક્ષસોએ ધમાવડો કર્યો. ધૌવનશી જે કમળ લેતા તળાવના મધ્યભાગ સુધી છેક ગએલી હતી તે આ હોકારો સાંભળતાંજ બચતીત થઈ પડી અને ડૂબી મૂકી. કાંતા ને તરલા ખાજપર હતાં ત્યાંજ તે બેશુદ્ધ થઈને પડ્યાં. એ હાલતમાંજ તેમને જીંદગી કરણને રત્નદાસ આજ્ઞતા થયા, કેમકે તેમણે ધાર્યું કે એ બમાં એક ધૌવનશીને બીજી કાંતા હશે.

આ પ્રમાણે એ પાપીઓની એક ધારણા તો ખરાબર પાર પડી, અને તેમાં તેમની ચતુરાઈ કરતાં એ સ્ત્રીઓની ન મનાય એવી મૂર્ખાઈ અમને વધારે લાગે છે. આવા હંગામાના વખતમાં છેક પાછલીરાતે ઘર છોડી આટલે દૂર સુધી આવવું અને તે પણ પોતાના જાળાપણ નીમક હવાજ રખવાળ જે બીજો તેમાંના કોઈને સાથે લીધા વિનાજ, એ બેશક જાણી નોંધને સિંહના મોંડામાંજ ધસી જવા જેવું સાહસ કર્યું હતું. જો આ સમયે એક પણ બીજા માથે હોત તો અમને નિશ્ચય છે કે આ બાઈલાઓને કાળે મોઢે પાછાજ કરવું પડત.

હવે સુરસેનતું થું યથું તે વીજ્ઞ અંકમાં જોઈએ. મૂર્ખા હરદાસે તેને બમાવી પોતાની જોડે લઈ જઈ બંદીખાને નાંખ્યો હતો. કરણની પ્રીતિ પરિપૂર્ણ પોતાની ઉપર ચર્ચ રહે કે તેને છોડી મૂકતાનો એ વિચાર

રાખતો હતો. પણ તેમ યતાં ઘણા દહાડા વહો ગયા, ને છેવટે બ્યારે રત્નદાસને લઈ તેમ કરવા બંદોખાતાને પાછલે ખારણે જાયછે ત્યારે તે ઉઘાડું માલમ પડેછે, અને ખડકીમાં આગળ જતાં મુરસેન તો નદિ પણ કોઈ બીજાના માણસ કુખીઆરી હાલનમાં સામો મળેછે. તે તો કરણુ રાજનો ખાનગી ખવાસ હતો. એને જોતાંજ હરદાસના મનમાં ધાસકો પડેછે, અને એકદમ ગુસ્સાથી બોલી જોડેછે કે મુરસેન ક્યાં છે? ખુજતો ખુજતો તે જાહેર કરેછે કે રાજનો હુકમ થવાથી હું એ કેદીને મારવા આવ્યો હતો, એ કોણ છે તે હું જાણતો નહોતો, પણ અંદર જાનોમાનો આવ્યો ત્યારે તેને મેં વિકરાળ સ્થિતિમાં દીડો. તે ગુસ્સાથી કાંઈ કાંઈ બોલતો, ને પોતાના ખડગને વારંધડીએ આમતેમ ફેરવતો હતો. હુંતો બીહીને એક ખૂણામાં બેસીજ ગયો. થોડીવારમાં તે શાંત પડી મહા ઉદાસીમાં દેખાપો, ને પાછો ગુર્ત રૂઢરવરૂપ બની ગયો. એવામાં હું બ્યાં બરાઈ રહ્યો હતો ત્યાં નજરે પડવાથી તે વાઘની પેઠે મારી ઉપર ધસી આવ્યો, ને મને એક પગતળે દાબી દઈ વીજળી જેવી તરવાર અપ દેધને ઝળકાવી, મેંતો કરગરંને સધળું માની દીધું, ને એને દયા આવી તેથી મને યાંબજા સરસો બાંધી મારો ઝખ્ખો ઓઢી એકદમ બાજતો થયો. હરદાસે પૂછ્યું કે એ વાત ક્યારે બની તો કે પહેલી રાતે. ત્યારનો હું મારા બંધ છોડવાને મથતો હતો, પણ તે એવા મજબૂત હતા કે હું હમણાંજ તેમ કરવાને માણુ માણુ શક્તિમાન થયો છું હરદાસે કહ્યું કે ત્યારે તો એ ક્યાંનો ક્યાં નીકળી ગયો હશે; અને પછી એ સર્વે ઉદાસીમાં પોત પોતાને ઠેકાણે ગયા.

આ પ્રસંગે રત્નદાસની કાંઈ કાંઈ સ્વગત વાણીપરથી જણાય છે કે એ થોડોઘણો મુરસેનને મારી નંખાવવાની પેરવીમાં સામેલ હતો. પોતાના વરની વાત (મૂજેજ ખરા હોયતો,) હાલ બિલકુલ બૂલી ગયેલો જણાય છે. એનો હાલ કરણને વિવવાસકતપણામાં ગરકાવ કરી રાજકાજ પોતાના હાથમાં લઈ સ્વાર્થ કેમ સાધવો તેનીજ લહેમાં પડ્યો હતો.

હવે તો હરદાસ એને એક કામમાં આડખીલી જેવો લાગવા માંડ્યો; અને તેથી તેનું કાટકુંજ કલાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. એ કામ કાંઈ અઘરું નહોતું. કરણને જઈ મુરસેનના નામી જવાની ખબર કહી અને

તેમ કરાવનાર એજ છે એમ તેને સમજાવ્યું. એને ઝેર દેઈ મારી નાંખવો, પણ તે તજવીજ લાગે જોઈ કરવું એમ ઠરાવ થયો.

એ દરમ્યાન સુરસેન નાઠો તે બીજીના મુકામ પર આવી પહોંચ્યો. ત્યારે તેને પોતાની બહેન તથા સ્ત્રી વિગરે ખોવાઈ ગયાના સમાચાર મળ્યા. તે સાંભળી તે ગાંડાની ધોડે તેને આપ્યા વનમાં ધૂંડવા લાગ્યો. આ સમયે એને મુજે શૃંગારો હીપત જે વન વર્ણન થાય છે તે પ્રસંગાનુસાર નથી. તેમજ આવા નાપકને આવે પ્રસંગે વિરહના ઉન્માદની અવસ્થામાં નિમગ્ન થએલો વર્ણવવો એ પણ અનુચિત લાગે છે. ઉન્માદ અવસ્થાને માટેજ અમારો એવા વિચાર છે કે તે લલિત કેશોત નાપકને જટલી અનુકૂળ છે તેટલી ઉદાત્ત કે ઉદ્વેગ નાપકને નથી, ને બેશક આવે પ્રસંગે તો સુરસેન તળાવમાં પડવા જતાં મૂંઝાવણ થયો તે કરતાં એણે ઠાનીવટથી બળી ઉઠી કાંઈ સાહસ આદર્યું હોતતોજ તે એમને વધારે પસંદ પડત.

એમાં અંકમાં નાટકની સંહૃતિ છે. મારે તેને વિશેષ ધ્યાનથી તપાસવો જોઈએ. કાન્તા તથા તરલાને બેભાન અવસ્થામાં પકડી લઈ ગયા ત્યાં મુધી આપણે પાછલ કહી ગયા છીએ. આ બેશુદ્ધિ બાર ગાઉની વાટે આવતાં પણ દુર થએલી જણાતી નથી. ફરણે તેમને એક મહેલમાં ઉતાર્યાં. અને સાવધ થવાની રાહ જોઈ બેઠો. તરલાને પ્રથમ ભાન આળ્યું તે જોઈ એ કાંમાધ પુરુષ રાજી રાજી થઈ ગયો, કેમકે એ મૂળથીજ એને કાંતા છે એમ સમજતો હતો. ભાન આવતાંજ તે બાલી ઉઠી કે એ માતા વૈવનશી ને કાંતા તમે ક્યાં છો. ત્યારે કરણે બાણ્ય કે આનો કાંતા ન હોય. પણ તેના રૂપ પર પોતે મોહિત થઈ ગયો હતો તેથી, 'તથા તે વથ થાય' તો કાંતાને રૂસાવવામાં અપની છે. એવા બિવિ-રૂપ બાવથીજ તેણે 'તેના પ્રેમની ચામના કરવા માંડી. લૂંડી. જ્વલતની નીતિ કે કૃતા ક્યાં મુધી નભી શકે? જરા. આંનાકાની કરી તે તામે. થઈ ગઈ, ને ઝટવારમાં પદરાણી થવનિ તરંગે ચડી.

આખા નાટકમાં તરલાની પાતતા શરસ ચીતરાએલી છે. તે અધાર ચિત્રિણી હતી. નામ પ્રમાણેજ એની વૃત્તિઓ અતિ અપજ પજેપજ બદલાતી હતી, ને એણે આ સમયે નહિ કરવાનાં ઘણાં કામ કર્યાં,

તો પણ એના આત્માનું મૂળ વળણ બહારનું તરું હતું. વખતને માન આપી તેણીએ કરણની પાસના કબુત્ર રાખી તો પણ એના અંતઃકરણે પાછલા રાજકુળની બંધિત છોડી નહોતી. પાટે બેસવાની લાગએ કરણસાથે તેણે પ્રેમના લટકા ચટકા દાખવ્યા. તો પણ તે કાંતાનું ઠઠ પતિવૃત્ત બેઠું પોતાના મનમાં લાજી મરતી હતી. એ લાજમાંથી દૂર થવા તે કાંતાને પોતાનેવી કરવા મર્યા, તો પણ તેજ વેળા તેનું અંતઃકરણ કોટું હતું કે તરલા તું આ મહા જોડું કામ કરેછે. આમ એના અંતઃકરણે રોકી, તો પણ એ તેને છટકારી કાંતાને ફાસાવવા ગઈ. પણ ક્ષત્રાણી કેમ ફાસાવ, ફાસલાવવાનો લગારજ એના મોમાંથી ઘસારો નીકળતાં તે સિંહની પેઠે એવી ગાજી ઉઠી કે તરલાને માફી માગવાની પણ પૂરી શુદ્ધિ રહી નહિ. માફી માગી તો પણ એને જીવિતરમ્કારથી કાઢી મૂકી તેનો એવો અટકો લાગ્યો કે તેણીએ તત્કાળ નિશ્ચય કર્યો કે મારે કાંઈ પણ છળબેદથી એની આખરૂ લેવડાવવીજ—તરલા તે છેવટ સુધી તરલાજ રહી.

આ રીતે તરલા કાંતાને ફાસલાવવા ગઈ હતી તે સમયે કરણ હરખાતો હરખાતો પોતાના મિત્રમંડળમાં બેઠો હતો. બિચારો ભાણો હરદાસ ધાકુંતું શું ને યઈ ગયું શું તે બેઠું બિચારમાં ને બિચારમાં રહેતો. કરણે પૂછ્યું કે તમે ઉદાસ કેમ દેખાઓ છો. એણે જવાબ દીધો કે—

(હરિણી ઇંદ.)

દિવસ દિસતો ઝાંખો આજે, પ્રભાત ન પાધરો;

ધુવડ ધુવવે, ત્રાસી નાસે નહિ રવિયો પરો.

શુકથી ડરેને નાસંતો મેં દિઠો વળી બાજને;

નિરખ અવળું એવું આજું, ડરે ચિત શું થયે ?

આ બાલ બેશક મર્માળા દેખાયછે. હાથેટના ઊંડા મહેણાઓની કાંઈ અત્રે પ્રતિધ્વનિ હોય એમછે, પણ અમને આવું વાક્યાતુર્ય હરદાસ જવાની બુદ્ધિથી તો પરે હોય એમ લાગેછે, અને જોણે કેવળ નીચ પ્રપંચ માર્ગજ પોતાની કાર્યસિદ્ધિને માટે સ્વીકારેલો તેણે આવું ઉન્મતાઈ ભર્યું બાલવું એ પણ એક મોટી નાદાની છે. પણ કરણે જાણ્યું અભણ્યું કરી એવા સ્વપ્નથી ડરી ન જવું એમ શીખામણ દીધી, ને એના ઉદાસી દૂર કરવા રતદાસને આસા કરી કે પેલી “આપધો દેવી” લાવો. એ

ઔષધી દેવી તે બીજું કંઈ નહિ પણ મદિરાજ. ઔષા હરદાસે એ વાતની ઔષી ના પાડી. કરેણે કંઈ પણ ગુપ્તો ન લગાડતાં ત્યારે દૂધના પ્યાલા મંગાવ્યા. રત્નદાસભાઈ સેવા ગયા તે દૂધના પ્યાલા લઈતો આવ્યા પણ પોતે એટલો દાર મઠાવતા આવ્યા કે એના પગ કે જીભ જરાએ કહ્યું કરે નહિ. ખાડો ખોદે તેજ પર એ કહેવત હમણાં ખરી પાડવાની હતી. હરદાસને ઝેર દેવાનો ખેત હતો ને આ સમય પાર પાડવા નિધ પૂં હતું. રત્નદાસ એક પ્યાલામાં હજાહજ ઝેર ભિજાને લાવ્યો પણ તે પ્યાલો કરણને રત્નદાસે ઔજખાવવા ધસારો કરતાં આવી મદારી અવસ્થામાં કોંઈને ઠેકાણે કોંઈજ ખતાવાઈ ગયો. કરેણે તે પ્રમાણે વહેંચી આપ્યા. આ દારડીઆ રોજાને “*હેલ્થ” લેવાનો કંઈ કંઈ જાહુજ શાખ જણાયછે, કેમકે આ દૂધના પ્યાલા પીતાં પણ તેમણે તેમજ કહ્યું. રત્નદાસે ધાર્યું કે આલો હવે હરદાસનું કાટલું નીકળ્યું, પણ પરમજયરે એ ફુટનુંજ કાટલું કાઢવા નિધાર્યું હતું. એની ભૂલથી ઝેરનો પ્યાલો એનેજ ભાગે આવ્યો અને તેથી ઘેર જઈને સૂનો તે સૂતોજ.

કાંતાને તરલાએ તુચ્છકારી કાઢ્યા પછી કરણ પોતે તેને સમજાવવા ગયો. એણે સામદામાદિક બહુ કર્યા, પણ ક્ષત્રાણી આગળ તેનું શું ચાલે? આખરે એ ફુટ નાપકે બળાત્કારેની ધમકી આપી. તે સાંભળતાંજ એ શૂરી ચતુરા પાસેની ખારીમાં દોડી ગઈ, ને ત્યાં ઉભી રહી બોલી કે હે મૂર્ખા ભ્રેયું આ મારા પતિવૃત્તનું રક્ષણ દાર. કરણ તો દિગ્મૂઢ બની ચાલ્યોજ ગયો. આ પ્રવેશ મધ્યમ રીતે લખાએજો છે. હવેથી નાટકનું કાર્ય વેગથી દોડેછે, અને ઘણાખરા પ્રવેશો અત્યંત રસમય છે. તેમાં એથી તો બેથક બેનમુનજ છે.

કરેણે જઈ તરલાને કહ્યું કે હવે તું એનો દારતોડ, એ સિવાય બીજો કંઈ ઉપાય નથી. તરલા તો જાણતી હતી કે કાંતા પોતાનો સ્વામી

*એક બીજાની “હેલ્થ” લેવાની રીત દુહાલના કોઈ કોઈ સુધારાવાળામાં સામાન્ય થઈ પડી હશે, પણ બાઈ મણિલાલે તે જયશિખરીના સમયમાં શા મટિ વર્ણવી હશે તે કંઈ સમજાતું નથી. તેમ રાજા પોતાને હાથ પ્યાલા વેહેંચે એ પણ રજવાડાની રીતજાતથી ઉલટુંજ છે.

મૂંઝા એમ માનશે તોપણ તે કાંઈ એ પાપીને વથ યવાની નથી, પણ એને રાજી કરવા તથા પોતાના મનમાં જે વેર વચ્ચું હતું તે વાળવા એ કુટ કામ પોતાને માથે લીધું. કાન્તા કરણ ગપો ત્યારથી પોતાના બારણા બંધ કરીને બેઠી હતી ને અજાણજા લાવનારને પણ ઉઘાડતી નહોતી, તો તરજાને તે કેમજ બિચારે. તે બંધતી હોય ત્યારે બારીએથી જવું એમ તરલાએ નિશ્ચય કર્યો, અને લાગ સાધી તે પ્રમાણે કુર્ચુ ચોરડામાં પેસતાં જ એનો વિચાર અજાણ વથા લાગ્યો. એકક્ષણે એમ થાય કે આ કુટ કર્મ મારે શા માટે કરવું જોઈએ, અને બીજે ક્ષણે એમ થાય કે કરવુંજ. હાથપગ ધૂંલેછે, ડોળા બાંધરા થઈ ગયા છે, અને સંકલ્પ વિકલ્પો આત્મામાં વિજળીને વેગે ઉપરા છાપરી થયા જાયછે. આયું અધોરે કર્મ કરતાં ચંદ્રની નિર્મળ ચંદની જોઈ એકદમ એનો આત્મા પાછો હોંછે, અને બીજેજ ક્ષણે તે કુટતામાં દડ થઈ આ પ્રમાણે બોલેછે.

(હરિગીત છંદ.)

જા ચંદ્ર, તું સેતાર્ધ નભમાં શિદ અહીં ઉભા રહો?

તારા, જુજાઈ જળે સહુ નવ દેખશે કશુએ તમે;

*ભૂત પ્રેત પિશાચ રાત્રિ પ્રસંગ દેવ કરાજતે,

સહુ આંવી વસળે -હૃદયમાં કરમાં વળી મારા હવે.

એમ બોલી દઢતાથી કાન્તા મુલેલી છે ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. તેના કંઠનો હાર જોતાંજ તેનું રક્ષણ કરવા સુરસેન તરવાર, કાઢી ત્યાં ઉભા છે એવી એને ભ્રમણા થઈ, અને તેથી મનમાં ખૂમ પાડી ઉઠી કે. “અરે!”

છંદ વિજય.

આંખ કરી વિકરાળ કરાળ સુરક્ષણ આ કરતો અહિં ઉભા,

ખડગ રહ્યું ગળકે કરમાં મુજને હણવા નયને મનસૂબો;

દષ્ટિ કરે જવ હાર બણી તવ એ ધસતો ઝટ ખડ્ગ ઉગામી.

નાકરે નાકરે હું કશું એ મનમાં સહુ તર્ક ગયા મુજ વામી;

એમ કહી નાસવા માંડેછે, અને પાછી આવેછે એમ બોલતી કે

*આ ઠેકાણે છંદ બેમાત્રા ખૂટેછે. હરિગીતની રચનામાં આ નાટક-કાર નર્મદાચંદ્રની પેઠે કેટલેક ઠેકાણે ઠેકરાઈ પડ્યા છે. તોપણ પદ્યતાલમાં તૂટવું નથી એટલે અમે તેમાં અત્રે કાંઈ દોષ ગણતા નથી.

નાના એતો મારા મનની ઝંપનાજ છે. કાતર કાઢી કાપવા બનય છે કે
 “અરે! એ શાનો અવાજ થયો” એમ બોલતી બડકીને બારીએ બેવા
 બનય છે. પાછી આવી મનને ધીમું પાડવા કહે છે કે.

સોરઠો.

રે દિલ બીજણ રાંઝે યર યર તું ધીમું પડી;

બાળ ભાવ સહુ છાંડ, એકજ વાર મનુષ્યથા.

‘એરીતે આખરે મન કડણ કરી દાંત પીસીને હારનો દોસો કાતરી
 નાંખે છે, અને તેની સાથે પાછું પણ બેવા ન રહેતાં એકદમ બારીએથી
 હેઠે ઉતરી પડે છે.

અનુષ્ટુપ્ છંદ. ૧.

નાચરે વેગથી બેસો, વાવ કાં અટકી પડે!

નિહાળી ન ગોકે અક્ષ, ફરી આ અપદીર્તિને.

રાત એકદમ (તેણે આ એકાગ કર્મથીજ) અંધારી ઘોર થઈ ગઈ,
 બંધકરે મડગડાટ ને અમદારા થવા લાગ્યા. અને તેમાં ઉતરીને તેણીએ
 ચાલવા માંડ્યું. કે તરફના જેનું મન મૂળથીજ ચગડોળે અડ્યું હતું તે છેક
 ગાભરી પાપોન્માદ અવસ્થામાં આવી ગઈ. રૂંએ રૂંએ એને પથ્થાત્તા.
 પતી બવાળા પ્રગટી, શરીર થરથરે પૂજવા લાગ્યું શું કરું ને ક્યાં જાઉં
 તેની તેને કાંઈ મૂઝ પડવા લાગી નહિ, રાત્રીજામ સઘળો નાસી ગયો,
 અને એના દૃષ્ટી આગળ એનું કાળું કર્મ ભયાનક રૂપે ભૂતની પેઠે નિરંતર
 આવી એના આત્માને દેવળ કંપાવ માન કરવા લાગ્યું. મરવું એજ
 આ દુઃખમાંથી છૂટવાનો ઉપાય છે એમ તેને ભાગ્યું. એવામાં તેને
 વારે હરદાસ મળ્યો તેની આગળ એ છાટીકાટ રડી પડી. હરદાસ
 સાથે દોઢ મંત્રી સંવાદ તો બહુ ચાલ્યો છે, પણ તેનો સાર એ છે કે તેણે
 તરલાના વ્યગ્ર પથ્થાતાપને અગ્રવંત કર્યો. એટલે, તેણે સૂચ્યું કે તે જ
 કર્મ કર્યું છે તેનો બદલો—અરૂં પ્રાપ્તિ એજ છે કે બીજું એકપાપ વધારે કરી
 સ્વભૂમિના કંટકને ઊંચેડી નાખ. આ સાંભળી તરલાના આત્માને શાંતિ
 નહિ, તો સ્થિરતા તો મળીજ. કરણને ઝેર દેવાને મનસુખે તે રાત્રમહેલમાં

આ ઉગ્રેણ દમ છે. બહાદુર એ અર્થ વાંચક મનુષ્ય ગ્રન્થ મૂલ-
 રાત્રીમાં નથી, ને આવે પ્રસંગે બહાળા રડિ મૂળજ કરવી બેઠાં.

વિસ્તાર બહુ થઈ ગયો છે તેથી હવે એકદમ ધૂરં કરવું જોઈએ. એમાં દોષ ધણા છે અને કેટલાક અંગે વિગતવાર બતાવ્યા પછી, પરંતુ આ સંહાર મંદિ એવો સમય ને ઉત્તમ દૃશ્યતાનાં ગુણથી બરેલી છે કે આ સમયે તો અંગે એટલુંજ કહીએ છીએ કે બધું જોતાં આ નાટક બહુ સાફ છે, અને એ ગ્રંથકાર હવેથી પાત્રતાને વસ્તુ સંકળના ઉપર આ-રીકીથી જો વધારે ધ્યાન આપશે, તો તે આથી પણ આગળ જતાં વધારે સારાં નાટક લખવાને શક્તિમાન થશે એમ અંગે માનીએ છીએ.

મલારરાવ ગાયકવાડ.

ગયા જુલાઈ માસની ૨૯ મી તારીખે વડોદરાનો માજી રાજા, ગાયકવાડનો છેલ્લો વંશજ, જન્મનો અભાગી, પેલો દુરાચરણી મલારરાવ પર્યંતે પોતાનો રહ છોડી પ્રપંચ મુક્ત થયો છે. એ મદ્રાસ ખાતે ૩૪૮૧૬૦ ઉસમાં જન્મને પચ્ચો તારીખ તને ને મને કુઃખો આઘ્યા કરતો હતો, અને એને હરવા ફરવાની પૂરેપૂરી છૂટ તથા ગાડી ઘોડા હાજર હતા તોપણ તે એક દહાડો પણ ફરવા ગયો નહોતો. એ પોતાના બંગલામાંજ હમથાં ઉઠાસી અને ચિંતામાં બેસી રહેતો. એનું સઘળું ચિત્ત સરકારને અર્જીઓ કરી પોતાનું રાજ પાછું મળવવાના સ્વપ્નવત્ ઉદ્યોગમાંજ લાગેલું હતું, કેમકે છેવટ મુખી એણે એ વાતની આશા છોડી હોય એમ જણાવું નથી. એક વખત એના બારિશ્વરે ઘણી હોહા કરી મૂકી હતી અને હમણાંજ આપણે વાંચ્યું હતું કે એના કામ બાબત પાર્લામેન્ટમાં કાંઈ ચર્ચા ઉઠવાની હતી. એ સઘળું અમારા વિચારમાં તો મિથ્યા પાણીનું વલોણું હતું. એમાંથી માખણ કોઈ કાળે નીકળનાર નહોતું. પણ હવે તે ઉદ્યોગો આપો આપ સમયા છે, ઈંગ્રેજ સરકારને એ બાબતની સઘળા અટપટો દૂર થઈ એ અને મલારરાવના આત્માને પર્યંતે અખંડ વિ-શ્રાંતિ મળી છે.

મલારરાવ ઈ. સ. ૧૮૩૨માં જન્મ્યો હતો. એ શિયાજી ગાયકવાડનો પાંચમો પુત્ર થાય. શિયાજીરાવ ૧૮૪૭ માં મરણ પામ્યા ત્યારે તેનો વડો દીકરો ગણપતરાવ ગાદીએ બેઠો, અને તેના મરણ પછી ૧૮૫૯ માં તેના

બાઈ ખંડરાવને વડોદરાનું રાજ મળ્યું. ઈ. સ. ૧૮૫૭ માં પેલી હિંદુસ્તાનમાં ભવંકર બળવો ચાલી રહ્યો હતો તે વેળા મલારરાવ ઉપર એવું તો હોમત આપ્યું હતું કે વિજયપુર પરગણાના તથા એક જિલ્લાના કોળાએને એકઠા કરી અમદાવાદ લૂટવું અને ત્યાંથી વડોદરા પર ધસી જઈ ખંડરાવને ઉઠાડી મૂકવો એવું એક તર્ક ઉઠ્યું હતું તેમાં એ સામેલ હતો, એ તર્ક ઉપર માંના કેટલાકને સજા થઈ, પણ મલારરાવમાં સમજ નથી એમ ઠેરવી તેને કાંઈ કરવામાં આવ્યું નહિ.

ઈ. સ. ૧૮૬૩ માં વળી એની ઉપર એવું તો હોમત આપ્યું કે જાડુ, ઝેર, ખંડુકની ગોળી, કે કોઈપણ રીતે જીવ અને તેમ પોતાના બાઈ ખંડરાવને મારી નાખવાના એ તજવીજી કરે છે. આ વેળા પણ તો હોમત તો સાબીત થયા જેવું જ હતું પણ સરકારે રહેમ કરી. પહેલાં જેમ સર રીચાર્ડ શેક્સપિયરે તેમ આ સત્રના રેસિડેન્ટ કર્નલ વાલિસે એને નાદાન ઠેરવી સઘળું છાવરી વાળું આ વખતથી ખંડરાવ એને પાદ્રાના કિલ્લામાં નજરકેદ રાખ્યો, અને ત્યાંથી ૧૮૭૦માં ખંડરાવ મૂક્યો ત્યારે ગાદીએ બેસવા આવ્યો ત્યારે જ એ છૂટ્યો. બંદીખાને પણ પછા પછા પણ ૧૮૬૭ માં ખંડરાવને મારવાનું કાવત્રું એણે રચ્યું એમ એની ઉપર તો હોમત આપ્યું હતું, અને તે આરોપ ખરો હો કે ખોટો પણ તેમાં જ એક શખસ સામેલ હતો તેને ખંડરાવે હાથીને પગે બાંધી મારી નંખાવ્યો હતો, અને તે જંગલી શિક્ષા બાબત ઈંગ્રેજ સરકારે તર્કથી તેને શજા કપાતો પણ આપવામાં આવ્યો હતો.

ઈ. સ. ૧૮૭૦ માં ખંડરાવ એકાએક કાંઈપણ મંદવાડવિના મરણ પામ્યો, અને રેસિડેન્ટ કર્નલ બારે પાદ્રે જઈ આ મલારરાવને ગાદીએ બેસવા તેડી આવ્યો. મરહુમ ગાયકવાડની વિધવા જમનાબાઈએ જાહેર કબુલ કે હું ગર્ભવંતી છું, અને તે ઉપરથી એવું કબુલ કે તેને કાંઈ અવતરે ત્યાં સૂધી મલારરાવને રાખ્યાબિણે કરવો નહિ. જમનાબાઈને કાંપમાં રેસિડેન્ટના આમ્ર હો રાખી, અને ત્યાં તેણે તો દીકરી (તારાબાઈ) ન જન્મ આપ્યો. હવે મલારરાવ બિન તકરારે બાહાલીનો ગાદીપતિ થયો. એણે પોતાના પક્ષના જે માણસો કેદખાનામાં હતાં તેને છૂટાં કર્યાં, અને ધીમે ધીમે ખંડરાવના પક્ષવાળાને સરકારી નોકરીમાંથી ખરચ કમી કરવાને બાને દૂર કરવા માંડ્યાં. બાઉ સિંધિયા જને

અંદરાવે એક હલકા ખવાસના કામ ઉપરથી પોતાના રાજના દીવાન કરી મૂક્યો હતો તેને અલખત એલ્ફરેડ આપી અને પાછળથી કાંઈ નિમિત્તે કેદમાં નાખ્યો તથા તેનાં ધરનાર લટી સીધાં બાઉન્સિંગિયા કેદખાનામાં જ જલદીથી મરણ પામ્યો. ઘણાંને એવો વહેમ છે કે એને તથા બીજા બે જણને આ રાત્રે મહારાવે ઝેર દઈ મરાતી નાંખ્યા હતા.

મહારાવે પ્રથમ તો પોતાના દિવાન તરફ ગોપાળરાવ નંદરાવ નામના એક આગરદાર ગૃહસ્થની નીમણુક કરી. તે વડોદરાના સદ્રજે જાણીતી એક પેડીના ઉપરી તથા મ્વભાવે બહા અને પ્રમાણિક હતા. ઉમરે પહોંચવાથી કામ કરવાની તેમનામાં ઘણી તાકાદ નહોતી, તોપણ તેમના હાલપણ તથા બારબાજથી તે જુલ્યા ત્યાંમુધી મહારાવને હદમાં રહેવું પડ્યું. પણ ગોપાળ મહેરાજના મળણ પછી વડોદરાના રાજમાં બારે અટપટ વધી પડી અને લોકો ઉપર અનેક રીતતા જુલમ થવા લાગ્યા. આ રાત્રે દિવાની નાના સહિય આન પેત્રકર નામના એક માણસને આપી, અને રાજમાં તે તથા હરિયા ગાયકવાડનું ચલણ ધણું વધી પડ્યું. ખાનગી કુમારે ચડાવનાર દામોદરપંથ હતો જેણે પોતેજ પર્વત કૂટીને એને ખરાબ કર્યો. આ રાત્રેના ઘણા જુલમોમાં મોટો એ કહેવાય છે કે લોકોની સ્ત્રીઓને બળાત્કારે પકડવા માંડી અને કેટલીકોએ તો એ આકૃતમાંથી બચવા પોતાના ગ્રાણ આપ્યા. આ રાત્રે વડોદરાના રૈયતમાં તથા એતર્ફ વર્તમાનપત્રોમાં મહારાવના જુલમ રાત્રે મોટો પોકાર ઉઠી રહ્યો હતો. કેટલાકે તો છેક ચરકાર સુધી અજીંઆ કરી. રાણી જમના બાઈ વગેરેનાં સાસીયાં કાપી નાખ્યાં હતાં તેથી તેઓ પોતાના કુખની રૂપાદ કરવા ક્યારનાં પુને જઈ વસ્થાં હતાં. એવામાં વેસિંડની જગોપર કર્નલફેરની નીમણુક થઈ. તેણે આવી લોકોની રૂપાદ સાંભળવા માંડી અને તેમ થયું એટલે તો માહલોમાંથી સેક્રે લોક દરરોજ આવી મહારાવની સામા મજીમાં આવે તેવી રૂપાદો નોંધાવવા લાગ્યા. આ બધાનું સાંભળી એ અમલદારે મહારાવ ઉપર ૧૮ વહેમત મૂકી સરકારને મોટો રીપોર્ટ કર્યો, અને તે ઉપરથી કલકત્તાના ગવર્નર જનરલ લાર્ડનાથપૂકે તેની તપાસને માટે એક કમિશન ઠેરવ્યું. એ કમિશનના પ્રમુખ કર્નલ મીડ તથા સેક્રટરી મિ. મેકેનઝી હતા. એક મિશન ઈ.સ. ૧૮૭૩

ના નવેખર માસની ૧૦ મી તારીખથી ૨૪ મી ડીસેમ્બર સુધી વડોદરા મુકામે તપાસનું કામ ચલાવ્યું, અને પછી મહારાવની સામે કડવા શબ્દોમાં એવા રીપોર્ટ કર્યા કે રાજમાં સજો એટલો બધો પેસી ગયો છે કે તેનો મુધારો મહારાવ જેવા માણસથી થવો અશક્ય છે, અને તેથી એક સારા માણસને દિવાનગીરી આપવાની એને બલામણુ કરવી, અને જરૂર પડે તો એ રાજના કામમાં વચે પડવાનો વડોદરાના રેસિડેન્ટને અ-ખતાર આપવો.

આ બલામણુને અનુસરી હિંદુસ્તાનની સરકારે મહારાવને પોતાનું રાજ મુધારવા સારૂ ૧૭ માસની મદદતલ આપી, અને તે દરમ્યાન શાશી મુધારો થયો તેનો રીપોર્ટ કરવાનું રેસિડેન્ટને સોંપ્યું. આત વેલકરને તો દિવાનગીરીપરથી કાઢી મૂકવાનોજ હુકમ હતો. પણ મહારાવે ઈર્ષ્ય થું કે દિવાન એ નામ કાઢી લઈ તેને પ્રતિનિધિ એવા ખિતાબ આપ્યો, અને રાજકાજમાં ખરી કરતાહતા તો એનોએજ રહ્યો. કામ વધી ગયું, અને રેસિડેન્ટ સાથે દરરોજ આયડા આયડી કરવાનો વખત આવી પડ્યો. આવે સમયે મહારાવને માલમ પડ્યું કે કોઈ અખરદાર કેળવાએલા માણસ વિના હવે ચાલે એમ નથી, અને તેથી તેણે પ્રોફેસર દાદાભાઈને પોતાની દિવાનગીરી આપી. આ નીમણુક કર્નલ ફ્રેરને બિલકુલ પસંદ નહોતી. મહારાવની પણ ખરી લાગણીઓ અને બાવતો દાંખો દરપંથ જેવા તર્ફજ હતો. પોતાના રાજ્યના મહારોગમાં દાદાભાઈની કિંમત તે ઓસડદાખબ ખરાખર સમજતો હતો, પણ તે ઓસડની કડવાય તો એનાં ખાસ મંડળથી ને દૂર થતી. મતલબ કે એના ખરા માનીતાને વિધાસ પાત્ર તો હતા તેનેતેજ રહ્યા, પણ જરૂરદાખલ રાજકાજમાં કેટલીક રીતે દાદાભાઈના કહ્યા પ્રમાણે એણે ચાલવા માંડ્યું, આવી સ્થિતિમાં બને તર્ફની જ્યાં નડતરો—ત્યાં દાદાભાઈથી પોતાની મજબૂતાકક મુધારા થઈ થકે એતો અશક્યજ હતું, તોપણ એણે ઘણું કીધું, અને લોકોનો પોકાર કેટલેક દરજ્જે ઓછો થઈ ગયો. તે છતાં રેસિડેન્ટ સાથેજ અણબનાવ થયો હતો તે દિનપરેદિન વધતોજ ગયો, અને છેવટે દાદાભાઈએ હિંદુસ્તાનની સરકાર—ઉપર એક લાંબો ખરીતો લખ્યો કે કર્નલફ્રેરની બદલી વડોદરાથી કરવી જોઈએ.

આ ખરીતો તા. ૨ જી નવેમ્બર સને ૧૮૭૩ને રોજ લખાણી, અને તા. ૯ મી નવેમ્બરે કર્નલફ્રેરને એવો શક ગયો કે મને ઝેર દેવાની તજવીજી આલેછે. એણે પોતાના શરખતનો ખાવો દાક્તર સાવડપર મોકલ્યો તેણે એવું ઠેરવ્યું કે એમાં સોમજ નથા હીરાની બૂટી નાખેલી હતી. તા. ૨૫ મી નવેમ્બરને રોજ ગવરનર જનરલના આડતીયા દાખલ વડોદરા ખાતે સરલુઈ પેલી નીમાયા, અને ઝેર બાખતની તપાસ કરવા ગળનન વિકુલ જેવા ધડાએત્રા ફ્રેન્કદરને કામ લગાડ્યો. તેણે સઘળો પૂરાવો જળવી આપ્યો, એ કામમાં મહારાવની સામેલગીરી દેખાડી, અને તે ઉપરથી તા. ૧૩ મી જાનેવારી ૧૮૭૫ ને રોજ હિંદુસ્તાનની સરકારે એક જાહેરનામું કાઢી તેને તત્કાળ પકડી લીધો, અને તેની તપાસ ચલાવવા માટે સર રિચાર્ડ કાઉચ, સર રિચાર્ડમીડ, મિ. જલવીલ, સિંધિયા મહારાજ જેપુરના મહારાજ, તથા સર દિનકરરાવ, એ રીતે ત્રણ યુરોપિઅન તથા ત્રણ દેશી મળીને ૬ જણનું કમિશન ઠેરવ્યું.

આ કમિશને વડોદરામાં આવી ૨૩ મી ફેબ્રુઆરીએ પોતાનું કામ શરૂ કર્યું. ખુલ્લે દરવાજે જાહેરમાં મહારાવની એક બંધવા દાખલ તપાસ ચાલી. બંને પક્ષે ખખરદારમાં ખખરદાર વફીલ બારિસ્ટરો રાખ્યા હતા. મહારાવના બચાવને માટે ઠેક વિજ્ઞાનથી સારજન્ટ બાલેન ટાઈન ને લાખ રૂપિયા આપી તેડાઓ હતો કામ કોરેટની રીત તથા દમાખથી ચાલ્યું, સાક્ષીઓ રાતદિવસ એટલી મુદત સુધી પોલીસની ઓફીસમાં રહ્યા કે તેમને મહારાવના પક્ષનું કોઈ ફેરવી શકે નહિ, વર્તમાનપત્રો દરરોજની હકીકત ત્યાંની ત્યાં છાપી દેશવર મોકલતા હતા, અને આખા દેશમાં એ વખતે એક મોટો હોકાર થઈ રહ્યો હતો કેમકે હિંદુસ્તાનમાં એક રાજાનો આવી રીતે જાહેર ઈન્સાફ ઈંગ્રેજ સરકારને હાથે પહેલ વહેજોજ આ થતો હતો. તા. ૩૧ મી માર્ચને રોજ બંને તરફના બારિસ્ટરોનાં વિગતવાર બાવણા પૂરાં થયાં, અને કમિશને પોતાનું કામ બંધ કર્યું. તેમણે કેટલાક દહાડા વિચાર કરી પોતાના મતહિંદુસ્તાનની સરકાર ઉપર લખી મોકલ્યા. તેમાં સઘળા ઈંગ્રેજ કમિશનરોએ મહારાવને ગુનેહગારને સઘળા દેશીઓએ બિન ગુનેહગાર ઠેરવ્યો હતો. આવા વિલક્ષણ મતજેદ જોઈ લાર્ડ નાથ બ્રૂક મહાવિચારમાં પડ્યો, અને શું કરવું

તેની કાંઈ તેને સૂઝપડી નહિ. તોપણ છેવટે એણે તો ઈંગ્લાંડની સરકારને એવી બલામણ કરી કે આ મતભેદનો લાભ કેદીને આપવો, અને તે ઉપરથી તે તે વેળાના સાંના હિંદુસ્તાન ખાતેના પ્રધાન લાર્ડ સાલ્સબરીએ એવો ઠરાવ કર્યો. આ ગુનોહ મહારાવ ઉપર સાબીત કે નાશાખીત થયો તે વિશે કાંઈ ન કહેતાં એણે પોતાનું રાજ ચલાવવામાં અત્યારસુધી જેજે ગેરવર્તણુકો ચલાવી છે અને જેને માટે મહેતલ આપવામાં આવી હતી, તે તે ગેરવર્તણુકોને લીધે એ એ રાજ ચલાવવા નાલાયક છે એમ બાણી અમે એને પદભ્રષ્ટ કરીએ છઈએ.

આ ઠરાવ આવતાંજ તા. ૨૨ મી એપ્રિલ સને ૧૮૭૫ને ગુરુવારે રતોવાઈ એને મદ્રાસ તરફ લઈ ગયા, અને ત્યાં એ અત્યારસુધી નજરકેદ હતો. એની પેલી વાહાલી રાણી લક્ષ્મીબાઈ તથા પાછળથી માહાલસાબાઈ ત્યાં એનીજોડે હતાં. ઈ. સ. ૧૮૮૦ માં એનો દીકરો જિયાજીરાવ છ સાત વરસના ઉમરે પાછો થયો હતો, અને તે વખતથી એ વધારે ગમી-માં રહેતો. કહેછે કે રાજભ્રષ્ટ થયા પછી તે કોઈ દહાડો પણ હસ્યો નથી, અને કોઈપણ રાગ રંગમાં સામેલ થયો નથી. એને મહીનોક થયાં મરડાનો આનંદ થયો હતો, અને દાકતરનું ઓસડ ન ખાવાના આગૃહથી તે તુર્ન આવા નાકૌવત યઈ ગયેલા શરીરને નાશકારક યઈ પડ્યો. એની દીકરી વડોદરામાં હતી તે ઇંગ્લેન્ડ સરકારની રજાથી આખરની વખતે ત્યાં જઈ પહોંચી, અને મરતાં મરતાં બાપ દીકરીનો મેળો થયો હતો.

હુન્નરી કામ શીખવાનો રસ્તો.

કમનસાખથી આપણા દેશીઓના સંબંધમાં જે જે ઉપમ કાર્યો કરવાની યોજના થાયછે તેમાં ગમે તે રીતેપણ વિશ્લેષ પડેછે. આ દેશમાં હુન્નરકળા ધણી અપૂર્ણ છે અને જે કદાચીત અંગ્રેજ સરકાર, ન કરે નારાવણુને, આ દેશ છોડીને જાય તો આપણા દેશીઓની શક્તિ એવી નથી કે તેઓ આપણા દેશમાં સ્થાપેલાં મોટાં મોટાં કારખાનાં ચલાવી શકે; અને તેટલા માટે, ઇંગ્લેન્ડ ફ્રાન્સ વિગેરે દેશમાં આ દેશના જુવાનોને શીખવવા મોકલવાનો વિચાર પુના સાર્વજનિક સભાએ કર્યો હતો તે અમે

ભેષ્મને દિલ્લગીર છંદ્રએ કે અગ્રે અગાડી ખતાવી ગયા છંદ્રએ, તે તદ્દન નિષ્ક્રિય ગયો છે. સભાએ શ્રીશ્રેષ્ઠ શ્રેષ્ઠો અને રાજ્ય રજવાડા પાસથી માગણી કીધી હતી કે તેઓએ આ ઉત્તમ કાર્યમાં આશ્રય આપવો ભેષ્મએ, પણ તેમાંના કોઈએ કાંઈપણ આશ્રય આપ્યો નહિ. હમણા શુધી-માં માત્ર એકજ સમસ વિદ્યાવતમાં શિખવાને ગયો છે અને તેને જોન ડીકોન્ટાએ શીખવવામાં મદદ આપવાને કલ્પણું છે. જ્યારે દેશીઓને માટે યૂરોપિયન મિત્રો તનમનથી આશ્રય આપવાને ખંતિલા છે ત્યારે દેશીઓ માત્ર ધનની મદદ આપવામાં પણ કેમ પાછળ પડે છે? નકામા માનવ્યો, પૂતળા, નાસ્તરંગ, ખાનાંને સરત વિંગરેમાં લાખો રૂપિયા નાંખી દેવામાં આવે છે—(અને તે નાણા અમારા ગિનાર પ્રમાણે કામાટીપૂરાની ગટ્ટરમાં પુગ્યામાં આવે ને તે કોટલા ઉપજોગો છે તે કરતાં વધારે નયા.) અને વરસ તથા ગરબાડા અને જોળા હાઠમાંમાં દેશીઓ પૈસા મન મુકાને ખરચે છે (તેનો ઉપજોગ પગાળી દડીયામાં તળુઈ જવા શિવાય ખર્ચે નથી.) ત્યારે આના લેકાંહવાય, જનકદવાણ, આર્યકથાણના કામમાં ખરચવાના જાણીલ યુગ એ કમભાગ્યની નિયાંની નથી શું? પ્રજાહીન માટે જીવન દેશમાં—જનત ખાતા પીત્ર પણ નથી, દુઃખ બોગવે છે, તોપણ પૈસાથી મદદ કરે છે, ત્યારે અમારા દેશી, દેશ માટે શું કરે છે? અક્ષબત, એમાં સમાને કંઈપણ લાભ કે ગેરલાભ નથી; તે તો માત્ર દેશહીન માટે જમ લે છે, અને પોતાના દેશીનો દુઃખમાંથી છૂટકો કરવા ખંતી છે, કે જે દેશને દેશીઓ આજે પાંચસો વરસ યથા રીમાવાને રજ્યા કરે છે, પોતાના ભાગ્ય માટે અને વડોદરા, નવાનગર, જુનાગઢ, પ્રાગદરાના પહેલા વર્ગના ગુજરાતના રાજ્ય રાણા નવાઓનાંને ફરીથી વીનની કરીએ છંદ્રએ કે તેઓએ આવા કાર્યમાં ભેષ્મતી સાહતા અવરથે કરવી ભેષ્મએ. ઘણા હજારો ઉપજોગી છે અને તે જો દેશીઓ શીખે તો તેમને તથા તમને ઘણો લાભ થશે.

સારસંગ્રહ.

દેહરાવાદનો નીત્રામ ને વડોદરાનો ગાગકવાડ આવતે વર્ષે ઇંગ્લાંડ જશે એમ ઇંગ્લાંડમાં ખાત્રીથી મનાય છે.

બાબુ ગોપીકીશન, જે શીરામપુરના એક મહા ધનાઢ્ય ગ્રહસ્થ હતા, જે થોડા દિવસ ઉપર મરણ પામ્યાછે: તેમના આદ્ય પ્રસંગે રૂઢિ પ્રમાણે કયાં ઉપરાંત તેમના વંશજે રૂ. ૩૦૦૦૦ ધર્મદાનમાં, ગરીબોને આશ્રય આપવામાં, તથા અનાથ બાળકો અને સ્ત્રીઓના રક્ષણ કાર્યમાં વાવર્યા છે. ખરેખર આતે શુદ્ધ ભરેલું સુમાર્જનું આદ્ય.

જ્યુ લોકોએ રૂઢિયા છોડવાથી રૂઢિયન સરકારને બાવીશકરોડ રૂપિયાનું નુકશાન વેપાર અને ખીજત સંબંધે થયુંછે, એમ મણવામાં આવેછે.

ફલકત્તાની ખલો સમાજના એક મંચરે, જેલના કેદીઓ આગળ ધર્મ સંબંધી ભાષણો કરીને તેમને કેદાલે આણવાનો ઉદ્દેશ આરંભ્યોછે. આ પરીપકારી કામ ઘણું શુભ્યછે.

આ દેશમાંથી જે લસ્કર છુટ્યા જનારછે તેમાંના સોલજેરોની મંદવાડમાં આકરી કરવાને કેટલીક સ્ત્રીઓએ તેમની સાથે જવાની ઇચ્છા બતાવીછે ખરો પરમાર્થ ને ખરું દેશાભિમાન તે એ.

મી. ટી. સી. હોપ. તેમની નિમેણુક વૈશરાયની કાઉન્સિલમાં થઈ છે, તેઓને “કુમરેનીયન યોડ્ ધી ઇંડયન એમપાયર” નો ખીતાબ આપવામાં આવ્યોછે.

એક જામન ફાટોગ્રાફર ચંદ્રના કીરણથી ફાટોગ્રાફ પાડવાની કળા શાધી કહાડીછે અને પ્રેસિડેન્ટ ગારડકીડને જે જગ્યાએ દાટ્યોછે તે જગ્યાએ ફાટોગ્રાફ રાત્રીના પાંચોછે, જે સર્વોચ્ચ નીકળ્યો છે.

જેપાનના રાજ્યમાં એવો ધારો બાંધવામાં આવ્યોછે કે કોઈપણ પુરૂષ વીશ વર્ષની અંદર કદી પણ પૂરેલું નહિ. ને સ્ત્રીની વય ઓછામાં-ઓછી ૧૮ વરસની બેઠયે.

ઈંગ્લેન્ડના નિયાળીઆઓ પણ મોટા સુધારાવાળા ને સંમજીક જણાય છે. લંડનમાં એક સભા સ્થાપવામાં આવીછે. જેમાં એવો ડરાવ કરવામાં આવ્યોછે કે જીવાંત છોકરાઓ ખીડી પીયછે તેનો અટકાવ કરવો. કામતો બહુ સાફ છે. નામ પણ મોટું થયું. તેઓ લખેછે કે સઘળા દા-ક્તરોના અભિપ્રાય પ્રમાણે તેઓ પીવાથી શરીરની ને મનની તંદુરસ્તી બગડી જાયછે, લોકોને ધનહીન કરેછે, મીલકતનો નાશ કરેછે, કાયદામાં ગુન્હા કરનાર ને આજસમાં વધીયે છૂટ્યે, મગજમાં કીડા પડેછે (બગડેછે)

ટોપમાં ચાર ઇંગ્રેજ મરદો એવા જણાય છે કે જેઓ ખોદાની હાથમાંથી માનતા નથી.

બરમામાં નીકળી આવેલા તેલના કુવા—બરમામાં કવાકપીડુ ખાતે કુવામાંથી તેલ કાઢવાને વાસ્તે જે કંપની ઉભી થઈ હતી તે તેના કામમાં ફતેહ પામી છે. ૭૦ કલાકમાં ૨૭૦ પીપ તેલ કઢાડવામાં આવ્યું હતું. હાલ રોજનાં ૪ પીપ કઢાડવામાં આવે છે અને દરરોજ એ નિયમ પ્રમાણે જો કઢાડવામાં આવશે તો એ તેલ કોઈ દહાડો ખૂટશે નહિ એવું ધારવામાં આવે છે.

સુપારાના સ્તુપમાંથી ૧૭૦૦ વરસનો દેડકો નિકળ્યો તે વાતને ઘણા ખોટી માને છે. પણ “ટાઇમ્સ” માં એક લખનાર લખે છે કે ૧૮૫૧ માં જનરલ કનૌંગહામે સતર્માંનો સ્તુપ શોધ્યો ત્યારે તેમાંથી બે પથ્થરનાં વાસણું નિકળ્યાં હતાં. જેમાં એક ત્રી પુત્ર, જે શામ્ભુનાનો મોટો શોધ્યો હતો તેનો લેખ, એક રકાબી, બે સુખડના કટકા ને એક છવતો કરોળીઓ નિકળ્યો હતો; એ સ્તુપ ૨૧૩૦ થી ૨૪૩૦ વરસની અંદર બંધાયેલો કહેવાય છે.

ગારિબાહડીની તરવાર ખરીદવાની માગણી ઇટાલીની પરબનું કરી છે. અરજ કરીને આ પહેલવાનના કુટુંબીઓને તેઓ કહે છે કે અમે તે તરવાર રોમના “કોપીટોલ”માં જળવી રાખશું. આપરથી લંડનનું તથા નામનું પતર કહે છે કે ગારિબાહડીની ખરેખરી તરવાર જોવી હોય તો તેનાં કુટુંબમાંથી નહિ મળે પણ ૧૮૯૬ ના ગારી બાહડીના બુદ્ધ વખતની તરવાર તો તેના હાથ નીચે રહીને લડનાર શ્રીદીસ સીપાઈ કરનલ એમ્બર સનના હાથમાં છે? એક શૂરવીરના સંભારણા સાર કેટલી આનુરતા ?

મીસરનાં મોટાં શહેર એલેક આંડરીઆની એકંદર વસ્તી ૨૨૦૦૦૦ માણસોની છે જેમાં ૨૧૦૦૦ ગ્રીક, ૧૪૦૦૦ ઇટાલીઆન; ૧૦૦૦૦ ફ્રેંચ, ૫૦૦૦ ઇંગ્રેજ, ૪૫૦૦ જર્મન તથા સર્વિઝ અને ૫૦૦ પરચુરણ ધર્મના છે.

પાયોનીઅર—પત્રે આ શાહના યોમાસાને માટે એવો અવતારો કાઢ્યો છે કે આ સાહનું યોમાસું ૧૮૭૮ ના યોમાસાને લગભગ મળતું આવશે અને આખા હિંદમાં આવેજ નેટલો વરસાદ આવશે. આપરથી રજપુતાના ખાતે વરસાદની તંબી ધારવામાં આવે છે.

નિગાળોનાં ઇનામ પત્રક.

નોંધેલા. ૬૩૨ એમજ નેણસાએ ૩૦ મીઠાઈ છેલ્લી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ૩૫-૧૦-૦ ની ચોપડીએ ૩૦૧૧ જાડેજ અંદાજએ પેડા. વહેંચ્યા. આણંદજ એમજએ પોતાને પેર પુત્ર જન્મ્યાની ખુશાલીમાં ૩૨) મીઠાઈ. ૩૨) મહેતાજને—મુદ્રા કન્યાશાળા. માજ સ્કુલમાસ્તરે કહાનજ શંકરજ. ને પેર પુત્રનો જન્મ થવાથી ત્યાં ૬. ગૂ. સ્કુ. ના. આ. વ્યા. વસનજ જ. વણ તથા આ. હરિદાસ ગોપાલજ એ ૩૨) ચોપડીએ. ૩૦૧૧ મીઠાઈ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજ ધિરાજ મિરાંજ મહારાજો શ્રી ખેંગારજ બહાદુરે ૩૩) ચુંદડીએ અને ૩૪) ચોપડીએ જાડેજ જસાજ તરફથી ૩૦૧૧ મીઠાઈ નવા મકાનમાં ખેસાડતી વખતે વહીવટદાર તરફથી જગરાણું કરી ૩૧૦-૧૦-૦ પુસ્તકો. ૩૨-૦-૧૦ મીઠાઈ—સરાયા. ગૂ. નિ. માંડવી ખલકાન સ્કુલના મહેતાજ રાજરામને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થવાથી ૩૧૧ મીઠાઈ—મુદ્રા ગૂ. નિ. માજ સ્કુલમાસ્તરે કહાનજ આ. હરિદાસ ગોપાલજએ મળી ૩૧૧૧ મીઠાઈ વહેંચ્યા. છેલ્લી વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજ ધિરાજ મિરાંજ મહારાજોશ્રીજ બહાદુર તરફથી ૩૧૧૧૧ પુસ્તકો વહેંચ્યાં તે વખતે શેક જીવણદાસ ધલજ તરફથી ૩૧૧) પુસ્તકો, ૩૩) મીઠાઈ.

આ. નં ૧૧. ૩-૧૦-૮૧.

અમદાવાદ પ્રાકટીસિંગ સ્કુલમાં ટ્રેનિંગકોલેજના રાવસાહેબ મહિપતરામ રૂપરાને વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે જોકરાઓ પાસે થયા તેઓને ઇનામ આપવાને ફંડ કર્યું તેમાં જે ગ્રહરથો તરફથી મદદ આપવામાં આવી તેનાં નામ. ૩૧૧ રા. સા. મહિપતરામ રૂપરામ ૩૨૧ રા. ખુશાલદાસ ગોકળદાસ ૩૬) અમદાવાદ ટ્રેનિંગકોલેજના સ્કાલરો તરફથી ૩૧-૪-૬ રા. માણિકલાલ આશારામ ૩૧-૦-૬ અમદાવાદ પ્રાર્થના સમાજના ઇનામ ફંડ તરફથી કુલ ૩૨૭-૧-૩.

મહિપતરામ રૂપરામ,

પ્રિન્સિપાલ ટ્રેનિંગકોલેજ.

મુશ્ત ઉત્તર વિ.

જા. નં. ૪૫૨. ૧૫-૬-૮૧.

અમદાવાદ. માણિકલાલ હીમતરામ જોકરાઓને પાણી પાવાને સાથે

કંપાઉન્ડમાં પરવ મંડાવી—માંડવી ઇવર્નોંગ મુલ મુનસી ગુલામ મહમદ
કમાલભાઈ ૩૧-૩-૧ ઓપડીયો—સચોણુ. મહેરબાન દિવાનજી સાહેબ,
રાવસાહેબ નેચીલદાર ઓવરસીઅર અંબાલાલ ખુશાલદાસે મળી રૂના
પતાસાં. સચીન. ફોટના મારતર લાલભાઈ નથુભાઈ પોલીસ પટેલ
રેઘા શવરામ વગેરે બીજા ગ્રહસ્થોએ મળી રૂના મીઠાઈ—માંડવી. શેઠ.
મોતીભાઈ રેઘનાયજી ૩૧) પતાસાં. કારકુન પરમાનંદદાસ ઠાકરદાસે
૩૧-૧-૯ ઓપડીયો—સચીન. નવાબ સાહેબ નાનાભાઈ નસરલાખાન
ઈબ્રાહીમખાન ૩૨) ઓપડીયો—કનશાડ. મુલકી પટેલ દશાઈ જીવણજી
રેઘનાયજી ૩૨) વાસ્તુ કીધું તે વખત પોલીસપટેલ દશાઈ ડાહ્યાભાઈ સ-
વરામ ૩૨) મેંબરે લાલભાઈ બગવાનજી રૂના દશાઈ જિગીભાઈ બગ-
વાનજી રૂના દશાઈ વલ્લભભાઈ નાનાભાઈ રૂના માંડવી. નરસીંદાસ ત્રી-
કમંદાસ ૩૦-૧-૦ માસમા. મનસુખરામ લાલચંદ્ર પા. જેરામ મકન
પા. પેમા રામજી. જંગા ખુશાલ હીમત બમોલ પેમા ગણેશ મળી
૩૫-૧-૩ ઓપડીયો: કાલુ બગવાન ૩૧) મીઠાઈ.

મોહનલાલ રણજોડદાસ

ડપ્પટી એ. ઈ. જીલ્લે મુન્ત. ઉ.

ભરૂચ. વિ.

જા. નં. ૧૨૯.

વેડજ. તા. ૨ જી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૧ ને રોજ મહેતાજી રણજોડલાલ
અમરતલાલની બદલી થવાથી રૂના પોલીસપટેલ ખુમાનસંગ ભાવસંગ
રૂના પા. ત્રિરાંત લક્ષણ માંજી આસિસ્ટેન્ટ ૩૧) મહેતાજી અમરતલાલ
રણજોડલાલ—કરેણા. તા. ૧૪-૮-૮૧ રા. નારણભાઈ મોરારે તથા મેંબરે
ખુશાલ ત્રીભાવનદાસે રૂના મીઠાઈ—તવરા. ઉધરાતદાર પટેલ રામસંગ
ભાવસંગ ૩૧) મીઠાઈ—હાંસોટ. કમિટિના મેમ્બરો તથા મહેરબાન મહાલ-
કરી સાહેબ કામ્પાદસજીએ પરીક્ષા કરી તારે ૩૧) સા. લલુભાઈ આ-
ણંદરામે રૂના દારકાંદાસ નરભરામભાઈએ રૂના કારેલી. મુલમાં ઘડી-
યાળ વાગતુ તથા ઓપડીયો આપી તેની મદદમાં ૩૨) પોલીસ પટેલ
હીમતસંગ કાભાઈ ૩૧) પટેલ નાથાભાઈ રાધજી. ૩૧) પા. નાથાભાઈ
દરભાઈ રૂના પા. બાઈજી મીઠા રૂના નરીતમદાસ કદાનદાસ રૂના
થા. જેઠા હીરંજી પટેલ દાદાભાઈ નરસી રૂના કચીભાઈ વરેઘભાઈ રૂના
થા. રણજોડ હીરંજી રૂના કકર. કરચન બાઈજી રૂના પા. દાદાભાઈ

જીભાઈ ૩૧) પોલીસપટેલ કાશીભાઈ દશાઈભાઈ ૩૦૧ પા. ભવાન
 ઓધવ ૩૧) વાંઘાના પોલીસપટેલ હીમતસંગ કાભાઈ ૩૦૧ પા. જોડા
 વનમાળી ૩૦૧ મહેતાજી મનસુખ પરબુદાસ શા. લલુ ઓધવ ૩૦૧ પા.
 જોરાભાઈ પુંજાભાઈ ૩૦૧ વ્યાસ જોશીકર રામચંદ્ર ૩૦૧ આસિસ્ટન્ટ મુળજી
 હરખા. ઓભા. હંસોટ કચેરીના કારકુન દોલતરામ હિમતરામ ૩૦૧ મીઠાઈ.
 ગણપતરામ ગૌરીશંકર રાઘવી,
 કે. અ. ઈ. બરમ વિ.

મહીકાંઠા પાલણપુર.

પાલણપુર. તા. ૮ મી ઓક્ટોબર સને ૧૮૮૧ ને રોજ સ્કુલ કમિટી
 તથા મેમ્બરોએ યાદી કરી જોડાઓને ૩૮૧ ઈનામ આપ્યું. આ. જુ-
 મચંદ્ર કુતેચંદ્ર મુખ્ય કારભારી ૩૨) આ. જસકરણ ચેલજી યાણદાર
 ૩૧) પરીખ. અંબાવીદાસ મોતીચંદ ૩૧) કુઆના મોરખીઆ છગન
 પ્રાગજી ૩૧) વહેરા સવાઈ તારાચંદ ૩૦૧ વહેરા નેમજી ખુશાલ ૩૦૧
 યરાદ યાણાના કારકુન મલુકચંદ ૩૦૧ દશાઈ ઉજમ મયાચંદ ૩૦૧ ઉ-
 મેદવાર જમનાદાસ કુમેરદાસ ૩૦૧ મેમાણ પીરા મહમદજી ૩૦૧ કુલ ૩૮૧.
 (અપૂર્ણ.)

સરકારી જાહેરખબર. નંબર. ૨૫૮૪

બરમ જીલ્લે આમોદ તાલુકે માતરના મહેતાજી મગનલાલ હીશિંગે
 પોતાના રેજીસ્ટર જોટાં બનાવ્યાં એમ સાબીત થવાથી મહેરબાન ડિરેક્ટર
 આવ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સાહેબના હુકમથી તેને કેળવણી આતામાંથી
 ખરતફ કરવામાં આવ્યો છે.

મુ. અમદાવાદ } (ઈંગ્લેજ સહી.) ઈ. જાઈલ્સ (સાહેબ)
 ૬ મી અગષ્ટ. ૧૮૮૨ } એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર. ઈ. પ્રાંત.

જા. નં. ૨૮૬૫

આલુ વર્ષને માટે અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા ૩૦
 મી ઓક્ટોબર સને ૧૮૮૨ ને સોમવારને રોજ તથા પછીના દિવસે આઠકાણે
 ટ્રેનિંગ કોલેજમાં થશે.

૨. ૧૭ વર્ષની ઉંમર પૂરી કરેલી, સંકુલકક્ષાસ પબ્લિક સર્વિસનું સર્ટિફિકેટ

કેટ મળવેલું, અને ચરીરની ખોડ ખાપણ વિનાના ઉમેદવારો નોંધ્યું.

૩. પરીક્ષા શૂન્યરાત્રી દ્વારા ધોરણ પ્રમાણે લેવાશે. જ્યાંમાં જ્યાં દોકડા ને મળવશે તેને સ્કાલરશિપ આપવામાં આવશે. જે પાસ થશે પણ સ્કાલરશિપ નહિ મળવે, તેને માફીમાં દાખલ કરી શકાશે.

૪. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ સ્કાલરો પસંદ કરશે અને પોતાની મજૂર મુતબ્બ તેના સંખ્યા રાખશે. માફી સ્કાલરો પણ પોતાને ગમે એટલા દાખલ કરશે.

૫. ટ્રેનિંગ કાલેજના ઉર્દુ ક્લાસમાં દાખલ થવા ઇછતારા ઉમેદવારોની પરીક્ષા પણ તેજ તારીખે ઉર્દુ ધોરણ પ્રમાણે લેવામાં આવશે.

મુ. અમદાવાદ.

તા. ૨૬મી અગષ્ટ સને ૧૮૮૨

{ (ઈંગ્લેન્ડ સહી) ઈ. જાગૃદસ (સાહેબ)
એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટ ઓ. પ્રાં.

જા. નં. ૩૨૪.

કાઠીયાવાડ પ્રાંતમાં કન્યાશાળાઓમાં ચોથા, પાંચમા, અને છઠા ધોરણમાં સને ૧૮૮૧—૮૨માં કન્યાઓ ક્યાં ક્યાં પાસ થઈ તે બાબતનું પત્રક.

ચોથુંધોરણ. પાંચમુંધોરણ. છઠુંધોરણ.

તાલુકો.

ગામનું નામ.

કો. પાસ. કો. પાસ. કો. પાસ.

ઝાલાવાડ પ્રાંત.

વઢવાણ.	વઢવાણ.	૨	૨	૪	૪	૨	૨
લીમડી.	લીમડી.	૫	૪	૨	૨	૨	૨
વાંકાનેર.	વાંકાનેર.	૧	૧	૦	૦	૦	૦
		૮	૭	૬	૬	૪	૪

સોરઠ પ્રાંત.

જુનાગઢ.	જુનાગઢ.	૫	૧	૦	૦	૦	૦
---------	---------	---	---	---	---	---	---

ગોહીલવાડ પ્રાંત.

બાવનગર.	બાવનગર નં. ૧	૭	૪	૨	૨	૦	૦
---------	--------------	---	---	---	---	---	---

૧૧

સદર વડવા.		૨	૦	૧	૧	૦	૦
-----------	--	---	---	---	---	---	---

૧૧	મહુવા.	૨	૦	૦	૦	૦	૦
૧૨	કુંડલા.	૦	૦	૧	૦	૦	૦
૧૩	ધિરોર.	૪	૩	૧	૦	૦	૦
કુલ.		૧૪	૩	૫	૩	૦	૦
હાલાર પ્રાંત.							
નવા નગર.	નવા નગર.	૪	૪	૧	૧	૦	૦
૧૪	કાલાવાડ.	૧	૦	૧	૧	૧	૦
ગોંડળ.	ગોંડળ.	૪	૩	૦	૦	૦	૦
૧૫	ઉપલટા.	૧	૧	૦	૦	૦	૦
કુલ.		૧૦	૮	૨	૨	૧	૦
કુલ એકંદર.		૩૭	૨૩	૧૩	૧૧	૫	૪
ખાતર્ગી કન્યાશાળાઓ.							

બાવનગર.	તળાવ.	૨	૦	૦	૦	૦	૦
નવાનગર.	નવાનગર કીમિકલાસ.	૨	૨	૧	૧	૦	૦
રાજકોટ મેડીસન	રાજકોટ મેડીસન.	૨	૨	૦	૦	૦	૦
કુલ.		૬	૪	૧	૧	૦	૦

ઉપરના પત્રકથી જણાય છે કે રૂકત લીંબડી અને વઢવાણ એ બે કન્યાશાળા સારી સ્થિતિમાં છે. નગરની કન્યાશાળાઓનું કામ પણ સંતોષકારક છે. ત્યાંની મુખ્ય કન્યાશાળામાં ૨૦૩ કન્યા બાંહેધર છે, અને છઠ્ઠા ધોરણનો અભ્યાસ ચાલે છે. ત્યાં ખાંચ કન્યાશાળા હાલ ધોડા માસ થયા ઉપડી છે પણ ૧૦૧ કન્યાઓ પાડ છે. હજી કેટલીક કુંડની અને ખાતર્ગી કન્યાશાળાના મહેતાજીઓ ગઈ સાલ સુચના આપ્યા છતાં પોતાનો અભ્યાસ વધારી જ્યાં ધોરણમાં બાગકોષોને પાસ કરાવવાની બરોબર કાળજી રાખતા હોય એમ જણાવું નથી. તે લોકોને પણ ચેતવણી આપવામાં આવે છે કે જો એ પ્રમાણે જોયો બેદરકાર રહેશે. તો તેમને દીલગીરીની સાથે રજા આપવા ગોઠવણ કરવી પડશે.

મુ. રાજકોટ. } (ઈંગ્રેજ સહો.) ગોપાળજી સુરભાઈ દેસાઈ.
તા. ૧૧-૭-૮૨. } કે.યુ.ટી. એ. ડી. પ્રાંત, કાઠીયાવાડ.

ગુજરાત રાજાપત્રના લેખાનુસાર વિગેરે નાણાંની પહોંચ.

તા. ૧૮ મી માર્ચ ૧૮૮૨ થી તા. ૨૮ મી જુન સને ૧૮૮૨ સુધી.

કોની નકલથી.

પાછતી ચાલના. ચાલતી સાલના.

આ. મહુવા. એ. વ. મુ. મા.	૧-૩-૦
આ. લીમડી. એ. વ. મુ. મા.	૧-૩-૦
રા. સા. મુરત, ઉ. ડ. એ. ઇ. સા.	૧૮૦-૧૧-૦
મ. ગો. પ્રા. સ. ડ. એ. ઇ. સા.	૫૫-૧૧-૬
સોનગઢ તા.	૨૬-૨-૦
જસદણ તા.	૧-૧૦-૦
વળા. તા.	૯-૧૦-૦
માલીતાણા તા.	૧૦-૦-૬
મ. ડ. સા. ની. યોદ્ધા. ૧-૩-૦	
<hr/>	
૫૫-૧૧-૬	
જો. રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિ. સા.	૧-૨-૦
મ. અમદાવાદ ખાંચ મુલ. નં. ૧ના હેડમા. સા.	૧-૦-૦
રાજકોટ ટ્રેનિંગ કોલેજના સ્ટાફર મણીધર રતનજી	૧-૦-૨
મ. કાઠીયાવા. જ. લાં. પુ. ચા. મ. મા.	૧-૨-૦
આ. રાધનપુર તા. મુ. મા.	૧૦-૦-૦
આ. માદરા. જ. ૧૨ ૧	૧૬-૦-૦
જો. રાજકોટ " " "	૦-૩-૦
જો. હડર " " "	૨૫-૦-૦
જો. મોરબી " " "	૨-૬-૨
રા. મોહનલાલ ખુશાલીરામ (કરંચો)	૧-૩-૦
રા. ચક્રમજ તારુચંદ. "	૩-૧-૦
રા. કેશવજી લહેરાભાઈ (કોઈરા)	૦-૧૪-૦
મ. સો. પ્રા. સ. ડ. એ. ઇ. સા.	૧-૩-૦
મ. કેળવણી ખાતાના ડીરેક્ટર સા.	૧૪-૧૨-૬
મ. અમદાવાદને મે. ડ. એ. ઇ. સા.	૧-૬-૦
રા. સા. બરુચ વિ. ડ. એ. ઇ. સા.	૨૩૧-૦-૦
મ. બરુચ હાઈસ્કૂલના હે. મા. સા.	૧-૩-૦
આ. રાદિર અંગ્રેજી સ્કુ. હેડમા. સા.	૧-૩-૦
રા. અનોપરામ ભવાનીશંકર (સિદ્ધપુર)	૧-૩-૦
રા. સા. ર. પ. ડ. એ. ઇ. સા.	૧૧-૪-૦
આ. મોરબી દ. ખા. કન્યાશાળા.	૧-૩-૦
રા. મગનલાલ ભગવાનદાસ (વલગાડ)	૨-૬-૦
રા. જગન્નાથ જોશીભાઈ (મુંબાઈ)	૧-૩-૦
રા. મા. એ. વિ. ૭ એ. પ્રિ. આ.	૨૦૪-૪-૦

ગુજરાતશાબ્દાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

OCTOBER 1882.

પુસ્તક ૨૧ મું.

અક્ટોબર.

અંક ૧૦ મો.

અંતાહ બહુ મોટું પુસ્તક, નામ તેમ છે કામ :-
કર અંતે મન કોવની, ખરી એતી ધરી હામ.

અનુક્રમણિકા	પૃષ્ઠ	CONTENTS	PAGES.
ઇંગ્રેજ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ. ૨૧૭		A short History of the English	
જગતમાં ઉત્તમ આધારો.....૨૨૫		People	217
શાપનું ગ્રંથ.૨૨૬		Detached Poetical Pieces ..	225
પુસ્તકોની પહેલું.....૨૩૧		Snake-poison'	226
સાર સંગ્રહ.....૨૩૪		Notice of New Publications ..	231
નિરાજોનાં ઇનામ પત્રક.૨૪૮		The Miscellaneous	234
		Lists of Prizes distributed in	
		Schools	240

(કેળવણી આતાના હુકમથી.)

અમદાવાદમાં

મામાની હયલીમંથે પુનાઈટડ પ્રિન્ટિંગ અને જનરલ એજનસી કંપની
"નિમિટ્ડ"ના પ્રેસમાં રણજીવલાલ ગંગારામ છાપી પ્રગટ થયું.

મૂલ { ૩૧) વરસનો અગાઉથીજ. } દપાલ અર્થ
{ ૩૦) - છૂટકે અંક એકના } જાહેર.

ગુજરાત શાઙ્ગપત્ર.

પુસ્તક ૨૧ મું. અક્ટોબર. સન ૧૮૮૨. અંક ૧૦ મો.

ઈંગ્લેન્ડ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૪ થું.

આ રીતે પાલીમેન્ટ વિનાના જુલમી રાજવીલોકોનો નિવ એવા ઉશ્કે-
રાઈ રહ્યા હતા કે એક ચિનગારી ખરે તો મોટો બડો ઉડ્યા વિના રહે નહિ.
જો એક ટેકાણેથી જરા બંડ ઉઠે, તો દશમાં ચોતરૂંથી લોકો રાજની સામે
ફોકીયારા કરીને ઉભા થાય એવા વખત હતો. દશાબિમાની માણસો
આપો પ્રમંથ ખોળ્યાજ કરતા હતા, તે આર્ક્ષના મૂર્ખ સલાહકાર બિંબપં
જાડે જલદીથી સ્કાટલાંડમાં આણી મૂક્યો.

સ્કાટલાંડની સ્થિતિ. આપણે પાછળ કહી ગયા છઠ્ઠાએ કે સ્કાટ-
લાંડમાં તો પ્રાટેસ્ટન્ટ ધર્મ નાક્સ નામના એક નવા મતના ધર્મોસહી પુ-
રવે દાખલ કર્યો, અને તે લોકમાં પ્રસાર પામવાથી રાજ્યર્થને કબુલ
કરવા પડ્યો. સ્કાટની રાણી ત્રીસે લોકવિચારના એ પ્રવાહ સામે યવા ગઈ,
તો તેમાં તેણે માત્ર પોતાનું રાજપાટ ખોડું. એ રાણીના જવા પછી
એના સાવકા બાઈની કારકાંદીમાં પ્રાટેસ્ટન્ટ પંથ બરાબર જડીબૂત થયો.

આ રીતે સ્કાટલાંડમાં ધર્મોદ્ધારણ પ્રથમ રાજની મઠી વિરુદ્ધ, અને
પછીથી તેનો આશય મળ્યો, તોપણ સ્વતંત્ર રીતેજ લોકમાં પોતાની મજે
ધરું. તેથી અહિંયાના ધર્મ મમાજનું બંધારણ હમ્જાંડના જેવું રાજ્યા-
ધીન નહિ, પણ પ્રજાની સ્વતંત્રતાને ઉત્તેજન આપે એવું બંધાયું. ધર્મનો
સમજો કરવાર નાની મોટી સભાઓની માર્ફતે છેવટે લોકને હાથ રહેવાથી
તેઓ સામાન્ય હિતનો વિચાર કરતા શીખ્યા, સંપ વધ્યો, અને ટુંકામાં
જોઈય તો તેમને સ્વરાજ્યની કેળાણી તથા સાધનો મળ્યાં, હવે જો
રેગહિતનો કાંઈ વિચાર કરવા હોય, તો ગા મેગામ આ ધર્મ સમાજો તૈ-
યારજ હતો: એટલે નથી સમાજો ઉભા કરવાની કેડાકૂટ રહી નહિ, અને

ધર્મ સંબંધી કુશ્મ હોય તો તો તે ફેડવાને મહેનત કરવી એ આ સમા-
જોનું જ આસ કામ હતું. ઇંગ્લાંડના પ્રેસ્બિટેરિયન સમાજો કરતાં આદિ-
માનું બધારણ એક અગત્યની બાબતમાં બહુ જૂનું હતું. તે સમાજો
એક સ્ત્રીનૃપી છૂટા, સંબંધ વિનાનાં હતાં; અને તેવી તેઓને સમગ્ર ભૂ-
—કાંઈ અપમાન આવતું નહિ. પણ આદિવાં તો આવા સમાજોથી આખો દેશ
સંકળાયે રહ્યો હતો. નાના સમાજો મોટા સમાજો સાથે સંબંધ ધરાવતા;
અને મોટા સમાજો એક સર્વોપરી સભાની સાથે જોડાયેલા હતા, જેની
આસા આ સાધનો વડે પ્રત્યેક સમાજને પહોંચતી અને પ્રત્યેક સમાજના
વિચારના અસર ઉક ઉપર મુદ્દા પહોંચી શકતી.

આવો જે સમાજનો અવરદરત તો તેને છેડતાં ગમે એવો રાજ્ય
હોય તોપણ તે જરા આચર્યો આવ, પરંતુ કાળે ઘેરેથી આવ્યો મતાંધ
પ્રાદ્રી લાડની શીખવણીએ જ ચાલ્યો. પ્રથમ બિધયા નીમ્યા. એ કામ
જુહા લોક વિરદ હતું, પણ તેઓ સાંખી રહ્યા. તે જોઈ રાજ્ય આગળ
વધ્યો, અને પછી મોટા સમાજને ન પૂછતાં નાકસના વખતથી જે પ્રાર્થના
પ્રકૃતિ આપતી હતી તે કાઢી નાંખી, ઇંગ્લાંડના એપિસ્કોપલ માર્ગના જીવીજ
એક નવી બનાવી ત્યાં મોકલી, અને હુકમ કર્યો કે બધા પ્રાદ્રીઓએ
હવેથી એ પ્રમાણે વર્તવું! આ કામ સ્કાટલાંડનો ચાલુ ધર્મ તમામ ઉંધો
વાળ્યા. અરાબરજ હતું. એડિનબરોનો બાડુતી ધર્માધ્યક્ષ પોપિય ગુરુઓના
જોડાજ પાશક પહેરી આ પ્રાર્થના વાંચવા ઉભા યમે, કે આખું ભગત
મંડળ "પોપ! પોપ! ખ્રીસ્ત દોહી! મારો, મારો બધરા!" એવો બારે
પોકાર કરી ઉઠ્યું; અને તે ધર્માસન ઉપર ચડી શીખામણ દેવા જતો
હતો એટલામા કોઈએ એક બાજુ છૂટો તેની સામે એવો ફેંક્યો કે તેતો
લોહીચૂનો ખૂણામાં જ ભરાઈ ગયો. તોફાન એટલું વધ્યું કે મોનિસ્ટ્રેટથી પણ
બેદોમસ્ત રાખી ચકાપો નહિ. છેવટે બધાને બાહાર કાઢી મૂક્યા તારેજ
પ્રાદ્રી ધોડાક કામધારોની સમક્ષ એ નવી ધર્મ ક્રિયા કરી શક્યો. લોકનો
ઉમાડો જોઈ સરકારી ત્યાગ ધોડાએ એવી બારી કાઢી કે રાજ્યનો હુકમ
પ્રાર્થના પોદ્રી અરીદ કરવાનો છે, પણ તે પ્રમાણે સઘળાએ પ્રાર્થનાજ કં-
રવી એમ કાંઈ નથી. પણ રાજ્યની તરફથી તો ઉપરા ઉપરી એ બાબત
તાકીદ આપવા લાગી, અને તેના જવાબમાં એ તરફથી અમલદારો

પોકારી પોકારીને લખવા લાગ્યા કે સ્કાટલાંડમાં એ વાત કદી ચાલનારી નથી, પણ આમીરો લોકોના અહીંએના ચોકડા લઈ રાજને સમજાવવા બંડન મુખી ગયા. રાજ નજ માને તો શું કરવું, તેનો વિચાર કરવા લોકો ચારે તરફથી એડિનબરોમાં આવવા લાગ્યા. અમીરો, ગૃહસ્થો, પોલીસો, અને વેપારીઓના ચાર સભાઓ થઈ, અને તે બધાએ મળી "કોવિન્ટ" નામનું એક પ્રતિજ્ઞાપત્રક તૈયાર કર્યું, અને તે ઉપર સ્કાટલાંડમાં જ્યાં લઈ ગયા ત્યાં ટપોટપ સહી થવા લાગી. કહે છે કે કેટલાક તો પોતાના શરીરમાંથી લોહી કાઢી તેવડે સહી કરી હતી. પ્રતિજ્ઞા એવી હતી કે "પોપરી" માનવી નહિ, અને તે મનાવવાનો બળાકાર થાય, તો બધાએ એક શેપમાં રહી મરતાં મુખી લડતું પણ ધર્મ બૃષ્ટ તો થવું નહિ. ઇ.સ. ૧૬૩૮

આ પ્રમાણે આખો દેશ કડકડાંને ઉભા થવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો, ત્યારે ચાર્લ્સે જાંઝી પોતાના કેટલાક હુકમ પાછા ફરેલા. પણ મુલ્ક સમીના આંખ ફાટ્યા પછી તે કોઈના હાથમાં રહેવું નથી. રાજને પૂછ્યા પિતા આસગોમાં સામાન્ય સભા મળી, અને એપિસ્કોપસી, હાઈ કમીશનની કોર્ટ, પ્રાર્થના પોથી, તથા પદ્ધતિ એ બધું તમામ કાઢી નાખ્યું એવો પોતાની મુજબ ઠરાવ કર્યો. કેટલાક કિલ્લા નમ કરી લીધા, લડાઈની ખુદી તૈયારીઓ આરંભી, અને ફ્રાન્સ, જોડે તથા ઇંગ્લાંડના નારોજી લોક સાથે છુપા સંદેશ ચલાવવા માંડ્યા. ચાર્લ્સે પણ લશ્કર ભેડ્યું, કહ્યું અને તે લઈ તેમની સામા ગયો. ઇ. સ. ૧૬૩૯

પણ બરિક આગળ જ્યાં જંને પક્ષનો જળાપ થઈ ગયો, ત્યાં રાજને માનમ્ પડ્યું કે હાલ લડ્યાથી કાંઈ લાભ થવાનો નથી. તેથી, તેને જે મુલ્કોએ તે મારે કબ્જા છે, એમ કહી કોલ કરારની વિગતો મુકરે કરવાનું કામ ત્યાંની પાર્લામેન્ટ તથા સામાન્ય સભાને સોંપી એ પાછો વળ્યો. પણ એની દયાનત એમની નહોતી. એટલું કબ્જા કર્યું તે ફક્ત નાચારીએ જ હતું. આ પક્ષોમાંથી સ્કાટલેંડને તાકીદ-બાલાવી લીધો, એ ઉપરથી સાફ જણાયું કે લશ્કરની જમાવટ થાય કે પાછો જીલમ કરવાનો જ વિચાર એના મનમાં હતો. આ જોઈ સ્કાટલાંડની પાર્લામેન્ટે ધર્મ સંબંધી જે તકરારો હતી તે ઉપરાંત રાજનો અખતાર એાજો કરનારો એવી એવી માગણીઓ કરવા માંડી, કે રાજનો પ્રતિનિધિએ બીચવાઈ જઈ તે પાર્લામેન્ટને પરત્વે કરી પણ

આ સમયેની ખરતફીને કોણ ગણિ. એમ હતું. તેઓ પોતાનું કામ કર્યાજ
ભાષા, અને પર્વતે રકાટલાંડ સાથે ખરેખરી લડાઈ ચલાવવાનો રાજાને
વખત આવી પહોંચ્યો.

ચોથી અથવા ટુંકી પાર્લામેન્ટ—આ લડાઈ ચલાવવાને માટે જો-
ઈતા નાણાં પાર્લામેન્ટ વિના મળવાના કાંઈપણ સંભવ રહ્યો નહોતો, તેથી
આઈર્લેન્ડ આખરે હારીને અગીઆર વરસે ચોથીવારની પાર્લામેન્ટ બોલાવી.
ઈ. સ. ૧૧૪૦. ઈંગ્લાંડમાં આઠમી આઠલી આપઅપ્પીઆરો રાજાએ
ચલાવી હતી તે બધું વીસરી જઈ, આ પાર્લામેન્ટ નાણાં આપવાનીજ
વાંત કરવા બેસે, એ બનવું અશક્ય હતું. તેણે આવી, એક દોકડો પણ
આપ્યાં પહેલાં, હમેશની માફક પાછલા જુલમની દાદે દહાયાથી માગી.
મૂંઝે રાજાએ એ જોઈ એક મહીનામાંજ તેને વિસર્જન કરી, અને તે
ઉપરથી એ ટુંકી પાર્લામેન્ટ કહેવાય છે.

હવે ઇમેજ સોકનો પણ પ્રજા વખતથી દાખી રાખેલો જુમસો બ-
હોરે નીકળેલા લાગ્યો. લંડનના ટુકાનદારોએ હડતાળ ખાડી બિધપલાંડના
મહેલ ઉપર ચડી જઈ બહુ તોફાન કર્યું. સેન્ટપૉલના દેવલમાં ધૂસી જઈ
ત્યાં હાઈ કમિશનના કોર્ટ બેસતી હતી તેને હાંકી મૂકી, ખુરશી ટેબલો
જો ચૂરેચૂરા કરી નાખ્યા, અને “હવેથી બિધપત્ર નહિ, હાઈ કમિશન નહિ,
અમારે એમાંનું કાંઈ નહિ.” એમ પોકારતા નીકળ્યા ઈંગ્લાંડના દરેક
ભાગમાં આ ઝગડો બિધપત્રી લડાઈએ નામથીજ ઓળખાનો હતો, અને બે-
ધાનો મનોવૃત્તિ એવીજ હતી. રાજાએ જે શિપાઈઓ બેગા કર્યા હતા તે સોક-
માંજ ધર્મોબિમાન એટલું બધું હતું, કે જે પોતાનો જમાનારે પોપિશ મંત્રનો
છે એમ લાગતું કે તુર્તજ તેને કાર કરતાં, રકાટલાંડના બળવામોરને
સંમુદ્ધા ગણતા, તેનાસાથે લડવા જવું બહુ વેસમું લાગતું, અને લાગ
કોવે તુર્ત નાચીને પોતાને ગામ જતા રહેતા.

પાર્લામેન્ટને વિસર્જન કરી તે વેળા એક અનુભવી દેશબંધે વાજ-
બીજ કહ્યું કે એકવાર પાણું જુકું ચલુંજ જોઈએ, કે આખરે તેમાંથી રડું
કુળ નીકળે. ખરે, રાજાનો જુલમ હદની બહાર જાય ત્યારેજ પ્રજામાંય
હત્યા ચાંચડે. હવે તે સમય પાસે હતો.

સમો બહુ ખારીક હતો. ટેકાણે ટેકાણે ઇમેજોની બરિકતી ઉભરાવા

ભાગી હતી, સ્કાટલેન્ડ તો ખુલ્લું બંડ કરીનેજ હતું હતું કે એટલુંજ નહિ તેના સરકારે હવે જોડો ઇંગ્લાંડમાં પ્રવેશ કર્યો હતો; ન્યુકાસ્ટલ વગેરે કેટલોક ભાગ કમળે કરી લીધો હતો, ત્યાંથી કહેણ કાઢાવ્યાં હતાં કે અમારી માગણી આપો ને અમે સત્તા હ કરવા તૈયાર છઈએ; અને ઇંગ્લાંડની ખૂદ રૈયતની માગણી આવે સમે રાજ કરતાં એ બંડખોરોના તર્ફ વધારે હતી. એ અમીરોએ તો હાથોહાથ રાજને અર્જ આપી કે તમારે સ્કાટલેન્ડ સાથે સલાહ કરવી તોઈએ. વેન્ટવર્થ જેને હાલ સ્કાટલેન્ડના અમીર બનાવ્યો હતો તેણે આ બેવડા અમીરોને પકડ્યા, ને પોતાના નિડર રાજાવ પ્રમાણે તેમને ગોળીએ મારવાનો વિચાર બતાવ્યો. પણ મંત્રી મંડળની તેમ કરતાં છાતી આવી નહિ. સ્કાટલેન્ડ તો આગળ ચાલીજ આવતી હતી. હવે કરવું શું? અમીરોની મહાસભા બોલાવી, પણ તેમણે સર્વાનુમતે એમ કહ્યું કે સમગ્ર પાર્લામેંટ બોલાવ્યા વિના કાંઈ ધઈ શકે નહિ. રાજ હવે શું કરે! હાથે; મમત મૂક્યો; ને ખરાબી થાયછે એમ મનમાં જાણતાં છતાં એણે તાચારીએ માતના ફાંફા દાખલ પાર્લામેંટ બોલાવવાના હુકમ કાઢ્યા. ઈ. સ. ૧૬૪૦

આ લાંબી પાર્લામેંટ કહેવાયછે કેમકે તે છેક ઈ. સ. ૧૬૫૩ સુધી ચેડી, અને રીતસર તેનું વિસર્જન તો છેક ઈ. સ. ૧૬૬૦ માંજ કરવામાં આવ્યું. આ પાર્લામેંટ આવી ત્યાંથી રાજની સત્તા પરવારી એમ સમજવું. ૧૬૦૦ સાંખી પાર્લામેંટ. પ્રથમ બેડા તે સમે રાજ ત્યાં પંડે ઠાઠાઈ વિના ચપો; અને બાપણ આખું કે બંને પક્ષે હવે એક બીજાનો અણવિચાર કાઢી નાંખ્યો. રાજની આ બેલ ખરા દિલના હતા, પણ હવે એક બીજાનો વિચાર પડ્યો એકેવળ અશક્ય હતું. પાર્લામેંટનો પ્રમુખ જેને કરાબવા રાજએ ધાકું તેને ન પસંદ કરતાં તેમણે બીજાનેજ નીમ્યો. રાજએ આગ્રહ કર્યો કે સ્કાટલેન્ડો ચડી આવ્યા છે તેનો કાંઈ વિચાર કરો, પણ પાર્લામેંટ તે ન ગણકારતાં રૈયતના દુઃખ નિવારણનુંજ કામ પહેલ વહેલું પોતાના હાથમાં લીધું, અને એમજ કરવું તે સમે જીવિત હતું કેમકે તે સરકારને ધાકેજ રાજ પાંસરો યથો હતો, અને દુઃખો તે નિવારણ કરવાનાં કેટલાં બધાં હતાં? અગીવાર અગીવાર વરસનાં જુલમથી લોપો તોખા તોખા યોકરી રહ્યા હતા. દરેક સભાસદ પોતાના ગામની ફાંફોના યોકડે યોકડા

ખાંધીને, આત્મો હતો. અને હજી લોકોના ટોળેટોળાં પાર્લામેન્ટ આગળ કૃષ્ણ કર્તા કરતાં દોષા આવતાં હતાં. આ બધાં પ્રજાં દુઃખોની તપાસ કરવાને આજીય કમિટિઓ નીમાઈ, અને તેમનો અભિપ્રાય આપ્યા પછી પાર્લામેન્ટે સ્તાર્યો. ગર, હાઈકમિશન, વગેરે જુલમ કરનારી કોરટેને એકદમ કાઢી નાંખી, અને તેમના જુલમથી જે જે લોકો કેદમાં ગયા હતા તેને છૂટા કરી માન સન્માનની સાથે તેને નુકમાનીનો બદલો સરકારમાંથી આપ્યો. ત્રાહણુ ચરો ગેરકાયદેસર હતો એમ ઠરાવ કર્યો, અને હાલ પડતની સામું હુકમનામું હતું તે રદ કર્યું. જે જે સરકારી અમલદારોએ કામદા વિરુદ્ધ રાજ્યને ક્ષેત્ર જુલમ કર્યા હતા તેની તપાસ કરી ગામગામથી, જનક મગાવવા માંડ્યા, અને તેથી રાજપક્ષમાં બારે બંગાળ પડ્યું. કેટલાંક મોટા અધિકારીઓ રતોવાઈ બીહને દેશપારે જતા રહ્યા. બિષપલાડને મકડી કેદખાનામાં પૂર્વો, અને વેન્ટવર્થ અથવા મૂર્ફરૂંડું થું થયું તે આંખણે જોઈએ છઈએ. પાર્લામેન્ટ જણુ જણુ વર્ષે બરમાન જોઈએ એવા કાયદો કર્યો, અને જો રાજા નિર્મલણ પત્રો ન મોકલે તો ખાર અમીરોએ ભગા થઈ એમ કરવું, અમીરો એમ નકરે તો ગામગામના સ્વરાજ્યધારી પુરોએ તેમ કરવું, અને તે પણ તેમ નકરે તો મત આપવાનો અધિકાર ધરાવનારાઓએ પોત પોતાની મેળેજ પોતાના સભાસદો પસંદ કરવા અને તેમણે આવી પાર્લામેન્ટ બરવી. ઇ. સ. ૧૬૪૧ પીમ. આ સમયે પાર્લામેન્ટમાં સૌથી અનુભવીને ખરેખર માણસ હતો. એના ઉમર હાલ ૫૨ વર્ષની થઈ હતી, અને પાર્લામેન્ટમાં જેમંતાં એને ૨૬ વર્ષ થયાં હતાં. એણે ઘણી ઘણીવાર દેશની સ્વતંત્રતાને માટે રાજ્યની સાથે બાથો ભીડી હતી, અને તેમ કરવાથી એક બેવાર કેદખાનામાં પણ જવું પડ્યું હતું. હાલ એના જૂના સાથીઓ સઘળા મરી પરવાર્ણથી દેશ સ્વતંત્રતાનું નાવ સઘળું એને બરોસે હતું. પણ તેને તરાવવા એ સંપૂર્ણ શક્તિમાન હતો. એ અગાઉથીજ જાણતો હતો કે આ સૈના આડા સ્વભાવથી કોઈ વખત આવો પ્રસંગ આવવાનો છે; અને તેને માટે એણે પૂરતો વિચાર કરી રાખ્યો હતો. એ ઘણા ગંભીર, દીર્ઘ બુદ્ધિનો પુરૂષ હતો, અને જો “વેન્ટવર્થ” ને જુલમની મૂર્તિ કહીએ તો એ સાક્ષાત ધર્મનો અવતાર હતો. કાયદાનું કેમ રક્ષણ કરવું એજાઈ

એનું નિર્નય લક્ષ્ય હતું. 'વેન્દ્યવર્ધ' કુંડીને પ્રમથ રાજા પ્રસન્નમાં ગયો તે વેળા એણે પોતાની દીર્ઘદૃષ્ટિથી તેને જે ભવિષ્ય વાણી કહી હતી તે અમલમાં આણવાનો સમય હાલ આવી પહોંચ્યો હતો. ચોતરફથી લોકમાં મોકાર ઉઠ્યો કે સ્ટ્રાફ્ટને તો દેહાંત ઉડતી ચિત્તા થતી જોઈએ, અને તે કરાવવાનું કામ પીમ હિંમતથી પોતાને માથે લાંબું. ભર પર્લામેન્ટમાં એણે રાજદ્રોહનું તહેામત તેની ઉપર મૂક્યું. અને તેને આંવાતની અગ્નિ થાય તો તે પાર્લામેન્ટ વિરાજીત કરાવે. એવી અગમચેતી રાખી. એણે એ તક રાત્રીની અંધારે પાર્લામેન્ટના બારણાં બંધ કરાવ્યાં. સર્વાનુમતે એની દરખાશ બાહ્ય રહી, અને તે લંડન તે સ્પર્શરેતી સજામાં ગયો. ત્યાં વાદવિવાદ-ચાલે. એટલામાં સ્ટ્રાફ્ટને અગર ચવાથી તે ત્યાં દોડ્યો આવ્યો, પંજું આંચો તેવાળાં એને પકડીને કિસામાં મોકલાવી દીધો. પાર્લામેન્ટના અંગ્રે સરો સ્ટ્રાફ્ટ બચકર. સાથે પત્ર વ્યવહાર ચાલવે છે 'એ વાતના પૂરાવાં તૈયાર કરી તે પોતાની સાથે લાવ્યો હતો, પંજુ તેને કોઈએ જોતવાં દીધાં નહિ, અને કેદમાં ગયો ત્યાંથી તે કહી છૂટવાળા પેાચ્યો નહિ. રાજા તો આ જોઈ ભંધબીત થઈ ગયો. સ્ટ્રાફ્ટને જીવતો મૂકો તો તમારો માંના મું-ખીઆને હું મારો કારભાર આપું એમ રાજાએ ખામગી રીતે કહેલું. પંજું બંધાએ જોઈએ આ સમો લાલચમાં કેસાવાનો નથી. તેથી સ્ટ્રાફ્ટની સામા રાજદ્રોહનું કામ રીતસર ચાલેયો માંડ્યું. પ્રણા દિવસે ગયા, અને તેમાં એની ગેરકાયદે વર્તણૂકનો દાખલા હજારો રજુ થયેલો. પંદર દિવસ યથા સ્ટ્રાફ્ટ પોતાને અચાચ પોતેજ ધીરજ તથા અનુરાધિથી કર્યા કરતો હતો. તેનો હવે છેવટનું બાવણ આપવાનો વારો આવ્યો. આ સમયે એણે પોતાની અદ્ભુત શક્તિ બતાવી. એ માંદો હતો તોપણ ઉભા થઈ અટીકલાલ મુધી જાણ્યો, અને પોતાની ઉપર રાજદ્રોહનું તહેામત મૂક્યું હતું તેનું મન માંડતી રીતે ખંડન કરી એવું તો અસરકારક બાવણ આપ્યું કે બધાંની આંખમાં આંસુ આવ્યાં, એના શત્રુઓને પણ દયા આવી, અને પીમ પણ તેની સાથે ન જરેનજર મળીસારે મળગણો થઈ ગયો. પણ કરવું શું? જો દમા કરવા જાય છે, તો આખા રજની સ્વતંત્રતા કૂંચે. પીમની તો મૂંઝવણી તકરાર એ હતી કે શાસ્ત્ર (કાયદાને) આધારે

રાજાએ, અને તેથી જ શાસનનું નિકુંદન કરવા માગે છે તેણે રાજાનું નિકુંદન કરવા માંડ્યું એમ સમજાવ્યું જોઈએ. એણે તો એમ પણ કહ્યું કે આપ અત્રી આરી રાજા રાજાના જાનને નુકસાન કરીએ, અને એશિયાખંડના જીલમંગારોના શાહાજ થાય છે તે ઉપરથી સાફ માલમ પડે છે કે જે રાજા આપ અત્રી આરી સત્તને ઉત્તેજન આપે છે. તેનો પરિણામ જાન ગણવિના રહેતો જ નથી હામ્પડન પણ એવા જ મતનો હતો, પણ અમીરોની સભાને એતકરાર પસંદ પડી નહિ. તેમણે કહ્યું કે રાજાના કલાથી રાજાનાં લાભમાં જે કોઈ કામ કરે તેને રાજા દોહી ટેરવવો એ તો જરા દેખીતું જ હોય છે. પણ એ ઉપરથી તેમનો વિચાર સ્પષ્ટ કરીને જોડી દેવાનો થયો એમ સમજાવ્યું નહિ. ધનસાફીની કાંઈ માંથી તે કામ કાઢી નાખી અહીં રહે તેને પાછું ઉભું કર્યું અને તેમાં લખ્યું કે એણે દેશની સ્વતંત્રતા તોડવાને પ્રયત્ન કર્યો માટે એને દેહાંત હંડ થવો જોઈએ, એ ઉપર આમની સભાએ સહી કરી અમીરો તર્ફ મોકલી અને તેમણે તે ઉપર સહીઓ કરી રાજા તર્ફ રવાને કરી.

આ પદ્ધતિનો ફેર થવાથી રાજા અહાત તો પોતાના પ્રધાનને બચાવી શકત નહોતો. કેમકે એણે સહી ન કરી હોત તો કોઈથી હવે તેને કાંઈ કરી શકાત નહિ. પણ તેમ કરવાથી એને પાર્લામેંટ સાથે બેથક ખુલી લડાઈ બાંધવી પડત, અને તે વાતનો વિચાર કરી બહાદુર સ્ટ્રાફર્ડ રાજાને લખી મોકલ્યું કે આપનો લાભ થતો હોય, તો હું મરવાને ખૂબી છું. બીકણ રાજાને એરલું જ જોઈતું હતું. તેણે તે અહીં ઉપર સહી કરી. બ્યારે સ્ટ્રાફર્ડ ઉપર ચિરઝેદનો હુકમ આવ્યો, ત્યારે તે બંબલનું આ વચન બોલી ઉઠ્યો કે જરા જાણો નિશ્ચય કરીશ માં, માણસોનો વિશ્વાસ કરીશ માં, કેમકે તેમના બોલાવવામાં કાંઈ સલામતી નથી આ પ્રમાણે રાજાનો ફિટકાર કરવાનો સ્ટ્રાફર્ડને પૂરો હક હતો. કેમકે આપણાંડથી આવતાં બ્યારે એણે આનાકાની કરી હતી ત્યારે આ બેવચની રાજાએ તેને સાફ લખ્યું હતું કે બેલાશક તું અહિયાં આવ અને હું તારો એક વાળ પણ વાંકો થવા દઈશ નહિ. તે છતાં સ્ટ્રાફર્ડ મરતાં સુધી પોતાની હિંમત જોડી નહિ. શૂણીએ જતાં વાટમાં બિપ્પ લાડની એરડી આગળ ઉભા રહી તેની છેલ્લી મુઠાકાત લીધી, અને શૂણી આગળ લોકોની ઠઠ મળેલી હતી તે જોઈ એના કોઈ મિત્રે કહ્યું કે સમાજને, ત્યારે એ બોલ્યો

કે હું લોક ને મોત સોંપી સાથે નજર મળવવાને સમર્થહું, અને રોજ ને
હું સૂતીયળા માફ આ બદન ઉતારવો હતો તેમજ હું આને આ સામ
બદન ઉતારીય તેમજ કરું. ચીર પગલે ગૂળી દેનારની આગળ એ ગયો
માધું નીચું ધરું. અને તે એક ઝટકાની સાથે જૂડું પડ્યું. આ જોઈ લો
કોએ મોટો ખૂચીનો પોકાર ઉઠાવ્યો, ને તે ખર્ચર ચહેરામાં પહોંચતાં દેવસીમ
માંથી જળ જલકારના ઘંટનાં નીકળ્યા, ઘેરઘેર દીવાળી થઈ, આતશબાજી
જાગ્યા ફૂટી, અને ને લોકો સ્ટ્રાફ્ટનો શિરચ્છેદ જોવા દુરથી લંડનમાં આ
બ્યા હતા તે ગામગામ “એનું શિરચ્છેદ થયો, શિરચ્છેદ થયો ગયું” એ
હાથથી પોકારતા ટોપીઓ ઉઠાળતા પોતાને ઘેર જઈ પહોંચ્યા.

જગતમાં ઉત્તમ આધારો.

દોહરા.

- માતે તાત સદ્ગુણથી, શિક્ષા ને સુખકાર;
- સમજીને નિત વર્તવું, એ ઉત્તમ આધાર. ૧
- હિતકારક મિત્રો તણાં, હિમતને સુવિચાર;
- ચિત્તે નિત્ય શાંતિ કરે, એ ઉત્તમ આધાર. ૨
- સુખંધુ કેરા મનેહનો, મેલ ન આપે પાર;
- સંકટ વેળા શિર દિયે, એ ઉત્તમ આધાર. ૩
- દ્રઢ મનથી દાતારને, કરવા પરઉપકાર;
- જરે વાવરતાં નવડે, એ ઉત્તમ આધાર. ૪
- પવિત્ર નીતી પુસ્તકો, સદ્ગુણના ભંડાર;
- સુખોધ આપે સર્વદા, એ ઉત્તમ આધાર. ૫
- શાણાં ખાડોશાં અને, સંપીક્ષો પરિવાર;
- સુખ ફુલમાં પાંતી લીએ, એ ઉત્તમ આધાર. ૬
- અધિકારી સરકારને, શાણા સલાહકાર;
- પાળે પ્રજા દયા થકી, એ ઉત્તમ આધાર. ૭
- તારકે ભવસાગર થકી, કતાં ને નિસ્તાર;
- સદ્બક્તિ સોધન સદા, એ ઉત્તમ આધાર. ૮

- સદાચાર સુ વિચારથી, જ્ઞાથી સાર અસાર;
સાર સાર ઉરમાં ધરો, એ ઉત્તમ આધાર. ૯
- કરણા સાગર શ્રીપ્રભુ, દીનબન્ધુ દાતાર,
જે સૌનું સારું કરે, એ ઉત્તમ આધાર. ૧૦
- સંતોષી સાત્વિકમતી, નિર્મળ મન વિચાર;
નિત પ્રેરે શુભ પ્રેરણા, એ ઉત્તમ આધાર. ૧૧
- અધમકર્મ અળગાં કરી, આણી પૂરણ પ્યાર;
ધર્મ ધ્યાન નિશ્ચળ કરો, એ ઉત્તમ આધાર. ૧૨
- ‘કાન’ વિનંતિ કામની, શુભિચલ વારંવાર;
શુભ લક્ષણ ધારણ કરો, એ ઉત્તમ આધાર. ૧૩

દા. વિ. ધ.

અંબાળિયા.—

સાપનું ઝેર

વિલાતના વૈદકને લગતા લેન્સેટ નામના નામાંકિત ઓપાનીયામાં તેના ગઈ તા. ૧ ફીએ ના અંકમાં સાપના ઝેરની દવા બહાર પાડવામાં આવી છે તથા તે દવાના કૂતરા ઉપર અજમાયસો કરી તે માણસને મારે પણ ઘણી વખતે અજમાવતાં કેવી ખાત્રી લાયક માન્ય પડી તે તેમાં વિગતવાર દર્શાવ્યું છે. વળી ગઈ તા. ૧ લી જુલાઈએ એજ લેન્સેટ નામના પત્રમાં મી. વિન્ટ રીસેચરડ લખે છે કે કોપરા નામનો જે ઝેરીમાં ઝેરી સાપ છે તેના કરડવાથી યોડીજ વારમાં માણસ મરી જાય છે. એથી હોઠ, જીભ, ગળાં આગળના બાગોમાં લકવો થાય છે, માંદામાંથી પુરકળ પાણી નીકળે છે, ને ખેંચતાણુ ચડને માણસ તરત મરણ પામે છે એવું એ ઝેર શક્ત છે. તેને સાર નામીયા અને કામેલ ડાક્ટરોએ કેટલીક મહેનત અને લાંબા વખતનો અનુભવ મેળવીને માણસ ઉપર તથા કૂતરા ઉપર અજ્ઞરા કીધા છે અને તે ફાવતામંદ નીવડ્યા છે. તેમજ એવા દરદીઓના જનન નીચે લખેલા ઉપાયોથી બચાવે. તારીખ. ૧ લી જુલાઈના લેન્સેટમાં કૂતરા ઉપર કરેલી અજમાયસની ખાખતમાં લખ્યું

છે કે સવારે ૧૦ કલાક ૧૧ મિનિટે ૪૦ રતલના એક કૂતરામાં કોબરાના ઝેરનું સોલ્યુશન સાડાત્રણ સેન્ટીગ્રામ ચામડીની નીચે પીચકારીથી (હાઇ પોદરમીક ઈનજેક્શનથી) દાખલ કરીયું હતું ને તે કૂતરાને એમને એમ વગર દવાએ રહેવા દીધું, જ્યાં તે બપોરના એક કલાકને ૨૦ મિનિટે મરણ પામ્યું; એટલે બરાબર ત્રણ કલાકને ચાર મિનિટે એ ઝેરથી તેનું મરણ નીપજ્યું.

હવે એ ઝેરના ઉતાર સાથે જે જાતની દવા વખણાયલી અને અસરકારક છે અને તે અકેકના ગુણને મળતી આવે એવાં છે, એક તો પરમેનેટ આફ પોટાશ. (Permanganate of Potash) અને બીજી લાઈકર પોટાસ (Liquor Potassae) એ જેમાં વધારે સરસ અને ગામડાંઓમાં ડાકટરની મદદ વગર વપરાઈ શકે તેમજ જંગલીમાં જંગલી માણસ એ દવા સેહેલથી વાપરી શકે તે 'લાઈકર પોટાસ' છે એનો ઉપયોગ શીર્ષિત કરવો તે નીચે જણાવેલા દાખલાઓ ઉપરથી માન્ય પડશે:—

સવારે ૬ કલાકને ૩૧ મિનિટે ૩૮ રતલના એક કૂતરામાં કોબરાના ઝેરનું પાણી સાડાત્રણ સેન્ટીગ્રામ પીચકારી મારફતે દાખલ કરવામાં આવ્યું. હતું, ત્યાર પછી ૬ કલાકને ૪૪ મિનિટે એટલે આઠ મિનિટ પછી જે ભાગમાં ઝેર દાખલ કરીયું હતું તેજ જગાએ દોઢ ડૂમ (નેપું મિનિમમ) 'લાઈકર પોટાસ' ની પીચકારી (હાઇ પોદરમીક ઈનજેક્શન) મારી. એથી બપોરના ૧૨ કલાકને ૫૮ મિનિટે કૂતરો ઘણોજ બેચેન માલમ પડ્યો, ને વારંવાર ઉઘટીઓ થઈ. પણ સાંજના ૪ કલાક ને ૪૫ મિનિટે તે શાંત હાલતમાં આવ્યું ને ઉલટી તદ્દન બંધ થઈ, તેમજ એ જાનવર તદ્દન સાઈ થયું. બીજા એક કૂતરાની ઉપર 'પરમેનેટ આફ પોટાશ' ની દવા વાળો ઈલાજ અજમાવી જોવામાં આવ્યો હતો અને તેથી પણ તે કૂતરો સારો થયો હતો, પણ તે દવાથી સાઈ થતાં જે દિવસ લાગ્યા હતા અને લાઈકર પોટાશથી જલદીથી સાઈ પરિણામ આવે છે માટે 'પરમેનેટ આફ પોટાશ'ના ઈલાજનો અજરો લખવો અને દુરસ્ત ધારતા નથી.

પણ હવે માણસ જાનના ઉપર પણ એ દવા કેટલી બધી અસર કરેછે તે જુઓ. ગઈ તા. ૧૬ી મેના લેન્સેટમાં મદ્રાસ લશ્કરના પ્રખ્યાત ડીપ્યુટી સરજન જનરલ જોન શોર્ટ એમ. ડી. એ. સાપના ઝેરને સાથે મદ્રાસની મેડિકલ કોલેજમાં કેટલાક પ્રખ્યાત વિદ્વાન પ્રોફેસરોની રૂબરૂ અજાત રાખેા કીધાછે. તે વિષે એવું લખ્યું છે કે સાપના કરડેલા દરદીઓ ઉપર “લાઈકર પોટાશી” નામની દવા વાપરવાથી બધા દરદીઓ તદ્દન સાજ થયાછે એની ખાત્રી સારૂ અમે એ સવિસ્તર હકીકત નીચે લખીએ છીએ.

તા. ૪ થી આગષ્ટ સને ૧૮૮૦ ને દિવસે મદ્રાસમાં માધવરાય ઓયુ નામનો પોલીસ કોન્સ્ટેબલ હતો. તેના ઉમર તે વેળા ૨૫ વરસની હતી. તેના જમણા પગની ઘૂંટી ઉપર સાપેડુંખ માર્યો હતો, જેથી તે જગા ઉપર એ નાના જખમો પડ્યા હતા, પગ સુત્રી ગયો હતો, દરદ પણ ઘણું થતું હતું, ચક્ર ઘણું આવતાં હતાં અને તેની નાડી ઘણી ઉતાવળી-આલતી હતી. એનો ઇલાજ એવીરીતે કરવામાં આવ્યો કે પ્રથમ તો જખમને નાના નસતરથી ત્રણ ચાર ચપકા મૂકી સારી પેઠે લોહી નીકળવા દીધું અને પછી પીવા સારૂ નીચે મુજબ દવા આપી:—

લાઈકરપોટાશી	ડ્રામ. ૩
પ્રાંડી	આંઉશ. ૬
પાણી	” ૪૧

એ ત્રણ વસ્તુની મેળવણી કરી એમાંથી ૧૧ દોઢ આઉંસ દર કલાકે પાવાનું ફરમાવવા માં આજ્યું અને તે મુજબ આ દરદીને નીચે એ દવા પાવામાં આવી એની સાથે કરડેલા બાગ ઉપર ચોપડવા સારૂ નીચે મુજબ પાણી બતાવી તે ઉપર મૂક્યા કર્યું.

લાઈકરપોટાશી	આઉંસ. ૩
ગરમ કરેલું પાણી.	” ૧૦

એ એ વસ્તુ સારી પેઠે મેળવીને તે મેળવણીને જખમ ઉપર મૂક્યા કરવી, અને એ મુજબ આ દરદીના પગ ઉપર તે મૂક્યા કીધા. જેથી બીજા દિવસે જોઈલે તા. ૫ મી આગષ્ટ સને ૧૮૮૦ ને દિવસે તેનો પગ વધારે સુજેલો ખરો, પણ દરદ ઘણું નરમ પડ્યું અને સોજાને સાફ ગ-

રમ પાણીનો શેક કીધો તથા પોટીમ મારી. એથી તા. ૧ હીએ એન્જી પણ ઉતરી ગયો. દરદ નરમ પડ્યું, જખમો રૂઝાવા લાગ્યા અને ખાંડો કબજા હતો તેથી જુલાજ પણ આપ્યો હતો, તા. ૮ મી એ તો તે તદ્દન સારો થયો.

ખીજી દાખલો—૪૦ વરસની ઉમરના એક હિંદુને મદ્રાસની જનરલ એસ્પિટાલમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો, તે ધણીજ અંરોજ હાલતમાં આવી પડ્યો હતો. તેના મોઢામાંથી પુરકલ લોહી નીકળતું હતું, તે પેલાન યઈ ગયો હતો, વળી તેને કમજો પણ યઈ આવ્યો હતો, આંખો મુઝી આવી હતી, જુલાજ આવતો નહોતો ને ધાસ્તી ભરેલી હાલતમાં હતો. આ દાખલામાં પણ ઉપર જણાવેલો જ હલાજ લાઘકર પોટાસીનો કીધો હતો ને ખાંડી પીવામાં આપી હતી વળી આ દરદીને લાઘકર પોટાસીને પાણી મેજવીને એ દવાવાળા પાણીના પીપમાં નહવાડવા થોડીવાર રાખ્યો હતો. તેથી દરદી મોડો સારો થયો પણ તદ્દન આરામ થયો હતો.

પણ આ લેનસેટ નામના પત્રમાં સાપના ઝેરનો ઉપર જણાવેલો હલાજ આવ્યા પછી તે દવાના આધારે ઉપરથી હાલમાં જ હલાવના દવાખાનાના ડાક્ટર પીરોજશા દીનશાજી કુપરે એક દરદીને "સારો કીધો છે, જેની હકીકત એક મીત્રની મિહરવાનીથી અમોને હાલમાં જ મળી આવી છે. એક હિંદુ દરજી આસરે ૨૦ વરસની ઉમરનો હતો તેને ગઈ તા. ૨૦ મી જુલાઈએ સાંજના સાપે કરડ્યો હતો અને તે કરડીને નાસી ગયો હતો, તેથી કઈ જાતનો સાપ હતો તે માલમ પડ્યું નથી. જો પકડ્યો હોત તો તે સાપની જાત માલમ પડી આવત. એ દરજીને ઈલાવના સરકારી દવાખાનામાં લાવ્યા હતા. તેના ઉપર, ઉપર જણાવેલા ઈલાજોમાંનો એક સારો ભરોસેદાર ઈલાજ મજકુર ડાક્ટરે લાગુ પાડ્યો હતો

પ્રથમ આવ્યો તારે દરદીની હાલત એવી તરેહની હતી કે તે પગે ચાલીને આવ્યો હતો. તેના એક પગની પાટલી ઉપર ઝીણા ઝીણા ડંખના ચાર જખમો હતા. તે ડંખ વાળી જગાની ઉપરના ભાગને બાંધી લેવામાં આવ્યો હતો એવા વિચારથી કે ઝેર ઉપર ચઢે નહિ. ઉપજા

બાગને ખાંધ્યા પછી તુરત કુરડેલી જગાએ નસતર થી ૩-૪ ચપકા મૂક્યા ને લોહી નીકળવા દીધું. દરદીને સાપ કુરડવાથી ચકર આવતા હતા ને ગળું સુકાતું હતું. ડાકટરે દરદીને કાળાં મરી ચાવવા આપ્યાં, તેનો સ્વાદ દરદીને ખરાબરે તીખો નહિ લાગ્યો. ને સાપનું ઝેર ચડ્યું છે એવી રીતના ચિન્હો માલમ પડ્યાં. એથી ડાકટરે તરતજ લાઇકર પોટાસીના ૩૦ મી નિમમની પીચકારો (હાઇ પોદરમીક ઇનજેક્શન) મારીને નીચે પ્રમાણે દવા પીવા સાડ આપી.

લાઇકર પોટાસી	ડ્રામ ૪
ખાંડી	આર્જિસ. ૧૦
પાણી	આર્જિસ. ૫

એ સઘળાને મેળવીને એમાંથી દોઢ આર્જિસ દરકલાકે પાવાને ફરવાનું ને ઓપડવા સાડ નીચે મુજબનું લેશન (પાણી) તૈયાર કરી આપ્યું.

લાઇકર પોટાસી	આર્જિસ. ૧
પાણી	આર્જિસ. ૩

આ બંને ઓળે સારી ઘેર મેળવીને એનું લેશન મૂક્યા કીધું. આ રીતે દવાની પીચકારી માર્યા પછી તેમજ દવાનો એક ભાગ પાવા પછી તેના ચકર તથા પાણીની સેવ્ય કમી થવા લાગી, અને બે કલાક પછી તેને આશા એથ થવામાંડી, આખીરાત સારી રીતે મુજારી અને ઝેરનાં ચિન્હ ફરે થયાં. બીજા દિવસે એટલે તા. ૨૧ મી જ્યુલાઇએ પગ થોડો સૂઝેલો રહ્યો હતો પણ હવે તો તે તદ્દન સારો થયો છે.

*હવે ઈછીએ છઈએ કે ઉપર જણાવેલી દવાની સઘળા દરદીઓ ઉપયોગ કરે અને વાંચનારાઓ એ દવાથી સઘળાને જાણીતા કરે.

(વર્તમાનસાર, ૧-૮-૮૨)

પુસ્તકોની પહેલ.

શ્રી ગૌરીબાઈનું જન્મચરિત્ર. રચાવી પ્રગટ કરનાર વડનગરા બ્લેર નાગરશુભેચ્છક સભા. કિંમત આના ૪, એ બાઈ ડુંગરપુરના કોઈ વડનગરા નાગર ગૃહસ્થને ઘેર જન્મી હતી. પાંચ વરસની થઈ ત્યારે માબાપે પરણાયા, ને આઠ વરસની ઉંમરે રાંડી, આ બોઈ માબાપે વાંચતાં લખતાં શીખવ્યું, ને તેનું ચિત્ત પાઠ પૂજા, હરિકીર્તન, તથા પાછળથી પંડે બજનો બનાવવા તર્ફ લાગ્યું. તેણીએ પોતાની આખી છંદગી સદાચરણે દેવભક્તિમાં, ને કવિતા બનાવવામાં જ ગાળી. કોઈ એને મીરાંબાઈનો અવતાર કહેતા હતા. એ પાછળથી સમાધી લેતાં શીખી હતી, પણ તે તથા ખીલ કેટલાક પરતા વખતે વખત જતાં તો વિષે ને આ ચરિત્રમાં લખ્યું છે તે બાબત અમે કાંઈ અંતે અભિપ્રાય આપવા ઇચ્છતા નથી. ગૂજરાતી ભાષામાં સ્ત્રીકવિ લેખે તે જન્મચરિત્રને પાત્ર છે, અને તેને પ્રસિદ્ધિમાં આણવા મોટે વડનગરાબ્લેર શુભેચ્છક સભાને માન ઘટે છે. કવિતાના પાંચ દશ નમુના અંતે આપ્યા છે. ને તો અમને કાંઈ સારા લાગતા નથી, પણ ધારીએ છઈએ કે ખીલ કવિતાઓ સારી હશે.—

હાલ કેટલાક નમાલી ચોપડીઓ લખીને છપાવવા લાગ્યા છે તે કરતાં આ પ્રમાણે જૂના ગ્રંથકારોના પુસ્તકો અથવા ચરિત્રો ખોળ કરીને પ્રગટ કરતા હોય, તો દેશને વધારે ફાયદો થાય એમ અમને લાગે છે.

ચતુરસિંહ પ્રવાસ વિભાગ ખેલો. રચનાર ત્રવાડો આત્મારામ વિ. નારણજી બાવનગર. કિંમત આઠ આના. આ ચોપડી કલ્પિત વાર્તાની છે, અને તેના બનાવનારમાં કેટલીક ભાષા લખવાની સ્વભાવિક શક્તિ, જુદાં ચાંચલ તથા રસિકતા છે, પણ સંભવાસંભવનો વિચાર નથી, એ અનુભવને અભ્યાસથી એ સ્વભાવિક શક્તિને તરફથી મંસ્કારી કરે, તો આગળ જતાં એ સારો ગ્રંથકાર થઈ પડશે કલ્પિતને બદલે આજુ વખતને લગતી રીતભાતો દર્શાવનારી નાનીનાની વાર્તાઓ લખવાની અમે આ હેતુસિલા જીવાનને બલામણુ કરીએ છઈએ.

મધુકૈટભ અંતે મંદિપાસુર વધ. બનાવનાર જયચંકર આણંદજી

તની. કહેછે કે મૂળ ધ્રુવ ભાષામાંથી તર્જુમો કર્યે.એ. ગમે તેમ હો પણ એ બનાવનારમાં નાટક કે પુરાણોનું કાંઈ પણ જ્ઞાન જણાતું નથી. આજ કાલ રખડતી નાટક ટોળાં કેટલીક ઉભી થયે, તેને માટે એ લખેલું જણાયછે, પણ એવી ટોળાંએ કે આવા નાટકકારો કાંઈ પણ ઉત્તેજન આપવા ભેગ નથી. એવી રસજ્ઞ પણ બગડેછે.

વિસ્તાપન પત્ર સંગ્રહ. એમાં કોઈએ પોતાના વડનગરાબંધતર નાગરે સ્થાતિને સુધારવા સાર સ્ત્રીઓને, પુરુષોને, વૃદ્ધોને, જુવાનોને, બાળકોને અકેકો કાગળ લખ્યો છે. હેતુ સારો છે. લખનાર કોઈ આત “યુવાન” જણાયછે.

તિમર પ્રકાશ ગીતાવળી.નામમાં જ બૂલછે તિમિર-પ્રકાશ જોઈએ.બનાવનાર રામચર હરદેવ તાલુકા રુકલમાસ્તર, ઉપલેટા. આ ગીતોમાં કાંઈ માત્ર નથી, અને જો એ મહેતાજીને અમારા સલાહ કચે તો એ છે કે કવિતા કરવી જોડી દઈ નિશાળના કામ ઉપરજ સઘળું ધ્યાન આપવું કે પોતાને તથા દેશને વધારે ફાયદો થાય.

દીર્ઘાપુરા. વઢવાણના ઠાકોર દાજીરાજ ગાદીએ બહા તે પ્રસંગે તેમને આશિર્વાદની કવિતા, ઉપર લખેલાજ રામચર હરદેવ રાવળે બનાવી મોકલેલી તે છે. અત્રે પણ ચોપડીનાં નામમાં એ મહેતાજીએ જોડણીની બૂલ કીધી છે. પદારચના તો ફીકછે. બીજી ટીકાની જરૂર નથી.

પિંધવાનો વડીલ. લી. રામ. ઘણું કરીને લખનાર ઉપજોજ ધણી જણાયછે. અત્રે સાંભળ્યે છે કે એ લખનાર આ ચોપડી છંપાવવાના કારણથી નાતખહાર થયોછે. એમ હોય તો અત્રે દિલગીર છંદએ, કેમકે દરેક માણસને પેતાની મજીમાં આવે તેમ લખના છંપાવવાની છૂટ હોતી જોઈએ. જો એમા કોઈના ગેરવાજબી રીતે છિદ્ર ઉઘાડાં પડ્યાં હોય, તો તેને માટે લાઘવજની કૃપા કરવી જોઈતી હતી, પણ આ રસ્તો તો નાતે બેથક જુલમનો પકડ્યોછે. તે છતાં આ પ્રસંગે આવા જુવાનીઆઓને પણ એક બે શીખામણુ દેવાની છે. બાઈઓ, તમે આવાં છેક લોકવિરોધ કરવાંજ લખાણથી શો સાર કાઢવાની આશા રાખો છો? શું આવાં લખાણથી લોકો સુધારામાં હોજ્યા આવશે એમ તમે ધારો છો? પવનને સરજની

વાતનો સાર કેમ બૂલી જાઓજો? જો સોફોને હસે તમે સુધારો કરાવવા આહતા હો. તો તો તમારે તેમને મોઢાચો રીતસર બોધ કરવો જોઈએ, ને જો તમારે તેમની કાંઈ પરવાહ ન હોય અને તમારે એકલી જાતે સુધારા કરવા હોય, તોતો આ બધા બકબકાટનું શું કારણ છે? કહોજો તેમ તમારી મજે કરો, અને નાતજાતને તેની મઠીમાં આવે તેમ કરવા દો તેને ગાળો બાંડો કે દબાવી, તમારા વિચાર તેની પાસે મનાવવા પ્રયત્ન કરવાનો તમને શા હક છે? જો તમને તેમ કરવાનો હક છે, તો તે સોફ પણ તમને તેમના વિચારને તાલે કરવા શા માટે ગાળો નહિ બાંડ કે દબાવ નહિ વાપરે? તેનું તો જૂથ મોટું તેથી કાવચે પણ ખરા, અને ધાય છે પણ તેમજ માટે આવા ઉછંકણ પણામાં કાંઈ સાર નથી, ને તે વાજબી પણ નથી, ને જેને દયની ખરી દાઝ છે તેણે એમ કરવું પણ નહિ જોઈએ. એ દેશ દાઝનો નહિ. પણ પોતાના સખાણની નાદાની બરેલી દુઃખ ડાઈ બતાવવાનો જ રમ્મો છે. મહિતાજીએ તો આ બાબત ખુસ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે, કેમકે આવી બોલી આલીધી નિયાળપરથી સોફોની પ્રીતિ હી જાય છે, અને જે કામ કરવાને માટે સરકાર પગાર આપે છે તે ટૂંકી પડે છે.

અનંતજી બોર્ડિંગ હાઉસનો રીપોર્ટ સને ૧૮૭૬ થી ૧૮૮૧ સુધી એના હાલના સેક્રેટરી મિ. આર્. વલ્લભના હાથમાં એનો કારબાર આવવા પછી તે બાધએ વખતે વખત તેના રીપોર્ટ છપાવવાનો ધારો પડ્યો છે એ બહુ સારું કામ કર્યું છે. કાઠીયાવાડના સંઘના નાગરોને માટે એ ઘણું ઉપયોગી આવ્યું છે. આ નાગરોના જોડાને રહેવાનું તથા રસોઈ આ ચાકર અર્થ મળે છે, અને તેથી રાજકોટ આવી ઈંગ્રેજ આભ્યાસ કરવાનું તેમને ઘણું સુગમ પડે છે. અનંતજી બાઈની પોં કોઈ બીજો કાઠીયાવાડી કે ગુજરાતી નાગર ગૃહસ્થ મુંબાઈમાં આવી વીસી કાઠીને પોતાની નામના કરે તો કેવું સારું! જો સી કેળવણીના આસમયમાં તો ખરેખર મુંબાઈમાં એવા એક સ્થળની ધણી જ જરૂર છે.

આજસાન ત્રીસક. એ નામનું એક નાનું ખારપેજી ચોપાનીજી અમદાવાદમાં આ વરસથી પ્રગટ થવા લાગ્યું છે. કેમત વર્ષે છ આના છે. એમાં વિચાર તથા બાધા ઠીક આવે છે, અને હાઈસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓ તરફથી જ

તે લખાય છે એ વાતનો વિચાર કરીએ છધએ ત્યારે તે બચક ધણું સારું લખાય છે એમ અમારે કહેવું જોઇએ. અમે એટલોજ આશા રાખીએ છધએ એ મોપાનીયું લખવા તરૂં તેઓ જોટલી હાંસ રાખે છે તેટલી નિશાળના અભ્યાસ ઉપર પણ રાખતા હશેજ.

કુચુમ ગુચ્છ. એ પણ એવડાજ કદનું અમદાવાદમાંથી શ્રી બાળનાગર ઉદય સભા તરૂંથી સપ્ટેમ્બર માસથી પ્રગટ થવા લાગ્યુંછે. કિંમત વર્ષે ૮ આના. લખાણ ઠીકછે, પણ નામ જેવું ડોળદાર પસંદ પડ્યુંછે તેવું લખાણ પણ નહિ થઈ જાય તેના તપાસ રાખવી જોઇશું. એમાંની કવિતા લખનાર તો પ્રથમ પિંગળનો અભ્યાસ કરીનિજ તેમ કરે તો વધારે સારું. સૂઘરા છંદની દરેક લીટીમાં ધણું કરીને ગણદોષ લાગ્યા વિના રહ્યો નથી.

સુબોધ પ્રકાશ. એવડાજ કદનું આગળ માસથી બાવનગર મધ્યે કોઈ સ્વરેશાનુરાગી કાઢવા લાગ્યોછે. કિંમત આજતી સાલના બેઆના એમ છે, પણ અમને બાંસેછે કે જાનેવારીમાં વરસ બદલજ એટલે એ કિંમત આ પાંચ મહીનાનાજ સમજવી. વિચાર મધ્યમ, ને બાધા સરસ છે. વાર્તામાં દુરાચારીના વર્ણન નઆવે તે તરૂં સંભાળ રાખવામાં આવે તો સારું. એવાં ચરિત્રા છેવટે હાનિકારક છે એમ કદાપિ શ્રેયકારે ચતુરાઈથી દર્શાવ્યું હોયછે તોપણ દુરાચારના બબકાદારે વર્ણનથી સાધારણ વાચનારના મન ઉપર મોઢીજ અસર પાવેછે.

સારસંગ્રહ.

વહોં સરકાર તરફનું વીજું ઝત્તેજન.

કાગળનાં કારખાનાં ઉભાં કરવાની જરૂર.

હિંદુસ્તાન મહિલું એવું એક ચહેરે હાલ તૈયાર થયેલું જિવામાં આવતું નથી કે જે ઇંગ્લાંડથી તરેહવાર જાતતા જાયા, સોજા, લીસા, સફેદ ક્રમાસના કે કુલસકેપ જેવા જાડા અને સુવાળા કાગળો આપ્યા હિંદુસ્તાનમાં પૂરા પાડે. એટલાજ માટે ઇંગ્લાંડથી ઘણી જાતના જયાબંધ કાગળો હિંદુસ્તાનમાં આવેછે, જેથી હિંદુસ્તાનમાંથી લાખો રૂપિયા તેની

પાછળ ઘસડાઈ જાય છે. આ ઉપરથી આપણી વડી સરકારે હિંદુસ્તાનને ખીલવવા અને તેનો રોજગાર જગાડવા જોડલા તનમનથી ઉત્તેજન આપવા જાહેર કીધું છે, તેમાં હાલ કાગળોના એક મોટા કારખાનાની તંગી જણાવીને તે ઉઘાડવા સાર તથા તેને મુંબઈ સરકાર તરફથી નિષ્ક્રી મદદો આપવા સાર નામદાર રીપને પોતાના સરકારી ગેઝટમાં મજબૂત બલામણ કરીને તાકીદ આપી છે. ખરી વાત છે કે હિંદુસ્તાન મધ્ય કોઈ કોઈ દેશીઓના કાગળનાં કારખાનાં છે તેમજ એક બે દેશી રાજ્યમાં પણ કાગળ કાદનારી ફેક્ટરીઓ છે, પણ તે સોજ સફાઈદાર અને જાત જાતના કુમાસના કાગળો કહાડી શકતા નથી. હિંદુસ્તાનમાં કાગળોનો બહોળો ખપ થાય છે, પણ તે આ દેશમાં નહિ બનતાં ઇંગ્લાંડથી આવે તે હિંદુસ્તાનને નામોથી લગાડનારું છે, અને તેના વડી ભાણેલા ઉદ્યોગોમાં તે એક ઉદ્યોગ રહી ગયેલો કહેવાય છે. કાગળ બનાવવાને લગતી ઓળો હિંદુસ્તાનમાં જ્યાંબંધ તે રાસ્ટી મળે છે, પણ તે ઇંગ્લાંડ જઈને તેના મોઢા કાગળો બનાવે આવે છે અને તે હિંદુસ્તાનને ખરીદવું પડે છે. કાગળનાં કારખાનાં હિંદુસ્તાનમાં કહાડવાસાર અત્રે અગાડી વારંવાર લંબાણથી સમંજવીને ઉશ્કેરણી કરી છે, તેજ પ્રમાણે આપણી વડી સરકારે મુંબઈ સરકારને ઉશ્કેરી છે. પણ તે કહાડનારી એક કંપની હવે તૈયાર થવી નિષ્ક્રી, કલકત્તામાં કેટલાક શક્તિવાળા ગૃહસ્થોએ આખરે જાગૃત થઈને મોટા પાવાપરે એક કારખાનું કહાડવાને ૧ લાખ રૂપિયાની ધાપણ ભેગી કરી છે, અને તે કરવાનું કામ ધમધોકાર ચાલવા લાગ્યું છે. મુંબઈ ઈલાકા માટે કાગળો બનાવવાનું એક કારખાનું ભેળું કરવાને પૂરતું પાણી ક્યાંથી મળશે અને તે ક્યાં ભેળું થઈ શકશે તે વિષે વડી સરકારે મુંબઈ સરકાર પાસેથી બીપોર્ટ માગ્યો હતો, જો એવો જવાબ વાળ્યો હતો કે ઘણા જીલ્લાઓમાં પૂરતું પાણી મળવાની જગવાઈ છે. આ પરથી વડી સરકાર જણાવે છે કે મુંબઈ શહેરમાંજ એક કારખાનું ભેળું કરવું અને તેને પૂરતું ઉત્તેજન આપવું. પણ તેને લગતી એક મીલ બની કરવાનું કામ દેશી પૈસાદારોનું છે. ને કોઈ દેશી કંપની ઇંગ્લાંડના જેવા સોજ અને ત્યાંના બાવ પ્રમાણે કાગળો પૂરા પાડવા તૈયાર થાય તો તેને હિંદુસ્તાનનાં દરેક સરકારી ખાતાઓમાં કાગળો પૂરા પાડ

વાનું કંટાળેલું આપવામાં આવેલું, વાને તેની સાથેયોકસ મુદત મૂંઝીના કોલ કરારથી દરેક આતાઓ માટે કાંગળો પૂરા પાડવા સારું ગોઠવણ કરશે. માટે જે કોઈ આનગી ગૃહસ્થો એવી મીલ ઊભી કરવાનો માંગણી કરે, તેમજ તે ઊભી કરવા માટે કોઈ જગા માગે તો તે વગર ટીસે આપવી અને તેને દરેકવાતે પૂરતી મદદ કરવી. વડી સરકારની આ મકસદ ધણી સારી છે, તેમજ હિંદુસ્તાનને આબાદ કરનારાં સાધનોમાં તે એક સાધન છે. અન્ન માનાએ છીએ કે અંબામાં એવા પ્રણા ગૃહસ્થો છે કે જેઓ આંચી એક મીલ ઊભી કરવાને સમજી જાગવાઇ ધરાવે, પણ ટીલ માત્ર તેમની સુસ્તી ઉરાડવાની છે. અંબામાં એકને જોઈને બીજાને સ્પિનિંગો ઊભી કરવાનો વા ધણો લાગ્યો છે. પણ આવા કંઈ નવાં ઊદ્યોગો કે જેની હિંદુસ્તાનમાં ધણી તંબીછે તે ઉપર ધ્યાન લેવાડવાને તેઓએ મંડવું નોંધ્યું. (ગૂજરાત મિત્ર તા. ૨૦ માર્ગશીર.)

દિલ્હીની સ્કૂલનો એક એવકુશ અસ્તિત્વ—દિલ્હીની એક સ્કૂલનો એક નિયાજીઓ મોડો આંખો હશે તથા તેના માસ્તરે તેને એક આરડામાં પૂર્યા. યોડા વખત પછી તે ઊકરાએ એવી બૂમ પાડી કે તેને સાપ કરડે છે. પેલા માસ્તરે તે ઊકરાની ડગાઈ સમજીને બારણું ઊઘાડ્યું નહિ. બ્યારે છૂટીનો વખત થયો ત્યારે તે ઊકરાને બહાર કહાડવાને બારણું ઊઘાડ્યું તો તે ઊકરો મુવેલો માલમ પડ્યો. હાલ મજકુર માસ્તરને પકડી તેનાપર કામ ચલાવવામાં આવેલું, આ વાંચી જે મહેતાજીઓ વગર નિયારે કૂર શરીર શિક્ષા કરતા હોય તેણે એકદમ ચોખ્ખાંમણું લેવી જોઈએ.

વીજળીક રોશની માટે તારનાં દોરડાં—આ સંબંધી સરકારે હાલમાં એક નવો હુકમ કહાડ્યો છે કે હવેથી એવાં જે દોરડાં નંખાશે તે, તેમજ જેઓ નંખાઈ ચૂક્યાં છે તેમને ખસેડીને જમીનમાં દાટવાનો હુકમ થયો છે. સૂરત આતેની વીજળીક રોશનીનાં તારનાં આ દોરડાં નંખાશે તે, તેમજ જેઓ નંખાઈ ચૂક્યાં છે તેમને ખસેડીને જમીનમાં દાટવાનો હુકમ થયો છે. સૂરત આતેની વીજળીક રોશનીનાં તારનાં આ દોરડાં થાંબલાઓપરથી પસાર કીધાં છે અને તેપણ વળી સરકારી વીજળીક તારનાં દોરડાંઓની પડોસમાંથી પસાર થાય છે. આથી આગ લાગવાની તથા

નામાં કેવાં મહાભારત કામ ચાલે તે આ પૂંઝપરથી જોવામાં આવશે.

ફ્રાન્સની ફૂલ વસ્તી ૩૦૬૭૨૦૦૦ નીચે. (ગૂજરાતી ૩૭ સપ્ટેમ્બર)

વીજળીની થેલેલી નવી શોધ:—“પુણ્યગોળગરવર” વાળો જાણવેછેકે વીજળીના દીવાની શોધ થઈછે તે ઉપરાંત હાલમાં વળી એક બીજી તરફની વીજળીની શોધ કરવામાં આવીછે. એ શોધથી વીજળીની મારફત નહાવાની ઓરડીઓ સ્થાપવામાં આવેછે. એમાં નહાવાથી શોધળી જાતનાં દરદીનો નાશ થતો કહેવાય છે.

પુણ્યામાં નીકળનારું કાગળનું કારખાનું:—મુંબઈના કેટલાક સાહ્ય સિકે પુરૂષો પુણ્યામાં એક કાગળનું કારખાનું કહાડેછે.

નિશાળોનાં ઇનામ પત્રક.

(સાધણ પૃષ્ઠ ૨૧૪)

ધનેરા.૨૮ અમરતલાલ માણિકલાલ તેસીલદારે ૩૨) દાંતાવાડાના તેસીલદારે ભેંડતાભાઈ ભાઈચંદ્રે ૩૨) ડી. પો. ફો. જલામખાંત ઈબરામખાનજી ૩૨) કારકુનહેમરાજ મુળચંદ્રે ૩૧) મેતા. રાજકરણ બેજી પાલણપુરના ૩૧) જમાદાર આલુભાઈ હાંમુભાઈ ૩૧) ઠાકોર કમાલખાંત નીલમખાનજી ડાંમીયાના ૩૧) મેતા. મેધરાજ કરમચંદ ડીસાના ૩૦) શા. ચતુર નેમજી ધનેરાના ૩૦) મેતા. કકલ માણિકચંદ પાલણપુરના ૩૦) ગાંધી ઝવેર દેવરાજ ધનેરાના ૩૦) વોદારા. જીવા સમસુદીન રામસણીઆ ૩૦ ફૂલ ૩૧૨) તેમાંથી ૩૨) મીઠાઈ ૩૫) મોપડીયો ૩૫) મહેતાજીને તા. ૧૬-૯-૮૧ વરસોડા. આવડા જોરાવરસીંગ નાયનીંગને પોતાના કાકાની ગાદી મળવાથી ૩૦) મીઠાઈ ૩૩) મહેતાજીને—મહીસા. ત્રવાડી ભૂદર શીવચંકરે તર્ફથી ૩૧) મીઠાઈ—લીખ. નિશાળના વાચુ વખતે આમલીઆરાના ઠાકોર તર્ફથી ઊકરાઓ તથા ખાલણો જમાડ્યા તેના ૩૧) ટુમ્મડ. ૩૧) મૂખી. મોધા જામા ૩૦) કુતેખાં સોરાખખાં ૩૦) અમરાજી મુળજી ૩૦) નાવકાના પટેલ જાકરસન ૩૧) પંચાસરના પટેલ હીરા ૩૧) રાજુના પટેલ પૂંજ બલા ૩૧) આદરીઆણના પટેલ. ડાહ્યા ૩૧) ફૂલ ૩૧) મેધરજ. ધડે

રેટના ઓપીઅમ ઈન્સ્પેક્ટર આજમ પૂરણાનંદ મહાનંદ તર્ફથી રૂના
 િઠાઈ ટકાટી એમચંદ તા. મહાજન તર્ફથી રૂના મીઠાઈ—રાયગઢ.
 ાસણના શા. એચંદ ધનજી તર્ફથી રૂના મીઠાઈ, રૂના ઓપડીયો. રૂના
 હેતાજીને—રાધનપુર. રાણપુરના આનસાહેબ ત્રીજામ મહમદખાં તર્ફથી
 ૧) મીઠાઈ રૂના ઓપડીયો. રૂના મહેતાજીને—કુંવારદ. મહેરખાન નદિ
 બલીખાનના કારબારી મોહનલાલ તર્ફથી રૂના મીઠાઈ—અમનગર. શેઠ
 મોહનલાલ વખતચંદ પોતાના લગ્નના ખુશાલીમાં રૂના મીઠાઈ, રૂના ૩-૬
 ઓપડીયો રૂના મહેતાજીને કન્યાશાળામાં. રૂના મીઠાઈ રૂના ૧૨-૬ ઓપ-
 ડીયો. રૂના મહેતાજીને...કાણોદર. પટેલ એમદજી ડોસન નુરમદ કોઠારી
 ગર વજર કરીમ નુરમદ તા. વલીમુમન એમદજી સલેમા નુરમદ ઓધરા
 ાણુ માણિકચંદ મુમન અલજી વજરજલાલ ડોસન નુરજી તથા મામા
 જી વલીએદ તર્ફથી આઠ આઠ આના દસજી માણુકા તથા વજર નર-
 ાર એ દેરકના ચંચાર આના રૂના મીઠાઈ રૂના ઓપડીયો રૂના મહેતા-
 જી—સાદરા કન્યાશાળા. મે. ઈ. જાહલસ. ઇસ્કવાપર એન્જીકેશનલ ઇન્સ્પે-
 ક્ટર સાહેબ તર્ફથી ત્રીજા ધોરણની જોડી ચંચળને રૂના અને તાલુકા
 દફતમાં વડોદરા રેટના ડાયરેક્ટર રાવસાહેબ ભાગીલાલબાઈ રૂના ઓપ-
 ડીયો—બડોલી. મણીઆર મયારામ મલુકચંદ ઉનાળામાં પાણીના
 ખર્ચમાં રૂના મોહનપુર. વણા પ્રગણે ગ્રાહાવાડના રાણાશી સામતસંગજી
 રૂના ઓપડીયો—ગઢ, મુલ કમિટિના એમજર તર્ફથી રૂના ઓપડીયો—
 ચોટાસણ, શા. તારાચંદ મોતીચંદ ઉનાળામાં તમામ જોકરાઓને પાણી
 પાવાનો ખર્ચ આપ્યો. માણસા શા. ગોપાળદાસ નારણજી નિયાળના
 જોકરાઓને ઉનાળામાં પાણી પાવાનો ખર્ચ—મોહનપુર, મુલ કમિટિના
 સેક્ટરો પ્રેમાનંદ મયારામ રૂના મીઠાઈ—રાયગઢ. રણજીના મહેતાજી
 દલસુખ બગવાન રૂના ઓપડીયો—અમનગર, મહીકાંઠાના પો. એ. સાહેબ
 કરનલગુડેસો સા. તર્ફથી રૂના ઓપડીયો—સતલાસણ. ઠાકોર હરિસંગ-
 જીએ પોતાના જોકરને નિય. જે બેસાડી રૂના ઓપડીયો. રૂના મહેતાજીને,
 દેશોતર. સાદરાના ડગલીગરો હાંસુબાઈ નુરમદ રૂના ઓપડીયો—કુંવારદ.
 મે. નદિઅલીખાનજીના મુખ્યકારબારી હરિલાલ જગજીવન રૂના ઓપડીયો—
 સાંતલપુર. મુખી ઠાકોર શ્રી લખાજી તા. દેવીસીંગજી રૂના ઓપડીયો—

વાગહી યાજ્ઞદાર હારકાંદાસ પારેએ દરમાસે બુકો આપવાં સાથે ઉધરાણું કરી રૂ. ૬૫૦, દેશોતર. મે. પાલણપુરના સીનીઅર આસિસ્ટન્ટ સાહેબના ચીફસ્તેદાર ત્રીભીનંદ સ મૂળચંદ તરફથી રૂ. ૧) ચોપડીયો—ભીલોરા. મહા-સગના ઠાકોર મેહંગતસીંગજી તરફથી રૂ. ૨-૧૦-૦ મીઠાઈ રૂ. ૧-૧-૦ ચો-પડીયો—પાલણપુર. કન્યાશાળા. રાધનપુરના નવાબ સાહેબના કારભારી રાજેશી હરિલાલ અમરેતલાલભાઈ તરફથી રૂ. ૫-૧-૦ મીઠાઈ રૂ. ૧૫ ચોપડીયો મહેનાજીને પાંચડી છોડીશીને ઓરણી ૮ તથા સાલા ૨ બુજના કોઠારી બાણજીભાઈ કેસવજી રૂ. ૪-૩-૦, મીઠાઈ રૂ. ૦-૧૩-૦ ચોપડીયો—પેથાપુર. શા. પૂનમચંદ પરબુદાસે પોતાના છોકરાને નિયાળે બેસાડી રૂ. ૧૫ ચોપડીયો—ખડખડા. ટલાટી જનનજાત લીલાચંદ તરફથી રૂ. ૦૫ ચોપડી-યો—પાલણપુર. રાધનપુરના કારભારી રાજેશી, હરિલાલભાઈ રૂ. ૧૦) મીઠાઈ રૂ. ૪) ચોપડીયો. મુખી ઠાકોર લખાજી તથા દેવીસીંગજી તરફથી રૂ. ૨) મીઠાઈ—સાતણપુર. યાજ્ઞદાર તલકચંદ કેવળચંદ રૂ. ૧૫ મીઠાઈ રૂ. ૦૫ પાણીખરેચ સંઘવી કુલચંદ તા. મહાજન તરફથી રૂ. ૦-૬-૦ સોટા સાથે તા. ૧૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૧ મુ. સાદરા—થરાદ. કુંવરશી અબે-સંગજીને ત્યાં કુંવરનો જન્મ થવાથી સ્કુલના તમામ છોકરાને જમાડ્યા.

જેવચરામ અત્વચરામ.

૩. એ. ઇ. મહિકાઠા પાલણપુર.

હાલાર પ્રાંત.

ભ. નં. ૧૭૧

કંડોરગા. સ્કૂલ કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ, તથા મેમ્બરો રૂ. ૨) પતાસાં ઠા. કરમશી કરચનજી પોતાના છોકરાને નિયાળે બેસાડીને રૂ. ૧૫ મીઠાઈ મી. કાળીદાસ નંદલાલ પોતાના છોકરાને નિયાળે બેસાડી રૂ. ૧) સાકર—ખંભા લીઆ. ઠકર પ્રફીતમ કાળા રૂ. ૬-૦-૦ કેળાં તથા પચ્ચરપેત મુંબાઈના ઠકર દામોદર ઠાકરશી. રૂ. ૩૩૫૫ સીસપેત, પચ્ચરપેત, કન્યાઓને છોટના ધાધરા અને રૂ. ૧૦ ની ઘડીઆળ. કુલ રૂ. ૪૩૫૫ ખાસ. સ્વચ્છતાન નવાન ગુરના. મે. પોલીસ મુપ્રિટેન્ડેન્ટ સા. બાબુ કીસોરીબન રૂ. ૦-૧૪-૦, સાકર તથા ચોપડીયો—જાંબુડા. સ્કૂલ કમિટિના મેમ્બરોએ રૂ. ૩) સાકર.

અપ્રણી.

ગુજરાત શાળાપત્રના સ્વામ્યમ વિગેરે નાણાંની પદ્ધતિ.

તા. ૧ જુલાઈ સને ૧૮૮૨ થી તા. ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૨ સુધી.
કોની તર્ફથી, સને ૧૮૮૧ના. ૧૮૮૨ના. સને ૧૮૮૩ના.

મ. રાજકોટ હાઈસ્કૂલના હેડમાસ્ટર.	૧-૨-૦
આ. ઇંગ્લેન્ડ સ્કૂલના હેડમાસ્ટર (ગોડબ)	૧-૩-૦
ધ. આ. સરકારી ગુજરાતી નિ. મ. (ધર્મજ)	૧-૩-૦
આ. એ. વ સ્કુ. (વડોદરા કેમ્પ.)	૧-૩-૦
મ. બા. દ. બો. ના. કે. ઉ. સા. પ્રાણના- રાવણ મવાશંકર.	૧૩૫-૧૫-૩
તા. સા. અમદાવાદ વિ. ડે. એ. ઇ. સા.	૧૮૦-૩-૦
તા. કચ્છાશંકર હીમતરામ	૧-૫-૬ ૧-૩-૦ ૨-૭-૬
તા. મોહનલાલ દાજીભાઈ (મુંબઈ)	૦-૬-૬ (અર્ધર્થના)
મ. એ. અને બચ્ચ વિ. ડે. એ. ઇ. સા.	૧-૩-૦
તા. સા. સુરત દક્ષિણ વિ. ડે. એ. ઇ. સા.	૧૨૪-૦-૦
વાંસદા સ્ટેટના.	૬-૧૪-૦
ડે. સા. ઝોફીસ	૧-૩-૦
નિયામોના.	૧૧૩-૦-૦

૧૨૪-૧-૦

મ. ડાકોરે લાઈબ્રેરીના સેક્રેટરી, સા.	૦-૧૨-૦ (માસ નવના.)
તા. નાગેશ્વર ટુલજી સ.ગ.નિ.મ. (ગુજરાતી)	૧-૩-૦
આ. તાલુકા સ્કૂલમાસ્ટર (ગોરખી)	૧-૩-૦
મ. વડોદરા સ્ટેટલાઈબ્રેરીના સેક્રેટરી સા.)	૧-૩-૦
તા.સા. અમદાવાદ નિર્ગકોલેજના પ્રિન્સિપાલસા.	૧-૦-૦
આ. રાજકોટ સ્ટેશન સ્કૂલના હેડમાસ્ટર.	૧-૨-૦
તા. ગણપતરામ રામરાવ (વીઠલગઢ)	૧-૨-૦
મ. વડોદરા સ્ટેટના સ. ડે. એ. ઇ. સા.	૧-૩-૦
આ. તાલુકા સ્કૂલમાસ્ટર (સાદરા.)	૧-૬-૦
મ. ડિરેક્ટર ઓફ. વ. ઇન્સ્ટ્રક્શન વડોદરા સ્ટેટ.	૧-૩-૦

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

NOVEMBER 1882.

પુસ્તકે ૨૧ મું.

તિથિ ૨૨.

અંક ૧૧ નો.

મેળાં છું ગાહુ મોટું ગુજ, તામ તેમ છે કામ;
કરે અંતે મને કૃતિની, જરી એતી ધરી હામ.

અનુક્રમણિકા	પૃષ્ઠ	CONTENTS	PAGES.
ઇંગ્રેજ સૌકની સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ. ૧૪૧		A short History of the English	
અમદાવાદની કવિ સંકરનામ. ૧૪૮		People	241
પંડોરનો રિપોર્ટ. ૧૫૪		Ravi Sankar Lal	242
મારે સંગ્રહ. ૧૫૯		Administration Report of	
નિધાનોનાં ઇનામ પત્રક. ૧૬૮		Baroda	251
		The Miscellaneous	257
		Lists of Prizes distributed in	
		Schools	257

(કેળવણી આતાના હુકમથી.)

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમધ્યે ગુજરાતી પિન્ટિંગ અને સ્કલરમ એવરબા હવેલી
મલિમિટીના પ્રેસમાં રજુ કરેલા સંગ્રહમાં છાપી પ્રકારે રજુ.

મૂલ { ૨૧ } વરસનો અગાધીયોજ. } રૂપામ અર્થ
{ ૨૦ } મુદ્રેક અંક એકના } વાડું.

ગુજરાત શાઝપત્ર.

પુસ્તક ૨૧ મું.

નવેમ્બર. સન ૧૮૮૨.

અંક ૧૧ મો.

ઈંગ્રેજ લોકનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૦

આ રીતે ઈંગ્લાંડની પાર્લામેંટે પાછો પોતાનો શક બરાબર વર્તાવ્યો. જે હકો કાળ થયાં જતા રહ્યા હતા તે પણ આ લાંબી પાર્લામેંટે—૬૨૫૬ નેને પીમ જેવા ધીરવીર પુરુષોની પાર્લામેંટે—વરસ દોઢ વરસમાં તડાકાની સાથે પાછા મળ્યા. જે આપખૂદીઓ યુગર વંશના આરંબથી ચાલી આવતી, તે બધી ઘડીવારમાં એણે ખૂંચાવી લીધી, અને ગુલામની સગાઈઓ પહેલાં પાર્લામેંટની જેટલી સત્તા હતી તેટલી બધી હાલ ઈંગ્લાંડમાં પાછી સ્થાપન કરી દીધી.

પણ એક કામ આરંભ્યા પછી તેના છેવટ સુધી ગયાવિના છૂટી થતો નથી. એ છેવટ ધારેલું આવતું નથી, અને અધવચ્ચ અટકી રહેવાતું નથી. મુધારાનો ઘોંડો એકવાર વગમાં આવ્યો કે તે એકદમ અટકાવ્યો અટકી ચકતો નથી, અને તે ધારેલ મુકામન જાયો ન રહેતાં આગળ ધસી જાયછે. આ પ્રમાણે હાલ ઈંગ્લાંડના રાજકીય મુધારાને થયું.

પીમ જેવા દૂરદેશી દશબક્તોએ વિચાર્યું કે પાર્લામેંટની સત્તા જોઈએ તેવી હાલ સ્થાપન તો થઈ એ ખરું. પણ તે કેટલી ઘડીની? રાજનો-ચાલસ જેવા બેવચની રાજનો—શા બરોસો કે હપે પછી તે જરા નો-રમાં આવ્યો કે પાછો હતો તેવાનિ તેવાજ નહિ થઈ ખસે? શું તારે પા-છી આપણે આટલી મહેનત ને સડતો ચલાવવી? તે સમે લોકની રૂખ ને સંપ આવોજ રહેશે તેનો પણ શા બરોસો? તેવે સમયે આપણનેજ પહેલ વહેલા પકડીને છૂંદી નાંખે, તો પછી આપણી અને દેશની શી વલેહ? વગેરે હજારો વાતનો વિચાર કરતાં તેમણે નિશ્ચય કર્યો કે સાપ-સાણસામાં આવ્યોઈ, તો તેની ઘઠ તોડી પાડ્યા વિના કદી પણ જોડવો

નહિ. તેથી તેમણે પહેલ વહેલો તો રાજ પાસે એવા કાયદો મંજૂર કરાવી લીધો કે આ પાર્લામેન્ટને તેની રાજવિના વિસર્જન કરી શકાય નહિ. આ કાયદાથી આગળ જતાં ઘણી ઘણી ગુંચવણો આવી પડી એમાં કાંઈ શક નથી, તોપણ વાંછેલાવારે નવી પાર્લામેન્ટ બોલાવનારો રાજ તે એ વિના શી રીતે કબજામાં રહી શકે? આ કાયદો મંજૂર કર્યા ત્યારથી રાજ પૂરેપૂરો સાણુમાં સંપાડાયેલો. હવે - પાર્લામેન્ટ એ સમજે નરેન્દ્રી, પણ પહેલાં કોઈએ સ્વપ્નામાં પણ ન ધારેલી એવી માગણીઓ કરવા માંડી. એમણે માંગ્યું કે મિલિશિયા (લશ્કરરત્નું) ઉપરીપણું અમને આપવું જોઈએ, કિલ્લાઓ અમને સ્વાધીન કરી દેવા જોઈએ, વગેરે, વગેરે.

દેશમાં જે પક્ષ આ કારણને લીધે હવેથી પડ્યા. પાર્લામેન્ટના વિચારવંત અગ્રેસરોએ આ પ્રમાણે આગળ પગલાં જરવા માંડ્યા તે જોઈ ઘણાલોક અમક્યા, કેમકે દરેક દેશમાં રહેલે વળગી રહેનારાની સંખ્યા જ મોટી હોય છે. જ્યાંયુંથી જૂના હકને માટે જ લડત હતી, ત્યાં મુઠા તો તેઓ ખૂશીથી સાથે રહ્યા, પણ હવે અટક્યા, અને બોલ્યા કે આ લોક તો હૃદયાર જવા માગે છે. જૂના હક આપણને બધા મળી ચૂક્યા, તે જતાં બિચારા રાજને હવે વધારે શું કામ સતાવવો જોઈએ? પ્રજાના, તેવાજ રાજના પણ, કેટલાકે હક છે; અને તેમાં પાર્લામેન્ટ હાય ધાલવો જોઈએ નહિ. ગમેએવો. પણ એ રાજ, ને રાજની સત્તા દેશમાં સર્વોપરીજ ગણાતી આવી છે; વગેરે વિચારથી દેશમાં રાજની તર્ફનો એક પક્ષ બંધાવવા લાગ્યો, અને પાર્લામેન્ટમાં જે પક્ષ પડવાનું મોટું કારણ ધર્મનું એ હતું. આ સને ઈંગ્લાંડના નીચલા વર્ગના લોકમાં ખુરિદાન પંથપૂર જોશમાં હતો, અને તેની કેટલીક અસર ઉપલા વર્ગમાં પણ જઈ પહોંચી હતી. આ સમયની પાર્લામેન્ટમાં કેટલાક સભાસદો હડ હડતા ખુરિદાન, કેટલાક પ્રેસ્બિટેરિઅન, અને ઘણાખરા કહેવાતા એપિસ્કોપલ પણ તેના જીલમથી કંટાળેલા તથા તેની સત્તા બોહી કરવાને તત્પર હતા. તેથી આ પાર્લામેન્ટનું વળણ ધીમે ધીમે પ્રેસ્બિટેરિઅન માર્ગ તર્ફ ચલું ગયું, અને જ્યારે સ્કાટલાંડના લોકે એ પંથ દાખલ કરવાની માગણી કરી ત્યારે કેટલાક આગેવાનો તેમ કરવા ખાનગીરીતે કબુલ

પણ યથા. આ કારણથી તમામ ધર્મોધ્વક્ષો અને તેના બાવિહો આ પાર્લામેન્ટને શત્રુ સમાણી દેખવા લાગ્યા, અને તેઓ સ્વાભાવિક રીતેજ મમતાથી રાજાનો પક્ષ પકડી બેઠી. ખીજા પણ ઉપદ્રા વર્ગના લોકો છેક એસ્પિકોપલ માર્ગને નાબુદ કરવાને ચાહતા નહોતા અને તેથી તેઓ પાર્લામેન્ટની આવી રૂપ નિર્ધારિત આજ્ઞા. પાર્લામેન્ટમાં-પણ, બે તરફ પડ્યાં.

ઈંગ્લાંડમાં જે આ વખતથી આવ્યા બે પક્ષ પડ્યા તે આત્મપર્યંત આસ્થાન આવેછે. હાલ રાજપક્ષવાળા કાન્સર્વેટિવ (સંરક્ષક), ને પ્રજા પક્ષના લિબર્લ (મુધારક) કહેવાય છે. એકને જાતુંજ ગમેછે, અને ખીજા નવા નવા ફેરફાર કરવા મથેછે. પહેલાં તે ટોરીન બીજા એ નામથી ઓળખાતા, આર્સના આ વખતમાં તો રાજપક્ષવાળા પોતાને કાવેલિયર (ધોરધાર), અને પ્રજાપક્ષવાળાને રાઉડહેડ (મૂડિયા) કહેતા હતા, કેમકે પ્રજાપક્ષનું જુદું જુદું યુગ્યું સારું-તેમાં લંડનના બજારવાળા જુવાનીઓ પ્રથમ બહાર નીકળ્યા તે આનેદાનના લોકોની પોઠે મીઠા હપરેલાંમાં વાળ ન રાખતાં કાતરી નાંખતા હતા.

અસારમુખી દેશમાં કે પાર્લામેન્ટમાં આવ્યા પક્ષ નહોતા. એ પહેલાં જે વખતે, તેની મઝામાં આવે તે, તરૂનો, તે વેળા, તે અભિપ્રાય-આપતો. પણ હવેથી એક પક્ષનુંજ મમત્વ બરાબું. પોતાના પક્ષનોજ અભિપ્રાય આપવો, તે પક્ષ વધારવા મથવું. લોકોને સમજાવવા, વગસગ લગાડવી, સમાજે બાંધવા, છાપખાનામાં તેના ગુણ ગાવા, અને કુંકામાં પોતાના પક્ષને તનમન ને ધન એ વસ્તુ અર્પણ કરી દેવાનો રવૈયો પહેલ પહેલો ઈંગ્લાંડમાં આ વખતથી પડ્યો, જૂના ને નવા વિચારની લડત ખરેખરી ઈંગ્લાંડમાં આ સમયથી શરૂ થઈ.

દેશમાં આવ્યા બે પક્ષ હોવા એ સાફ કે નહાફ, તે બાબત ફિલસુફો જૂદાં જૂદાં મત આપેછે, પણ હાલ ધણાખરા ઈંગ્રેજોની તો સમજ એવી છે કે એ વચ્ચે-ઈંગ્રેજ પાર્લામેન્ટનું સાંચત્ય રહેલું છે, એ વચ્ચે દરેક પક્ષના લાભાલાભ સંપૂર્ણરિતે ઓળાઈને ખુલાં પડેછે, અને એ વચ્ચે પરસ્પરના રોકાણથી રાજમુધારો મધ્યમ ડગે આગળ ચાલ્યો જાય છે. તે છતાં જે સમે પાર્લામેન્ટમાં પહેલ પહેલો આવ્યો કુસંપ ઉભા થયો તે સમના સઘળા લોકોને તો એ મહાફાવનું મૂળજ દેખાયો. સ્વદેશમનો

એ જોયું કે પ્રજાના આવા કુસંપન્ધી રાજાનું ચડી વાગવાનું અને અત્યાર મુધી ને બધું આપણે કર્યું કારણે તે ધૂળમાં મળવાનું. પણ કરવું શું? કરવું એજ કે આપણે આપણો આગૃહ ન જોડતાં આપણો પક્ષ વધારવા રાત દહાડો મંજા રહેવું, અને ગમે તે થાય તોપણ પાછીપાની ન કરવી. એટલું સાચું હતું કે હજી પાર્લામેન્ટમાં રાજપક્ષ કાંઈ જોરપર આવ્યો નહતો.

રાજાની તબવીબ. એતો ખુલ્લુંજ હતું કે રાજાએ હમણા પાર્લામેન્ટની બધી માગણીઓ કબુલ રાખી હતી તે સ્કાટલેન્ડના ચડી આવી હતી તેને ધાકેજ. તેથી પાર્લામેન્ટે તે બચકરને પાધું વાળવાનો દિવસ લંબાવ તેટલો તો લંબાવ્યો, પણ પોતાની બધી માગણીઓ રાજાએ કબુલ રાખી એટલે પછી કાંઈ બાનું રહ્યું નહિ. તેથી પાર્લામેન્ટે તેને લડાઈના ખરચ પેટે ૩ લાખ પાંડ આપી વધાય કર્યું, રાજાના સેનનો પણ પગાર ચૂકવી તેને વિસર્જન કર્યું, અને તેનાં પંડના ખરચ માટે ત્રણેક માસ મુધી પેરા ઉધરાવવાની પરવાનગી આપી.

રાજાએ વિચાર્યું કે આ સ્કાટલોકને હું રાજી કરી મારા પક્ષમાં એવા લઉં તો ઈંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટ જખ મારેછે. તેથી પાર્લામેન્ટે ગમે એટલી ના કહી, પણ તે એડિનબરો ગયો, ત્યાંના ધર્મસમાજ ને ને માગણીઓ કરી તે કબુલ રાખી, પોતે જાતે તે પંથની ધર્મક્રિયાઓમાં સામેલ થયો, અને આગાંઈલના ડાકોર વગેરે પ્રજાના ને ને મુખી હતા તેના ઉપર મહેરબાની ને ખિતાબોનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યો. રાજાની આ ગત જોઈ ઈંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટ બીહીલા લાગી, કે સ્કાટલોકને એ નિશ્ચય વચ કરવાનો, અને એમ થયું તો પછી આપણે! એકલા એની સામા શી રીતે બાધ બીડી શકીશું.

પણ જાહનું આવરદા ચાર દહાડા એ કહેવત ખરેખરી છે. સ્કાટલોકને જલદાયી માલમ પડી આવ્યું કે આતો સઘળા આપણને ભાજવવાના વેશછે. તેમના જાણવામાં આવ્યું કે આપણી સાથે મીઠી મીઠી વાતો કરતો હતો તેજ સમે એ ખાનગીમાં તો માન્ટ્રોસનો ડાકોર. ને પ્રજાપક્ષને જોડી છટો પડ્યો હતો તેની સામે ખટપટનો બ્યવહાર ચલાવી રહ્યો હતો. અંતે તો એમ પણ જણાઈ આવ્યું કે આગાંઈલના ડાકોર વગેરે દયના

કેટલાક આગેવાનોને તો પકડી દેશપાર મોકલી દેવાની તત્તવીજમાં છે. આ ખખરે યતાજ. એ આગેવાનો રતોવાઈ એડિનરોજમાંથી નાકા, અને ઠેર ઠેર રાજના દગાની વાત બહાર કરી લોકોને ઉશ્કેરવા લાગ્યા.

રાજના આવાં કર્તુઓની વાત સાંભળી ઈંગ્રેજ પ્રજા બહુ ખોજવાઈ, અને તેમાં આયલેન્ડમાં બેડ ઉઠાથી બળતામાં પૂરું થી હોમાયું.

આયલેન્ડમાં બેડ ઉઠ્યું તે ખરેખરે મહા બચકર હતું. બેડખોરોએ ડબ્લિન સિવાય આખો મુલક કબજે કરી લીધો, અને બધા દેખે ત્યાંથી ઈંગ્રેજોને ઠારજ કરવા લાગ્યા, અતિથયોક્તિ વાદ કરતાં પણ આ સમયે ૫૦ હજાર માણસ કતલ થઈ ગયું હશે એમ ઇતિહાસ કર્તાઓ માને છે. મરવાની સાથે જ તેમણે કસાઈપેડ કર્યા તે તો કાનપુરને પણ બૂલાવે એ વા હતા. કહેછેકે બાઈડીઓને ઉભી રાખી તેના મોઢાગળ તેના ધણીના કડકે કડકા કરી નાંખતાં, છોકરાંઓને અફાળી અફાળી તેનો ચૂરેચૂરો કરતા, અને પછી એ દેસો તે અબજાની આજરે લઈ તેને જંગલમાં નવચીત્ર હાંકી મૂકતા કે ત્યાં તાલને બરફથી ફૂડવાઈ આપોઆપ મરી જાય. ધણીને તે અદસસતાજ દારી દેતા. કેટલાકને તો છાતીપૂરે આડો ખોદી ઉભાને ઉભા દારતા કે બૂખને તરથથી રીખાઈ રીખાઈને પૂરા થાય. કેટલાકને રમુજ સાથે બાળી મૂકતા, અને કેટલાકને તો નદી તળાવમાં ફેંચાવતા, ને પછી કાઢે બાલને બંદુકો લઈ ઉભા રહેતા કે પાસે નોકળવા આવે તેને મારીને પાછા ખસેડી મૂકાય અને એ રીતે મરતા સુધી તે બાપડાં જ તર્ફડીયાં મારે તે જીવાની. આ દુષ્ટોને મઝો પડે!

આ ખૂનરેજની ખખર સાંભળી ઈંગ્રેજોને પગથી માયા સુધી ગ્રાજ ઉઠે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી, અને તે બધો ગુસ્સો આગળ જતાં રાજ ઉપર કોલ્યો, કેમકે આ વખતે યણાના સમજવામાં એમજ આબું કે આ બેડ એણે જાણી જોઈને ઉભું કરાવ્યું છે. એ બેડના સરદારો રાજનું ખુલ્લું નામ દેતાં, અને તેની તર્ફનો ખરમાણો પણ બતાવતા. એ પરમાણે પાછળથી સાબીત થયું કે બનાવટી હતો, પણ આવા ગબરાટના સમામાં ખરા ખોટાની બારીક શોધ કોણ કરવા ઉભું રહેશે! બીજું, આ બેડ "રોમન કાયોલીક" ધર્મને નાશિ હતું, અને તેમાં રાજના કેટલાક મિત્રો પણ હતા, તેથી ઈંગ્લાંડ ને સ્કોટલાંડના લોકે તો નિશ્ચય જાણ્યું કે

આ બધાં કત્તુંક આપણને વધાવવાને. અર્થે. રાજાનાંજ છે. રાજા આ બંડથી નામૂય તો બેશક નહોતોજ થયો. એણે કહ્યું કે હવે ઈંગ્લેન્ડે પોતાની મૂર્ખાઈના પરિણામ કેવા થાયછે તે જોશું, અને એના મનમાં અંદરજાને એવી ગણતરી પણ હતીજ કે આ બંડ સમાવવા લશ્કર ઉભું કરી પાર્લીમેન્ટ મને આપવું પડશેજ; અને તે મારા હાથમાં આવ્યું કે પછી પાછો હું રાજા, ને, એ મારી પ્રજા.

આ બંડનું ખરું કારણ તો ખીજું હતું. સ્ટ્રાફર્ડ, ઈંગ્લાંડમાં રાજાની વાહારે લઈજવા ને લશ્કર ઊભું કર્યું હતું તેને, રજા આપવાથી ઘણા સિપાઈઓ બેરોજગારી થયા. બેરોજગારી સિપાઈઓ હુમલાં દેશની સમાધાનીનો ભંગ કરનારા છે. આયર્લેન્ડનાં લોક ઘણાક કાળથી રાજકિય ને, ધર્મ સંબંધી જીલમને લીધે તોખા તોખા કરીરહ્યા હતા; અને તેમાં આવા હુમલાર બંધ માણસો નવરા પડવાથી, બધાએ વિચાર્યું કે દેશની સ્વતંત્રતાને આવો ખીલે લાગ મળવાનો નથી માટે તેમણે રોમન કાયોલિક ધર્મનો વાવટો ઉઠા કર્યો, રાજાનું નામ લીધું, અને ઈંગ્લેન્ડ ઉપર ઘણા દલાડાનું વેર કાઢ્યું.

પ્રજાપક્ષનો ગભરાટ. ઊપલાં કાગળોથી બહુજ વધી ગયો. તેમણે જોયું કે એતર્ફથી રાજાનો પાસો તો સવળોજ પડવા લાગ્યોછે, અને તેથી તે હવે ચાહે તે કરવાનો. સ્વાર્થી સ્વભાવનાં હતા તે સામા પક્ષમાં જવા લાગ્યા, કાયરો દબી ગયા, અને ઘણાખરા દેશની સ્વાધીનતાને માટે રૂદ્ધ તથા સંતાપ કરેલા લાયા. આસમે ધોરજ રાખી શું કરવું તેનો વિચાર કરે, એવાજ ચોડા રહ્યા, અને તે પણ એતર્ફના ઉમેદી દેખી નાહિમત સૂઈ ગયા.

આ બચબીત અવસ્થામાંથી છોડવી બધાને પાછા શૂરવીર કરવાનું માન પીમનેછે. તે અગાઉથીજ જાણતો હતો કે આવો સમય કોઈ વખત આવી પહોંચવાનો છે, અને તેને માટે ક્યારેની તૈયારી કરવામાંડી હતી. એણે પોતાની બુદ્ધિ, હિંમત, ચતુરાઈ, ને કલમનું જોર આ વેળા એવું માર્યું કે જન વિચારનો પ્રવાહ રાજાની સામા ઉલટ્યો, અને જ એવી બાજુ પાછી પાર્લીમેન્ટને હાથ આવી. એણે આ સમે રાજાના કારબાર સામે લાંબો વાંધો લખીને પ્રાક્ષિર્મેટમાં રજુ કર્યો.

વાંધો લાંબી ૨૦૬, કલમોનો હતો. રાજ તઈથી ને ને જુલમો પાછ-
લા ૧૬ વર્ષમાં યથા હતા તે તેમાં વર્ણવી પોકારીને જણાવ્યું, કે એ બધાનું
કારણ એજ છે, કે રાજ રોમન કાયદાઓની શીખવણીએ ચાલે છે અને
ચાલ્યો ચાલે છે. પ્રજાના હક સંભાળવા પાર્લામેંટે યુરું કર્યું હતું, તેની
ઉપર કેવી કેવી આક્રમો આવી પડી હતી, અને હવે પછી પ્રજાના હકને
કેવી કેવી દેશતો છે, તે છતાંદાર બાવાથી તેમાં દર્શાવ્યું. એપિસ્કોપસી
માર્ગ પાર્લામેંટ વાળા કાઢી નાંખવા ધારે છે એમ ને સ્કોટમાં વાત ચાલી
હતી અને ને કારણથીજ પાર્લામેંટમાં ટૂંટ પડી હતી, તેનો સાફ ધન-
કાર કરી જણાવ્યું કે અમારો વિચાર ફક્ત ધર્માધ્યક્ષોની સત્તા ઓછી
કરવાનો છે. તેમજ રાજના બંધારણમાં ફેરફાર કરવા માગે છે એમ ને
કહેવાનું હતું તેનો જવાબ આપ્યો કે અમે તો કાયદાકીય સામ્રાજ્ય ને કાયદા
છે તેનો અમલ ચાલ અને દેશમાં ધનસાફઆતું સુધરે એવી ફક્ત આ-
વીએ રાજ પાસે માગીએ છીએ. ટુંકમાં આ વાંધો એવી તજવીજથી
લખ્યો હતો કે જેનાં મન દૂટવાં આવ્યાં હતાં તે સંધાય, રાજપક્ષવાળાને
કાંઈ ખાલવાનું રહે નહિ, અને સાધારણ લોકોનો જીરસો પાછો ઉઠેડેરાય.

આ વાંધો પાર્લામેંટમાં આવ્યો. તરે બંને પક્ષવાળા વચ્ચે બારે
ઝડાઝડી યઈ. રાજપક્ષના સભાસદોએ બહુ જીરસાથી તકરારો કરી, દલીલો
ખતાવી, અને હીવો મૂકી કામ કરવાનો અવસર પહેલ પહેલોજ ઇંગ્લાંડની
પાર્લામેંટમાં આવ્યો. એક મધરાત સુધી કામ ચાલ્યું, અને છેવટે માત્ર
અગીવાર મંતનાજ વધારાથી એ વાંધો પસાર થયો, બંને પક્ષ આ સત્ર
એવાં રસે ચડ્યા હતાં કે હાંપડને ને શાણપણથી સઘળાંને સંમનવી
રાખ્યા નહોત, તો તેજવેળાં પાર્લામેંટમાં તરવારો નીકળત. આ સમો
પરેરસે ભરાવાનોજ હતો. બંને પક્ષમાં કોનું જોર વધારે છે તેનો હિસાબ
આ વખતે નીકળવાનો હતો. ને આ વાતમાં હાથો તો બધી બાજુ હાથો
એમ બંને પક્ષવાળાં પાકું સંમનતા હતા. કામ્પેલ ખાલતો કે ને, આ
ખિલના મંજુર થયું હોત, તો હું ખીલે, દહાડેજ મારી માલમતા વેચી
અમેરિકામાં જઈ વસ્યો હોત" હવે પછી ઇંગ્લાંડમાં પ્રજાપક્ષ કે રાજપ-
ક્ષનું પ્રબળ થવાનું છે તેની અગમચેતી આ ઉપરથી મળવાની હતી. તે

મળી, પ્રજાપક્ષનો કાંટો નીકળ્યો, તેનો ડંકો વાગ્યો, અને તે હજી પણ વાગ્યા કરે છે.

અમીરોની સભા તરફ ન મોકલતા આ વાંધો પરબાર્યો રાજા ઉપર મોકલ્યો, કેમકે તેને પસાર કરાવવાની કાંઈ મતલબજ નહોતી. મતલબ એ હતી કે એ બધી વાત ઇંગ્લાંડની તમામ પ્રજા જાણે. એ અર્થે તેને તુર્ત છપાવી ગામગામ તેની હજારો નકલ મોકલાવી દીધી. ધાર્મી પ્રમાણેજ સૌકો વાંચાને બહુ ઉશ્કેરાયા. બુઝરાણ ઉઠ્યું કે રાજા આપણને વટલાવી મારવા બેઠો છે. એ જાનમનો જીવેલી ને જીવે છે. પાર્લામેન્ટ એજ આપણા ખરો આધાર છે. મરીએ કે જીવીએ પણ એની કેડેજ રહેવું. આ પ્રમાણે ચોતરફી લોકનો પોકાર રહ્યો, તે જોઈ સંઘના દેશમક્તો પાછા ટટાર થઈ ગયા, પરગણે પરગણે પ્રજાસભાને સ્થપાયા, પાર્લામેન્ટને રાજાની સામા લડતમાં શીરીતે મદદ કરવી તેનો અહોનિશ વિચાર કરવા લાગ્યા, અને સંઘનાએ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે માયું જાય પણ આપણે તો આ ટાંકણે પાર્લામેન્ટનો પક્ષ પકડી તેનુંજ ધારું પાર ઉતારવું.

આ પ્રમાણે આ છાપાની આવી અસર થએલી જોઈ રાજપક્ષ વાળાએ ગમરાઈ તેનો રદીઓ છપાવ્યો, પણ તેથી કાંઈ ઝાડું વળ્યું નહિ.

અષ્ટાવધાની કવિ શંકરલાલ.

ધણા લોક અષ્ટાવધાની બોલે છે, પણ તે શુદ્ધ નથી. સંસ્કૃતમાં અષ્ટાવધાનજ બોલાય લખાય છે. એનો અર્થ એવો થાય છે કે આઠ વિષયને એક વખતે મનની અંદર ધારણ કરવા. અષ્ટાવધાન ધણી ધણી રીતનું થાય છે. કોઈ પણ જાણના શ્લોકના આઠા અવળા અક્ષર કોઈ કહેતું જાય તે યાદ રાખતાં જવું, શ્વેતરંજ ગંજીકાની બાજુ રમવી. સભાસદો સાથે વાતચિત્ત કરતા રહેવું, કોઈ ઘડીયાળ વગાડતું હોય તેના ટકોરા પણ ગણ્યા કરવા, યગેરે ધણી ક્રિયાઓ કૃતેહર્મદીની સાથે એક વખતે કરનાર એક તૈલંગી વીણક વર્ષે ઉપર ગૂજરાતમાં આવ્યો હતો તે જોઈ સૌકો ચકિત થઈ ગયા હતા, બારેક વર્ષે ઉપર એક દક્ષિણ આવ્યો હતો તે ઉપલી કેટલીક ક્રિયાઓની સાથે ચારપાંચ અધરા લાખો ને કરોડોના આંકડા વાળા હિસાબો ગણતો હતો.

અષ્ટાવધાનમાં શિષ્ય કવિતા જોડવાનો પણ વિષય જોડે રાખેલો હોય છે, તારે એ ચમત્કાર ખરેખરો રશિક થઈ પડે, અને તેમ કરતાર અષ્ટાવધાની કવિ કહેવાય છે. આ ઇલાકામાં અષ્ટાવધાની કવિ લખ્ખલ મુંગઈવાળા ગદુલાલ બદલુની કીર્તિ સર્વોપરી છે અને તે વાજબીજા છે; કેમકે એમના શિષ્ય કવનમાં ખરેખર કવિત્વ રહેલું છે. સને ૧૮૭૮ ના ફેબ્રુઆરી માસના ચાળાપત્રમાં એમના શિષ્ય કવિતાના થોડાક નમુના અમે આપ્યા હતા તે જોઈ વાંચ્યા હશે તેને અમારું આ કહેવું વચાર્ય સમજશે.

કવિ શંકરલાલ મેરખોના રહેવાસી બનતે પ્રમોરા નાગર છે. તે સ્વ-ભાવે સુશીલ, નમ્ર, ઉદ્યોગી, તથા વિદ્યાના બસની છે. સંસ્કૃતમાં તેમણે કેટલાક સુબોધદાયક ગ્રંથો રચ્યા છે, અને શિષ્ય કવિતા કરે છે. કાઠીયાવાડમાં તો એ અષ્ટાવધાની કવિની કીર્તિ કેટલાંક વર્ષથી છે, અને હાલ મુંબઈમાં ગયા હતા ત્યાં સારી માન પ્રતિષ્ઠાની સાથે પ્રસિદ્ધિ પામી આપ્યા છે. એ અષ્ટાવધાની શંકરલાલ ગૂજરાતીએને અભિમાન રાખવા જોગ છે, અને તેથી રાજકોટ મુકામે ગયા માસની ૮મી તારીખે તેમણે જે અષ્ટાવધાન કર્યું હતું તેની હકીકત અમે અત્રે પ્રગટ કરીએ છીએ.

એ દિવસે રા. રા. વલ્લભાઈ ગૌરીશંકરે એ અષ્ટાવધાન જોવા બાવનગરને ઉતારે રાજકોટનું સરકારી દરબારી કેળવાયેલું મંડળ સાથે બિયું કર્યું હતું. દિવાનખાનાના મધ્ય ભાગમાં એક લખવાનું ટેબલ તથા આસપાસ ખૂરશીઓ આવી રાખી મૂકી હતી. તેમાંની વચલી ખૂરશી પર સભા ભરાઈ રહ્યા પછી કવિને બેસાડ્યા, અને સંસ્કૃત સમજીને લખી શકે એવા છ ગૃહસ્થો તે ટેબલ આગળ લખવાના સાહિત્યો લઈ બેઠા. પ્રથમ શંકરલાલ કવિએ એક કાગળ ઉપર અનુષ્ટુપ શ્લોકને લાયક આઠ આઠ ખાતાની ચાર યોગો પાડી, પછી સભામાં પધારેલા સદ્-ગૃહસ્થોમાંથી સાત જણને પૂછ્યું કે તમારે શાથા વિષય ઉપર કવિતા હમણા કરાવવાની ઈચ્છા છે તે કહો. એકે કહ્યું કે બાળકનનો નિબેધ, બીજાએ દશાવત, ત્રીજાએ નાટકો કરી બતાવવાના કાવદા, ચોથાએ પાંચ-ડીનોતોરો, પાંચમાએ તે સમે મળેલી સભાનું વર્ણન, છઠાએ વૈદ્યવિદ્યા, અને સાતમાએ દેશની રિયતિ મુધારેવા વિશે કવિતા જોડવાનું કહ્યું. આ રીતે સાત અવધાન તો થઈ રહ્યાં, અને આઠમું એ હતું કે કોઈ

પણ શ્લોકના આડા અવળા અક્ષર કોઈ બાજે તે યાદ રાખી તે શ્લોક બણી બતાવવો. આ શ્લોક દ્રેવિંગ કાલેજના શાસ્ત્રી જિવણરામ જે ભાતે સારા વિદ્વાન તેમજ કવિ છે તેણે પોતે નવો એક શ્લોક બોલ્યો હતો તે આપવાનું કર્યું.

પછીથી અષ્ટાવધાનનું કામ પૂર્ત થયું. શરૂ થયું. પ્રથમ કહ્યું કે એ શ્લોકનો આટલામો અક્ષર ફલાણે, તે ધોરજથી સાંભળી લઈ કાંઈક વિચાર કરી કવિએ પોતાના કોઠામાં તેટલામા સ્થાને પોતાની તર્ફનો અક્ષર માંડ્યો. આ અક્ષરને અને આપેલા અક્ષરને કોઈ પણ રીતનો સંબંધ હતો નહિ કે સંકેતની કલ્પના કરી શકાય. એ અક્ષર જે કવિ પોતે માંડતા હતા તેથી તો આપેલા એક વિષય ઉપર નવોજ શ્લોક રચાતો હતો. મતમમ કે જેવા વિષયો આપ્યા તેવાજ એ કવિએ એક વિષય ઉપર શ્લોક રચેલો, અને જેટલામો અક્ષર બોલવામાં આવતો તેટલામો અક્ષર પોતાના શ્લોકમાં ક્યોછે તે ગણીને એ કોઠામાં માંડતા હતા. આ રીતે સ્મરણ શક્તિનું કામ બેપડું ચાલતું હતું. જેટલામો અક્ષર કહે તે યાદ રાખવો, અને પોતાનો તેટલામો અક્ષર સંભારીને લખવો.

આ પ્રમાણે એક અક્ષર લીધા ને એક અક્ષર લખ્યા પછી, પાસે બેઠેલા એક લખનારને પૂછ્યું કે તમારા હજારક કયો વિષય ને કયો છંદ મુકરર થયેલોછે, તે પૂછી એકાદ મિનિટ તને તે વિષય ઉપર તે છંદનું એક ચરણ લખાવ્યું. પછીથી કેટલોક વખત બીજી નવો અક્ષર લેવામાં ને પોતાનો અક્ષર લખવામાં ગયો, ને પછીથી બીજા લખનારને તેને જોઈતું ચરણ લખાવ્યું. એ રીતે શ્લોકના બત્રીશ અક્ષર લેવાઈ રહ્યા, અને છએ લખનારના ચારે ચરણ પૂરાં થઈ રહ્યાં ત્યાં મુખી કામ ચાલ્યું. આવખતે કેટલાક સભાસદો ટેબલની આસપાસ વીટાઈ વળ્યા હતા, અને બધાજ પરસ્પરે વાતો કરતા હતા. પણ આ શોરબજારથી કાંઈ પણ ન ગબરાતા શંકરલાલ કવિ તો પોતાનું કામ એકચિત્તેજ કર્યા જતા, અને સ્વસ્થબેઠા ને એક કલાકને દશેક મિનિટ નેહાતી થઈ એટલામાં પોતાનું અષ્ટાવધાન પૂરું કરી સભાની આગળ નીચે પ્રમાણે રજુ કર્યું.

કોષ્ટકમાં છૂટા છૂટા અક્ષરો લખતાં જે શ્લોક રચાયો હતો તે વાંચતાં બાબલગત નિષેધ વિષે આ રીતનો માલમ પડ્યો.

હાવાલલગ્નાદંપરં નાસ્માકંદેશહાનિદં

યેનનિર્વારતાંપ્રાપ્તા સર્વાભારતભૂરિયં ॥૧॥

અર્થ:—અકેશભ ! આજલગ્ન કરતાં બીજું (કંઈ પણ) આપણા દેશને વધારે હાનિકારક નથી, કે ને વડે આપ્તી આ ભરતભૂમી નિર્વારતાને પામી છે.

દેશાટણ વિષે શિખરિણી વૃત્ત.

અયેહેવિદ્યાંસઃપ્રણયાનિલયાઃસર્વસુખદં

વિધેયંસત્પ્રેમ્ણા સકલશુભદેશાટનામિહ

યતઃસત્સમ્યક્ત્વંમુજનકુલસંગેનસહસા

નરઃસંપ્રાપ્નોતિપ્રબલમપિવિજ્ઞાનમશ્વિત્લમ્

અર્થ:—અરે ઓ, મનેહનિધાન વિદ્વાનો, આ જગતમાં સઘળા સુખને આપવાવાળું સઘળા શુભ દેશમાં સારી પ્રીતિથી અટણ કરવું જોઈએ, કે નથી માણસને સારા લોકના સમાગમથી એકદમ સારી સંબંધતા તથા બધું જગત્ સારા પ્રાપ્ત પાવશે.

નાટકો કરવાના કાપડા વિષે સ્વધરા વૃત્ત.

વિદ્યાંસોહેસદૈવામરવરસુગિરાનિર્મિતાનાંસુનીતિ

પ્રીતિસ્થૈર્યપ્રદાનામભિનયદ્દહકારૂપકાણાંતુસિદ્ધિં

નોધત્તેયેનસર્વૈઃકથામિહમનુજૈર્વર્તિતવ્યંવિનીતૈ

રિસેતલ્લજ્ઞાનજાલંવિકસતિહૃદયેનિસ્તુલાનંદાવાર્પિ,

અર્થ:—દેવવરના રૂડી વાણીમાં રચેલાં તથા સુનીતિ, પ્રીતિ, ને પ્રેમ આપનારાં રૂપકો (નાટકો) બજવવાથી અહિંયા કંઈ સિદ્ધિ મળતી નથી ! સુચિહિત માણસોએ અહિંયા (આ દુનિયામાં) કેમ વર્તવું તે

આમતનું અતુલ્ય આનંદ વર્ણવનારું બહુ જ્ઞાન, જે વિદ્વાનો, તેવડે હૃદયમાં ફેલાઈ રહે છે.

પાધડીના છેડા ત્રિષે મંદાકાંતા વૃત્ત.

હૃષ્ણીપાતં શુભગુણગણં નિર્મલં સર્વલોકૈઃ

પ્રેમ્ણાધાર્યશિરસિ સર્વતં સર્વશોભામદંચ

અશ્વદ્વિદુલ્કુલમિવ સુવર્ણોત્સદ્રમ્યરાગં

કિંહે સમ્યાદુતતરમહં વર્ણયે મુગ્ધવૃદ્ધિઃ

બાવાર્થ:—સારા ગુણનો સમુદાય જેમાં છે એવો, નિર્મળ, સર્વ લોકે હમેશાં માયા ઉપર ધરવા યોગ્ય, સર્વ જ્ઞાતાનો આપનાર, જેનો રમ્ય રાગ હમેશાં સુવર્ણ શાભી રહ્યો છે, એવા પંડિત વર્ગ જેવા આ પાધડીના છેડાનું જે મુગ્ધ બુદ્ધિ શીરસે, જે સભાસદો, અપટલો વર્ણવે છે ?

ઉપરું વર્ણવે તોરને તથા પંડિત વર્ગને સમાન રીતે લાગુ પાડવાનું કર્યું છે. પંડિત પક્ષે ગુણનો અર્થ તાત્પર્ય, ને સુવર્ણનો અર્થ સારા અક્ષર એમ કરવો. રાગ શબ્દનો અર્થ પંડિતપક્ષે પ્રીતિ, અને નહિ તો રંગ એમ કરવો.

સભાવર્ણવે માલિની વૃત્ત.

લસતિ પરિપદેપા શોભિતા સદ્ગૃહસ્થૈ

નયવિનયમયૈર્યા માનસોછાસદાલી

હસતિ મુરસમાંયા સ્વૈગુણૈર્નિર્નમિત્તૈ

યદિહ કાવિગુરુણાં સદ્બુધાનાં ચ સંઘઃ

અર્થ:—નીતિને ત્રિતપવાળા સદ્ગૃહસ્થોએ શાભતી, અને મનનો ઉલ્લાસ આપનારી આ સભા જાહે છે તથા પોતાના સ્વાભાવિક ગુણો વડે ઇંદ્રસભાને હસી નાખે છે, કેમકે અહિંયા (ધણા ધણા) કવિ, ગુરુ, તથા સારા બુદ્ધ ભગા થએલા છે. અને ઇંદ્રસભાને પક્ષે કવિ એટલે શુક,

કર એટલે બૃહસ્પતિ, તથા બુધ એટલે દેવતા એમ અર્થ કરવો, અને બી સલાપક્ષે કવિઓ, શુરઓ (મોટા માણસો), અને બુદ્ધિમાન એમ સમજવું.

વૈદ્યવિદ્યા વિષે સારૂં જ વિદ્વિહીત છે.

सर्वेषां सुखदा चिकित्सककला वंद्याभिनंद्यापि च

प्रायः सर्व सुखैकमूलमिह यत्प्रोकेतदेकाग्र्यं

आयुष्यं सुखदं ततो जनुरपि स्वीयंच सार्थततः

सर्वाण्येव सुखानि चापि हिततः प्रादुर्भवन्ति स्म यत्

અર્થ:—સઘળાને સુખ આપનારી વૈદ્યકળા વંદ્ય તથા અભિનંદ્ય, એટલે, નમવા, તથા વખાણવા યોગ્ય છે. આ કૃતિયામાં બહુધા સઘળા સુખનું જ મૂળ છે તે એનાજ એક આશયવડે રહેલું છે. સુખ આપનારું જ આયુષ્ય તે એનાથી છે, (આપણે) પોતાનો જન્મ પણ તેનાથીજ સાર્યક છે, અને જ ન સઘળાં મુખોએ તે તેમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.

દેશસ્થિતિ સુધારના વિષે વસંતતિલકા વૃત્ત.

विद्वद्भिरत्नश्रुतिप्रथमं स्वदेश

स्यैव स्थितिर्विविधयत्नशतैर्विधेया

सर्वोत्तमेति तु मतं न हि कस्य रम्यं

किं त्वत्र विश्वपतिस्तत्કुरुणार्थनीया.

અર્થ:—વિદ્વાનોએ તુર્ત પ્રથમ સ્વદેશનીજ સ્થિતિ સર્વોત્તમ હજારો વિવિધ યત્નવડે કરવી એ વિચાર કોને સારો નહિ લાગે? પણ એ બાબત પર મેધરની સારી કસ્ટા માગવી જોઈએ.

આ રીતે સાતેજ હુની માગેલી કવિતા પાંચી બતાવ્યા પછી શાસ્ત્રી તિલકશ્રીએ જે શ્લોકના અક્ષરો આડા અવળા આપ્યા હતા તે નીચે પ્રમાણે બણી બતાવ્યો.

असमानासमानापि रत्नवाद्यामापिचोद्धत्वा

अकांतापिचयाकांता कस्यनोविस्मयायसा

ભાષાર્થ:—જે-સ્ત્રી સમાન (માનમાં આવેલી) છે તે છતાં અસમાન એટલે અનુપમ છે, જે રૂક્ત (રેખા) શ્યામાછતાં ઉજવળ છે, જે અકાંતા એટલે દુઃખનો અંત આણનારી છતાં કાંતા છે, તે સ્ત્રી નોંધને કોને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન નહિ થાય?

આ મુજબ અઠાવધાન પૂરું થઈ રહ્યા પછી સઘળાએ કવિની યોગ્ય પ્રશંસા કરી, અને ગૂજરાતમાં એવાં રત્ન ઉત્પન્ન થાય છે તે બાબત આપણા આખા પ્રાંતને મુબારક બાદી આપી. કવિએ નવનાયી જવાન આપ્યો, અને કહ્યું કે શાસ્ત્રમાંતો શતાવધાન સુધી કરવાનું કહ્યું છે અને તે પ્રમાણે કરનારા પણ આગળ યઈ ગયા છે. પછી સભાસદોએ રા. રા. વજલભાઈનો આવો વિદ્યાવિનોદનો મળાવડો કર્યો માટે ઘણું ઉપકાર માન્યો, ત્યારપછી કવિ શિવદાસ જે આંખે અપંગ છે તેણે, એ બાબત કેટલીક ગીતિઓ સમયાનુસાર ગાઈ સંભળાવી. પછી પાન ગુલાબ લઈ સભા ખૂશીની સાથે વિસર્જન થઈ.

પછીથી કવિ શંકરલાલને એ. ઉદાર ગૃહસ્થે ખાનગીરીતે રૂ. ૫૦) બેટ દાખલ આપ્યા હતા.

વડોદરાનો રીપોર્ટ.

વડોદરાનો રાજકીય રીપોર્ટ સને ૧૮૮૦-૮૧ નો બહાર પડી ચૂક્યો છે. એ વરસમાં મોટામાં મોટું કામ થયું છે, તે વડોદરામાં વસ્તી ગણતરીનું છે. તેની સંખ્યા આ પ્રમાણે “ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા” નો અબર પત્રી આપે છે.

લતો.	જમીન.	સ્ત્રી	પુરુષ	કુલ.
અમરેલી. ..	૧૫૬૦	૭૦૪૨૦	૭૭૦૪૮	૧૪૭૪૬૮
કડી. ..	૩૧૫૮	૪૭૮૫૩૩	૫૦૬૬૫૪	૯૮૮૪૮૭
નવસારી.	૧૯૪૦	૧૪૧૦૭૨	૧૪૮૪૭૭	૨૮૭૫૪૯

વડોદરા.....	૧૯૦૬	૩૦૫૭૦૬	૨૪૬૨,૮૩	૧૫૪૬૮૬
વડોદરાશહેર.. ..	૫	૪૭૬૪૭	૫૩૮૭૧	૧૦૧૮૧૮
વડોદરાકાંપ...	૧	૧૮૧૫	૨૮૭૬	૪૧૬૪

એ પ્રમાણે કુલ રાજ્યની વસ્તી ૨૨,૮૫,૦૦૫ માણસની છે. એમાં ૧૮૭૨ કરતાં વડોદરા શહેર અને અમરેલીમાં વધારી ઘટી છે. તેનું શું કારણ તે જણાવ્યું નથી. નાણાં સંબંધી બ્યવસ્થામાં કુલ આવક નીચે પ્રમાણે છે.

પાણત.. ..	૭૬-૮૦	૮૦-૮૧
જમીનનું મહેસુલ.. ..	૧૦૧૦૧૪૧૩	૬૭૪૨૦૮૨
ખંડણીને રયાપી જમાખંદી..	૧૫૩૬૫૨	૭૪૩૫૬૦
આમકારી	૨૧૬૧૩૩	૨૪૫૭૨૬
પરચૂરણ કર.	૩૦૭૫૯૪	૩૬૧૨૬૬
કુશ્મ ને ટાઉન ડ્યુટી.. ..	૬૮૬૩૩૧	૧૦૭૬૮૨૩
અફીણ.	૪૬૨૦૩૪	૪૦૬૧૪૭
ટ્રાંપ.	૧૬૫૬૨૪	૨૨૬૩૩૮
ટ્રંકશાળ.	૧૦૫૦૦	૬૩૦૦
દેવાની ફી-ડંડ.	૧૧૩૮૨૨	૧૨૮૮૬૨
કેળવણી.	૧૦૫૧૧	૧૫૧૭૧
બાજ.	૫૧૫૫૧૭	૮૧૦૨૩૩
રેલવે.	૩૬૧૨૪	૭૪૬૦૦
પરચૂરણ.	૩૪૫૭૭૦	૫૪૧૬૦૮
	<u>૧૩૬૯૧૪૫૫</u>	<u>૧૪૩૮૨૧૨૬</u>

સમગ્રી મળીને કુલ આવક રૂ ૧૪૩૮૨૧૨૬ બાબતાર્થ રૂપિયાની નફી ગણાઈ છે. અને નીચે પ્રમાણે નફી ખર્ચ ગણવામાં આવ્યો છે.

	૧૮૭૬-૮૦	૧૮૮૦-૮૧
ધર કુટુંબી	૧૧૫૬૬૬	૧૨૨૧૪૨૨
હાથુર કચેરી.	૪૫૨૬૩૭	૪૬૬૭૪૦
જમીન મહેસુલ ખર્ચ.	૬૭૮૬૮૦	૧૧૧૫૦૭૩

અફીણ ખાતું.....	૪૬૭૬૧૦	૧૨૬૯૩૪૫
બીજાં સિગીય ખાતાં...	૨૩૨૯૭૬	૨૭૪૮૭૧
બ્યુડીસાયલ. (દીવાની).	૨૯૧૩૬૫	૨૯૧૦૧૦
પોલીસ...	૮૧૧૭૮૨	૮૨૧૬૦૫
જેલ	૨૦૩૭૯૩	૭૨૬૭૮
લશ્કરી	૩૦૯૪૧૩૮	૩૧૬૦૨૫૦
આશામદાર, નીમનોણકદાર, પેનસન,				
અને બીજા લવાજમવાળા...	..	૭૩૪૪૩૨	૮૨૪૦૮૩	
જાહેર બાંધ કામ...	...	૧૧૯૫૨૮૪	૧૬૩૧૪૬૮	
કેળવણી	૧૭૧૪૨૩	૧૯૪૫૧૯	
વૈદક...	...	૧૨૫૮૪૪	૧૩૩૮૦૪	
મ્યુનિસિપાલીટી	૨૭૨૪૧૫	૨૬૮૦૪૬	
ધર્મોદા...	...	૭૯૬૪૦૮	૮૭૫૮૫૨	
પરચૂરણ...	...	૧૯૪૨૪૩	૨૩૧૭૮૬	
વધારાનો ખર્ચ...	...	૭૮૦૨૯૨	૪૪૭૯૬	
કુલ. ૧૧૮૪૨૨૨૧				૧૩૦૫૭૭૨

સારસંગ્રહ.

આણંદથી અંબાત સુધીની રેલવે—આણંદથી પેટલાદ પધને અંબાતના પીપજોઈ ગામસુધી સાંકડા માપનો રેલવે ગાયકવાડ સરકાર-બાંધનાર છે તેથી મજકુર રસ્તાની સરેવઈ માપણી હુકમ થયોછે.

અમેરિકામાં પણ અફીણના બંધાણીઓ વધતા આવ્યા છે. ત્યાં દરવરશે ૭૭૦૦૦ રતલને આશરે અફીણ આયાત કરવામાં આવે છે અને બંધાણીઓની સંખ્યા ૨૦૦૦૦ વીંશ હજારથી પણ વધારે છે એક માણસની વર્ષ દહાડાની આવરેજ આશરે ચાર રતલને સુમારે આવેછે.

રશિઆનોની વસ્તી દહાડે દહાડે વધતી જાયછે સને ૧૮૭૦ ની અંદર આઠ કરોડ પંચાવતલાખ સીતેર હજાર હસેને

ઓગણપચાસ રૂચિપનોની વસ્તિ હતી પણ હમણાં છેવટની યએલી ગણતરી નોતાં વધીને દસ કરોડ અડવી હજાર ત્રણસો સુડતાળીશની સંખ્યા આવીછે. આ સઘળો વધારો પોતાંડમાં છે, હંપ વર્ષમાં ત્યાંની વસ્તિમાં કાંઈજો વધારો થયોછે.

ચીનમાં કાગળ બનાવવાનાં કારખાનાં સંખ્યા બંધ નીકળવાને લગતી તૈયારીઓ થવા લાગીછે. નીંગપો, કંતાન, અને સેંગાહી ખાતે એવા કારખાનાં કાઢવાની શરૂઆત થઈ ચૂકીછે. આપણા દેશમાં એવાં સાહસિક નર કોણુ છે ?

છેલ્લી ગણતરીપરથી એવું માલમ પડેછે કે આપણા દેશમાં ૨૧૦૦૦૦૦૦ એ કરોડ દરેલાંખ વિધવાઓ છે.

ફુનિયામાં બનતાં કાગળોનો અડસડો ક્રાસનાનાણા ખાતાના પ્રધાને કહેડ્યો છે તે ભરોસે રાખવા ભેગછે, સઘળા મળી ૩૬૮૫ કાગળ બનાવવાના કારખાના છે. એ કારખાનામાં ઓગણસાઠ કરોડ ને પંચાસ લાખ મૈલના વિસ્તાર સુધી ફરીવજે એટલા કાગળો દરરોજ બનેછે. તેમાંથી વર્તમાન પત્રોનાં કામેમાં ૧૮ કરોડ હંપ લાખ મૈલ વિસ્તારને ઠાંકી નાખે એટલા કાગળો આવેછે. ગયા દસ વર્ષમાં વર્તમાન પત્રોના કામેમાં આવતાં કાગળોમાં વજુગણો વધારો થઈ ગયોછે. રાજકાજના કામેમાં છ કરોડ પચાસ લાખ મૈલના વિસ્તારમાં ફરીવજે એટલા કાગળો સરકાર સેછે. કેળવણીની શાળાઓની અપમાં ૫૧૨૫૦૦૦૦ મૈલના વિસ્તારના, વપારના કામેમાં ૭૫૦૦૦૦૦૦ મૈલના વિસ્તારના, ખાતગી પત્ર વહેવારના ઉપયોગમાં ૩૨૫૦૦૦૦૦૦ મૈલ વિસ્તારના કાગળો વપરાયછે. સઘળા કારખાનાઓમાં ચારતો બાજકો, ને મરદો મળીને ૧૬૨૦૦૦ ની સંખ્યા કામે લાગેલી છે.

આખી દુનીયામાં ૨૩૨૬૦ વર્તમાન પત્રોછે. જેમાં યૂરોપ, ખાતે ૧૩૬૦૦, એશિયામાં ૨૮૮, આફ્રીકામાં ૫૦૦, આમેલીયામાં ૧૦૦ તથા અમેરિકામાં ૬૧૨૬ પત્રો પ્રગટ થાય છે. સુધરેલા દેસાનો કેવો સુધારો !

તા. ૧ દી. મતા. “ગ્રામ્યઓફ ઇંડીયા” માં વડોદરાની રાણી

જન્મનાબાઈની છબી આપી આ પ્રમાણે લખેલું છે:—રાણી જન્મનાબાઈ ૧૮૫૩ ના આગષ્ટ માસમાં સતારાના ગ્હીમતપુરના કુળમાં કુટુંબમાં જન્મી હતી. ૧૮૬૬ ના અપ્રિલની ૨૬ મીએ મરનાર મહારાજા ઝંડરાવ ગાયકવાડ સાથે તેનાં લગ્ન થયાં હતાં, અને ૧૮૭૦ ના નવેમ્બરની ૨૮ મીએ તે વિધવા પદે હતી એસમે તેને કાંઈ સંતાન નહોતું, પણ ગર્ભ હતો, એ પછી ૧૮૭૧ ના જુલાઈની ૫ મી તારીએ તેને એક છોકરી જન્મી હતી, જે તારાબાઈ છે. તે ૧૮૭૬ ના ડીસેમ્બરમાં સાવંતવાડીના સરદારાઈ સાથે પરણી છે. ઝંડરાવના મરણ પછી મહારાવ ગીદીએ ખેડો હતો પણ તેના અભ્યવસ્થિત કારવારને લીધે તેને જ્યારે પદબ્રહ્મ કીધો ત્યારે જન્મનાબાઈને પોતાના વરધારની નીમ. કહલાલી માટે દત્તક સેવાનો હક સરકારે આપ્યો, આટલો વખત—એટલે ૧૮૭૨ ના જાન્યુઆરીની ૪ થી તે વડોદરે જોડીને પૂને જઈને રહી હતી, તે ૧૮૭૫ ના મેની, ૨ જીએ વડોદરે આવીને ૨૭ મી મેએ હાલના ચિપાણરાખને તેણે દત્તક લોધાવતા. વડોદરાના દિવાન અને રેસીડેન્ટે પણ રીપોર્ટમાં તેની સારી સલાહ માટે ઉપકાર માનેલો છે. જન્મનાબાઈ ૧૮૭૭ ના દિલી દરવારમાં હાજર થઈ હતી, જે લાડી લીટનની મુલાકાત લીધી હતી. તે મરાઠા સ્ત્રીમાં એક નમુનાદાર સ્ત્રી છે. સ્ત્રીઓ જે સાન જળવી શકે તે કરતાં તે વધારે કેળવણી છે, જે પણી તેને કુદરતી બક્ષીઓ છે. તે વાતચિત કરવામાં તે મુલાકાત કરવામાં પણી નીડર ને ધીર છે; અને વડોદરા સંબંધી તે ધાર્યું સાઈ સાન પરાયે છે, તથા રાજકાજમાં હમિયાં પણી સારી સલાહ આપેછ.

નિશાબોનાં ઇનામ પત્રક.

(સાંધળું પૃષ્ઠ ૨૪૦)

જોડીયા. મુનસફ સાહેબ લાલજી પીતાંબરે ગરિબના છોકરાઓને ૩૨-૧૩-૦ રસેડો નં. ૧૮ કાલાવડ. વારા કાળા જાદવજીને ઘેર પુત્રના જન્મની ખુશાલીમાં ૩૧) પતામાં અને કન્યાગાળામાં ૩૦) પતામાં—ખાંટોળા, બાસ ગોવિંદજીએ પોતાના છોકરાને નિશાજો બેસાડી ૩૦) મી.

હાઈ સોદરીઆ બમવાનજીને ધેર પુત્રનો જન્મ થવાથી ૩૦૥ મીઠાઈ—
 ગઢવી જીવા દાદાને ધેર પુત્રનો જન્મ થવાથી ૩૦૥ મીઠાઈ—આધોઈ—
 આસિમુંટ પ્રફોતમને ધેર પુત્રનો જન્મ થવાથી ૩૩-૧૦-૦ સ્લેટો તથા
 ચોપડીયો—૬૭૫. મ. ગોંડળ રેવિન્દ્રકમિટનાર સાહેબે ૩૧-૧૩-૬ મીઠાઈ—
 સરસાઈ. સ્કૂલ કમિટિના પ્રેસિડેન્ટ સાહેબ તથા મેમ્બરોએ ૩૧ વીરપર-
 બગા. જલા રામજી પોત પોતાના બાણેજને નિશાળે બેસાડીને ૩૦૫
 મીઠાઈ—૬૨જી કેશવજી બવાન પોતાના દીકરાને નિશાળે બેસાડી ૩૦૫
 મીઠાઈ—ગોંડળ તામે નવાનગરના બાઈલાધા જોડાએ પોતાના છોકરાને
 નિશાળે બેસાડી ૩૩) મીઠાઈ—ધોરાજી. શેઠ ધેના કહાનજી પોતાને ધેર
 દીકરો આપવાથી ૩૪૫ પતાસાં—બટ હરજીવન લાધા પોતાની બેનને
 ધેર દીકરો આપવાથી ૩૪૫ પતાસાં—તમાં જ્યેમમાં ૩૦૫ પતાસાં—ઢાંક.
 મો. જ્યેંદ વચરામ તથા માં. શવજી પ્રાગજી ૩૦૫ પતાસાં—સરધાર.
 વહીવટકારકુત ગંગાધર સીવનારાયણની રાજકોટ બદલી થઈ તે બાપત
 ૩૨) પતાસાં—મવરીદડ. પટેલ માંડણ જીવા તંયા સોની પ્રફોતમ તથા
 દમાજીએ મળી ૩૦૫ રાજપરા. તાલુકદાર સાહેબે ૩૦૫ વડાળા. અવલ
 કારકુત જોરીશંકર નર્મશંકરની બદલી થતી વખત ૩૧) પાટી તથા ચાકર
 બાટીયા. મહાનકારી જ્યેંદ મોતીચંદ ૦-૫-૦ ચાકર—જોડીયા. ઠકર
 રામવજી જુઠાણી ઉનાળામાં છોડાએને પાણી પાવ તેનું કુલ ખર્ચ
 ૩૬-૬-૮ માળીઆ. ખોળ જોડા ડુંવરજી ૩૧) ઉપસેટા કન્યાશાળા. પો-
 સ્ટમાસ્ટર કુલચંદ મૂળજી ૩૧) પતાસાં—આંબરડી. આ. રેવાશંકર હી-
 રાચંદ વહીવટદાર સાહેબે ૩૦૫ મીઠાઈ તથા પતાસાં—નવાનગરકન્યા-
 શાળા. શેઠાણી પૂતળીમાઈએ ૩૧) સાકર વહેચી—સલાપા. કમિટિના
 મેમ્બરો તથા ગામલોકોએ મળી ૩૧) સાકર—બાટીયા. શેઠ પેરાજી મૂળજી
 ૩૦) સાકર—કાળાવડ. આં. ન્યાયાધીય ઉલ્લાસજી નૌતમલાલે ૩૧) મીઠાઈ
 અને કન્યાશાળામાં ૦-૬-૦ મીઠાઈ—મહેતાજી જોડાલાલે ૧-૬-૮ ચા-
 કર—વવાણીયા. દોયી હીરાચંદ અવચળના દીકરાને બારે મંદવાડ મહે-
 વાથી ૩૪) છોડાએને જમાડયા—માળીયા. મહેતાજીએ પોતાના છોક-
 રાને મુવાણુ થવાથી ૩૦-૧૦-૦ મીઠાઈ—સરસાઈ. રાજદાર આ.

ગીરજાશંકર દયાશંકર ૩૦-૧૦-૯ પતાસાં તથા ૧ છોટ—મોટી ખીલોડી.
ગામંસોષી તોરફથી ૩૦-૯-૦ ચોપડીયો—ખરેડી, ન્યા. રમ. કા. કપુરસંદ
ગોપાળજી ૩૦૧ લુચું. મકૂલ કમિટિએ ૩૧) મીઠાઈ—પાટણવાન. માણ
ફાજદાર મલેક નધુરામરા તથા લાલજી જગતપ્રસાદ દરેક ૩૦૧. મુજબ
૩૧) પતાસાં તથા સાકર. વહીવટદાર. સાહેબ હેમચંદ હંસરાજ તથા
ફાજદાર રતનશી ખીમજીએ મળી. ૩૨) નાં શાકર—નામક ફો. દાદામીઆં
મહમદમીયાં તથા ગુસાઈ લક્ષ્મણપુરી ધર્મપુરી તથા શેઠ. સોમજી વીરજી
૩૧૧ ચોપડીયો—પટેલ પેલા બીણા પેચાણી ૩૦ ચોપડીઓ—બાળિયા.
ખાખી. માહંત લક્ષ્મણદાસજી તથા ખીજા. ચમ્પરીએ ૩૧) સાકર—
લોધિકા. આજમ થાણદાર સાહેબ કેશવલાલ યુનીલાલે ૩૨) શાકર શેર
૧૦) ખંભાલીયા. મુંબાઈના ઠક્કર દામોદર ઠાકરેશી. મુળજી. જી. ટી. ધો.
ઓ. ને પેર. પુત્રનો જન્મ થવાથી તાલુકા મકૂલ તપ્પા કમાયાળામાં ૩૪૩૧
ઈનામ વહેંચ્યું. ૩૨૧-૭-૦ મીઠાઈ ઉપલા વર્ગનાં જોકરાઓને ૩૩૧
સીસાપેત. ૩૧-૭-૦ નીચલા વર્ગનાં જોકરાઓને મધ્યપેતો ૩૭) છોટના
ધાધરા જોડીઓને ૩૧૦) નિયાળમાં ઘડીવાળના આખ્યા.

ગણપતરામ ચંપુપરામ.

ડુપુટી. એન્જીનફેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબ.

કચ્છ પ્રાંત.

વીરાણી. વાર્ષિક પરિક્ષા વખતે ૩૧૧ ચોપડીયો. તથા તે વખતે
મહાજન તર્ફથી ૩૧૧ ચોપડીયો ૩૧) મીઠાઈ—સાંખાણીયા. વાર્ષિક પરી-
ક્ષા વખતે ૩૩૧ ચોપડીયો—સાંધારણ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ૩૪૧
ચોપડીયો. તથા મહાજન તર્ફથી ૩૧) મીઠાઈ—કુમરો. વાર્ષિક પરીક્ષા
વખતે ૩૧૧ ચોપડીયો. તથા મહાજન તર્ફથી ૧૧૧ મીઠાઈ—સાભરાઈ.
વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ૩૧૧ ચોપડીયો—ગામધણી તર્ફથી ૩૧ મીઠાઈ—
લાયળા. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ૩૩૧ ચોપડીયો—ફતેગઢ. વાર્ષિક પરીક્ષા
વખતે ૩૩૧ ચોપડીયો તથા એપીયમ ઈન્સ્પેક્ટર. જટાશંકર. પ્રભાશંકર અને
મહાજન તર્ફથી ૩૨) મીઠાઈ—ઓડશર. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ગામધણી

તર્ફથી કારભારી જીજીભાઈ જીજીભાઈ તર્ફથી રૂ. ૨) મીઠાઈ—બેસા. વાં-
પિક પરીક્ષા વખતે રૂ. ૧૦) ચોપડીયો, ગામધણી અને ચોપીયમ ઇન્સ્પે-
ક્ટર જટાચંકરે મળી રૂ. ૨૫ મીઠાઈ—ગેડી. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે રૂ. ૪)
ચોપડીયો, તથા જગીરદાર તર્ફથી તથા મહાનેજરે રા. મંગળજી કલ્યાણ
જી ચોપીયમ ઇન્સ્પેક્ટર જટાચંકરે મળી રૂ. ૧૫ મીઠાઈ—૨૫. વાર્ષિક પ-
રીક્ષા વખતે મહારાજાધિરાજ મિરજ મહારાજાચીજી ખેંગારજી બહાદુર
તર્ફથી રૂ. ૧૫ ચોપડીયો. રૂ. ૧) મીઠાઈ—મનકુશ, વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે રૂ. ૩
ચોપડીયો. ગામધણી પીરના કારભારી તર્ફથી રૂ. ૧) દુધાઈ. વાર્ષિક પરીક્ષા
વખતે મહારાજાધિરાજ મહારાજાચીજી ખેંગારજી તર્ફથી રૂ. ૫ ની ચો-
પડીયો, મહાનંન તર્ફથી રૂ. ૧) મીઠાઈ—નંગવાણા, વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે
રૂ. ૩૫ ચોપડીયો—અંગરનાઈટ સ્કુલ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે મહારાજા
ધીરાજ મિરજ મહારાજાચીજી ખેંગારજી બહાદુર તર્ફથી રૂ. ૪ ચોપડીયો.
તથા વહીવટદાર અને રા. જટાચંકર સામજી વગેરે તર્ફથી રૂ. ૪) મીઠાઈ—
રાપર નાઈટસ્કુલ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે રૂ. ૩ ચોપડીયો—માધાપર, ખા.
જી. નિ. પ્રાં. કમળના. રા. એ. ઈ. સા. 'મહાનંન વગેરેની અરજી' પે-
રથી ત્યાંની સ્કુલ તપાસવા ગયાં તારે જોજી ઈશ્વરહિમ' રહીમાણી રૂ. ૧)
ખો. આસાર, રેવજી રૂ. ૧ ખો. કોરજી ધાણીયા રૂ. ૫ શેવક ખીમજી કેશ-
વજી રૂ. ૦-૬-૦ ખો. કોરજી પ્રધાન રૂ. ૦-૬-૦ કુંભાર નારણ રાજાણી રૂ. ૦
કુંભાર પ્રેમજી હરજી રૂ. ૦ કુંભાર નારણ ગોવિંદ રૂ. ૦ શાન્તી ખીમજી
વેણશિ રૂ. ૦ કેણખી સાંમજી 'જેઠાણી રૂ. ૦ નર્મણા, ઠકર' શાંમજી
જેઠાણી પોતાના જોકરાને નિયામે બેસાડી રૂ. ૧ મીઠાઈ મહેતા-
જીને રૂ. ૫ માનીટરો ચારને રૂ. ૫ પરાડીયાના શેઠ નરસી જેઠાને
ધેર પુત્ર પ્રસાદાચી રૂ. ૧-૬-૦ ની ચોપડીયો. તથા જોકરાઓને દરેક
જેઠાને 'કોર' ના જોજી મહેતાજીને ઘીંટ હાથ રૂ. ૧ એક પછેડી
રૂ. ૦ રોકડા માનીટર ચારને રૂ. ૫ અંગીઆ. ઠકર' વેલજી મૂંજેચંદ રૂ. ૧૫
મીઠાઈ વહેંચી આંની લાંબોધેરે પોતાના જોકરાને નિયામે બેસાડી રૂ. ૧૫
મીઠાઈ મહેતાજીને રૂ. ૧૫ પાઘડીના—ભૂજપર. રા. વીજળજી જીવણ મુદ્રા
વહીવટદારે પરીક્ષા લઈ ઉધરાણું કરી તમામ જોકરાઓને ચોપડીયો આપી

૩૨૧૧ શા આચારી જોગાર ૩૧ શા. મુળચંદ ૩૦૧ શા. વસાવા ઉગાળી ૩૧) શા. તેજસી નથુ ૩૧) પટેલ બીમજી બાવળ ૩૧) શા. વેળપાળ ઉકરડા ૩૦૧ શા. શીવરાજ માનજી ૩૦૧ શા. લાલચંદ કેશવજી તા. ૧૪-૬-૮૧ ને રોજ મુદ્રાના શા. મુળચંદ દેવચંદ ૩૦૧૧ ની મી. ઠાઈ—વિંઝળ. રા. કલ્યાણરાવ, જુહાપાઈએ ૩૧૧ લુગડું તથા ૩૧૧ મીઠાઈ ખોળ મોલોદીના સોમજીએ પોતાના જોડરાને મુદ્રામાં બેસાડી ૩૫) મીઠાઈ—ખેડોઈ, નિયાળનું વાગુ થતી વખતે ૩૦ બીમાણી પ્રતાપસંગજી પ્રાગજી ૩૦ મેમાણ નથુ ફકીરમહમદ ૩૦ મેમાંણ ઈસા જુમાણી ૩૦ મી. જલદવજી કમ્તૂર ૩૦ બીમાણી મુરજમલજી આસારી-આજી ૩૦ બીમાણી આમરજી બાવજી ૩૦ ઝાંઝીરા માધવજી બીમજી ૩૦ મેમણ જુરમહમદ અક્ષરખા. બીજા અદરખેએ ૩૦-૧૦-૦ મુદ્રા ૩૨-૧૦-૦ પત્રો. વકીલ હરીદાસ મુળજી તર્ફથી ૩૧ ની મીઠાઈ—ગઢસીસા. બેનીવાડીની કેળવણી સેવા જનાર મહેતાજીએ મળીને ૩૨) મીઠાઈ ૩૦૧ ઓપડીયો—ફરાદી. તેરાના ઠકર કહાનજી પ્રશ્નચોતમે ૩૮) પેડા વહેંચ્યા—દોઢારા કન્યાશાળા, શ્રી ત્રીકમજી પેલજીની પુત્રી બદમીબાઈએ કન્યાઓના પરીક્ષા લઈ ૩૩) ની મીઠાઈ ૩૦૧૧ નાં ચાંદા ૩૦-૬-૦ પેન્સીએ ૩૧૧ મહેતાજીને. પોમટમાસ્તર જવાનજી હરિરામ ૩૦૧ પ્રતાસાં વહેંચ્યાં—લાકડીઆ. આસિટ્ટંત ત્રીભાવન કેવજીએ ૩૧) મીઠાઈ સોની રામજી નથુને ઘેર પુત્ર જન્માથી ૩૧) નાં પતાસાં. કુંવર હરિધંગજીએ જોડરાઓની પરીક્ષા લઈ ૩૩-૦-૪ ની ઓપડીયો, ઇંદ્રસબાની ઓપડી સ્કૂલ લાઇબ્રેરીને બેટ આપી.

દલપતરામ પ્રાણજીવન.

ગોહરીલાલ પ્રાં.

આપજ. મેઠ રામજી સંઘજી ૩૧-૮-૬ ભાવન. ગા. ગઢ.
 ડાના દાક્ટર મોતીલાલ ૩૨) રેખાં—વીજપડી, રાજેશી દયારામ અંબારામ
 ૩૧) પેડા. ડક્ટર ખીમા જીવા. ૩૦-૧૦-૦ સાકર, સોની વસ્ત્રા રાણા
 રેના વાવર. રાજુલાના આ. મહાલકરી સાહેબ ૩૦) સાકર—દીહોર.
 રવે બાઈચંકર વેલજી ૩૦) ઉનાળામાં જોકરાને પાણી પાવાના તળા-
 વાના વહીવટદાર સાહેબ તરફથી ૩૧) ની સાકર તથા માફી જોકરાઓને
 ૩૨) ના કુલીરેકેપ કાગળ—જાંઝેર. જિમંડીના ઈ.યાણુદાર સાહેબ ૩૧)
 સાકર—હુંમડી, રતીલાલબાઈ ૩૦) સાકર ચોકના ડક્ટર કરીમ મેના.
 ૩૦) ની સાકર તથા દ્રાક્ષ—તળાજી. નામદાર દરબારશી તરફથી વહીવટ
 દાર ૩૪) નાં કપડાં—દડવા. કારકુન ડોસાબાઈ અંત્રાબાઈ ૩૦) સાકર—
 બદાજ. પોલીશ તપાદાર રાજેશી અંબાચંકર મહાચંકર ૩૦) સાકર તથ
 ગંઢડાના દાક્ટર મોતીલાલબાઈ ૩૦) મીઠાઈ—હડમતિઆ. કારકુન કુ
 લચંકર પ્રાણેચંકર ૦-૬-૦ ચોપડીયો—દેરડ. વળાના ન્યાયાધિશ લી
 લાધર હરખરામ ૩૧) મીઠાઈ ૩૧-૫-૦ ગરીબના જોકરાને ચોપડીઓ
 તથા ૩૦-૮-૬ રહેટો—લાઠી. બાઈ શ્રી રામાબા તરફથી ૩૪) મીઠાઈ
 આજમ મણિકલાલ લાધાબાઈ કન્યાઓને ૩૧) મીઠાઈ—રાજપીપળા.
 લાઠીના ન્યાયાધિશ સાહેબ ૩૦) સાકર—પીપળવા. સોનગઢ રોટના યા
 ણુદાર વગેરે ૩૧) સાકર—ખુંટવડા. આજમ મહુવાના વહીવટદારસાહેબ
 ૩૦-૬-૦ મીઠાઈ—સિહોર. રાઓજશી હરીસંઘજી ૩૫સંઘજી ૩૫પા
 ચોપડીયો—સથરાં. મહેતાં બાટા કમળશી ૩૦-૧૩-૦ ગરીબના જોકરાઓ-
 ને ચોપડીયો—ચોગઠ. કોળી કાળા બીમા ૩૦) સાકર—લાઠી કન્યાશાળા.
 કારભારી સા. મણિકલાલ લાધાબાઈ ૩૧) ઈનામ—અમારડી. ગાંગાના.

જાની વીધવા ઓરતગુનુભાઈ તથા શેઠ બાઈ ૩૫) દરબારશી ૩૧) દર-
બારશી જગાપાળા ૩૧) દરબારશી જીવા વાલા ૩૧) આંપરાજવાળા ૩૧)
દરબારશી મામૈયાવાળા ૩૧) - દરબારશી મુલુ વાળા ૩૧) કુલ ૩૧૧)
૩માસ તથા સાકર વીગરે પટેલ પ્રોટારામ તથા ધનશી, પટેલ ધ-
રમશી ગોપાળ તથા બાબરા તાલુકા મારેતર ઉમીયાશંકરે મુળજી તથા
પટેલ દેવરાજ જસા વીગરે ૩૨૧૧ ગૂજરાતનો નકશો—આપજ, પ્રગણે દસ,
કોઈના પો, ફો. હરજીવનદાસ લક્ષ્મીદાસ તથા મહાજનલોકોએ ૩૧૧૧ મી-
ઠાઈ નામદાર દરબારશી તફ્ટી ૩૫) ચુંદડીઓ તથા કાપડીયો, કન્વાયા-
જામાં—વીજપડી. ઠકર ખીમા જીવા તથા ઠા. મીઠા, જીવા ઠકર ખીર-
બાઈ નાનજી વીગરે મુંબાઈનું લોકમીત્ર નામનું ન્યુસપેપર—નેસડી. કુંડ-
જાના પોલીસ ફોજદાર સદાશંકર વીગરે. ૩૦૧૧ સાકર, વસ્તા ભગવાન
૩૦-૧-૦ સાકર—ગુંદાળા પો. તપાદાર અંબાશંકરે મહાશંકરે ૩૦૧૧ લી-
લીયા. મહેતાજી ગોરીશંકરે પરબુરામ ૩૧૧ સાકર—વળા. મહેતા કલ્યા-
ણજી મુળજી ૩૧) મીઠાઈ—ચન્નારડી. ચાણુદાર સાહેબે લલુભાઈ હરિ-
બાઈ ૩૦૧૧ સાકર તાલુકદારે તખ્તસિંગ કમાલસિંગ તથા માધુભા વીમરે
૩૧) મીઠાઈ ચાણુદાર લલુભાઈએ કન્વાવિકંચ દોષદશકની ઓપડી બહીસ
માં આપી—લાઠી. બાઈ શ્રી રામના ૩૨) મીઠાઈ.

કનૈયાલાલ ગિરધરલાલ.

સ. ર. એ. ઈ. પ્રાં. ગો.

વૈદકવિલાસ—આમોટા ઉપધોગી પુસ્તકની અંદર વારંવાર હુમલો કરતાં તમામ દરદોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે. લાંબો પ્રખંડ અમ લેઈ તમામ લોકો પુસ્તકને આધારે દરદ પીછાની ચોકસાઈવા લાગુ કરવામાં થઈ તરેહથી બુલ ન માંધ એવી સુતીથી ધણી મેળેનતે : તહઆર ફોલું છે. દરેક દરદ ચોકસા પારખી કાઢવાને વારતે ધણા લંબાણથી ચોખી બાવામાં પુરીરીતે વરણન કરેલ છે કે સાધારણ માણસ પણ જગર હરકતે સમજી શકે. તે દરદ શા શો કારણથી ઉતાન થયેલ છે ને તે યવાનાં મુખ્ય કેટલાં કારણો છે તેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન દરેક દરદમાં કરવામાં આવેલ છે.

દરેક દરદના અંગ્રેજી ઉપાયો ને મોટા મોટા નામાંકીત પુસ્તકોની મદદથી તેમજ તેના કરતાના લાંબા અનુભવથી સ્પષ્ટ થયેલા ઉપાયો ગોઠવવામાં આવેલ છે. ને ઉપાયો એવા અમલકારી છે કે તેના અંદર બતાવેલા ઉપાયોમાંથી એકજ ઉપાય મળી આવશે તો તે પુરીરીતે બરાથર થઈ ઠેકાણે અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તેને વારતે અંગ્રેજી ઉપાયોની નીચે જનમતગરના વૈદરાજ મણીચંદર વીઠ્ઠલજી જેનુ નામ આપ્યા કાઢી આપાડની અંદર મસહૂર છે. અતે દેશી વૈદક આતામાં કાઢી આપાડમાં પેઢી પંકતી ધરાવેલે, ને મોટા મોટા ડાક્ટરોએ આશા હોડી દીધેલાં દરદીઓને જીવ વખતમાં આરામ કરેલ છે તેમની મદદથી તેમના લાંબા અનુભવ ઉપર સ્પષ્ટ કરેલા ઉપાયો તેના અંદર ગોઠવેલ છે. કદાચી કોઈ નાના મામડામાં દેશી દવાઓ ન મળી શકે તો આડપાલાના તેવે ઠેકાણે મળી આવે એવા ઉપાયો ને જાહેરી જાની જામ, પાંદડા, બાવળ, બોરડી, અરણી, આવળ, વીગેરે તેવે ઠેકાણે જગર હરકતે મળી આવે એવા અજમાવેલા ઉપાયો ગોઠવવામાં આવેલ છે. અંગ્રેજી દવાઓ બુલથી નધારે અપાઈ જતવ તેમજ પ્રાત્ર અથવાં બીજાં ઝેરી જાતવરો કરેલ હોય તે તમામના પુરીરીતે અજમાય કરેલા ઉપાયો ગોઠવેલ છે. અંગ્રેજી દવાઓ વાપરવાને વારતે દેશી બાઈઓ દરેક દવામાં વડાળ છે એવા વહેમથી અમુક દવાનો અવધાન મુખી લાભ લેતા નથી તેને વારતે ધણા અમ વેડી આ પુસ્તકની અંદર આપેલી અંગ્રેજી દવાઓ શેની બનેલ છે. કેવી

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.
DECEMBER 1882.

પુસ્તક ૨૧ અં.

ડીસેમ્બર.

અંક ૧૨ મો.

મેંતાણ બહુ મોટું ગુજ, નામ તેમ છે કામ :-
કર ખંતે મન ક્ષેત્રની, ખરી જેતી ધરી હામ.

અનુક્રમણિકા

પૃષ્ઠ

CONTENTS PAGES.

મુખ્યધર્મિતામણી વિવેચન, ...	૨૧૫	Subodh Chintamani-A Review	205
ઇજિપ્તની લડાઈ.	૨૭૨	The Egyptian war ..	272
વિદેશી ખબરો,	૨૭૮	Departmental Notices ..	278
(નિયામોનાં ઇનામ પત્રક.)	૨૮૩	Lists of Prizes distributed in Schools ..	283

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમધ્યે મુનાઈટેડ પ્રિન્ટિંગ અને જનરલ એજન્સી કંપની
"લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં રણજીતલાલ ગંગારામે છાપી પ્રગટ કર્યું.

મૂલ { ૩૧) વરસનો અગાઉથીજ. } ટપાલ ખર્ચ
{ ૨૦) ફૂટક અંક એકના } નાંકું.

ગુજરાત શાઝપત્ર.

પુસ્તક ૨૨ મું.

ડીસેમ્બર. સન ૧૮૮૨.

અંક ૧૨ મો.

સુવોધચિંતામણિ વિવેચન.

આ ગ્રંથની પહેલ્ય નોંધવાને ત્રણેક માસ થઈ ગયા છતાં દિલ્લીરે
છઠ્ઠાએ કે તેમાં વચન આપ્યા પ્રમાણે અમે આસાર મુધી તેનું યથાસ્થિત
વિવેચન કરી શક્યા નહિ. પણ આ ચોપાનીઆનું કદ નાનું અને વળી
એની ખાસ ખાખત શાળોપયોગી હોવાથી હરકોઈ માસમાં બહારના વિ-
પયોને મારે થોડીજ જગ્યા બાકી રહેછે. તેમાં વિવેચન આપવું સારે કાંઈક
વિસ્તારથીજ આપવું એમ અમારો વિચાર હોવાથી તેની જગ્યા કરવા
હવેથી કેટલીક વખત અવશ્યેજ ધોભવું પડેછે. આ કારણથી અમે
એવા નિયમ રાખ્યો છે કે કેટલાંક પુસ્તકની તો માત્ર પહેલ્યજ આપવી,
કેટલાંક વિષે તેજ રથજે સામાન્ય વિચાર પાંચ દય લીટીમાં દર્શાવી દેવા,
અને જો થોડાં પુસ્તક ઉત્તમ પ્રતિના માલમ પ્રડે તેનેજ વિસ્તીર્ણ વિવે-
ચનને મારે રહેવા દેવા. વિવેચન ખાખત અમારું ધોરણ બધા વખતથી
આ રીતનું ચાલેછે. એ વાત ચતુરે વાંચનારના તો બક્ષમાં હશેજ, પરંતુ
સાધનાંની જાણને મારે અને તે રખટપણે જણાવીએ છઠ્ઠાએ કે તેમાં કોઈ
ખૂબ ખાખ નહિ. આપું ધોરણ રાખવાથી થળી વખત એમ બનેછે કે
એક ચોપડીને ઠીકછે એમ કહી પતાવી છઠ્ઠાએ છઠ્ઠાએ, અને ખીજીનું
વિવેચન આપીએ છઠ્ઠાએ તેમાં તેના હોય વિસ્તારથી બતાવેલા હોયછે.
આ ઉપરથી એમ કરી સમજવું નહિ કે પેલી ઠીક કહેલી ચોપડી તે
કરતાં સારી હશે, પણ તેથી ઉલટું અનુમાન તો એજ લેવાનું છે કે એના
હોય દર્શાવ્યા છે તોપણ તે પેલી ચોપડીયો કરતાં તો સર્વથા સારીજ છે.
જેમકે ગઈ વખતે કાંતાના વિવેચનમાં અમે તેના ધણાક હોય વિસ્તારથી
સમજાવ્યા છે. પણ તેજ ઉપરથી સમજવાનું એછે કે એ ઉત્તમ પ્રતિનું
નાટક છે, અને ખીજી નમાથી કવિતા વાળી કે, નાટકાં જેને અમે મ

બોક્ષની પહેાંચમાં વિદાય કરીએ છઈએ તેના કરતાં એ અલખત બધી રીતેજ સાફજ છે. વિવેચન યોગ્ય અન્ન ગણ્યું એજ તેના ઉત્તમપણાની સાબીતી છે. પછીથી તે ઉત્તમ વર્ગના પુસ્તકો જોડે સરખાવાય છે, અને તદનુસાર તેની ગુલના યાપછે, અને તે ગુલનામાં તે દેખિત ઠરે તોપણ જ્ઞેને તે ગુલનાજ શોભતી નથી તેના કરતાં તે સાફજ હોવું જોઈએ.

શ્રેષ્ઠ વલ્લભદાસ પોપટનું આ સુબોધચિંતામણિ કાવ્ય અમારા વિચારમાં વિવેચનને યોગ્ય છે. એની શૈલી, એના વિચાર, ને એની ભાષા એ સર્વે લંબાણથી ચર્ચા કરવા જોગ છે. પણ એ સઘળું ધ્યેયજીતો રચનાંત્ર વિવેચનનું મોટું ત્રિમાસિક હોય તેમાંજ યઈ શકે, અને ખરે કેટલાક લખતથી એવા ત્રિમાસિકની આપણી ભાષામાં પૂરેપૂરી જોટ અમને નહોવા લાગી છે. એવા ત્રિમાસિકની ગેરહાજરીમાં એ બાબત અન્ન અમારાથી બનતું કરીએ છઈએ; અને તે રીત મુજબ હવે આ કાવ્યના ગુણદોષ તપાસીએ.

“પુસ્તક વાંચી કેવળ રચનાની પ્રશંસાથી સંતોષ નથી” એમ શ્રેષ્ઠ વલ્લભદાસ લખેછે તે ખરૂં છે—અગર જો મારી પુસ્તકરચનાની પ્રશંસા યશજ એમ પોતે ઈશારો કરેવો એમાં કેટલીક કડકાઈ રહેલી છે ખરી, આ પુસ્તક તેની શૈલી કરતાં તેના વિચારને માટે વધારે ચર્ચાવું જોઈએ. એ ‘સુધારા’નો ગ્રંથ છે, અને તે ખરા અંતઃકરણના જીવસાથી લખાવેલો છે. એની ખરાખરે ગુલના કરતાં આખા સુધારાના વિષયને લોખવો પડે એમ છે, અને તે કરવા અન્ન આ સ્થળે તૈયાર નથી, તોપણ તેનું સ્પષ્ટ કેવું છે તે અન્ન અન્ને કાંઈક દર્શાવીએ છઈએ.

આ ગ્રંથ મહુવા બંદરના કોઈ જૂના વાણીઆએ બનાવ્યો છે. એ ગ્રંથ રૂડો કે બૂડો જોવા છે તેવો પણ તે માટે કાઠીયાવાડે બેચક અભિમાન ધરાવવું જોઈએ, કેમકે કાઠીયાવાડમાં સુધારાનું સાંચલ્ય પેઠું તેની એ અચૂક સાબીતી છે. ખરે પાંડલા સાર પાંચ વર્ષથી કાઠીયાવાડે સુધારામાં ખૂબ બહાર પડવા માંડ્યું છે. હાલ કાઠીયાવાડમાંથી નાનાં નાનાં પણ સાર પાંચ ચોપાનીયાં નીકળે છે, અને મુંબાઈમાં હપાતાં ત્રિમા-

સિક્ક, આયર્ષમંત્રકાર, સ્વદેયવત્સલ, વગેરેમાં પણ આગળે પડતો હાય સૌરાષ્ટ્રીઓનોજ હોય એમ દેખાય છે. મુંબઈ ઈલાકામાં હાલ જે હિંદુઓ તર્કથી ગૂંચરાતી ઓપડીઓ છપાય છે, તેમાં ધણેભાગ કાઠીઆવાડ તર્કનોજ માલમ પડશે. પુનર્લગ્નાદિક સુધારાના કામ પણ હાલ કોઈ કોઈ કેકાણે યનાં સાંભળીએ છંછંએ તે કાઠીઆવાડ અથવા કાઠીઆવાડીથીજ. હાલ સુધારાના આંચલે જાણે ગૂંચરાતમાંથી આવી અને વાસ કર્યો હોય એમ દેખાય છે, અને એનું જોરે તો હાલ જેમકે કાઠીઆવાડના જુવાની-આમાં ઉભરાઈ જાય છે.

ઈ. સ. ૧૮૬૦-૬૫ માં જેવા સુધારાનો જીજ્ઞાસુ ગૂંચરાતમાં આવી રહ્યો હતો તેવા હાલ કાઠીઆવાડમાં હોયો દેખાય છે. ગૂંચરાતમાં જેમ તે જુવાનીઆમાં હતો તેમ અહિંયા પણ નવજોડીયા નિગાળ જોડીને ટૂંતજ ખદાર પડેલા જુવાનીઆઓમાં તે ઉઠળી રહ્યો છે. ત્યાં જેમ તે સુધારો આંતરકરણ પૂર્વક, પણ શેઠેકજ અને અભિમાન મસ્ત હતો, તેમ અહિંયા પણ તેવીજ પ્રતિભા દેખાય છે. ત્યાંના અને અહિંયાના સુધારામાં ફેર એટલો છે કે તે સુધારો ઈંગ્રેજી બજેલા જુવાનીઆ હતા, અને આ માત્ર ધણાખરા ગૂંચરાતી સાત ઓપડીના જોરે ઉપરજો કૂદનારા જણાય છે. આ કારણથી બંનેના વિદ્યાભજમાં ફેરલોક તકાવત માલમ પડે છે ખરો, તથાપિ એ બંને સુધારાનું સ્વરૂપ તો એકજ છે, અને લખાણ પદાણની શૈલીમાં પણ પારીએ તેટલો ફરક નથી કેમકે પાછલા સુધારાના લખાણ આ સુધારાને નકલ કરવા સારે જાણમાં તૈયાર છે.

જેમ ૬૦-૬૫ ના ગૂંચરાતી સુધારાની સમય મૂર્તિ કવિ નર્મદાગંકર હતા, તેમ આ કાઠીઆવાડી સુધારાનો કવિ આ શેઠનેજ ગણવા જોઈએ.

ના પ્રતિપાદક છે. પણ તેનું વિદ્યાઆંચલ જોઈ સુધારાના સામાન્ય અર્થમાં તેને અહિં ગણવા છે. કાઠીઆવાડના આ સુધારાનું ખાસ લક્ષણ એ છે કે સંરક્ષકને ઉચ્છેદક એવા ને પણ એક કાળેજ ઉભા થયા છે.

કવિ બવાનશંકર ગદ્યપદ્ય બંને લખવામાં કાઠીઆવાડ ખાતે પ્રથમ છે, પણ તેને "સુધારા" નોજ કવિ કહી શકાય એમ નથી. "સુધારા" કરતાં શાકરના તર્ક તેનું જગણ વધારે છે, અને જળી તેણે તો કાઠીઆવાડમાં આ આંચલ આબું તે પહેલાં ધણા વર્ષથી લખવા માંડ્યું છે.

પહેલાં, નર્મદાચંકર પોતાની નર્મકવિતાના મેટા ઓપડનિ કોઈ કોઈ વખત “મુધારાનું જૈમલ” કરીને કહેતા, પણ તે કરતાંએ આ “વણિક વક્ષભદાસ”નો મુખોધર્મિતામણિ ગ્રંથ અમને તો કાઢીયાવાડના આધુનિક મુધારાનું જૈમલ કહેવડાવવાને વધારે લાયક દેખાય છે, અને એ બાઈના જીવાને સાથીઓમાં તે એવી રીતનીજ વાહવા પામશે એમાં અમને કાંઈ શક નથી.

આ ઉપરથી જણાશે કે આ ગ્રંથના વિચારોનું સ્વરૂપ કેવું છે, એ ગ્રંથ ખરેખર કહીએ તો હડહડાં મુધારાનો, દરિયા પારનાર ‘મુધારાનો’, કેવળ ઉચ્છેદક મુધારાનો છે. એમાં મુખોધર્મિતામણિ એ નામ ‘સિવાય પીજી’ કાંઈ પણ જૂનું સ્ત્રીકાવું નથી, અને એ જૂનું નામ રાખતાં પણ શેઠ વક્ષભદાસનો મુધરેસો જીવ બહુજ કચવાયો હોય એમ જણાય છે, કેમકે તે બાબત માફી માગવામાં આચરે રથ નાર લીટીઓ રોકી છે. તોપણ એ માફી ન આપતાં અમે તો કહીએ છીએ કે એવું વહેમી નામ નહોતુંજ રાખવું, અને તેને બદલે ‘મુધારા બાધ’ કે એવુંજ કાંઈ નવું પાડવું હતું. એ શબ્દ કપોલ કલ્પિત, કાંઠો, બાપાની પ્રૌદિ વિરૂદ્ધ થાત ખરો, પણ નવા વિચારના મુધારાવાળા જવાનો કાંઈ માન્યામાન્ય કદિની પરવાહ રાખતા નથી, અને એ જીકને તો તે નથીજ એ પોતે અહિંયા જે લખ્યું છે તે ઉપરથી સાફ જણાઈ આવે છે. આવું મીઠું નામ રાખવાનો મેટો કાયદો તો એજ થાત કે લોકો ડગાત નહિ અને એમાં શા વિષય છે તે નામ વાંચતાંજ તુર્તજ સમજી જાત.

નવું તેટલું બધું સાફજ, જૂનું તે ખોટુંજ-જો વિલાપતી મતને મળતું આવે નહિ, બ્રાહ્મણોપર ગાળોનો વર્ષાદ, તેમણે પોતાના સ્વાર્થને માટેજ શાસ્ત્રો બાધ્યા છે એવો આરોપ, ને કદાપિ તેઓ ગમે એવા વિદ્વાન તે કાજે હશે પણ હાત હું જે સમજું છું અને બોલું છું તે કરતાં તો બેહદ ઉતરતાજ એવો અંતરનો ભાવ, વગેરે કેટલીક વાતો તો આપા ગ્રંથમાં હશે એમ આપણે અગાઉથી જાણ્યુંજ નોંધએ, અને એવાં પેણાં તો મુધારા વાળાનું મન ધરાય ને વળી વધે એટલે મુધી બોલતાં આ જીવાનીઆએ જરાપણ આચરો આપો વધી. મુખ પૃષ્ઠ ઉપરજ જે શ્લોક મૂક્યો છે તેમાં

વાંચનારને સાફ કહે છે, કે આવો મારા હાથનો (ગાળોરૂપી) તમારો
આવો કે તેથી તમારું કલ્યાણ થાય. શી કફડાઈ! શેઠ વલ્લભદાસ તો પૂર્વ
કાળના નર્મદાચંકરને પણ એક કોટે બેસાડે એવા જણાય છે, પ્રસ્તાવનાને
આરંભિત એક દોહરામાં શા અપાટેઠ માર્યો છે.

પ્રથમ પુરણ પ્રસ્તાવના વાંચી થા વાકેફ,
ઉતરશે નહિ એ વિના કોધ રૂપી તુલ કેફ.

કોધ ને માણસને ચંચળને ઉદ્ધોમી કરે છે તેને આજસને એથી
પણ ઉત્પન્ન કરનારી ને કેફ તેની ઉપમા શીરીતે આપી શકાય, તે વાત
આધી મૂકી અત્રે અમારા કહેવાની મતલબ એ છે કે સોફને કડવું લાગે
એવું લખાણ અત્રે જાણી ગોઠવેજ કહેવું છે, અને એમ કરેવું જવા
જગી છે એનું પ્રતિપાદન કરવા પ્રસ્તાવનામાં કાંઈક વિસ્તારથી મહેનત
કરી છે. બાસથી માંડીને દ્વારામ સુધીના સંસ્કૃત કે ગૂજરાતી કવિઓને
કલમના એક અપાટાની સાથે તુચ્છકારી નાખવામાં પણ અરેબરી નર્મદા,
ચંકરીજ કરી છે, પણ તેની વિદ્વત્તા કે રસિકતાનો તે મ્યજે એકે છાંટો
નથી. આ બધું લખી કહેવાનું હાઈ તો એ જ જણાય છે, કે નીતિ બા-
ધક કવિ તો હાજર હું મહુવામાં-ઉગ્યો તે પહેલાં આ (વિદ્યાકળામાં વખ-
ણાએલાને મોક્ષ મૂલર સરખાને સાનંદાશ્વર્યથી બરી નાખનાર), દેશમાં
કોઈ ચમોજ નથી, શુકન, મુહુર્ત, ને બૂત પ્રેતને ઉત્તેજન આપવાનું તો-
હોમત અખા'પર્વે તમામ જૂના કવિઓ ઉપર સાખીત કરી તેમને
વર્ચ્ય.કરેલા તો એર, કેમકે પ્રેમાનંદ, શામળ, ને પિબતસ દ્વારામ વગેરે
પોતાના માત્ર કવિત્વ બળેજ, ચક્રચંપિરને બાધરનની પેઠે બાપામાં
અમર રહેવાને પૂર્ણ શક્તિમાન છે, પણ અમને આશ્ચર્ય લાગે છે કે
બલા, વિવેકી, ને સદાનીતિએ બાધ કરનાર ગિરારા મુધારાના કવિ હ-
લપતરામને પણ વિચારી મૂકી નીતિબાધક કવિની ખુરશી પોતાને મા-
ટે જ આવી પડી રહેલી છે એમ આ જૂવાન શેઠ શા ઉપરથી માની
બેસે છે. તેમજ એ જોઈ પૂરી પાડવા મારે ગીતાવળી લખવી છે, દાદાનિ-
વેધક નિર્બંધ લખવો છે, આપુલ્ય નિર્માણ લખવું છે, વગેરે ને કહ્યું છે
તે પણ મુધક રસિકતાથી ઉલટું છે. એ બધું આપડાઈના પ્રડાકા નેવું

દેખાવડે, અને વિવેકી વાંચનાર ઉપર સારી અસર થતી નથી. અને તો ધારીએ છઠ્ઠાએ કે આવી દુષ્ટતા સાંખી ૫૦ પાનાની પ્રસ્તાવના લખી છે તેથી માયા કરતાં પાઘડી મોટી થઈ ગઈ છે, એટલું જ નહિ પણ તેથી આખા કાબને નકારું લોકમાં અગ્રિય થવાની હેશનમાં નાંખ્યું છે. ગ્રંથ કારમાં અને તેમાં વિશેષ કરીને નવા જુવાન ગ્રંથકારમાં નયતા જેવી શાળા આપનારી છે તેવું અહંપદ કે તડકા બડકા નથી. એમ કરવાથી તેને પોતાના ઉદ્દેશમાં યોગ્ય કાળ કદાપિ કાંઈ પ્રશ્ન મળતી હશે, પણ પાછળથી સામટો અસ્ત થઈ જાય છે. માટે હવેથી આ બાઈ પોતાની એ દુષ્ટ બદલે તો સારું.

ઉપર પ્રમાણે ઉછળી રૂંપદનો કેટલોક દેખાવ છે તે બાદ કરતાં એમાં સ્પષ્ટપણે ને જુસ્સાથી પોતાના વિચાર ને છે તે દર્શાવ્યા તેને માટે અમે કાંઈ દેણ કારતા નથી, પણ ઉલટા તેને એ કાબના ગુણ ગણીએ છઠ્ઠાએ, એ બધા વિચારની સાથે અમે અત્રે એક મત નથી, કેટલાકને તો અમે ખોટા જ સમજીએ છઠ્ઠાએ, કેટલેક ટેકાણે કૂવાના દડકા નેવું કરી નાખેલું માન્ય પડે છે, કેટલેક ટેકાણે અમે નિષ્ઠાએ છઠ્ઠાએ કે વધારે અનુભવ ને વિદ્વાનોનો સમાગમ થઈ ત્યારે ને ટુંકી નજરનું લખાણ છે તે આપોઆપ દૂર થશે, અને કેટલેક ટેકાણે મતભેદની વાતો છે, તોપણ ગ્રંથકારનું એ કામ કે પોતાના ને વિચારે હોય તે સ્પષ્ટ પણે જુસ્સાભરે વાંચનારની આગળ મૂકવા તે કરવામાં શક વલ્લભદાસે સંપૂર્ણ રીતે જીતી છે. ને મર્દાદામાં રહી, રચતું રચતું જ કહું હોત, તો ધણા લોક સુધારાની વાત સાંભળત એ વાત ખરી છે, પણ તેમ તેની અસર થોડી જ થાત. હાલ થોડા, પણ બાવધી વાંચનારા ને વલ્લભદાસને મળશે, તે વાંચી સુધારામાં એના જેવા જ તદ્દુપજ થઈ જશે, ને કદી પણ મોળાં, રહીને દૂધમાં પગ રાખનારાં, લખાણથી થઈ શકત નહિ. ખરી વાત તો એ છે કે આ એકપક્ષી ગ્રંથ છે, અને સમજના એક પક્ષી ગ્રંથોનું કામ એ જ છે કે પોતાના પક્ષને બળવાન જુસ્સાવાળો કરવો. પ્રતિપક્ષીએને સમન્વયવાને અર્થ તે છે જ નહિ. એકપક્ષી ગ્રંથ પ્રતિપક્ષમાં નેહો નિદાય છે તેટલો જ તે સ્વપક્ષમાં વેદાય છે. તે વાંચી પોતાના પક્ષના લોક ધારેલું કામ કરવા ઉશ્શાઈ ટપોટપ

તેવારે યાવડે. એકપક્ષી ગ્રંથોનો આ હેતુ તથા લાભ ન સમજાવાથી કેટલાક સ્વપક્ષી પણ આવા ગ્રંથને નિંદેછે, અને કહેછે, કે વિવેકથી લખ્યું હોત તો લોકોના દિલમાં ઉતરત. પણ પ્રતિપક્ષીઓના દિલમાં ઉતારવું એ આવા ગ્રંથનું કર્તવ્ય નથી, અને આ બેદના અસાનને સંધિ વખતે ગ્રંથકાર પોતે પણ લોકનો અનાદર જોઈ નાહિએદ યાવડે કે માફ કરું કોઈ સાંભળતું નથી. પણ એવા લખાણથી પોતાના પક્ષના કેટલા સખજ તથા સતેજ થયા તેનો તે વિચાર કરતો નથી. સ્પષ્ટવક્તાપણું એજ ખરો ધર્મછે; એજ ખરું ડહાપણુ છે; અને એજ સારસ લખાણનું રહસ્યછે. આવા ગ્રંથનો જો કદાપિ ચોતરૂંથી ફિટકાર થાય, તોપણ બહા ગ્રંથકારનો એજ ધર્મછે કે સત્યમેવજયતિ એ વાક્ય ઉપરજ બરેસો રાખી પોતાના ઉદ્ધોગમાં અખંડ સદ્ગુણોથી મંજ્યા રહેવું, અને તેમ કરવાથી અમે ઉપર કર્યું તે પ્રમાણેનો કાયદો યથે અને તે કાંઈ નાનોસૂનો નથી. સેનાને સંશય કરવા એ એનું જ કામ તે બુદ્ધ કાળે પરમોપયોગી છે.

પ્રતિપક્ષીને પણ સમાન અસર કરી શકે એવા ગ્રંથ તો જનહીન રીતના હોયછે, અને તેના ગ્રંથકાર પણ જૂદા વર્ગના હોય છે. તેવા ગ્રંથકારને તો ખરું કહીએ તો પક્ષાપક્ષજ નથી. તેઓ સર્વ પક્ષમાંથી સારા સાર શોધનારા, મહા જાતી જુદીના, યાંત પુર્યો હોયછે. તેમના સિદ્ધાંતો એવા સામાન્ય ને ગંભીર હોયછે કે તેમાં સર્વ પક્ષના ખરા વિચારોનો સમાવેશ થઈ રહેલો હોયછે, અને સર્વ પક્ષની બુલચૂકોથી તે દૂર હોયછે એવા સિદ્ધાંતોનો જ પુસ્તક રચેછે તે એક પક્ષી નૃનીવડતાં સર્વ પક્ષી માસમ પડેછે, અને તેમાંથી સધળા પક્ષ પોતપોતાની યજિત પ્રમાણે સાર ગ્રહણ કરેછે, અને એકે પક્ષમાં તે પુસ્તક છેક જનપ્રિય થઈ પડતું નથી. જનપ્રિય પુસ્તક તો એક પક્ષો હોય તેજ યાય—અલખત તેજ પક્ષમાં. સર્વપક્ષી પુસ્તક બાષામાં સ્થાપી રહેછે, અને એક પક્ષી પુસ્તક થોડો વખત લોકોમાં પછી હોહા કરી મૂકેછે.

ચૈતી શાસ્ત્રનો આટલો મમં અજે સ્પષ્ટ કરવાનું કારણ એ છે કે હાલ આપણા લોકમાં એ બામત મોટો મતબેદ ચાલેછે. કેટલાક કહેછે કે બધોરે ધોરે સુધારાનો સાર, સત્જન સ્નેહ સહિત સંભળાવવો અને

કેટલાક કહેછે કે કહેવા એસવું તારે તો એક મગની એ ફાડત કરીને આપવી. ઉપલી સમજુતી ઉપરથી માત્રમ, પડશે કે એ બંને વાત યથાર્થ સમજવામાં આવે તો ખરીછે, અને એ બંનેમાં કશો વિરોધ નથી પણ એ ઉપરથી એમ અર્થ નીકળતો નથી કે કોઈએ પણ પોતાના મંત્રના વિચાર પડતામાં રાખી સમાજોબલુજ બાલવું. એતો ઓખું જુઠાણું છે. એક પક્ષીએ જેવા પોતાના વિચાર હોય તે પ્રમાણે જ જણાવવા, અને તેમ કરવાથી જ પોતાના વિચારના હકમાં ફાયદો થાયછે. એ ફાયદો કેવી ને કઈ રીતે થાય છે તે ન સમજવાથી બંને મતવાળા. એક બીજા સાથે નકામા લડી મરેછે.

(અધૂરું.)

ફાજિમની લડાઈ.

હાલમાં આપણી ઈંગ્લેન્ડ સરકારે જે આ લડાઈ ચલાવી હતી, તેની બરાબર સમજ પડવાને માટે એ મિસર અથવા ઇજિપ્ત દેશનો પાઞ્ચો ઇતિહાસ કાંઈક જણાવે જોઈએ. પ્રાચીન મિસર સુધારાનું મૂળ, વિદ્યા હુનરોનું મથક, અને નામીયા નરોની જન્મભૂમિ હતી. પણ તે પૂરાતન રાજ્ય નાથ પામ્યું છે એટલું જ નહિ, પણ તેની અસલી પ્રજા, અસલી રીતબાત, અસલી બાપા, એમાંનું કાંઈ રહ્યું નથી. એ દેશ ઈ. સ. પૂ. ૫૨૫ માં ઈરાનદેશના પારસી પાદશાહ કેમ્બુઝેના દીકરા કુંખાઈસીસે જીતી લીધો હતો. તેની પછી એ દેશ ઈ. સ. પૂ. ૩૩૨ માં ગ્રીસ દેશના મહાન પાદશાહ સિકંદરે જીતી લીધો, ને ત્યાં સિકંદ્રિયા (આલેક્ઝાન્ડ્રિયા) શહેર વસાવ્યું. ઈ. સ. પૂ. ૩૦ માં શહેનશાહ આગ્યપ્તે તે દેશ જીતી લેઈ ત્યાં રૂમી રાજ્ય રચાવ્યું, અને શેરટે ઇસ્લામીનના સાતમાં સૈકામાં એ દેશ મુસલમાનોને હાથ ગયો. જ્યારે આરબોએ યુરોપના સમ્રાજા દક્ષિણ દેશ જીતી લીધા હતા, ત્યારે જ એ ફનેહમંદ મુસલમાનો ૭મા સૈકામાં પ્રજાપતિ ધણી થયા હતા. ત્યારે વરસ સૂધી ત્યાં ખલીફાનું રાજ્ય ચાલ્યું. ઈ. સ. ૧૨૫૦માં ત્યાં મહિમહિની લડાઈ ચાલી, તેમાં આરબો

હાથો, તેથી ત્યાં માનિલ્યુકી રાજ્ય સ્થપાયું. તે પણ 'મુસલમાની' રાજ્ય હતું. સોળમા સૈકામાં માનિલ્યુકી અને તુર્કી રાજ્ય વચ્ચે લડાઈ ચાલી, તેમાં માનિલ્યુકી હાર્યા અને ઈજ્જમ તુર્કીઓએ કતલ કર્યું. એ વખતથી એ તુર્કીનો પ્રાંત ગણાય છે, પણ તુર્કીની સત્તા ત્યાં અખંડિત ચાલુ રહી નથી. ઇ. સ. ૧૦૬૮ માં નામાકિત નેપોલિયન બોનાપાર્ટે એ દેશ જીતી બીધો તેથી ઈજ્જમમાં ફ્રેંચોનો અમલ ચાલુ થયો; પણ તે ઝાઝીવાર ટકી શક્યો નહિ. નેપોલિયન પડ્યો તેની સાથે મિસરમાંથી ફ્રાંસની સત્તા પણ ગઈ. ઇ. સ. ૧૮૦૨ માં ઇંગ્લાંડે ઈજ્જમમાંથી ફ્રેંચોને કાઢી મૂકી પાછો ત્યાં તુર્કીસ્તાનનો કબજો કરાવ્યો. ઇ. સ. ૧૮૦૭ માં ફ્રેંચો અને તુર્કીઓ એકઠા મળી જવાથી ઇંગ્લાંડે તેમનો એક સંપ તોડવા શિય્યા સાથે મળી જમ્યું. ઈજ્જમ ઉપર હુમલો કરી, ને તુર્કીનું જોર નરમ પાડ્યું. એ લડાઈથી મિસરનો મહાત્મા મહમદઅલી પાશા જને તવારીખ લખતારા શિય્યાનાં પીઠર ધી ઝેડના સરખો મોટો ગણે છે, તે સુખતાનને માત્ર નામનોજ તાબેદાર રહ્યો, અને ઈજ્જમદેશ અરેબી સ્વતંત્ર રાજ્યની રીતિએ પહોંચ્યો.

ઇ. સ. ૧૮૧૧ માં તુર્કીના સુબા મહમદઅલી પાશાના અમલમાં ઈજ્જમ એક મોટું રાજ્ય થઈ પડ્યું. મહમદઅલી પાશાનો જન્મ માસીડોનીઆ—સિકંદરની જન્મભૂમિ—માં કવાલા શહેરમાં ઇ. સ. ૧૭૬૭ માં થયો હતો. તેનો બાપ ઇબ્રાહીમ આગા કવાલા શહેરની પોલીસમાં એક ફોજદાર હતો. પણ મહમદઅલી પોતાની ચાલાકી અને બહાદુરીવડે ફ્રેંચો અને ઇંગ્લિશની મિત્રાચારીથી એક મોટો પાશા થઈ પડ્યો. વીસવરસમાં તેણે આફ્રિકા અને એશિયા ખંડમાં ઈજ્જમની મોટી શહેનશાહત સ્થાપી. તેણે જુલમી અને આપખુદ રાજ્ય ચલાવ્યું પણ દેશને ખીલવીને આબાદ કરી. તેના સારા નારા બેગા અમલનો એકજ દાખલો લઈએ તો અલેક્ઝાંડ્રિઆના નામીથી "મહમુદી નહેર" છેકે જ નહેર એ શહેરને કેરો સાથે જોડે છે. તે ૪૮ મૈલ લાંબી, ૬૦ ફીટ પોહાળી, અને ૧૮ ફીટ ઊંડી છે. આ નહેર આગલી લડાઈઓમાં ઘણી કામ લાગી છે. તે બાંધવા માટે મહમદઅલી પાશાએ ૨૫૦૦૦૦ મજૂરોને વેર પકડીને એક વર્ષ સુધી રાખ્યા હતા, અને તેમાંના ૨૦૦૦૦ બિચારા ત્યાંજ મૃત્યુ

હતા. તેણે કોન્સ્ટાન્ટિનોપલ જીતી લેવાને પોતાના દીકરા ઇબ્રાહિમ પા-
શાને મોકલ્યો, પણ ઇબ્રાહીમ વચમાં પડી. તેને અટકાવ્યો, અને તેના
બદલામાં તા. ૧૫ મી જુલાઈ સને ૧૮૪૧ ને દિવસે લંડનમાં કોલકરાર
કરી ઇજ્જા ઉપર મહમદઅલી પાશાના વારસાનો હક વંચ પરંપરાનો
મુકરર કરી આપ્યો. પણ એ રાજ્ય તુર્કીનું અડીચું ગણ્યું. એ રીતે હાલના
મિસરના રાજ્યનો પાયો નાંખનાર મહમદઅલી પાશા છે. તે ઇ. સ.
૧૮૪૮ માં ઘણા નબળો થઈ જવાથી તેનો દીકરો ઇબ્રાહીમ ગાદીએ
બેઠો. તે માત્ર ચાર માસ રાજ્ય ચલાવીને મરણ પામ્યાથી મહમદઅલીનો
બીજો દીકરો આબાસ ગાદીએ આવ્યો. તેના અમલમાં તેનો બાપ ઇ.
સ. ૧૮૪૬ ના જુલાઈ માસમાં મરણ પામ્યો. આબાસ પાશાનો પ્રાણ
તેના યાકોબે લેવાથી તેનો બાઈ સેવદ પાશા ગાદીએ બેઠો. આ પા-
શાના વખતમાં સ્વેચ્છા નહેરનો પાયો નાંખ્યો, રેલવે બંધાયા, અને બીજા
મુધારા શરૂ થયા. તે ઇ. સ. ૧૮૬૩ જાન્યુઆરીમાં મરણ પામ્યાથી
હાલના એડીવનો બાપ ને ઇબ્રાહીમ પાશાનો દીકરો ઇસ્માયલ પાશા
તખતથીન થયો.

એડીવની હકુમત નીચે ઇજ્જા, જુબિઆ, અને કોરડોફનનો દેશ છે
જે મુલકોનું ક્ષેત્રફળ ૧,૧૦,૦૦૦ ચોરસમૈલ ને વસ્તી ૭૫ લાખ માણસ-
ના છે. ઇજ્જામાં નામીયાં બે શહેર છે. તેમાં રાજ્યધાનીનું શહેર કેરો તે
નાઈલ નદીને કાંઠે આવેલું છે, તે રેલવેથી જોડાયેલું છે. તેની વસ્તી
સાડાત્રણલાખ માણસની છે, તેમાં મુખ્ય ત્રણ જાતના લોક છે. ૧. કામ,
૨. યાહુદી, ૩. યૂરોપિઅન. દરેક જાત જૂદા જૂદા મહોલામાં રહે છે.
આ શહેર ઇ. સ. ૬૦૦ માં આરબોએ બાંધ્યું હતું તેમાં સુમારે ૩૦૦-
૪૦૦ મસ્જિદો છે. આલેક્ઝાંડ્રિઆ શહેર ઘણું પ્રાચીન ભૂમધ્ય સમુદ્રના
કાંઠાપર આવેલું છે. તે રેલવે અને સ્ટીમરોથી જોડાયેલું છે. તેની વસ્તી
૨,૧૨,૦૫૪ છે, આલેક્ઝાંડ્રિઆમાં ચારકા દેશના પ્રતિનિધિઓ રહે છે,
ઉત્તર આફ્રિકાનાં કેટલાંક સંસ્થાન યૂરોપિઅનોને તામે છે, અને મિસર
દેશની આસપાસ તેમના ઘણા લાખો રહેલા છે તેથી મિસરમાં ઘણા
યૂરોપિઅનો વસેલા છે. તે રાજ્યકાજમાં પણ બાગ લે છે. સને ૧૮૭૮

માં યથેલી ગુસ્ત્રી મુજબ કેરી અને. આલેકઝાંદ્રિઆમાં મળીને નીચે મુજબ ગુદા ગુદા દેશના યુરોપિયનો વસેલા છે, ગ્રીક ૩૪ હજાર, ફ્રેન્ચ ૧૭ હજાર, ઈટાલિયન ૧૪ હજાર, આસ્ટ્રીઅન ૬૩૦૦, ઈંગ્લેન્ડ ૧૦૦૦, જર્મન ૧૧૦૦૦, અને ખીજા દેશના ૧૩૬૦.

ધણા વર્ષનાં ગેરબંદોબસ્તથી મિચરને માથે ઘણું કરજ યઈ થયું હતું તેમાં ફ્રાંસ અને ઈંગ્લાંડની રૈયતનું વિશિષ્ઠ હતું. તે કરજ પંતાવવાને હાલના એડીવના બાપ ઇસ્માયેલ પાશાનાં વખતમાં ઈંગ્લાંડ અને ફ્રાંસના સરકારે મહેમુલ ખાતાના પ્રધાન દાઅલ પોતા તરફના અંકેક અમલદારને સને ૧૮૭૮ ની સાતમાં નીમ્યા. તે અમલદારોએ રાખ્યું કેટલુંક કરજ અંદા કરીને પોતાના દેશની પ્રજાનું દિલ કંઈ અરે, પણ એથી પોતાની રૈયતમાં અદિલી ધણી પેદા થએલી જોઈ એડીવે સને ૧૮૭૬ ના એપ્રિલ માસમાં તે બંને અમલદારને રજા આપી, ને તેમની જગ્યા તેણે એ દેશોએ આપી. આથી ઈંગ્લાંડ ફ્રાંસ વગેરેની સરકાર એડીવના આ કામની સામ યઈ. તેમાં છેવટે તેને પદબદ્ધ કરવાનો નિશ્ચય બહાર થયો, અને તે પ્રમાણે તા. ૨૬ મી જુન સને ૧૮૭૬ ને રોજ તેને પદબદ્ધ કર્યા તેના જગ્યા તેના દીકરા તોફીક પાશાને આપી. માછ ઇસ્માયેલ પાશા પોતાના વંચના બહાની ખાતર ઉપકા કરાવને તોને થયો, જ પોતે નેજસં જઈ રહ્યો, એ રીતે હાલના એડીવ તોફીક પાશા ગાદીપર આવ્યો.

આરાળી પાશા કોણુ? ને હાલનો લડાઈનું કારણુ:—હાલની લડાઈનું મૂળ આરાળી પાશાએ. તે આલેકઝાંદ્રિઆ ગેરેરથી ૨૦ કે ૪૦ મૈલને અંતરે આવેલા દામનહર નામે કર્ગામાં ૧૮૩૬ ની સાતમાં જન્મ્યો હતો. તેનો બાપ એક કાનિય મૂદર્ય હતો, ને પોતાની પિદ્ધતાને બીચે મોલખીના નામથી ઓળખાતો હતો. અલ અબ્દર નામે કેશની તબક્કીતી યએલી મોરેશમાં આરાળાએ પ્રથમ કેળવણી લીધા પછી લરકરી કાવયદ તથા દાવ પેચ શીખ્યા માટે લરકરી શાળામાં દાખલ થયે. તે ઘણા પહેરેજમાર, સખી, ને ધર્મ મૂસ્ત હતો, વળી તે તતે ઘણા પેશાદાર ન હતાં હમણાં કેટલાંક મરીન વર્મનાં કુટુંબોનું બરણપાવણ પૂરું પાડે.

આરાળી પાશા પોતાના વડીલોથી સૈયદનો ખિતાબ ધરાવતો આવ્યો છે. એક વખતે તે કેરી શહેરમાં કટેની નામના એક યાહુદીની પહેડીપર એક મહેતા તરીકે નોકરી કરતો હતો. તે વેળાએ તે પોતાની ખગરદારીને લીધે નાણાવટીના કામકાળેથી એટલે તો માહિતગાર થયો હતો કે શરાફી. વહીવટમાં એકઠો ગણાતો હતો. વળી લિવરપુલની એક પહેડીમાં પણ તેણે એક કુલાઈ તરીકેની નોકરી બજાવેલી, કે જે વખતે તેને દર અઠવાડીએ એક પૌડનું લવાજમ મળતું હતું. શરાફી વહીવટનો તેણે જે બહેળો અનુભવ મેળવ્યો હતો, તેનો લાભ સેઈઈન્દ્રના હાલના ગુંચવાડની ચીફોફ વખત આગમ્ય તેણે સફાઈ લાખો રૂપિયા મેળવ્યા હતા. આરાળી પાશા પોતાનું નામ જગત મંચે પ્રસિદ્ધ થાય એવાં કામ કરવાને ધણો ખંતી હતો; તેણે નવી શહેનશાહાત સ્થાપવાનો તથા શહેનશાહ નેપોલિયન બોનાપાર્ટ જેણે કહેવડાવવાની ધારણા રાખતો, હાલના હંગામાને વખતે પેંગમરીનો પણ એણે દાવો કરવા માંડ્યો હતો તોફીક પાશાના વખતમાં ઈંગ્લાંડ અને ફ્રાંસની સરકારોએ મળીને એક નવું ક્રેટાનખાતું (રેયનું ઉપરીપણું અલાવનાર) સ્થાપ્યું. તેના હાથમાં મહેમુમ ખાતાની સત્તા ઉપરાંત રાજ્યદ્વારી સત્તા પણ આવી તેણે કરીને ઈન્દ્રનામાં યુરોપિઅનો સરકારો નોકરીમાં ઘણા વધી પડ્યા. કેલ્લી લડાઈ ચાલી તે અગાઉ ૧૨૮૦ પરદેશીઓ તે દેશમાં મોટા હોદાપર હતા; જેઓમાં ૧૧૫ જણ આલેક્ઝાંડ્રમા અને કેરોના ત્યાં ખાતામાં, ૧૧૨ જણ જમીનના મહેમુમ ખાતામાં, ૧૦૫ જણ જલહેર બાંધકામમાં, ૧૦૫ પોસ્ટહૉફીસમાં, અને ૬૩ યુરોપિઅનો રેલવે ખાતામાં નોકરીએ હતા. તેમાં ૩૯૮ ઇટાલિયનો, ૩૨૮ ફ્રેંચ, ૨૬૬ ઈંગ્લેન્ડ, ૧૧૮ ગ્રીકો, ૬૩ આર્મેનિયનો, ૪૧ જર્મન, અને બીજા પરદેશી ૭૩ હતા. આ લોકોના પગાર પાછળ વર્ષે ૩૭ લાખ રૂ. પરદેશમાં જતા ગેઈ લોકોમાં પરદેશીઓની સામી એક મોટી ટોળા ઉભી થઈ. તેણે “પ્રત્યહિત ગ્રાંધક ટોળા” એવું નામ ધારણ કર્યું. અને તેનો આગેવાન આગળજતાં આરાળી પાશા થઈ પડ્યો.

આરાળી પાશા આગિસિનિઆની લડાઈ વખતે લરુકરમાં “મેનર”

હતો. ત્યાં તે વધતાં વધતાં સને ૧૮૮૧ માં કર્નલની પદવીએ જઈ પ-
હોંચ્યો. હવેથી તે “પ્રજા હિતચાપક ટોળી” નો આગેવાન થઈ પડ્યો,
અને તે નિમિત્તે સપ્ટેમ્બર માસમાં લશ્કરે જે બળવો ઉઠાવ્યો તેમાં મુ-
ખ્ય હસ્તેરણી એનીજ હતી. એ બળવાખોરોએ જુનના પ્રધાન ટોળી જે
પરદેશીઓના લાભ તરફ વધારે લક્ષ આપતી હતી તેને એડીવપાસે કાઢી
મૂકાવી, તથા ઉમરાવોનો સખા એ નામે એક નવી રાજમંડળી ચૂંટણીથી
ઉભી કરાવી. આ નવી ટોળીનો મુખ્ય ઝરીફ પાયા હતો, અને તેણે આ-
રાજીને લશ્કરો આતાનો નાવજ દીવાન નીમ્યો. આ વખતથી એને પાયાનો
ખિતાબ મળ્યો.

તા. ૧૮ મી ડીસેમ્બર આરાજી પાયાની પક્ષવાળી પ્રધાન ટોળીએ
પોતાની રાજ્યસીતિના ધોરણ વિષે એક જાહેરનામું કહાડ્યું. તેમાં જણાવ્યું
કે ઈજીપ્ત ઉપર સુલતાનની વડી રાજા, તેમજ ખતીફ તરફિ તેનો હક એ
ટોળી કબ્જત રાખેછે, પણ ઈજીપ્તને તુકીસામે જોડી દેવા જે નહિ, ઈજી-
પ્તનો રાજ્યકારોબાર મુતતંત્ર રાખવા માટે ઈંગ્લાંડ તથા યુરોપની બહિષ્ક-
રના માગણી તેમાં કરવામાં આવી હતી. એ ટોળી એડીવ તરફ પોતાની
વફાદારી દેખાડે છે, પણ તેને આપખુરીના રીતે નહિ પણ રાજ્યસભાની
કબ્જત મુજબ રાજ્ય વહીવટ ચલાવવા જે. પરદેશી સેણાદારોની જમી-
નગીરી માટે ઈજીપ્તના નાણા સંબંધી કારોબાર પર દખ્ખરેખ રાખનારા
યુરોપિઅન કંટ્રોલરોની અગત્ય એ ટોળી એકેક વખત કબ્જત રાખેછે,
પણ અંદરનો સમજો વહીવટ એ રાજ્યસભા પોતેજ ચલાવશે અને પ-
ક્ષાપક્ષ થવા જે નહિ. આરાજી પાયા ઈજીપ્તીયન લશ્કરે ૧૮૦૦૦
સૂબીનું વધારવાનું મત રાખે છે. છેવટે એ ટોળી જેમ તેમજ પરદેશી
સાધજી પ્રજાના સરખા હક કબ્જત રાખેછે, એવું એ જાહેરનામામાં જ-
ણાવ્યું હતું. રાજ્યસભામાં બિરાજવા માટે જે ઉમરાવ પર્સને ચૂંટી કહા
ડવામાં આવ્યો હતો, તેઓએ ઈજીપ્તનો વાર્ષિક હિસાબ પોતે તપાસવા
બાધ બોડી, પણ નાણાં સંબંધી કારોબાર ઉપર દખ્ખરેખ રાખનારા
યુરોપિઅનોએ તે બાબત ચોકસપણે વાંધો લેવાથી એડીવ ઉમરાવોનો
એ માગણી ના પાડી, એના પરિણામમાં ઈજીપ્તના હાલનો મુંચવાડો

૩૫) ૨૧. નયુભાઈ ગોપાલ ૩૦-૫-૦ મહેતાજી હરિલાલ આંબાશંકર ૩૧) મહેતાજી નાયજી ગૌરીશંકર ૩૧) ૨૧. નાનાલાલ પોચાલાલ ૩૨) આપલા લજી રાવભાવ. ૩૧) બનુભાઈ મહમદભાઈ ૩૨) આંદાભાઈ રમુલભાઈ ૩૦) મગનલાલ નરોત્તમ ૩૦) બનાજી કરશનજી ૩૦) છોટુભાઈ ધણેલાભાઈ ૩૦) બેથુરે મલાખચંદ ૩૦) મગનલાલ દામોદર ૩૦) અશાધદાસ મોતીચંદ ૩૦) મહમદ નીજમ ૩૦) હીરાજી પોચાલાલ ૩૦) પાંનાચંદ ગોવિંદ ૩૦) નુર રામુભાઈ ૩૦) નારણ હરજીવન ૩૦) નાનાલાલ ધનોભાઈ ૩૦) પ્રસોત્તમ વનમાળી ૩૦) રેમાન મીત્તેભાઈ ૩૦) જગા મંગળ ૩૦) બેચર-કેશવદાસ ૩૦) જીભાઈ કીલાભાઈ ૩૦) દલસુખ જગનલાલ ૩૦) હસનભાઈ મહમદભાઈ ૩૦) ગુલામ રમુલ આછાભાઈ ૩૦) વાધજી વસનજી ૩૦) શિવલાલ હરગોવિંદ ૩૦) શામાભાઈ લલ્લુભાઈ ૩૦) ચુનીલાલ ધયાલ ૩૦) મહમદભાઈ આસમભાઈ ૩૦) નુરભાઈ ઈબરાહમ ૩૦) નયુભાઈ મીઠાભાઈ ૩૦) શિવલાલ ગણેસભાઈ ૩૦) બેચર ઉમા ૩૦) બૂધર અબેચંદ ૩૦) રા.ડાલાભાઈ ગિરધર ૩૦) બીજા કેટલાક ગ્રાહકો ના તર્ફથી ૩૪-૧-૦ ડાહ્યા. ઠાકોરે. અભિસંગ અબજી ૩૧) ઠાકોરે કાનજી સગાજી ૩૧) ઠાકોરે તલાજી રધાજી ૩૦) ઠાકોરે દુપાજી ૩૦) યા નરોત્તમ પરજીતમ. રવાના તા. ૧૨-૯-૮૧

મોતીરામ રાજારામ.

ઉપુટી. એ. ઇન્સ્પેક્ટર. આ. વિ.

રેવાકાંઠા પંચમહાલ.

આ. નં ૩૯-૫૬-૭૦.

છોટાઉદેપુર. મે. દીવાન સાહેબ ઝવેરભાઈ નાયાભાઈ ૩૧) પતાસાં—દાહોદ. મે. ડી. ડી. કલેક્ટરે બમનજી એલજી કન્યાયાજામ ૩૯-૧-૯ રેલેટોર ૩૧) મોપડીયો ૩૧) મીઠાઈ—સંજેલી. મહેરબાન મહારાજ મી પ્રતાપસંગજીની તર્ફથી ૨૧. કારભારી બાજાનાથ મોઘાભાઈ માર્ફત ૩૧) મોપડીયો ૩૧) સાકર ૩૧) મહેતાજીને ફુલ ૩૫) લખરના રાણ મી અનોપસંગજી તર્ફથી ૩૧) સાકર ૩૨) મહેતાજીને—છોટાઉદેપુર. દીવાન ઝવેરભાઈ નાયાભાઈ ૩૦-૧૪-૦ મીઠાઈ રવગઢખારીયાના દિવાન હરિલાલ મનસુખરામ ૩૦-૧૪-૦ મીઠાઈ મહારાજી મી મોતીસંગજી મહાગન સાહેબ ૩૩) મીઠાઈ ૩૧૭-૧૩-૧૦ જુઓ—આલોદ. મે. પંચમહાલના દી. કપાનજીસેર બહાદુર બમનજી એલજીની બલામણુથી આલોદ મહાલ કરે

અન્ય અગ્રણી રાજકીય પ્રાણીપત્રવાસી વાંસની ટટીપો કરાવના સારૂ ફૂંડે
 ફૂંડે તે વખતે ૩૧-૨-૦ મહાગ્નિવાણીયા તર્ફથી રૂના વાગડીયા દલી-
 પદે વળાઈ રૂના અવખુજ ધનાજી ૩૦-૧-૦ વાગડીયા કુર્મરે રંગજી
 ૩૦-૧-૦ કાનુગા સદલાજી આલોભાઈ ૩૦ પોલીસપટેલ નાથુ ચાંદાભાઈ
 ૩૦ મહંત શીદગરજી રૂઢનાથજી કુલ ૩૩-૨-૦ ૩૧૪) શ્રીકાંતચૈતન્ય સાં-
 દેવ શીફંદયાખાં હુસેનયાખાં તર્ફથી રૂના જંગલખાતાના ફોરસ્ટર આ.
 રૂંતનમીઆં નુરમીઆંએ મીઠાઈ ૩૧) કારકુન મગનલાલભાઈએ મીઠાઈ
 કુલ ૩૧૧) ભાદરવા. ગોહડાઈના મતાદારના કામદારે ૩૧) પતાસાં આખ્યા
 યા. નેમીદાસ લક્ષ્મીચંદ તથા રકાભરે ૩૦) પતાસાં—૨. સુનીલાલ બી-
 ભાવનદાસ મોડાસા મુલના ૧) પાટ્ટે ૩૦) પતાસાં. મહેનાજી મુ-
 જજી રૂઢનાથ ૩૦) પતાસાં ૧) વીરપુર. બાંગીલાલ મોરારીજી
 મહામકરી સાહેબ ૩૧) અવલોકન મેઈતાજીકરે નેકમણ ૩૦) ત્રીભોવર
 દલસુખ છગનલાલ ૩૦) મહેનાજી ગોવરધન રણજી ૩૦) રાજેશી યથ-
 વંતરાવ નીલકંઠ ૩૦) કારકુન ગોવિંદ ઇચ્છાભાઈ ૩૦) પોષ્ટમાસ્તરે બાં-
 ખરે જુલાંભાઈ ૩૦) દયાઈ નેઠાલાલ બાપુજી ૩૦) દયાઈ જુલજી પર-
 જુદાસ ૩૦) ચાચી મોતીલાલ નાયજી ૩૦) દયાઈ શાકુળચંદ ખેત્રાભાઈ
 ૩૦ વેક્ષીનેટર દામેદર કાળીદાસ ૩૦) કારકુન લલ્લુ વહાલદાસ ૩૦
 મોડાસા કન્યાશાળાના મહેતાજી ગુલસીદાસ કચનદાસ ૩૦) મોદી હરિવ-
 હ્લભ વેણીદાસ ૩૦) કારકુન પીતાંબર મયારામ ૩૦) કુલ ૩૦) ખાનપુર.
 શ્રીકાંતચૈતન્ય મહમદ શેફ સાહેબ ૩૧) લીંબડીઆ સાહેર કારકુન
 પ્રભાચંકર નાયજી ૩૦) નસવાડી. ડાહોરે સાહેબ બીમશીંગજી ૩૫) ચોપ-
 ડીમે તથા સાકર—ભદાંમ. રંકૂલ કમિટીનાં મેમ્બર 'જગન્નાથ' સદાચિત્ર
 ૩૧) દોડકા. ચાણુદાર અમૃતલાલ બદવજી ૩૨-૪-૩ ચોપડીપો તથા મીઠાઈ.
 રાના તા. ૨૬-૧૧-૮૧.

માધવલાલ હરિલાલ.

ડાહોરે. એ. ઇન્સ્પેક્ટર. રે. પં.

ખેડ વિભાગ.

વદડ. રૂકૂલ-કમિટીના મેમ્બર દયાઈ પ્રેમચંદ બાઈચંદ ૩૧-૫-૦
 ઇનામ વહેરુ—ખાંધરી. વસોના પટેલ મરણભાઈ તથા આસિમજી
 માસ્તર અગુરમાઈ નીરણભાઈએ ૩૦-૧૫-૧ વીરસદ કન્યાશાળા. જોડો

ઉદ્દેશપુરના કારભારી ઝવેરભાઈ નાથાભાઈ રૂ. ૦૧ પતામાં—એડા કન્ટેનર
ખા. મહેરવાન કલેક્ટર સાહેબ બહાદુર રૂ. ૬-૧૦-૬ ની ઓપડીઓ, ઓર-
ણા—બોરીઆવી. વાંદાના ડાકોરઓ છુઆવાએ પોતાના પૂતને નિશાળે
મેસાડી રૂ. ૧૧ સાકર તથા કન્યાવર્ગમાં ગાંધીના ઈનામમાં વહેંચ્યા—સોડપુર
યા. જેઠાં. રણછોડાસ રૂ. ૨) પતામાં—માતર. મ. કલેક્ટર સાહેબ
બહાદુર રૂ. ૦-૦-૩ ઓપડીઓ—નાપાક. દેશાઈ જોષતાભાઈ બાપુજી રૂ. ૧)
મીઠાઈ—શીંગઆવ. મરકુન નરસઈદાસ ખુશાલદાસ રૂ. ૧) પતામાં—તડી-
વાદ. રા. ગોપાળભાઈ ઝવેરભાઈએ એચ નં. ૩ માં રૂ. ૨-૧૦-૦ પતામાં
રૂ. ૧૧ જમરૂબ કુળ રૂ. ૪-૨-૦. રવાના તા. ૨૫ મી ડીસેમ્બર ૧૮૮૧.

મહિધરપ્રસાદ તાપીપ્રસાદ.
તા. ૨૦ મી ઈ. એડા વિભાગ.

મહીકાંઠા પાસે મહી.

ડીસા તા. ૨૧ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૮૮૧ ને રોજ કમ્પાઉન્ટના
કારકુન મગનલાલ કૃષ્ણરામ તથા બીજા ગામના સૂગૃહઓએ રૂ. ૧૧) નું
ઉપરાણું કરી છોડાઓને જમાવ્યા—રૂ. ૨) કારકુન મગનલાલ કૃષ્ણરામ
રૂ. ૩૧ મહેતા નાથાભાઈ યલા રૂ. ૧) પારેખ, ખુશાલ મુંદેચંદ રૂ. ૧) પારેખ
નામચંદ જેઠા. રૂ. ૧૧) રોકાણી દરીચંદ નાનચંદ રૂ. ૧) જોગાણી સોયા પરમા
રૂ. ૧) બણસાળી અવચળ વચરામ. તા. ૧૬ મી ઓક્ટોબર સને ૧૮૮૧ ને
રોજ મ. પાલણપુરના પોલીટીકલ. સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ મેનર ઈ. ડબલ્યુ. ઉવેર
સાહેબે પરીક્ષા લીધી તે વખતે રૂ. ૨) પાલણપુર રેવેન્યુ તર્ફથી રૂ. ૧) કોઠારી
જોગાણચંદ પેલુભાઈ રૂ. ૧) રોકાણી એતમી જેઠા રૂ. ૫) મહેતાજી નાથા-
ભાઈ પેલજી કુળ રૂ. ૧૪) તેમાંથી રૂ. ૩) મીઠાઈ રૂ. ૧) ઓપડીઓ રૂ. ૫) મ-
હેતાજીને પાપડીના એ ચિત્રાવ રોકાણી એતમી જેઠાએ ઉનાળામાં પાણી
પાવાનું ખુશીયી કબજા કર્યું છે. તા. ૯ મી નવેમ્બર ૧૮૮૧ આણસા. વા-
ર્નિક પરીક્ષા વખતે ડાકોરથી રોકાણીએ તર્ફથી રૂ. ૧૫) ઓપડીઓ રૂ. ૧૩)
અ.સિમંટોને ઈનામ રૂ. ૨) મીઠાઈ મુખ્ય કામદાર રૂ. ૨) રૂ. ૨) તર્ફથી રૂ. ૨)
માર મોતીચંદ તર્ફથી રૂ. ૧) માર કૃષ્ણજી તર્ફથી રૂ. ૧) યા. જગજીવન ઉ-
વેરામ તર્ફથી રૂ. ૧) કુળ રૂ. ૫) ઓપડીઓ.

આપણું.